

T.C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı
Yayın Nu: 96

OSMANLI BELGELERİNDE
ERMENİ İSYANLARI
(1895-1896)

II

ANKARA 2008

Proje Yöneticisi

Doç. Dr. Yusuf SARINAY
Devlet Arşivleri Genel Müdürü

Proje Sorumluları

Doç. Dr. Mustafa BUDAK
Genel Müdür Yardımcısı

Dr. Önder BAYIR
Osmanlı Arşivi Daire Başkanı

Dr. Ahmet Zeki İZGÖER
Yayın İşleri Koordinatörü

Yayına Hazırlayanlar

Dr. Recep KARACAKAYA
Dr. Hüseyin ÖZDEMİR
Aziz Mahmut UYGUN
Numan YEKELER
Mustafa ÇAKICI
Yılmaz KARACA
Salih Kahrıman

Mizanpaj

Vahdettin ATİK

Baskıya Hazırlayanlar

Murat ŞENER

Salih DUTOĞLU

Baskı: Başbakanlık Basımevi-Akara

ISBN: 978-975-19-4382-8 (Tk. No)

ISBN: 978-975-19-4389-7 (2. c.)

**OSMANLI BELGELERİNDE
ERMENİ İSYANLARI**

(1895-1896)

II

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	V
KISALTMALAR	IX

I. BÖLÜM BELGELERİN TRANSKRİPSİYONLARI

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
1	Ermenilerin Mardin, Mamuretülaziz ve Arapkir'de çıkardıkları olaylar	3
2	Mamuretülaziz, Arapkir, Van'ın Saray kazası, Erzincan, Çokmerzimen ve Sivas'ta Ermeniler'in çıkardığı olaylar	5
3	Sivas'ta Ermeniler tarafından çıkarılan olaylar	11
4	Erzincan'daki Ermeni olayları / Arapkir'de Ermenilerin başlattığı olaylar ve Ermenilerden ele geçirilen silahlar	12
5	Çokmerzimen'de toplanan beş bin silahlı Ermeni için bölgeye asker sevki	13
6	Elbistan, Andırın, Zeytun ve Maraş'ta Ermenilerin çıkardığı olaylar ile Zeytun'u kuşatan Ermenilere karşı asker sevki	15
7	Mamuretülaziz'in bazı köylerinde Ermeniler ile Kürtler arasında çıkan olaylar	17
8	Çokmerzimen'de toplanan beş bin silahlı Ermeni'nin etkisiz hale getirilmesi için bölgeye asker sevki	19
9	Hısnımansur'da Ermeniler tarafından başlatılan olaylar	21
10	Diyarbakır'da Ermeniler tarafından çıkarılan olaylar / Ermenileri isyana teşvik mektubu	22

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
11	Çokmerzimen ve Antep'te meydana gelen Ermeni olayları	25
12	Maraş'ta Ermeniler tarafından çıkarılan yangınlar ve olaylar ile Antep'in suyuna zehir konulduğu ihbarı	28
13	Çokmerzimen'de Ermeniler tarafından meydana getirilen olaylar	29
14	Merzifon merkezi ile Kör Köyü Manastırı civarında Ermeniler tarafından çıkarılan olaylar	31
15	Sivas'taki Ermeni olayları ile ilgili Fransız konsolosunun görüşleri	33
16	Harput'ta Ermenilerle Kürtler arasında çıkan olaylar.....	34
17	Zile'de Ermenilerin çıkardığı olay.....	36
18	Van'da Ermenilerin Müslümanlara karşı saldırıya geçmek için teşvik edildikleri.....	37
19	Zeytun'da beş-altı bin silahlı Ermeni'nin isyanı	38
20	Ermeni eşkiyasının faaliyetlerinden dolayı Adana ve civarında asker sayısının artırılması.....	40
21	Urfa ve Antep'te Ermenilerin silahlarının toplanması	41
22	Beş-altı bin Ermeni'nin Zeytun'u kuşatması meselesi	44
23	Diyarbakır'daki Ermeni olaylarını ortaya koyan fezleke	49
24	Suşehri, Mamuretülaziz'e bağlı Kesrik köyü, Arapkir, Zile, Hafik kazası ve Sivas'ta Ermeniler tarafından çıkarılan olaylar	70
25	Ermenilerin tahrikleriyle Hınıs'ta çıkan olaylar	78
26	Diyarbakır olayları ile ilgili olarak yargılanan Kazanyan Osip Efendi	80
27	Diyarbakır'da asayişin sağlandığını gösteren tahkik heyeti raporu	81
28	Süryanilerin kendilerini Ermenilerden farklı bir cemaat olarak değerlendirmek istemeleri.....	83
29	Trabzon, Gümüşhane, Erzurum, Bayburt, Hınıs, Muş ve Bitlis'te Hınçakyan ve Tiflis Ermeni Komitelerinin teşvikleri neticesinde çıkan olayların içyüzü ve alınan tedbirler.....	85

No:	Belgenin Konusu	Sayfa
30	Bitlis'te Ermeniler tarafından çıkarılan olaylar / Sivas'taki Ermeni olaylarının sebepleri.....	103
31	Diyarbakır, Mamuretülaziz ve Sivas Vilayetleriyle bu vilayetlere bağlı yerlerdeki Ermenilerin Müslümanlara yönelttikleri saldırılar	109
32	Kilis'te Hristiyanlarla Müslümanlar arasındaki çatışma.....	122
33	Köylerden gelen Ermenilerin Van şehir merkezinde toplanması.	123
34	Van'daki Ermeni olayları	124
35	Van, Erciş ve Adilcevaz'daki Ermeni olayları	125
36	Erbaa'da Ermenilerin çıkardığı olay	143
37	Van şehir merkezi ile kazalarındaki Ermeni olayları	145
38	Harput olaylarını Ermenilerin çarpıtmaya çalışması / Harput Süryani kilisesinden yağmalanan malların geri alınması ile ilgili Dersaadet Süryani Patrik vekilinin Harput valisine teşekkürü.....	152
39	Van ve civarında meydana gelen Ermeni isyanı	154
40	Ermeni asilerin Bank-ı Osmanî baskını	157
41	Ermenilerin Galata'daki Osmanlı Bankası'na saldırımları ve İstanbul'un diğer semtlerinde çıkardıkları olaylar	162
42	Van'da planlı Ermeni isyanı	164
43	İstanbul'un çeşitli semtlerinde Ermenilerce çıkarılan olaylar.....	185
44	Maraş, Zeytun, Andırın, Yenicekele, Elbistan ve Çokmerzimen'-deki Ermeni isyanları	193
45	Erzincan, Bayburt ve Erzurum'daki Ermeni olayları	230
46	Eğin'deki Ermeni olayları.....	240

II. BÖLÜM

BELGE FOTOKOPİLERİ.....	245
BELGE REFERANSLARI	479
İNDEKS	483

KISALTMALAR

A. MKT. MHM	Sadâret Mektubî Mühimme
bkz.	Bakınız
HR. SYS	Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım
PLK.p	Plan-Proje
Y. A. RES	Yıldız Sadâret Resmî Maruzat Evrakı
Y. EE	Yıldız Esas Evrakı
Y. PRK. ASK	Yıldız Perakende Askerî Maruzat
Y. PRK. BŞK	Yıldız Perakende Mâbeyn Başkitâbeti
Y. PRK. HR	Yıldız Perakende Hariciye Nezâreti
Y. PRK. KOM	Yıldız Perakende Komisyanlar Maruzatı
Y. PRK. ŞH	Yıldız Perakende Şehremaneti Maruzatı
Y. PRK. UM	Yıldız Perakende Umumi

I. BÖLÜM
BELGELERİN
TRANSKRİPSİYONLARI

1

ERMENİLERİN MARDİN, MAMURETÜLAZİZ VE ARAPKİR'DE ÇIKARDIKLARI OLAYLAR

Halkı Hıristiyan olan Mardin'in Mansurî köyüne saldıran Ermeniler ile Müşkinkapısı'ndan Mardin'e saldıran Kürtlerin etkisiz hale getirildiği / Mamuretülaziz'de Ermenilerin çıkardığı isyanda evlerden silahla ateş açıldığı ve ayrıca çıkarılan yangında kilise ve camiler de dahil olmak üzere hemen hemen bütün evlerin yanmış olduğu / Arapkir'de Ermenilerin ev ve kiliselerden sürekli silahlarla ateş ettikleri ve büyük yangınlar çıkarttıkları

Diyarbakır Vilâyeti'nden

Ermeni ifsadâtı ile galeyana gelmiş olan aşâyirden bir cemm-i gafır Mardin dahilinde ahalisi Hıristiyan olan Mansuri karyesine hücum göstermiş olmaları üzerine Hamidiye kaymakamı ve jandarma binbaşısı bir mikdar efrâd-ı redîfe ile sevk olunarak vukuâtsiz def' edilmiş oldukları müteâkiben Mardin Kasabası'nın Meşkinkapısı cihetinden taarruza başlamış olan ve nasihat dinlemeyip silah isti'mâline cür'et eden Ekrâd dahi bi'l-mukabele püşkü[r]dülerek yedlerinden bir mikdar hayvanât ve emvâl-i menhûbe istirdâd olduğu Mardin Mutasarrıflığı'ndan ve Çermik Kasabası heyecanı isti'mâl-i tedâbîr ile mâil-i sükûn olduğundan şimdi Çüngüş Kasabası'nda mütehaşşid Ekrâd'ın def'ine çalışılmış olduğu Diyarbakır eşrafından Çermik'de bulunan memur-ı mahsus tarafından iş'âr olduğu berây-ı malumât arz olunur. Fermân.

Fî 28 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Diyarbakır Valisi

Enis

Mamuretülaziz Vilâyeti Vekâleti'nden

Kol kol tevessü' ile bazı Ermeni hânelerinden bilâ-fâsıla kurşun atılmakda ve ihtilâl derece-i nihayetde tezâyüd eylediği cihetle mahallât aralarına müfrezeler gönderilmek kâbil olamamakda ve derece-i ihtilâlden bile lâyi-

kıyla malumât alınmamakda idüğü evvelce arz edilmiş idi. İhtilâl ve harîk işbu Cuma gecesi saat sekize kadar devam ederek memleketin kısm-ı a‘zamı muhterik olduğu hâlde gerek harîk ve gerek şûriş bir dereceye kadar teskin edilmiş iken kasaba-i mezkûrenin saat yedi buçuk râddelerinde çarşı içinde harîk zuhur ederek memleketin her cihetine sirayet ve orada kalan bazı hâne-lerden başka cami-i şerif ve bi'l-cümle hanlarla İslâm ve Hıristiyan meşrûta-ları ve kiliseler bütün bütün muhterik olduğu ve Ermenilerin aceze ve kadın ve çocukları müctemi‘an bazı yerlere peyderpey yerleştirilmekte ise de fe-dai takımları etrafa saldırmış olduğu istihbâr edilmekde ve telefât-ı tarafeyn henüz mechûl olduğundan ba‘dehû arz edileceği ma‘rûzdur. Fermân.

Arabgir Kaymakamlığı'ndan mevrûd telgrafnâme bâlâyâ naklen ve aynen arz olundu.

Ermeni efkâr-ı muzırasının bu vilâyetçe ve belki vilâyât-ı sairece en evvel eser-nümâ-yı zuhur olduğu mahal Arabgir Kasabası olup bu defaki vak‘a dahi yine kendisinin sebebiyet verip ve bunca ihrâkât ve zâyîât-ı azîme de vâki olmuş ve hatta evvelce terk-i silah edecekleri hakkında hükûmet-i mahalliyyeye arz-ı te‘minât eylemiş iken yine kiliselerle hânelere kapanmış olup silah atmakta ve mukaddem dahi arz olunduğu üzere lâ-yenkâtı‘ ateş etmelerinden dolayı kendilerine nesâyih icra ve lâzım gelenlere de te‘minât ifa edilmesini imkânsız bırakmakta olduklarından ve şu hâlde kuvve-i mevcude-i askeriye ve mütehayyizân-ı ahali-i mahalliye ma‘rifetiyle ateşin itfâsı ve şûrişin izâlesi için ibtidâ son gayretin ifası lüzumu mahalline bildirilip ondan başka şimdilik bir tedbir-i müessir ve seri ittihâzına mahal görülemediğinden bi-lutfihî Teâlâ bundan böyle ve daha fazla iğtişâşât ve zâyîâta meydan kalmayacağı me‘mûl-i kavî idüğü ma‘rûzdur. Fermân.

Fî 28 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vekil-i Vali
Emirî

[9 Kasım 1895]

Y. EE, 81/19

2 MAMURETÜLAZİZ, ARAPKİR, VAN'IN SARAY KAZASI, ERZİNCAN, ÇOKMERZİMEN VE SİVAS'TA ERMENİLER'İN ÇIKARDIĞI OLAYLAR

Mamuretülaziz'de Ermenilerin çıkardığı isyanda evlerden silahla ateş açtıkları ve ayrıca çıkarılan yangında cami de dahil olmak üzere hemen hemen bütün dükkân ve evlerin yanmış olduğu; silahlarıyla her tarafa dağılan Ermeni fedailerinin geceleyin bir Müslüman mahallesi-ne saldırdıkları; Arapkir'de Ermenilerin ev ve kiliselerden sürekli silah atarak büyük yangınlar çıkarttıkları / Van'ın Saray kasabası civarında askerlerle çatışan ve kaçarak Boğazkesen isimli Ermeni köyüne sığınan Ermeni çetesinin çevreye dağıldığı; Saray kazası ile Hazara isimli Ermeni köyünün Ermeni asilere yataklık ettikleri / Erzincan'da Ermenilerin silah atmasıyla başlayan ve hükümet, karakol ve bazı yerleri bastıkları şayiası ile devam eden olayların bastırılarak asayişin sağlandığı / Çokmerzimen'de beş bin kişiden fazla silahlı Ermeni'nin toplanarak etrafta siper aldıkları, bu nedenle iki yüz kişiden ibaret olan askerî kuvvetin dokuz yüze çıkarılmasının kararlaştırıldığı / Sivas şehir merkezinde Ermenilerin Müslümanlara saldırılarıyla çıkan olayların, asker ve polis tarafından yatıştırılmaya çalışıldığı

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Telgraf Odası

Suret

Kol kol tevessü' ile Ermeni hânelerinden bilâ-fâsıla kurşun atılmakda ve ihtilâl derece-i nihayede tezâyüd eylediği cihetle mahallât aralarına müfreze gönderilmek kâbil olamamakda ve derece-i ihtilâlden bile lâıykıyla malumât alınamamakda idüğü evvelce arz edilmiş idi. İhtilâl ve harîk işbu Cuma gecesi saat sekize kadar devam ederek memleketin kısm-ı a'zamı muhterik olduğu hâlde gerek harîk ve gerek şûriş bir dereceye kadar teskin edilmiş iken leyle-i mezkûrede saat yedi buçuk râddelerinde çarşı içinde harîk zuhur ederek memleketin her cihetine sirayet ve orada kalan bazı hânelerden başka cami-i şerif ve bi'l-cümle dükkânlarla İslâm ve Hristiyan hâneleri ve kiliseler bütün bütün muhterik olduğu ve Ermenilerin aceze ve kadın ve çocukları

müctemi'an bazı yerlere peyderpey yerleşdirilmekde ise de fedai takımlarının etrafa dağıldığı istihbâr edilmekde ve telefât-ı tarafeynin mikdarı henüz mechûl olduğundan ba'dehû arz edileceğı ma'rûzdur. Fermân

Mamuretülaziz Vali Vekâleti'nden meb'ûs şifre telgrafnâme suretidir.

Arabgir Kaymakamlığı'ndan mevrûd telgrafnâme bâlâya naklen ve aynen arz olundu. Ermeni efkâr-ı muzırının bu vilâyetçe ve belki vilâyât-ı sairece en evvel eser-nümâ-yı zuhur olduğu mahal Arabgir Kasabası olup bu defaki vukuâta dahi yine kendileri sebebiyet verip ve bunca ihtirâkât ve zâyîât-ı azîme de vâki olmuş ve hatta terk-i silah eyleyecekleri hakkında hükûmet-i mahalliyeye arz-ı dehâlet eylemiş iken yine kiliselerle hânelere kapınıp silah atmakda ve mukaddem dahi arz olunduğı üzere lâ-yenkâtı' ateş etmelerinden dolayı kendilerine nesâyih icrâ ve lâzım gelenlere de te'minât ifa edilmesini imkânsız bıraktıkları ve şu hâlde kuvve-i mevcude-i askeriye ve mütehayyızân-ı ahali-i mahalliye ma'rifetiyle ateşin itfâsı ve şûrişin izâlesi için son gayretin ifası lüzumu mahalline bildirilip ondan başka şimdilik bir tedbir-i müessir ve seri ittihâzı mümkün görülemediğinden bi-lutfihî Teâlâ bundan böyle ve daha fazla iğtişâşât ve zâyîata meydan kalmayacağı me'mûl-i kavî idüğü ma'rûzdur. Fermân.

Fî 28 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Mamuretülaziz Vali Vekili
Emirî

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi

Mamuretülaziz Vilâyeti'nden Vârid Olan Telgrafnâme Halli

Suret

Ermeni fedaileri terk ve teslim-i silah etmeyip müsellahan her tarafa dağılmışdır ve hatta İslâm mahallesinden İğnepınar'a bu gece bir haylisinin hücum eylediğı istihbâr olunup bu hâl ahali ve Ekrâd'ın mûcib-i heyecanı

olarak devam-ı şûrişe ve mukâteleye bâdî olmuş ise de işin teskinine çalışılmakda ve şimdilik İslâm ve Hristiyan cenazeleri memurîn-i ruhâniyeleri tarafından kaldırılmakda idüğü ma'rûzdur.

Diğer Suret

Ermeni eşkıyası tarafından bir bahçe derûnunda el humbarası konulduğu istihbâr edilmesi üzerine nizâmiye ve redîf binbaşılılarıyla beraber gidilerek irâe olunan mahal kazıldıkda on aded birer-ikişer kıyye sıkletinde humbara ile bir teneke derûnunda bir kıyye barut zuhur ederek hükûmete getirilmiş olduğu ve taharriyât-ı lâzime icra edilmekde olduğundan neticesi arz edileceği ma'rûzdur.

Arabgir Kaymakamlığı'ndan vârid olan iki kıt'a telgraf suretleri aynen bâlâya naklen arz olunur.

Fî 29 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vali Vekili
Emirî

Van Vilâyeti'nden Vârid Olan Telgrafnâme Halli

27 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgrafnâme-i çâkerânemde arz olunan Ermeni çetesiyle Saray Kasabası civarında vâki müsâdemeye üzerine eşkıya-yı merkûme fîrar etmekle aşâyir atlısı bunları takib ve eşkıya da Van'a on saat mesafede Boğazkesen nâm Ermeni karyesine gelip tahassun etmekle oraca da olunan müsâdemeye mukâvemet ederek perişan bir hâlde etrafa dağıldıkları ve bu ma'rekede evvel ve âhir eşkıyadan on yedi maktûl ve bir nefers de hayyen elde edildiği ve bizim tarafça da aşâyirden sekiz maktûl ve biri zabtiyeden olarak üç mecrûh vuku bulduğu ve bu kaza ile civarında Hazara nâm Ermeni karyesi ahalisi daima eşkıyaya yataklık etdikleri cihetle bakıyye-i eşkıyanın takiblerine devam olunmakda bulunduğu ma'rûzdur.

Fî 28 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vali
Nâzım

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemî

29 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihiyle
Erzurum Vilâyeti'nden vârid olan şifreli telgrafnâme suretidir.

Geçende Erzincan'da zuhura gelen hâdiseden sonra her tarafa asâkir-i nizâmiye ve jandarmadan kollar ve devriyeler bi't-tertib emniyet ve inzibât-ı mahalliye te'min edilmekde olduğu hâlde geçen Cuma günü saat dokuz râddelerinde ve muhtelif bazı mevâki'de Ermeniler tarafından atıldığı rivayet olunan birkaç el silah sadâsı üzerine Ermeniler hükûmet ve karakolhâne ve bazı mahalleri basdıkları gibi ahali-i İslâmiye beyninde zuhur eden şâyi'ât sebebiyle çarşı ve pazardan herkes hânelerine kaçmağa başladıkları ve asâkir-i şahane ve jandarmadan kollar çıkarılarak sokaklarda toplanan izdiham def' ve galeyan-i ahali teskin ile asayişin iade edildiği ve bu iğtişâşda Ermenilerden dört neferin maktûl ve bir neferin mecrûh olduğu Erzincan Mutasarrıflığı'ndan bugün alınan telgrafnâmede iş'âr olunmuş ve bâdî-i iğtişâş olanların bi't-tahkik zâhire çıkarılarak haklarında muamele-i resmiye-i kanuniyenin icrası cevaben yazılmış olduğu berây-ı malumât ma'rûzdur. Fermân.

**

Telgrafnâme
Geldiği Mahal: Adana
Numara: 13002
Tarih: 30 Teşrîn-i Evvel 1311

Huzur-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye

Çokmerzimen'de Ocaklı, Üzeyirli Ermenilerinden başka li-ecli'l-muâvene sair taraflardan gelenler ile beş binden ziyade Ermeni tecemmu' ettiği ve etrafı sipere alıp cümlesi müsellah olarak tecavüzâta müheyyâ oldukları harekât-ı bâğiyânelerinden anlaşıldığı Payas Kaymakamlığı'yla Kolağalığı'ndan ve Polis komiserinden alınan telgraflarda iş'âr olunmuş ve nesâyih-i lâzıme icrasıyla cemiyetlerinin dağılmasına cidden gayret olunması hakkında vuku bulan ihtara cevaben alınan telgrafda dahi bu maksad için bâ-tezkire-i

resmiye davet edilen söz anları davete icabet etmedikleri bildirilmiş olduğu gibi bugün Ocaklı karyesinde Ermeni Küçük Kahya, Kürt Hasan'ı kurşunla cerh edip merkûm Hasan'ın müteessiren vefat eylediği ve mütecâsiri Küçük Kahya'nın derdest olunduğu ve Ocaklı karyesine hücumu ve hayvanları gasb u gârâta cür'et eden eşkıyayı men'e mübâderet edenlerden Zimaklı oğlu Vanes'i ve Kuyumcu Agop'un oğlu Vanes'i eşkıya-yı merkûme tüfenk kurşunuyla cerh ederek merkûmânın müteessiren vefat eyledikleri dermiyân olunmuştur. Orada bulunan Ermeni rüesâ-yı ruhâniyesi tarafından gönderilen arzuhâle dahi Çokmerzimen Ermenileri'ne İslâm eşkıyası tarafından tarruzât ve tecavüzât vuku bulmakda olduğu beyânıyla muhafazaları istid'â kılınmıştır. Fakat memurîn-i mülkiye ve askeriye-i mahalliye vak'ayı hakikat olarak tasvir edip buna karşı rüesâ-yı ruhâniyenin istid'âsı hükûmet-i mahalliye ma'rûzâtını tağlît ile harekât-ı fesadiyece vakit kazanmak için bir tedbir-i desâyiskârânenen ibaret olması dahi ba'idü'l-ihhtimal değilse de mahiyet-i iddia ve istid'âları anlaşılacak ona göre icabına bakılmak üzere Vilâyet alaybeyi ile Adliye sermüstantıkı tahkike memur edilmekle beraber Çokmerzimen'deki kuvve-i mevcudiyeye-i askeriye iki yüz neferden ibaret olup bunun men'-i fesaad ve tecavüzâta muktedir olamayacağı cihetle mevcudun mikdarı buradan ve Yarpuz'dan çıkarılacak ve İskenderun'dan gelecek efrâd ile şimdilik dokuz yüze iblâğı kumandan paşa hazretleriyle bi'l-müzâkere kararlaştırılmış olduğu arz olunur. Fermân.

Fî 30 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Adana Valisi

Fâik

**

Telgrafnâme

Geliş Yeri: Mamuretülaziz

Numara: 9591

Tarih: 30 Teşrîn-i Evvel 1311

Suret

Ermeniler kışla ve hükûmet konağı ve depo ve cephâneliği emâkin-i emîriye ve cesîmiyeyi birden bire ber-hevâ etmek üzere tasnî' eylemiş oldukları muhtelif sıkletlerde kapsüllü el kumbaralarından bu kere de kırk aded

Damgacıoğlu Serkis'in hânesi havlusunda toprak içinde gömülmüş olduğu hâlde derdest edilmiş olduğu gibi yine böyle mel'ânet-i azîme îkâ' için tehiyye etmiş oldukları çivili dinamit tabir edilen ve bir ufak ve beyaz ve mahrûtıyyü's-şekl fincanın derûnu memlû ve kapalı ve'l-hâsıl çivileri uzunca olarak ince merkezde olduğu hâlde bir adedi elde edilmiştir. Hasar ve harîkın ve ekser telefâtın sebep-i vuku'u bulunduğundan her hâlde birer mikdarı bulunmakda olmasından münba'is olmalıdır ki muhterik olan hânelerden gayet şiddetli bir suretle patlayıp etrafa karpuzlar kadar şerâre saçılıp muhterik hâneye beş-altı dakika mesafedeki hâneleri derhal tutuşturmakda ve oralarda bulunan insanlara tesadüf eden parçaları bittab' mûcib-i telef olmakda bulunduğu anlaşıldı. Gerek kumbara ve gerek çivili dinamitin eşkâl-i zâhirelerine nazarın bunların fennî bir fabrika ma'mûlâtı olduğu istidlâl kılınmakda idüğü ve birer numuneleri gönderilecek ise de kâffesinin gönderilip gönderilmeyeceğinin irâdesi müsterhamdır. Fermân.

Fî 30 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Sadâret-i Uzmâ'ya

Arabgir Kaymakamlığı'yla oradaki nizâmiye ve redîf binbaşlarından müşterek şimdi alınan telgrafnâme bâlâya nakl ile arz olunur. Fermân.

Fî 30 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vekil-i Vali

Emirî

**

Telgrafnâme

Geldiği Yer: Sivas

Numara: 10581

Tarih: 31 Teşrîn-i Evvel sene 1311

Huzur-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye

Sivas Kasabası Ermenileri'nden bir takımı dünkü gün Taş Han'da ve bazı dükkânlarda bulunan eşya-yı ticariyelerini hafıyyen hânelerine nakledip bugün dahi çarşıda ne duruyorsunuz, ne olacaksa olsun diyerek ahali-i İslâ-

miye üzerine müsellahan hücum etmelerine binâen İslâmlar dahi mukabele ederek beynlerinde arbede zuhur etmekle fırka kumandanı ve erkân-ı vilâyet ve asâkir-i şahane ve zabtiye ve polis ve saire ile müttehiden teskinine çalışılmakda olduğundan neticesinin ba‘demâ arz edileceği ma‘rûzdur. Fermân.

Fî 31 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Sivas Valisi

Halil

[12 Kasım 1895]

HR. SYS, 2790/41

3

SİVAS'TA ERMENİLER TARAFINDAN ÇIKARILAN OLAYLAR

Sivas şehir merkezinde Ermenilerin Müslümanlara saldırılarıyla başlayan olayların, asker ve polis tarafından yatırılarak devriyeler gezdirilmeye başlandığı

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Sivas

Numara: 10592

Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî Derviş Paşa Hazretlerine

C. Ermenilerin ne vakitlerden beridir i‘tiyâd edindikleri ahvâl ve hele dünden beri dükkânlarındaki bazı eşyayı hafıyyen tahliye eylemeleri böyle bir şûriş vuku‘una cür‘et edeceklerini imâ etmekle öteden beri gayet müteyakkız bulunularak müte‘addid devriye kolları gezdirildiği gibi dünkü günden beri de gayet mütebassırâne hareket ve uykular terk olunarak arbedeye meydan verilmemek için vali-i vilâyetle müttehiden tedâbîr-i lâzıme icra edildiği ve bugün umumen daire-i hükûmetde müctemi‘an bulunulduğu bir sırada çarşı derûnunda Ermeniler tarafından ne duruyorsunuz, ne olacaksa olsun deyip İslâmlar üzerine hücum etmeleriyle ahali-i İslâmiye de heyecana gelecek ân-ı vâhidde ortalık karmakarışık olmuş ve vüs‘ ü iktidarın yetdiği mertebelerde çalışılarak ve mahallât ve çarşı aralarında bizzat gezilerek hamd olsun saye-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî’de şûriş teskin edilmiş ve şimdi

de gece vukuât tekerrür etmemek için eşraf ve mu‘teberânın refakatlerinde olarak dolaşmak ve sokak başlarında bekleyerek bir gûne harekâta meydan verilmemek için devriyeler tertib olunmakta bulunulmuştur. Telefâtın mikdarı şimdilik muayyen değilse de cüz’îcedir. Çarşıdan yağma ziyadece vuku bulmuş ise de ba‘demâ hükûmetle beraber icabına bakılacağı ve mevcut asâkir-i şahanenin mikdarı beş yüze karîb olduğu ve bu bâbda Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti'ne arz-ı malumât edildiği ma‘rûzdur. Fermân.

Fî 31 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

On Altıncı Fırka Kumandanı
Ferik Mehmed Hulusi

[12 Kasım 1895]

Y. PRK. ASK, 108/37

4 ERZİNCAN'DAKİ ERMENİ OLAYLARI / ARAPKİR'DE ERMENİLERİN BAŞLATTIĞI OLAYLAR VE ERMENİLERDEN ELE GEÇİRİLEN SİLAHLAR

Erzincan'da Pazar yerinde Ermeniler tarafından çıkarılan ve şehir merkezine doğru yayılan olayların bastırılarak asayişin sağlandığı; Ermenilerin olay çıkarma ihtimaline karşı gerekli görülen köylere süvari müfrezeleri çıkarıldığı, Divriği, Kelkit ve Kiğı kazalarından iki yüzer redif askerinin silah altına alınarak Erzincan'a gönderilmesinin istendiği / Arapkir'de Ermeniler'in başlattığı olaylar kontrol altına alınmakla birlikte yangınların devam ettiği ve kasabada yapılan tahkikatta el bombaları ile yangın çıkarmakta kullanıldığı tahmin edilen çivili dinamitlerin ele geçirildiği

**Makam-ı Seraskerî
Mektubî Kalemi
Hususî**

Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti'nden vârid olan telgrafnâme-de Arabgir'den alınan telgrafnâme meâline nazaran Ermenilerin kışla ve hükûmet konağı ve depo ve cephâneliği emâkin-i emîriye-i cesîmeyi birden bire ber-hevâ etmek üzere tasnî' etmiş oldukları muhtelif sıkletlerde el hum-

baralarından kırk adedi gömülmüş olduğu bir mahalden çıkartdı[rı]arak hü-kûmete teslim olunduğu ve patladığı zaman şerâreleri harîk ve birçok telefât îkâ' etmekde olan çivili dinamitlerden de elde edildiği ve Ermeniler yangın ve telefâtın bir çoğunu bu âlât-ı nâriye ile vuku'a getirmiş oldukları ve şûriş bir dereceye kadar sükûnet bulmuş ise de hânelerin pek dağınık olmasından dolayı harîkın tamamıyla izâle olunamadığı anlaşılmış ve orada bulunan ve merkezden gönderilen asâkir-i şahane ile tedâbîr ve ikdâmât-ı fevkalâde ic-rasıyla iğtişâşın külliyyen def'i ve harîkın itfâsı hususlarına gayret olunması cevaben yazılmış olduğu iş'âr olunmuş ve bâ-tezkire-i acizî Bâbîâli'ye malu-mât i'tâsı derdest bulunmuş olmakla muhât-ı ilm-i âlî buyurulmak üzere arz-ı malumâta ibtidâr kılındı. Ol bâbda emr u irâde efendim hazretlerindir.

Fî 24 Cumâdelûlâ sene [1]313 ve 31 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Serasker

Rıza

Ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî bir suretinin Hariciye Nezâreti'ne irsâl kılındığı ma'rûzdur.

Fî 25 Cumâdelûlâ sene [1]313

[13 Kasım 1895]

Y. PRK. ASK, 108/41

5

ÇOKMERZİMEN'DE TOPLANAN BEŞ BİN SİLAHLI ERMENİ İÇİN BÖLGEYE ASKER SEVKİ

Çokmerzimen'de toplanan ve olay çıkarma düşüncesinde olan silahlı beş bin Ermeni'nin silah bırakma teklifini kabul etmemeleri halinde çocuk ve kadınlara dikkat edilerek bu hareketlerinin sona erdirilmesi-nin istendiği ve ayrıca İskenderun, Adana ve Yarpuz'dan bölgeye asker sevk edildiği

**Makam-ı Seraskerî
Mektubî Kalemi**

Beşinci Ordu-yı Hümayûn Kumandanlığı'ndan mevrûd 1 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli telgrafnâmede Payas civarındaki Çokmerzimen ve Ocak-

lı¹ ve Üzeyirli karyelerindeki Ermenilerden başka etraftan beş bin kadar Ermeni toplanıp Çokmerzimen karyesinde istihkâm yaparak müsellahan etrafa sarkındılık etmeğe cür'et eyledikleri ve binâenaleyh orada bulunan iki yüz nefer asâkir-i şahaneye ilâveten İskenderun Redîf Taburu'ndan iki yüz neferle Adana'daki iki redîf bölüğünden birinin Yumurtalık'a ve oradan vapur ile Payas'a çıkmak üzere serî'an sevk edildiği Adana Kumandanlığı'ndan bildirildiği iş'âr olunmuş ve bu kere Adana Vilâyeti ile Kumandanlığı'ndan müştereken vürûd eden 1 Teşrîn-i Sânî sene [1]311 tarihli telgrafnâmede dahi Çokmerzimen karyesinde görülmüş olan eşhâsa icra-yı nesâyih için gönderilmiş olan müftü efendi ile Mülâzım Receb Ağa'ya Ermeni eşkıyası yaptıkları tabyadan birçok tüfenk ve kurşun yağdırıp isabet etdiremediğinden mûmâileyhimâ mevki'-i askerîye geldikleri hâlde yine içeriden ateş kesilmediği ve Üzeyirli tarafından dahi Ermeniler tecavüz ve ahali-i İslâmiye ile yekdiğeriyle bin beş yüz kadar silah endâht olunduktan sonra Üzeyirli ve Çokmerzimen kenarlarında bulunan hânelere de ateş urarak ihrâk eylemekde oldukları ve asâkir-i nizâmiyenin orman şeklinde olan müsâdeme mahalline tecavüzle içeriye girmesi imkânsız bulunduğu ve hâlâ silah atılmakda idüğü Payas Kaymakamlığı'ndan bildirildiğine ve şu hâlde bunlar harekât-ı bâğiyânede ileri gitmiş olduklarından haklarında muamele-i şedîde icrasıyla terbiyeleri derece-i vücûbda görüldüğüne ve İskenderun'dan gelecek bölük oraya muvâsalat eylediği gibi Adana'dan gönderilmiş olan bölüğün dahi dün gece veyahud sabahleyin muvâsalatı me'mûl ve Yarpuz'dan i'zâm olunacak bölüğün dahi hemen yola çıkarılması ekîden mahalline yazılmış olduğuna mebnî bi-mennihî Teâlâ bunların ictimâ'ında tahassun etdikleri mahallerin mürûru müşkil orman şeklinde bulunmasına nazaran ihtiyâten bir kere daha tarîk-ı rıza-cûyâneye ve terk-i silaha davet olunarak kabul etmedikleri hâlde civarlarında bulunan ahali-i İslâmiye'nin mevâki'-i askeriyeye alınarak ve müdahalelerine meydan verilmeyerek ve asâkir-i mevcude mevâki'-i münasibeye yerleştirilerek eşkıya-yı merkûmenin her taraftan taht-ı tazyik ve muhasaraya alınmalarıyla beraber tarîk-ı müvâredelerinin dahi kat'ı ve bu suretle de arz-ı teslimiyet ve terk-i silah etmedikleri hâlde kaide-i askeriyeye ve mukabele-i bi'l-misl usu-

¹ Metinde "Edcanlı" şeklinde geçmektedir.

lüne tevfkân müsellahan darb ve tenkîlleri ve fakat bu sırada etfâl ve nisvânın taarruzâta hedef edilmeyerek bu yolda harekât-ı şakâvetkârânelerinin önü alınması zımnında cihet-i mülkiye ve askeriye evâmîr-i lâzîme i'tâ kılınmış olduğu iş'âr olunmakla ve Bâbîâli'ye dahi iş'âr-ı keyfiyet kılınmakla muhât-ı ilm-i âlem-şümûl-i âlî buyurulmak üzere arz-ı malumâta ibtidâr kılındı. Ol bâbda emr u irâde efendim hazretlerindir.

Fî 26 Cumâdelûlâ sene [1]313 ve fî 2 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Serasker

Rıza

[14 Kasım 1895]

Y. PRK. ASK, 108/50

6

**ELBİSTAN, ANDIRIN, ZEYTUN VE MARAŞ'TA
ERMENİLERİN ÇIKARDIĞI OLAYLAR İLE ZEYTUN'U
KUŞATAN ERMENİLERE KARŞI ASKER SEVKİ**

Ermenilerin Elbistan ve Andırın'ın Müslüman köylerini yakıp yıktıkları, Maraş ve Zeytun'un bazı köylerine de saldırdıkları; ayrıca dört yüz askerinin bulunduğu Zeytun'u kuşatan on bin Ermeni'ye karşı on beş tabur ile yüz süvari askeri, dört dağ topu, bir dağ bataryasının gönderildiği; Maraş'taki Ermenilerin de eylem için Zeytun'dan işaret bekledikleri

*Maraş Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezâreti'ne
meb'ûs 19 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli açık telgrafnâme suretidir.*

Zeytun Kışlası'nda miralay dört yüz nefer mevcuduyla beş gündür tahminen on bin eşkıya tarafından muhasara ve tehlikede ve Maraş Ermenileri dahi hânelerinde müsellahan ve müctemi'an Zeytun'un bir işaretine muntazir olduğundan memleket ve hükûmet muhâtarada olduğu gibi Ermeniler tarafı akıp gelmekte ve Andırın ve Elbistan kurâ-yı Müslimesi'ni de yakıp yıkmaktadırlar. Elbistan ve Maraş'dan yedi yüz nefer redîf ve nizâmiye Zeytun Kışlası'nın imdadına dünkü gün gönderilmekle Maraş'da topu beş-altı yüz asker kalıp o da memleket muhafazasına kâfi olmadığından bezl-i hayat edin-

ceye kadar müftehirâne sarf-ı ikdâm olunacaktır. Mikdar-ı kâfi asker yetişinceye kadar tedâbîr-i lâzîmenin ittihâzı istîzânına mecbur oldum. Fermân.

Abdülvehhâb

**

Telgrafnâme
Geldiği Mahal: Haleb
Numara: 15984

Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne

C. 2 Teşrîn-i Sânî sene [1]311.

Zeytun için müretteb asâkir-i nusret-me'ser-i hazret-i Cihanbânî'den üç tabur nizâmiye ile beş redîf taburu ki, cem'an sekiz tabur ile dört dağ topu ve yüz süvari hâlâ Maraş ve Maraş ile Zeytun arasında vâki Bertizçay nâm geçit mahallinde ve Adana cihetinden müretteb dört redîf taburu da Sis'de olup diğer üç redîf taburu da yarınki Cuma günü Maraş'a vâsıl olacağı gibi bugünkü Perşembe günü İskenderun'dan tahrik edilen bir cebel bataryası dahi yarın öbür gün Maraş'a varacaktır. Eşkiya zuhur-ı hâdisede Alabaş'da ictimâ eden mahalli ve civarıyla Zeytun Ermenileri'nden ibaret olup bunlar Zeytun havalisinde dört-beş İslâm karyesine îsâl-i dest-i hasar ile kurâ-yı mezkûreyi ihrâk ve emvâlini gâret ile ahalisinin çoğunu idama cesaret etdikleri gibi Maraş civarında birkaç İslâm karyesine sarkındılık etmişlerse de saye-i satvet-vâye-i cenâb-ı zıllullahîde asâkir-i şahanenin yetişmesiyle bir şey yapamamışlardır. İttihâz olunan tedbir ise, ol havaliye memur buyurulan Ferik Mustafa Remzi Paşa'ya verilmiş olan evâmîr-i celîle dairesinde olup cevelângâh-ı eşkiya bulunan mıntikanın cihet-i garbîsi dört ve cihet-i şarkî ve cenûbîsi de sekiz tabur asâkîr-i şahane ve toplar ile taht-ı muhafazaya alındığı ve teferuât-ı tedâbîr ve emr-i muhafaza mahalli kumandanlığınca malum olmak tabîî bulunduğu ma'rûzdur.

Fî 2 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Haleb Valisi
Hasan

**

Telgrafnâme
Mahall-i İrsâli: Maraş
Numara: 3298

Mâbeyn-i Hümayûn Başkitâbet-i Celîlesi'ne

C. 2 Teşrîn-i Sânî sene [1]311. Maraş'a sekiz ve Zeytun'a dört saat mesafede bulunan Hamidiye Köprüsü'yle civarında dört ve Maraş'a beş saat olan Kürtül karyesinde bir ve bugün gelen bir tabur ile Maraş'da dört ki, cem-
'an dokuz tabur ile Elbistan depo muhafazasında dört yüz ve Göksun Nahiye-
si'nde yüz elli nefer asâkir-i şahane mevcut olup Zeytun Kasabası'na bir bu-
çuk saat mesafede ve elli yedi hâneli Beşen ve Zeytun hududunda elli altı hâ-
neli Kürtül ve civarında sekiz hâneli Kürtler karyeleri eşkıya tarafından ih-
râk ve bir adam muhterik ve Maraş'dan on altı saat cevânib-i erba'ası eşkıya
köyleriyle muhât Çukurhisar'dan zükûr ve inâs, sağır ve kebîr seksen maktûl
ve on beş mecrûh olduğu ve Beşen ile Çukurhisar'a asker sevki şimdiki hâl-
de gayr-ı kâbil ve Avratlar ile Kürtler karyeleri civarında bulunan ma'rûz bir
tabur asâkir-i şahanenin derhal yetişmesiyle eşkıya def' edildiği ve eşkıya
tecavüzâtının külliyyen izâlesi vürûdu muntazar olan kuvve-i mürettebe ba-
kıyyesinin ictimâ'ıyla Zeytun'a harekete mütevakkıf ve saye-i kudret-vâye-i
hazret-i Hilâfet-penâhî'de eşkıyanın men'-i tecavüzü hususunda her suretle
ikdâm olunmakta idüğü ma'rûzdur.

Fî 2 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Maraş Mutasarrıfı
Abdülvehhâb

[14 Kasım 1895]

Y. PRK. UM, 33/92

**7 MAMURETÜLAZİZ'İN BAZI KÖYLERİNDE ERMENİLER
İLE KÜRTLER ARASINDA ÇIKAN OLAYLAR**

Mamuretülaziz'in bazı köylerinde Ermeniler ve Kürtler arasında çıkan
olaylarda ölen ve yaralananların olduğu, askerin gerekli tedbirleri ala-
rak olayları önlemeye çalıştığı

Telgrafnâme
Geldiği Mahal: Mamuretülaziz
Numara: 9894

Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî Derviş Paşa Hazretlerine

Kesrik ve Hüseyinik karyeleri vukuâtının alâ-vechi's-sıhha tahkik ve beyânı için polisler gönderilmiş idi. Bu kere i'tâ olunan jurnalde Kesrik karyesinde vuku bulan şûriş esnasında Ermenilerden zükûr ve inâs olarak otuz kadar telefâtla on mecrûh ve Ekrâddan on vefeyât ve yerli İslâm'dan dört mecrûh olup yirmi beş bâb Ermeni hânesinin dahi ihrâk olunduğu ve Ermenilerin emvâl ve eşyası yağma edildiği ve Hüseyinik karyesine Ekrâdın ibtidâ-yı hücumlarında ise karye-i mezkûrun Kilise ve Maşadlık Mahallesi Ermenileri tarafından ilk defa silah atılarak kendilerini muhafazada bulunan asâkir-i şahane-i nizâmiyeden bir nefere isabetle vefat eylediği ve bu iğtişâşâtta doksanı mütecâviz Ermeni ve on beş Ekrâd maktûl, on beş de hâne muhterik olduğu ve Ermenilerden yirmi-otuz kadar da mecrûh bulunduğu ve mezkûr iki karyeden iki yüz kadar Ermeni'nin hayat ve memâtı meçhûl idüğü ve maktûl olan Ekrâd na'şları derhal kendileri tarafından kaldırılıp götürülmüş olduğu beyân ve ifade olunmuşdur. Zâbitadan alınan jurnal de bunu musaddık olmakla beraber Mornik ve Sürsürü karyelerinde dahi vuku bulan iğtişâşâtta Mornik karyesinde iki Ermeni telef ve üç de mecrûh ve İslâm'dan iki maktûl vuku bulduğunu ve Sürsürü karyesinde Ermeni'den beş maktûl ve dört mecrûh olduğu ve bu karyelerde dahi gasb u gârât ve harîk vuku'a geldiği ve asâkir-i nizâmiye ve jandarmalar yetişerek vukuât-ı mezkûrun tevessü'üne meydan verilmediği gösterilmiştir ve sair kurâda dahi zuhu[r] eden iğtişâşın alâ-vechi's-sıhha beyânı zâbitaya te'kîden tenbih olunduğundan alınacak malumât ba'dehû derhal arz olunacaktır. Maamâfih Harput Ovası'nda ne kadar Ekrâd ve aşâyir var ise kâmilten avdet eylediklerinden be-tekrar men'-i tehâcümle riyle idâme-i asayişe ve bir komisyon teşkil olunup Ermenilerden herkes yerlerine yerleştirilmekte mümkün olduğu kadar te'min-i istirahatlerine çalışılmakda olduğu ma'rûzdur.

Fî 2 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Vekil-i Vali

Emirî

[14 Kasım 1895]

Y. PRK. UM, 33/95

8

ÇOKMERZİMEN'DE TOPLANAN BEŞ BİN SİLAHLI ERMENİ'NİN ETKİSİZ HALE GETİRİLMESİ İÇİN BÖLGEYE ASKER SEVKİ

Çokmerzimen ve civarında toplanan ve olay çıkaran beş bin silahlı Ermeni'nin etkisiz hale getirilmesi için Adana ve Yarpuz'dan asker sevkî, civar Müslüman köylerden de ahalinin silah altına alınarak önemli mevzilere yerleştirilmesi, Ermenilere dağılmaları için nasihatta bulunulması, kabul etmedikleri takdirde dağıtılmaları gerektiği

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Adana

Numara: 13168

Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî Derviş Paşa Hazretlerine

Çokmerzimen karyesinde beş bin kadar Ermeni'nin ictimâ ettiği ve bu bâbda yapılan tedâbîrle tahkikât için dahi Vilâyet alaybeyi ile mustantıkın gönderildiği 30 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgrafla tafsilen arz olunmuş idi. Bu tahkikât memuru oraya muvâsalat etmeyip ancak şimdi Payas Kaymakamlığı'ndan alınan telgrafnâmede bugün Çokmerzimen'in şark cihe-
tinde görülmüş olan eşhâsa icra-yı nesâyih için gönderilmiş olan müftü efendi ile Mülâzım Receb Ağa'ya Ermeni eşkıyası yaptıkları tabyadan birçok tüfenk kurşun[u] yağdırıp isabet etdiremediklerinden mûmâileyhin mevki'-i askeriye geldikleri hâlde yine içeriden ateş kesilmediği ve Üzeyirli tarafından da Ermeniler tecavüz ve ahali-i İslâmiye ile yekdiğerlerine bin beş yüz kadar silah endâht olunduktan sonra Üzeyirli ve Çokmerzimen kenarlarında bulunup hânelere dahi ateş urarak ihrâk eylemekde oldukları ve asâkir-i nizâmiyenin orman şeklinde olan müsâdeme mahalline tecavüzle içeriye girmesi imkânsız bulunduğu ve hâlâ silah atılmakda olduğu iş'âr olunmuştur. Şu hâlde bunlar harekât-ı bâğiyânede ileri gitmiş olduklarından haklarında muamele-i şedîde icrasıyla terbiyeleri derece-i vücûbda görünmekle İskenderun'dan gelecek bölük oraya muvâsalat eylediği gibi Adana'dan gönderilmiş olan bölük dahi bu gece veyahud sabahleyin muvâsalatı me'mûl ve Yarpuz'dan i'zâm

olunacak bölüğün dahi hemen yola çıkarılması ekîden mahalline yazılmış olmakla bi-mennihî Teâlâ bunların ictimâ'ında mâdemki tahassun etdikleri mahaller mürûru müşkil orman şeklinde yerlerdir, şu hâlde ihtiyâten bir kere daha tarîk-ı rıza-cûyâne ve terk-i silaha davet olunarak kabul etmedikleri hâlde civarlarında bulunan ahali-i İslâmiye'nin mevâki'-i askeriye alınıp ve müdahalelerine meydan verilmeyerek ve asâkir-i mevcudenin mevâki'-i münasibeye yerleştirilerek eşkiya-yı merkûmenin her taraftan taht-ı tazyik ve muhasaraya alınmalarıyla beraber tarîk-ı müvâredelerinin dahi kat'ı ve bu suretle de arz-ı teslimi[ye]t ve terk-i silah etmedikleri hâlde kaide-i askeriye ve mukabele-i bi'l-misl usulüne tevîkan müsellahan darb ve tenkîlleri ve fakat bu sırada etfâl ve nisvânın taarruzât² hedef edilmeyerek bu yolda harekât-ı şakâvetkârânelerinin serî'an önü alınması zımnında cihet-i mülkiye ve askeriye evâmîr-i lâzıme i'tâ kılındığını arz eyeriz. Fermân.

Fî 1 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Adana Valisi
Fâik

Adana Redîf Fırkası Kumandanı
Şakir

**

Telgrafnâme
Geldiği Mahal: Adana
Numara: 13292

Yâver-i Ekrem Derviş Paşa Hazretlerine

Çokmerzimen meselesinin def'iyle huzur ve emniyetin takrîr ve iadesi için ittihâz olunan tedâbîr cümlesinden olarak fesedeye icra-yı nasihat etmek ve kabul etmedikleri ve teşhir-i silaha cür'et eyledikleri hâlde emr u irâde-i seniyye ahkâmı vechile hareketle mukabele-i bi'l-misl kaidesine tevîkan darb ve tenkîlleriine müsâra'at olunmak üzere Mirlivâ Sâbit Paşa ile Mektubî-i Vilâyet Hayri Efendi i'zâm kılındığı gibi iki taburla bir batarya topun en

² Metinde "taarruzât" şeklinde geçmektedir.

yakın mahalden yetiştirilmesi hususu dahi Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Kumandanlığı'na yazıldığını arz eylerim. Fermân.

Fî 3 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Adana Valisi
Fâik

Adana Redîf Fırkası Kumandanı
Ferik Şakir

[15 Kasım 1895]

Y. PRK. UM, 33/100

9

HISNIMANSUR'DA ERMENİLER TARAFINDAN BAŞLATILAN OLAYLAR

Hısnımansur'da Ermenilerin başlattığı ve Müslümanlarla Ermenilerden birçok ölen ve yaralananın bulunduğu olayların askerin müdahalesiyle önlenerek asayişin sağlandığı

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Mamuretülaziz

Numarası: 9867

Tarihi: 3 Teşrîn-i Sânî sene 1311

Yâver-i Ekrem Derviş Paşa Hazretlerine

Hısnımansur'un Kale Mahallesi'nde Ermeniler tarafından endâht olunan silahdan iki nefer İslâm'ın vefat etmesi üzerine bir şûrişin vuku'una sebebiyet verilerek İslâm tarafından da çarşıda bir Ermeni katl ve dükkânları yağma edildiği ve bu şûrişin neticesinin ba'dehû bildirileceği mahallinin iş'ârına atfen fî 26 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgrafnâme-i çâkerânemle arz kılınmış idi. Bu kere alınan telgrafnâmelerde dahi etraftan bir takım Ekrâd ve aşâyir dahi gelerek bu şûriş neticesinde ahali-i İslâmiye'den kırk kadar telefât ve yirmi beş mecrûh ve Ermeni eşkıyasından da yüz elli maktûl ve elli mecrûh vuku bulduğu ve Ermeniler istîmân eylediklerinden evlâd ü ıyâlleriyle İslâm hânelerine yerleştirilip emr-i infâk ve istirahatleriyle hüsn-i muhafazalarına bezl-i mesâî edilmekde olduğu ve bu sırada bir gün zarfında

taht-ı silaha alınan iki yüz kadar efrâd-ı redîfenin iki yüz kadar inzimâm ve mesâî-i fevkalâdesi semeresiyle Kale'de ve derûn-ı şehirde icra etmiş oldukları nümâyîş üzerine Ekrâd ve aşâyir def' ü tenkîl olunarak saye-i satvet-vâye-i cenâbı Padişahî'de kasabanın asayîşi iade kılındığı beyân ve ifade olunmakla arz-ı keyfiyete mücâseret kılındı. Fermân.

Fî 1 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Vekil-i Vali-i Mamuretülaziz

Emirî

[15 Kasım 1895]

Y. PRK. UM, 33/85

10

**DİYARBAKIR'DA ERMENİLER TARAFINDAN
ÇIKARILAN OLAYLAR / ERMENİLERİ İSYANA TEŞVİK
MEKTUBU**

Diyarbakır'da Ermenilerin Müslüman halkın ibadet ettiği esnada camilere silahla ateş açmaları ile başlayan ve üç gün devam eden olayların yatırıldığı, şehirde çıkan yangınların da bir Ermeni evinden ateş açılmasıyla başladığı, yanan bin kadar dükkânın yüzde doksanının Müslümanlara ait olduğu, ayrıca olaylarla ilgili yapılan tahkikat sırasında Mendilciyan isimli Ermeni'nin evinde ele geçirilen 2 Ağustos 1895 tarihli mektupta hürriyet elde etmenin kan dökülmekle, Müslümanları galeyana getirmenin ibadet yerlerine saldırmakla, büyük devletlerin tavsiyesine göre hak elde etmenin Osmanlı Devleti'nde karışıklık çıkarmakla mümkün olduğunun ifade edildiği

Bâb-ı Âlî

Daire-i Sadâret-i Uzmâ

Mektubî Kalemi

Diyarbakır Vilâyeti'nden vârid olan şifreli telgrafnâmedir.

C. 26 Teşrîn-i Evvel sene [1]311. Diyarbakır Hâdisesi'nin vuku'u hakkında Fransa Sefâreti'nden vâki olan ihbar doğru değildir. Diyarbakır Ermenileri'nin geçen Ramazan-ı Şerif'den beri sebebli sebebsiz ezhân-ı İslâmiye'de

tevehhüm edecek ve arbedeye vesile olacak nizâ'larda bulunmaları ve bir ay mukaddem hiçbir sebep-i ma'kûl olmadığı hâlde me'âbid ve dekâkîni sed ile kilise havlularında ictimâ ve üç dört gün bilâ-fâsıla çan çalmaları ve milel-i saireyi de daire-i mefsedetlerine iltihaka cebr ve tehdid derecesinde isti'mâl-i desâyis eylemeleri makâsîd-ı muzırralarına vâkıf olan ahali-i İslâmiye'nin hayret ve teessüflerini mûcib olmakla beraber sükûn ve temkinlerini ihlâl eylememiş idi. Kilise ictimââtından beş gün sonra menba'ı Fransa Konsülatosu olmak ve Diyarbakır da dahil olduğu hâlde Vilâyât-ı Sitte'nin imtiyâz ile Ermenilere terk olduğuna dair neşreyledikleri şâyi'ât-ı malumeden ahali-i İslâmiye'de hâsıl olan heyecan-ı tabiî de hükûmetçe bilâ-vukuât teskin edilebilmiş olduğu bir günde Ermeni fedailerinin Cuma namazını eda ile meşgul olan ahali-i İslâmiye'ye hücum tarzında birkaç cami'e revolver atmaları hâdisenin sebep-i yegânesidir. Bu ciheti Behram Paşa Camii havlusunda mutlakul-inân yedi-sekiz Ermeni cânîsinin³ müşahedesi ve tahkikât-ı resmiye-i saire ile istihsâl edilmekde olan beyyinât-ı kat'îye dahi isbat eder. Harîk bahsine gelince; evvelâ iktihâmın zuhurunu müteâkib birden bire dairesi vâsi' gayet müdhiş suretde bağteten zuhur eylemesine ve sâniyen muhterik olan bin kadar dekâkînin yüz bin lirayı mütecâviz bulunan bedelinden yüzde doksanı cevâmî' ve medâris ile ahali-i İslâmiye'ye aid olmasına ve sâlisen eşya-yı muhterikanın kısm-ı mühimmi İslâm malı olduğu gibi Hıristiyanlardan birçoğuyla ahali-i İslâmiye'nin sermayece iştiraki bulunmasına İslâmların Hıristiyanlardan ziyade kendilerini hasarât-ı azîmeye uğratacak olan böyle bir hiyâneti îkâ' etmeyecekleri meydandadır. Bâ-husus harîkın çarşının Hıristiyan mahallesine muttasıl ve Ermeni evlerinden atılan kurşunlara ma'rûz bir yerden zuhur etmesi menşe'-i cürmü pekâlâ tayin eder. Fransa Sefâreti'nin me'haz-ı malumâtı olmak lâzım gelen Diyarbakır konsolos vekili ise saye-i hazret-i Padişahi'de masûn kalan ve konsülatodan bugüne kadar taşra çıkmayan ve hiçbir hakikati müşahade etmemiş olduğundan bu yoldaki beyânâtı yanına giden bazı Ermeni fesesediyle o cümleden olan tercümanı Kasabyan'ın⁴ ilkââtını tasvirden ibaretdir. Vak'aya İslâm'ın sebebiyet vermediği şununla da

³ Metinde "cânî cenaze" şeklinde geçmektedir.

⁴ Metinde "Kasabir" şeklinde geçmektedir.

müsbetdir ki iğtişâşın devam etdiği müddet zarfında sükûn hissölündükça Ermeni hânelerinden atılan kurşunlar heyecanı teşdîd ve bu cihetle şûriş üç gün idâme edilmiştir. Maa-hâzâ her yerde olduğu gibi harîkın ve arbedenin devamı sırasında emvâlce zâyîât vuku'u tabîî ve gayr-ı münkerdir.

Fî 28 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vali

Enis

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi
Aded: 1298

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Diyarbakır'da iğtişâşın ikinci günü hâsıl olan sükûnu caddeden mürûr edenlere hânesinden kurşun atmakla ihlâl eden Mendilciyan'ın hânesinde bulunan ve ehl-i İslâm'ın hissiyât-ı mezhebiyesine dokunmak ve bu vesile ile iğtişâş çıkarmak üzere ibadetgâhlara taarruz ve tecavüz olunması hakkında bir takım telkinât-ı fesadiyeyi hâvî olan mektubun Diyarbakır Vilâyeti'nden gönderilen tercümesi sureti leffen taraf-ı devletlerine irsâl kılınmış olmakla birer nüshasının muhbirlere i'tâsıyla beraber gerek sefâretler ve gerek muhbirlere nezdinde suret-i mukni'ânede idare-i kelâm edilmesi ve hususât-ı mümâsilede Düvel-i Muazzama süferâsına icra-yı tebligât olundukça Romanya Sefâreti'ne de o yolda malumât i'tâ ve tebligât icra kılınması lâzım geleceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu, efendim.

Fî 29 Cumâdelevvel sene [1]313 - Fî 5 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Sadriazam

Rif'at

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemî

Mendilciyan'ın hânesinde bulunan varaka-i muzırının tercümesi suretidir.

Kutub'dan. 2 Ağustos sene 1895.

Azizim Ohannes. Büyük maksadlar daima büyük fedakârlıklarla ileri gelir. Masum kanlarımızın dökülmesiyle âlem-i medeniyetin her tarafında büyük bir rikkat vücuda gelmiştir. Fakat biraz daha himmet lâzımdır. Şiddetlerimizin son saatleri ve bizim hürriyetimizin ilk saatleri yaklaşmıştır. Büyük kuvvetler bizim için muâvenet va'd etmişler. Şu kadar ki öyle bir muâvenet etmek için büyük sebebler lâzımdır. Sizin memleketinizin sükûtu bizim işlerin ahengini bozuyor. Oradan da bir ses çıkarmak lâzımdır. Düşmanlarımız duygusuz hayvana benzerler. Bunların tabiatlarında muhtefî olan vahşilik meydana çıkarılmalıdır. Bunun için yalnız bir tarîk var. Bunlar her hususça mütehammil iseler de kendi ibadetlerine dokunulur ise tahammül edemezler. Şimdiye kadar ciddî bir menfaat görülemedi. Bir daha tecrübe etmek lâzımdır. Kahraman karındaşlarımız vahşilerin ibadet için ictimâ eyledikleri mahallere az çok taarruz etdiklerinde mutlak muvaffak olacağız. Bu tahkiklerin gecikmesi olabilir ki bizlere zararı mûcib olur. Ziyadesiyle isti'câl etmeliyiz. Bu gibi hâller görüldüğü kadar tehlikeli değildir. Tekrar ederim ki büyük maksadlar büyük fedakârlıklarla ileri gelir.

Dostunuz
N. H. M.

[17 Kasım 1895]

HR. SYS, 2812/1

11

ÇOKMERZİMEN VE ANTEP'TE MEYDANA GELEN ERMENİ OLAYLARI

Çokmerzimen'de toplanan Ermenilerin silahlarını bırakıp devlete bağlılıklarını bildirerek köylerine dağıldıkları / Antep'te Ermenilerin saldırılarıyla meydana gelen küçük çaplı olayların alınan önlemlerle sona erdirildiği

Fî 7 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Sivas Vilâyeti'nden vârid olan telgraftâmenin suretidir.

Çokmerzimen Ermenileri'ne iki günden beri edilen nesâyih ve vesâyâ bi-hamdillahi Teâlâ hüsn-i te'sir ederek saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de Ermeniler bilâ-cidâl harekât-ı bâğiyâne ve şakâvetkârânelerinden bugün saat üçde ferâğatle evvelâ silahlarını terk etdikden ve evvelce civar köylerden Çokmerzimen'e toplanmış olan Ermeni aileleri kemâl-i emniyetle fevc fevc köylerine dağılıp hânelerine yerleşdikden sonra Çokmerzimen Ermenileri rü-esâ-yı ruhâniye ve mu'teberân-ı karye ile beraber kâmilin mevki'-i askeriye-ye gelip "Padişahım çok yaşa!.." zemzemesiyle arz-ı mutâvaat etmeleriyle asâkir-i şahane saf-beste olduğu hâlde İslâm ve Ermeni ahali halka edilerek Livâ Sâbit Paşa oraya duhûl ile reâyânın muhafaza-i can⁵ ve ırzları hakkında olan ahkâm-ı celîle-i şer'iyeyi ve veli-nimetimiz Padişahımız efendimiz hazretlerinin sunûf-ı tebaa-i şahanelerinin refah [ve] istirahatleri hakkındaki arzu-yı mülûkâneleri ile ve ba'demâ mugayir-i rıza-yı âlî hâl ü harekete ictisâr eden her hangi sınıftan olur ise olsun şedîden⁶ mücâzât-ı kanuniye[ye] dûçâr edileceğini bir suret-i mufassala ve müessirede İslâm ve Hristiyan ahaliye bülend âvâz ile tebliğ ve müteâkiben mevcudîn âmîn-hân olduğu hâlde ulemadan Hacı İbrahim Efendi ve Hristiyan vâizi tarafından temâdî-i ömr ü şevket-i Padişahî'yi mutazammın ve müessir başka başka dualar eda ve "Padişahım çok yaşa!.." da'avât-ı ferah-efzâsı dahi cümle tarafından kemâl-i şevk [ve] şetâretle tekrar üç defa îsâl-i bârgâh-ı Hüdâ edildikden sonra İslâm ve Ermenilerin intihâb etdikleri iki mu'teber kimse umum nâmına olarak alâ-mele'i'n-nâs öpüşdürölüp bununla beraber Çokmerzimen karyesi derûn ve bîrûnunda icab eden mevâki'e lüzumu kadar asâkir-i şahane ikame etdirilip def'-i şûrişle⁷ herkes ırz ve edebiyi yerli yerine dağıldılmış ve şu işlerin bu su[re]tde hüsn-i tesviyesi mücerred Halife-i zîşânımız efendimiz hazretlerinin teveccühât-ı kudsiye ve muvaffakiyât-ı seniyye-i mülûkâneleri âsâr-ı bâhiresinden bulunmuş olduğu maa't-teşekkür arz ederim. Fermân.

**

⁵ Metinde "heyecan" şeklinde geçmektedir.

⁶ Metinde "şedîdeden" şeklinde geçmektedir.

⁷ Metinde "sekûrişle" şeklinde geçmektedir.

Haleb Vilâyeti'nden

Vârid Olan 8 Teşrîn-i Sâni Sene [1]311 Tarihli Telgrafnâme Sureti

A[y]ntab Kaymakamlığı'ndan şimdi alınan telgrafda mukâtele ve mücadelenin sebep ve menşe'i kemâl-i dikkat ve ehemmiyetle tahkik olundukda A[y]ntab ahalisinden Küçükelli nâmında birisinin on beş yaşlarında bulunan ve Kaspar oğlu Bogos nâm kimesneye⁸ çıraklık etmekde olan Ahmed nâmında bir oğlu ustasından iplik almak üzere sabahleyin tulû'-ı şemsden evvel Ermeni Protestan taifesinden A[y]ntab Ermeni fesad komitesi reisi Babelyan Agop hânesi önünden geçer iken reis-i merkûm hânesinin penceresinden çocuğu Martini kurşunuyla urup telef etmiş olduğu ve tulû'-ı şems ile beraber Ermenilerden diğer mahallede birbirini müteâkib iki İslâm'ın katl ü itlâf edildiği ve Ermenilerin kıyâm ile memlekete hücumları esvâk [ve] pazarda şâyî' olması ve bunlar zaten esliha ve cephâne istihzâr etmiş olmaları cihetle şûriş [ve] fesadın bu suretle zuhur etdiği ve müsebbib ve mütecâsirleri Ermeniler olduğunun tahakkuk eylediği beyân ve iş'âr kılınmış olduğuna ve evvel [ve] âhir arz olduğuna üzere ol vakit zuhur-ı hâdiseyi müteâkib icra kılınan tedâbîr-i âcile üzerine saye-i kudret-vâye-i hazret-i cihandârîde ol vakit def'-i şûrişle A[y]ntab'ın ahvâl-i hâzırası sükûnet ve asayişde bulunduğu gibi bu saat[e] kadar asayiş ber-kemâl idüğü telgrafnâmenin fıkra-i ahîresinde⁹ muharrer olup maamâfih telakki ve tebliğ olunan evâmîr ve ir[â]dât-ı seniyye-i¹⁰ cenâb-ı Hilâfet-penâhî ahkâm-ı ilhâm-penâh-ı mukaddesesine tamamıyla tatbik-i hareketle zerrece zuhur-ı şakâvete meydan verilmemesi hususuna fevkalâde itina ve dikkat ve nevâkıs-ı malumâtlarının ber-vech-i sıhhat ikmâliyle peyderpey buraya bildirilmesine müsâra'at olunması lüzumu cevaben tavsiye ve iş'âr kılınmış idüğü arz-ı keyfiyet olunur. Fermân.

[20 Kasım 1895]

⁸ Metinde "kimesneyi" şeklinde geçmektedir.

⁹ Metinde "âhîresinde" şeklinde geçmektedir.

¹⁰ Metinde "saye-i" şeklinde geçmektedir.

12

**MARAŞ'TA ERMENİLER TARAFINDAN ÇIKARILAN
YANGINLAR VE OLAYLAR İLE ANTEP'İN SUYUNA
ZEHİR KONULDUĞU İHBARI**

Maraş'ta askerler ve Müslüman halk üzerine kiliselerden ve Ermenilere ait evlerden ateş açılmasıyla başlayan olayların alınan önlemlerle sona erdirildiği; yine şehirde Ermenilerin üç koldan çıkardıkları yangınların da söndürüldüğü / Ermeniler tarafından Antep'in suyuna zehir döküldüğü yolundaki ihbar üzerine suyun tahlilinin yapılmakta olduğu

*Makam-ı sâmi-i Sadâret-penâhî'ye Haleb Vilâyet-i Celîlesi'nden
mevrûd fî 7 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli telgrafnâme suretidir.*

C. 6 ve 7 Teşrîn-i Sâni sene [1]311. Maraş'da vuku bulan şûriş diğer telgrafla da arz olunduğu üzere muhafaza-i asayiş için derûn-ı şehirde dolaşmakda olan asâkir-i şahane ve jandarma devriye kolları üzerine kiliselerde ve hanlarda bulunan Ermeniler tarafından bağteten silah endâhtına ve şehrin her tarafında asâkir-i şahane ve jandarmalarla ahali-i Müslime'ye kurşun yağdırmakda ve kasabayı külliyyen imhâ kasdıyla üç-dört cihetden harîk îkâ'ına cür'et etmişlerse de saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de derhal tedâbîr-i lâzime bi'l-icra asâkir-i şahane ve jandarma sevkiyle hemen önü alınıp ve harîk itfâ olunup asayiş iade olunduğu ve dün akşamdan beri bir gûnâ vukuât zuhur etmediği ve telefâtın mikdarı derdest-i tahkik olup neticesi ba'dehû arz olunacağı Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan cevabnâmede bildirilmiş ve şu hâle nazaran şûriş bağteten Ermeniler tarafından îkâ' olunduğu anlaşılmalıdır. bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

**

Huzur-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye

Ayntab Kaymakamlığı'ndan alınan telgrafnâmede Ermeniler tarafından memleketin suyuna sem döküldüğü istihbâr olunması üzerine muayene edildikde yağ nev'inden bir şey görülmüş ve hayvanâtdan birisinde tecrübe edi-

lerak fî'l-hakika zehirlenmiş ise de külliyyen def'-i iştibâh için li-ecli't-tahlil Ayntab'daki College Hastahânesi Tabibi Mister Apert'e verilmiş olduğu ve iki güne kadar memlekete suyun cereyânı tatil edildiği bildirilmesi üzerine emr-i tahlilin yalnız tabib-i mûmâileyh tarafından değil Ayntab'da bulunan diğer Tabib Mösyö Fuller ma'rifetiyle dahi icra-yı tahliliyle müşterek rapor tanzimi ve oradaki konsoloslara dahi tasdik etdirilmesi ve tahlil için verilen sudan bir mikdarının sürâhi derûnuna vaz'ıyla hükûmetçe dahi mühürletdirilip hıfzıyla bir mikdar dahi merkez-i vilâyete gönderilmesi ve bunu ihbar edenler kimler ise bi'l-etraf icra-yı tahkikâtla mütecâsirleri meydana çıkarılıp te'dîb ve mücâzât-ı kanuniyeleri cevaben bildirilmiş olmakla neticesi ba'de-hû arz olunur, fermân.

Fî 10 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Haleb Valisi
Sâbık Hasan

[22 Kasım 1895]

HR. SYS, 2791/5

13

ÇOKMERZİMEN'DE ERMENİLER TARAFINDAN MEYDANA GETİRİLEN OLAYLAR

Payas merkezinde üç yüz Ermeni'nin katledildiği şeklindeki rivayetin aslının olmadığı, aksine Çokmerzimen'deki Ermenilerin köylerinin etrafına yaptıkları siperlerden ateş açarak Müslümanları öldürdükleri

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Adana

Numara: 13543

Huzur-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye

Hamd olsun, bugün dahi daire-i vilâyetde hilâf-ı marzî-i âlî vukuât olmadı cihetle ahvâl-i umumiye şâyân-ı memnuniyet bir hâldedir. Evvelce de arz olunmuş olan Çokmerzimen Vukuâtı hakkında icra-yı tahkikâta memur edilmiş bulunan Mirlivâ Sabit Paşa ile Mektubî-i Vilâyet Hayri Efendi'den alınan telgrafnâme sureti manzûr-ı âlî buyurulmak üzere zîre naklen takdim olunduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 6 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Adana Valisi
Fâik

Suret

C. 5 Teşrîn-i Sâni sene [1]311. Nefs-i Payas'da şûriş ve kîtâl vuku'unun kat'iiyen asla eseri yoktur. Yalnız evvelce de arz olunduğu vechile Payas'a bir buçuk saat mesafede kâin Çokmerzimen karyesi Ermenilerinin karyeleri etrafında yapmış oldukları sedlerden üç gün evvel atmış oldukları kurşunlardan sekiz İslâm fevt ve on üç İslâm mecrûh olup sair mahallerde âsâr-ı şakâvet olmadığı ve Çokmerzimenlilerin de ıslâhına çalışılmakta bulunduğu ma'rûzdur. Fermân.

**

Sadâret
Mektubî Kalemi
Numara: 138
Tarih: 4 C. sene [1]313 -
10 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Tezkire

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Payas'da arbede vuku'a gelmiş ve üç yüz Ermeni katledilmiş ve asker tarafından men'-i şûrişe dikkat edilmemiş olduğuna dair vuku bulan ihbar üzerine keyfiyet Adana Vilâyeti'nden isti'lâm edilmiş idi. Nefs-i Payas'da şûriş vuku'unun aslı olmayıp yalnız oraya bir buçuk saat bu'd mesafede kâin Çokmerzimen Ermenileri'nin karyeleri etrafına yapmış oldukları sedlerden atdıkları kurşunlardan sekiz İslâm fevt ve on üç kişi mecrûh olduğu ve mahâll-i sairede bir güne âsâr-ı şakâvet olmadığı cevaben vârid olan telgrafnâmede gösterilmiş olmakla Fransa Sefâreti'ne beyân-ı hâle himmet buyurulması siyâkında tezkire.

[22 Kasım 1895]

A. MKT. MHM, 616/24

14 MERZİFON MERKEZİ İLE KÖR KÖYÜ MANASTIRI CİVARINDA ERMENİLER TARAFINDAN ÇIKARILAN OLAYLAR

Merzifon merkezinde ve kasabaya yakın Kör köyü manastırı civarında Ermeniler tarafından başlatılan olayların alınan askerî tedbirlerle yatıştırıldığı

*Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden mevrûd fî 10 Cumâdelâhire
sene [1]313 ve fî 15 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli tezkirenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Teşrîn-i Sâni'nin üçüncü Cuma günü Merzifon'da Ermeniler tarafından îkâ' edilen şûrişin suret-i vuku'u ve def'ine dair Merzifon Kaymakamlığı'ndan meb'ûs 12 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli telgrafnâme tafsîlâtı câmi' olmakla bir sureti manzûr-ı âlî-i nezâret-penâhîleri buyurulmak üzere Tesrî'-i Muamelât Komisyonu kararıyla leffen irsâl kılınmış ve bu hâdiseyi îkâ' edenler haklarında muamele-i kanuniyenin ifa ve nehb olunan eşyanın ashâbına i'tâsı cevaben mezkûr kaymakamlığa bildirilmiş olmakla ol bâbda.

**

*Merzifon Kaymakamlığı'ndan meb'ûs
fî 12 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli telgrafnâmenin suretidir.*

C. 11 Teşrîn-i Sâni sene [1]311. Tafsîl-i hakikat-i hâl cânib-i Vilâyet'-den arz edilmiş olacağı vechile şehir-i hâlin üçüncü Cuma günü saat yedi râddelerinde ehl-i İslâm'ın Cuma namazını eda etmek üzere camilere girdikleri sırada ve biraz evvelce Ermenilerin umumiyetle dükkânlarını kapayarak telaşla savuşup hâne ve kiliselerine gitmelerinden ve komite-i mefsedet reisi olup üç defa mazhar-ı afv-ı âlî olan Misak ve rüfekâsının idarelerinde olan ve eşya memlû bulunan bedestanı yevm-i mezkûrda hiç açmadıklarından ve iki cami ile civarında Ermeni komite-i fesadiye guruhundan malumü'l-esâmî

eşhâs tarafından üç İslâm'ın cerh ve o anda bazı Ermenilerin yüksek hânele-
rinden işidilen silah sadâsıyla mecrûhînin feryadından ehl-i İslâm'ın heyecan
ve galeyan ile camilerden taşraya çıkdıklarında memurîn ve zabtiyelerle asâ-
kir-i şahane ile aralarına girilmek üzere şitâb olunmuş ise de ortalığın şiddet-i
galeyanından hemen beş-on dakika zarfında erbâb-ı mefsedetden birkaç nefer
de göze görünen Ermenilerden seksen nefer ahalinin galeyan ve heyecanı
arasında telef olmuş ve Ermeni eşkıyası takibi için evvelce gönderilen süvari
Musa Onbaşı'nın maiyyetiyle beraber yevm-i mezkûrda kasabaya avdet esna-
da Kör karyesi manastırı civarında bir takım Ermenilerle vuku bulan mücade-
lelerinde yedi nefer ki cem'an seksen sekiz neferin telef olduğu anlaşılmış
ve mecrûhînin mikdar-ı sahîhi henüz bilinmemiş ise de işidildiğine göre
yirmi râddelerindedir ve derhal İslâm'la Ermeni arasında tecavüzât ilerleme-
mek üzere Ermeni mahalle ve mevkilleri ve ecnebinin bulundukları mahaller
zabtiye ve asâkir-i şahane ile taht-ı muhafazaya alınmış ve o sırada asıl eşya-
ları Taş Hanı'nda olmakla ve kendilerinden olup korkularından ve tahassun
için oraya sokulmuş olan elli kadar kesân muhafaza edilerek sâlimen taraf-ı
acizîden mahallerine îsâl edilmiştir ve ancak o sırada İslâm'dan kendisini bil-
meyenler tarafından çarşı-pazarda bulunan eşya ve emti'a yağma edilmiş ve
bu yüzden bazı İslâm ve Rum dükkânları da onlarla beraber dûçâr-ı hasar ol-
muştur. Mağsûbâtın mikdarı henüz meçhûl bulunmakla mütecâsirlerinden
istirdâdla ba'dehû ale'l-usul sahiblerine teslim olunmak üzere komisyon-ı
mahsus teşkil olunarak iadesi için her tarafa ilânât-ı lâzime icra kılınmış ve
bir mikdarı da vürûd etmeğe başlamıştır ve bu bâbda dava-yı hukuk tebey-
yün-i mütecâsir vuku'unda ale'l-usul mahkemeye tevdi'-i muamele kılınaca-
ğı derkârdır. Maamâfih iâne bahsine gelince, İslâm mahallelerinde bulunan
Ermenilere mütehayyizân-ı İslâm taraflarından ve kezâlik Ermeni mahallesin-
deki muhtacîne de kendi mu'teberânlarından mehmâ-emken iâne edilmekte
olduğu görülmekte ve teskin-i hâl ile iade-i asayişe her dakika son nefese
kadar gayret olunmakta olup icab edenlerden senedât-ı lâzime alınmış ve
alınmakta bulunmuştur ve vak'a-i mezkûreye öteden beri kan dökülmesini
i'tiyâd edip te'dîbleri lüzumu merci'e arzdan geri durulmamış olan Ermeni

erbâb-ı fesadı¹¹ tarafından sebebiyet verilmiş olduğu ve İslâm'dan yirmi nefer mecrûh miyânında ikisinin aldığı cerîhadan müteessiren vefat ettiği meşhûdât ve Meclis-i İdare ile devâir-i aide-i sairenin tahkikât ve ifadâtıyla ma'rûzdur. Fermân.

[24 Kasım 1895]

HR. SYS, 2791/3

15 SİVAS'TAKİ ERMENİ OLAYLARI İLE İLGİLİ FRANSIZ KONSOLOSUNUN GÖRÜŞLERİ

Sivas'taki olaylara Ermenilerin sebep olduğunu beyan eden Fransız konsolosunun, Ermenilerin İngilizlerden fiilî yardım beklentisi içinde olduklarını da açıkladığı

**Yıldız Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi**

Sivas Vilâyeti'nden Şifre Telgrafnâme

Şu aralık Fransız konsolosu birinci defa ve hatta dünkü gün dahi daire-i hükûmete geldi. İğtişâşât-ı vâkı'aya Ermeni ihtilâli mürettiblerinin çend seneden beri hükûmet ve ahali-i İslâmiye aleyhinde îkâ' eyledikleri mefsedet ve cinayâtın sebebiyet verdiği ve gasb u gârât dahi iğtişâşât-ı mezkûrenin netâyic-i mütetâbi'a-i tabîye olup hatta Fransa Reis-i Cumhuru müteveffâ Mösyö Carnot'nun bir İtalyalı tarafından itlâf edilmesi üzerine Fransa'da sâkin pek çok İtalyalıların emvâl ve eşyası Fransızlar tarafından gâret edildiği hâtıra getirilirse Memâlik-i Şahane'nin bazı taraflarında Ermenilerin isbat-ı fi'l ve hareketleri olarak dûçâr oldukları hasarât-ı hafîfeye taaccüb etmemek lâzım geleceği yolunda konsolos-ı mûmâileyhe idare-i lisan edildiği ve konsolos-ı mûmâileyhin cereyân eden ahvâl hakkında mu'tedilâne ve munsıfâne beyân-ı efkâr ve Ermenilerin âmâl-i ihtilâl-cûyânede bu kadar ileri varmaları kendi fedailerini ahali-i İslâmiye'ye bir derece karşı durabilecek kuvvete mâlik bulundukları itikad-ı bâtılında ve en birincisi İngiltere'nin muâvenet-i fi'liyesi intizârında bulunmalarından ileri geldiğini suret-i mahremânede ifade ve tezkîr eylediği berây-ı malumât ma'rûzdur. Fermân.

¹¹ Metinde "fesadesi" şeklinde geçmektedir.

Fî 12 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 / [24 Kasım 1895]

Sivas Valisi

Halil

Y. PRK. UM, 34/13

16

**HARPUT'TA ERMENİLERLE KÜRTLER ARASINDA
ÇIKAN OLAYLAR**

Harput'ta Ermenilerle Kürtler arasında çıkan olayların birtakım önlemlerle kontrol altına alındığı, çıkarılan yangınların söndürüldüğü ve evi yananlara gerekli yardımların yapıldığı

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Mamuretülaziz

Numarası: 9781

Mâbeyn-i Hümayûn Başkitâbet-i Celîlesi'ne

Harput Kasabası'nda zuhur eden şûriş ve harfîn esbâb-ı tevessü'yle kasaba-i mezkûreye azîmet olunduğu ve ondan sonraki vukuât dünkü gün üç kıt'a telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunmuş idi. Ermenilerden yirmi yedi maktûl ve yirmi sekiz mecrûh ve Süryanilerden dahi dokuz maktûl ve sekiz mecrûh vuku bulmuş ve Kürdlerden sekiz on kadar telefât vuku bulduğu hâlde şûriş basdırılmış ve Kürdler def' olunmuşdur. Ateş dehşetli bir surette tevessü'ü hasebiyle her taraftan fevkalâde çalışılmış ise de polis jurnaline nazaran yüzü mütecâviz Ermeni hânesi ve dört İslâm hânesiyle ikisi zükûr ve ikisi inâsa mahsus dört Protestan mektebi ve bir de kilise muhterik olduğu hâlde ancak sabaha yakın ateş itfâ etdirilmiş ve bugün sabahleyin dahi Dersim'den iki bin kadar Ekrâd yeni başdan kasabanın etrafını ihâta etmişler ise de icra olunan nesâyih-i müessire üzerine bir vukuâta tasaddî etmeksizin avdet etdirilmiştir. Hâneleri muhterik olan Ermenilerin bir takımı İslâm hânelerine ve bir kısmı da tahliye olunan bir han içine konularak tayinât i'tâ olunmakda bulunmuşdur. Süryaniler mutî' bir kavim oldukları hâlde dokuz maktûl ve sekiz mecrûh vermeleri de Ermenilerin malum olan mefsedetlerinden dolayı onların bu hâlleri sevmedikleri hasebiyle bildikleri bazı Ermeniler başlarına sarık sararak hoca kıyafetinde Kürdlerin yanına sokulup "Ha-

in olan Ermenilerin hânesi şunlardır. Ne duruyorsunuz. Urunuz." diye tahrik ve delâlet eylemelerinden ileri geldiği Süryani milletin bazı mu'teberânının ifadesinden anlaşılmıştır. İcab eden mevâki'e asâkir-i nizâmiye ve zabtiyelerden müfrezeler konulup şimdilik Harput'da ikamet-i çâkerânemi mûcib bir hâl görülmediğinden merkez-i vilâyete avdet olunmuştur. Fermân.

Fî 31 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vekil-i Vali-i Mamuretülaziz

Emirî

Ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî bir suretinin Hariciye Nezâreti'ne irsâl kılındığı ma'rûzdur.

Fî 25 Cumâdelûlâ sene [1] 313

**

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Kayseri

Numarası: 3745

Mâbeyn-i Hümayûn Başkitâbet-i Celîlesi'ne

C. fî 18 Teşrîn-i Sâni sene [1]311. Her gün ve gece çarşı ve mahallât-da kollar gezdirmekle ve ulema ve mu'teberân ve rüesâ-yı ruhâniye vasıtalarıyla ahaliye lâzım-ı vechile nesâyih vermekle bir gûne şûrişin adem-i zuhuru teşebbüs ve gayretten geri durulmamıştır. Bugünkü arbede deminki telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunduğu üzere bir Ermeni'nin bir el tabanca atması üzerine ansızın zuhur etmiş ve derhal bizzat asâkir-i şahane ile taraf taraf gezilerek teskin-i iğtişâşa fevkalâde gayret olunmuştur. Şimdiki hâlde asâkir-i şahane lâzım gelen mahallerde bulundurularak te'min-i muhafaza olunmakda olduğu arz olunur. Fermân.

Fî 18 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 / [30 Kasım 1895]

Kayseri Mutasarrıfı

Zile'de Ermeniler tarafından çıkarılan olayın bastırıldığı

*Huzur-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhi'ye
keşîde kılınan telgrafnâmenin suretidir.*

Zile Kasabası'nda zuhura gelen iğtişâşın suret ve esbâb-ı zuhuru hakkında kaymakam-ı kaza ile Divan-ı Harb azâsından Kaymakam Mahmud Bey tarafından mevrûd müşterek telgrafnâmeye nazaran mâh-ı cârînin on birinci Perşembe günü Ermeniler hilâf-ı mu'tâd olarak umumiyetle serhoş oldukları hâlde saat beşde dükkânlarını açıp ahali-i İslâmiye'nin bazılarında olan alacaklarını bir vaz'-ı mütecellidâne ve müstahkırâne ile taleb eyledikleri misillü aldıkları paraları dahi "Kalbdır." diyerek yerlere atmak gibi hakaretlerde bulunup bununla arzu etdikleri arbedenin zuhuruna muvaffak olamadıklarından saat yedide kâmilten dükkânlarını kapayıp cemiyetle kahve ve gazinolara ve yüksek mahallere toplanarak hükûmet civarındaki çarşıda bağteten ve bilâ-nizâ' bir İslâm'ı cerh etdikleri misillü yine o anda Beledî ittisâlindeki terzi ve berber dükkânlarından iki papas ile yedi nefer Ermeni tarafından atılan kurşunların Düyûn-ı Umumiye memurunu hafifçe ve yedi yaşında bir İslâm çocuğunu ağırca cerh etmiş ve asâkir-i şahanenin ikame etmekte bulunduğu hâneye ateş verilmek gibi ihanete ictisâr edilmesi ve yine Ermenilerin "İslâmlar ne duruyorsunuz, Ermeniler İslâm ve askerleri telef ediyorlar" gibi fitne-cûyâne feryadlarda bulunmaları ve her taraftan İslâmlar üzerine kurşun yağdırmaları ahali-i İslâmiye'yi de müdafaaya mecbur ederek bir buçuk saat kadar devam eden arbedede ikisi kadın olmak üzere Ermenilerden yüz elli telefât ile on dokuz mecrûh vuku bulup İslâm'dan ikisi asker olmak ve üçü gayet tehlikeli bulunmak üzere on sekiz kişinin cerh edildiği ve arbe-

denin ikdâmât-ı hükûmetle basdırılmasını müteâkib ahali-i İslâmiye'deki hid-det mübeddel-i rahm ve şefkat olarak şuraya buraya ihtifâ eden bir takım Ermenileri ve dûçâr-ı havf u halecân olan aileleri kendi hânelerine bi'l-kabul fevka'l-gâye himaye ve sıyânet eyledikleri ve asâkir-i şahanenin irâe etdiği satvete karşı haricden vuku'una teşebbüs edilen tecavüzâta meydan verilmediği ve hâne ve dükkânlardan yağma vuku bulmuş ise de kilise ve mekteb gibi emâkin-i mezhebiyeye asla taarruz vuku bulmadığı anlaşılmalakla ma'rûz dur. Fermân.

Fî 19 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Sivas Valisi

Halil

[1 Aralık 1895]

HR. SYS, 2791/4

18

VAN'DA ERMENİLERİN MÜSLÜMANLARA KARŞI SALDIRIYA GEÇMEK İÇİN TEŞVİK EDİLDİKLERİ

Van merkezinde birkaç Ermeni'nin çıkardığı küçük çaplı olayda yakalanan elebaşı Haçik'in üzerinde ele geçirilen mektupta Müslümanların meşgul olduğu, Kürtlerin de küçük bir hücumla kaçırılacakları ve derhal saldırıya geçilmesi gerektiğinin belirtildiği

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Van

Numara: 15038

Makam-ı Seraskerî'ye mevrûd telgrafnâme suretidir.

Ermeni fedaisinden Van'ın Bahçıvanoğlu Mahalleli Haçik veled-i Ham-parsum Salı gecesini saat yarımında Tepebaşı Karakolhânesi önünde çend nefer refikleriyle mürûrlarında nevbetçi neferi Mustafa'nın kim olduklarını sualinde nevbetçi-i merkûma bir el silah endâht etmişler iseler de adem-i isabetle nevbetçi tarafından dahi mukabele edilerek koğuşdaki arkadaşları yetişip

merkûmûnu takib etmiş ve o sırada hânelerinden çıkan beş-altı yüzden müte-câviz Ermenilerin arasında rûfekâları firar etdirilerek reis-i eşkıya olan Ha-çık derdest ve üzeri bi't-taharrî İngilizkârî mücedded kırma revolver ile otuz aded fişenk ve Ermeniyyü'l-ibare zuhur eden sekiz aded varakadan birinde: "İslâmlar meşguldür. Kürdleri de bir yaylım ateşle kaçırılıp fikrimize muvaf-fak oluruz. Durmayıp hemen hücum edelim." deyu muharrer ve diğer mek-tublar henüz tercüme edilmediği berây-ı malumât arz olunur. Fermân.

Fî 21 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Van Alaybeyi

Aziz

Mâbeyn-i Hümayûn Başkitâbet-i Celîlesi'ne

Şâyân-ı mütâlaa görüldüğünden takdim kılındı. Fermân.

Fî 21 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Hüseyin Hasib

[3 Aralık 1895]

Y. PRK. ASK, 108/99

19

ZEYTUN'DA BEŞ-ALTI BİN SİLAHLI ERMENİ'NİN İSYANI

Sayıları beş-altı bin civarında bulunan Zeytun'daki silahlı Ermeni asi-lerin diğer bölgelere de ibret olacak şekilde etkisiz hale getirilmesine çalışıldığı

**Yıldız Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi**

Haleb Vilâyeti'nden Gelen Şifre Telgrafnâme

Zeytun Kazası turuk ve mevâridâtı asâkir-i şahane tarafından bir dere-ceye kadar tutulmuş ve firaren gelen askerlerin ifadesine göre Ermenilerin

kuvve-i müsellahası beş-altı bin râddesinde bulunmuş idüğü muhaberât-ı vâkî'adan müstebân olduğu gibi bugün Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan tel-grafnâmede karar-ı âlî vechile Zeytun Kazası ahalisi itaate davetle afv-ı âlî şerâitinin tebliği ve bu bâbda Maraş Süryani Murahhasasının Zeytun'daki vekiline yazdığı nasihatnâmenin i'tâsı zımmında Maraş mu'teberânından bi'l-intihâb Zeytun'a i'zâm olunan hey'ete casus nazarıyla bakarak ceza gördüreceklerini hâvî Haysa ve Luş Zeytun Hükûmeti'nden Maraş Osmanlı Hükûmeti'ne unvan ve imzası ile ve oradaki mevkûfın-i askeriyeden bir çavuş vasıtasıyla Zeytun'dan Ermenice alınan varakanın mündericâtı kendilerine bir hükûmet süsü vererek iş'âr ve istiş'âr ile vakit kazanmak maksadına mebnî olduğu anlaşıldığı ve merkûm çavuş Zeytunlular tarafından orada alıkonulan topçu mülâzımının maktûliyetini işitdiğini ve altı nefer asâkir-i şahanenin katl ü salb edildiğini ifade eylediği iş'âr olunmuştur. Saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de kuvve-i mevcude-i askeriye hıfz-ı asayişe kâfi ve Zeytun usâtının etraftan tazyik ile istîmânına imkân dahi bedîhî ise de bu hâlin husûlû biraz vakte muhtac olduğu gibi dahil-i vilâyetde mevcud olan Ermenilerce hiss-i fesad mevcud olmasıyla bunların dahi izhâr-ı hissiyâtına meydan bırakılmamak üzere tûl müddet kuvve-i askeriyenin taht-ı nezâretinde yaşamaları¹² müşkil olmakla bir taraftan Maraş ve Ayntab erbâb-ı fesadı haklarında takibât ve te'dîbât-ı kanuniye icrasına ibtidâr olunmak üzere en evvel icra-yı şûriş ve isyana mütecâsir ve harekât-ı isyaniyede musır bulunan Zeytun erbâb-ı isyanının mütehaşşid ve kâfi bulunan kuvve-i askeriye tarafından bir an evvel kahr ve tedmîrlerinin icrası lâzıme-i hâlden görölüp Zeytunca bu vec-hile icraât gösterildiği suretde civar mevâki'de bulunan Ermeni erbâb-ı fesadına dahi bir ders-i ibret ve bâdî-i inkisâr-ı cür'et olarak muhafaza-i asayişe büyük te'sir hâsıl edeceği gibi Ermenilerin teşvikât-ı ecnebiyeye kapılmamaları emrinde mûcib-i intibâh bir tehdid olacağı vârid-i hâtır-ı acizî olmakda idüğü ma'rûzdur.

Fî 21 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Haleb Valisi

Zihni

¹² Matinde "başlamaları" şeklinde geçmektedir.

[3 Aralık 1895]

Y. PRK. UM, 33/28

20

**ERMENİ EŞKİYASININ FAALİYETLERİNDEN DOLAYI
ADANA VE CİVARINDA ASKER SAYISININ
ARTIRILMASI**

Zeytun, Fırnız ve Alabaş Ermeni eşkiyasının Haçin tarafına geldikleri haber alındığından Adana civarındaki kazalarda asker sayısının artırıldığı ve bir olaya meydan verilmemesinin istendiği

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Adana

Numarası: 11620

Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî Derviş Paşa Hazretlerine

C. fî 21 Teşrîn-i Evvel sene [1]311. Zeytun, Fırnız ve Alabaş Ermenileri'nden Haçin'e üç saat mesafeye geldikdikleri Haçin Kaymakamlığı'nın iş'ârına atfen evvelce arz olunan eşkiyanın yine evvelki mevkiye oldukları mezkûr kaymakamlıktan ahîren gelen bir telgrafın bir fıkrasında bildiriliyorsa da bu mevkiden geriye gitdiklerine dair hiç malumât yoktur. Maamâfih Kozan Sancağı havalisine eşkiyanın tasallutuna meydan verilmemesi arz u iş'âr-ı sâbık vechile Haçin ve Feke ve Sis Kasabalarını muhafazaya memur olan bölüklerden başka bir kuvve-i seyyareye mütevakkıftır. Adana Redîf Taburu üç gün evvel ve Mersin ve Tarsus taburları dahi dünkü gün taht-ı silaha alınarak Karaisalı Redîf Taburu da silah altına alınmak üzeredir. Adana Taburu'nun mevcudu sekiz yüz ve Mersin ve Tarsus taburları da altışar yüz neferdir. Bu taburların biner nefere iblâğı mukarrerdir. Feke'den bir bölük nizâmiye Sis'e değil Haçin'e gönderildi. Şimdi Haçin'de iki ve Feke'de bir ve Sis'de diğer bir bölük mevcuddur. Maraş ve Zeytun taraflarından resmî ve mevsûk bir haber alınamamaktadır. Geçen gün Maraş Mutasarrıflığı'na bir telgraf yazılmış, buradan o cihet hutût-ı telgrafiyesi sâlim olduğu hâlde henüz cevap

alınamamıştır. Sis Katogikosluğu'na buradaki Ermenilerin Eletciyan isminde intihâb ettikleri bir şahıs kabul edilmemiş ve ahîren bu havali episkoposları taraflarından intihâb ve mesh edilen diğer bir şahsın dahi muamele-i resmîyesi henüz icra olunmamış olmasıyla katogikosluk şimdilik bir şahs-ı muayyen uhdesinde olmadığı ma'rûzdur.

Fî 21 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Adana Vali Vekili

Defterdar Midhat

[3 Aralık 1895]

Y. PRK. UM, 33/29

21

URFA VE ANTEP'TE ERMENİLERİN SİLAHLARININ TOPLANMASI

Urfa ve Antep'te Ermenilerin silahlarının toplanmasına devam edildiği ve olay çıkmayan yerlerde silah toplanıp toplanmayacağını sorulduğu

Yıldız Saray-ı Hümayûnu

Başkitâbet Dairesi

Suret

Haleb Vilâyeti'nden vârid olan şifreli telgrafnâmedir.

5 ve 6 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli telgrafnâme-i Vekâlet-penâhîleri dahil-i vilâyetde Ermeni sâkin livâ ve kazalara tebliğ edilmiş ise de ef'âl-i kıtâliye nefsi-i Maraş Kasabası'yla mülhakâtında ve Urfa ve Ayntab kasabalarında zuhura gelmiş olduğundan Urfa Mutasarrıflık ve Kumandanlığı tarafından silah cem'ine teşebbüs edilerek Ermeniler bin kadar çakmaklı ve eczalı kâr-ı kadîm tüfenk ve tabanca ile bıçak ve hançer gibi esliha-i adiyeye teslim etmiş ve bunların arasında birkaç aded dahi revolver bulunmuş ise de kendilerinde Martini-Henry bulunmadığını musırrâne beyân eylemiş ve ihbarât ve mahsûsâta göre şu bir-iki sene zarfında hayli esliha celb edilmiş olduğu beyânıyla ne yapılmak iktizâ edeceğini sual etmektedirler. Ayntab kay-

makam ve kumandanı orada maa-gurebâ yirmi binden mütecâviz Ermeni bulunmasından dolayı esliha cem'ini üç tabur daha asker ile icra-yı nümâyîş için iki top irsâline ta'lik eyledikleri cihetle asker ve top için Haleb Fırka Kumandanlığı'ndan Beşinci Ordu Kumandanlığı'na müracaat olunmuştur. Yalnız ihbarâta bina edilmeyerek Ermenilerde sahîhan Martini-Henry bulunup bulunmadığının lâyıkıyla tahkiki ve esna-yı hâdisede bunların ellerinde Martini görülüp görülmediği mahalline yazılmış ise de esliha cem'inde hâneler taharrîsine kadar gidilmesi belki de yeniden bir uygunsuzluk tahaddüsünü dâ'î olması ihtimaline göre bu cihet bâdî-i tereddüd olduğu gibi Ermeni sâkin olup da bir hâdisе zuhur etmeyen mahallerce dahi Ermenilerin silahlarının cem'i ve hânelerin taharrîsi icab edip etmeyeceği muhtac-ı istîzân görüldüğünden bu hususda müte'allik buyurulacak irâde-i Vekâlet-penâhîlerine intizâr olunmaktadır. Ol bâbda.

Fî 20 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Vali
Zihni

Mukabele edilmiştir.

Kulları
Şefik

Kulları
Mehmed Cevad

Abd-i Memlûkleri
Tahsin

**

Yıldız Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi
1411

Tezkire-i Resmiye-i Sadâret Sureti

Atûfetli efendim hazretleri

Def'-i şûriş ve takrîr-i asayiş madde-i mühimmesine aid tedâbîr cümlesinden olarak daire-i iğtişâş dahilindeki ahali yedlerinde bulunan eslihanın

ne suretle zabt u müsâdere olunması lâzım geleceğine dair Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da cereyân eden müzâkereyi hâvî tanzim olunan mazbata arz u takdim olunmuş olmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise mantûk-ı münîfî infaz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu, efendim.

Fî 17 Cumâdelâhire sene [1]313 ve fî 22 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Sadriazam

Rif'at

Mukabele edilmiştir.

Kulları
Şefik

Kulları
Fâik

Abd-i Memlûkleri
Tahsin

Numara
6681

Yazılan Hâmişin Sureti

Resîde-i dest-i ta'zîm olup Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'nın mazbata-i ma'rûzası ve melfûfu ile beraber manzûr-ı âlî buyurulan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri üzerine mûcebince irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulmuş ve mazbata-i mezkûreye zeyl terkîmiyle dahi tebliğ-i madde edilmiş olmakla ol bâbda.

Fî 17 Cumâdelâhire sene [1]313 ve fî 22 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Mukabele edilmiştir.

Kulları
Zeki

Kulları
Şefik

Abd-i Memlûkleri
Tahsin

[4 Aralık 1895]

Y. A. RES, 77/52

22

**BEŞ-ALTI BİN ERMENİ'NİN ZEYTUN'U KUŞATMASI
MESELESİ**

Yabancı büyükelçilerin Zeytun'u kuşatan Ermenilerin teslim olacaklarını ifade ederek asker gönderilmemesini istedikleri, yapılan girişimlerde Ermenilerin işi politikaya dökerek uzattıklarının anlaşılması üzerine son kez teslim olmalarının istenerek kabul etmedikleri takdirde üzerlerine asker gönderilip gerekenin yapılmasının istendiği

**Yıldız Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi
1410**

Tezkire-i Resmiye-i Sadâret Sureti

Atûfetli efendim hazretleri

Zeytun'daki Ermenilerin daire-i itaat ve inkıyâda davetle dehâlet etmedikleri takdirde icrası lâzım gelen harekât-ı askeriye hakkında Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da cereyân eden müzâkerâtın neticesini hâvî kaleme alınan mazbata arz u takdim kılınmış olmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî şeref-müte'allik buyurulur ise mantûk-ı münîfî infaz edileceği beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm olundu, efendim.

Fî 17 Cumâdelâhire sene [1]313 ve fî 22 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Sadırazam

Rif'at

Mukabele edilmiştir.

Kulları
Şefik

Kulları
Fâik

Abd-i Memlûkleri
Tahsin

Yazılan Hâmişin Sureti

Resîde-i dest-i ta'zîm olan işbu tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'nın mazbata-i ma'rûzası ile beraber manzûr-ı âlî oldu. Mazbata-i mezkûreye zeyl terkîmiyle dahi tebliğ kılındığı üzere Zeytun'daki Ermeniler istîmân edecekleri cihetle bunlar hakkında isti'mâl-i şidet olunmaması İngiltere ve Almanya ve İtalya sefirleri tarafından ifade edildiğinden Zeytun'a asker sevk edilmemesi lüzumu ahîren Hariciye nâzırı devletli paşa hazretleri cânibinden arz-ı atebe-i ulyâ kılınmış olup maamâfih mazbata-i mezkûrede hareket-i askeriye icrasına lüzum gösterilmekde olmasına nazaran evvel emirde arz u beyân olunduğu vechile bir kere daha erbâb-ı şakâvetin daire-i mutâvaata davet edilmesi ve şâyed yine itaat ve inkıyâd etmeyecek vadi-i şakâvetde ısrar eyleyecek olurlar ise çünkü emsaliyle malum olduğu üzere en cüz'î bir şey bile ecânib tarafından ı'zâm edilmekde olmasıyla hareket-i askeriye icrasında iltizâm-ı kemâl-i ihtiyât olunması ve gerek zâbitân gerek efrâd-ı asâkir-i şahane cânibinden usul ve nizâm-ı askerîye mugayir hareketden tevakkî ile hazz u ihtiyâta riâyete pek ziyade itina ve ihtimâm kılınması ve muamelât ve icraât-ı vâkı'aya dair sık sık malumât verilmesi hususları dahi tavsiye ve tebliğ olunmak üzere ber-vech-i tezekkür kumandan paşa hazretlerine emir i'tâsı şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî icab-ı celîlinden olmağın ol bâbda.

Fî 17 Cumâdelâhire sene [1]313 - Fî 22 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Mukabele edilmiştir.

Kulları
Ekrem

Kulları
Tevfik

Abd-i Memlûkleri
Tahsin

**

Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi
1410

Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ Mazbatasının Sureti

Zeytun'daki Ermenilerin terk-i silah ile istid'â-yı afv u merhamete âmâde bulundukları cihetle sefk-i dimâ vuku'unu men' için ahaliyi itaata davet ve şerâit-ı lâzimeyi tayin etmek üzere Zeytun'a beş-altı zâtdan mürekkeb bir hey'etin i'zâmı Haleb İngiliz konsolosu tarafından teklif olunduğu Lord Salisbury tarafından sefârete gelen telgrafda bildirilmesi üzerine evvelce bi'l-istizân şeref-sünûh ve sudûr buyurulan emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Şehinşâhî mantûk-ı münîfi vechile Zeytun üzerinde icrası mukarrer olan harekât-ı askeriye oradaki Ermenilerin vadi-i şakâvetde pâ-ber-câ-yı sebat olmalarına mebnî olup kendileri izhâr-ı nedâmetle daire-i itaat-cûyîye ric'at ettikleri hâlde mazhar-ı afv-ı âlî olmaları şân-ı merâhim-nişan-ı hazret-i Hilâfetpenâhî iktizâ-yı celîlinden olmasıyla Maraş'dan Zeytunlular nezdine kendilerince mu'temed ve mevsûk bazı mu'teberânın i'zâmıyla itaat ve inkıyâda davet olunarak almış oldukları top ve esliha ve cephâneyi tamamen teslim ve iade eyledikleri ve asâkir-i şahanenin muazzezen kışlalarına yerleştirilmesinde suret-i inkıyâd ve ihtirâm gösterdikleri takdirde dehâletleri kabul olunacağını kendilerine tefhîmi meclis-i bendegânemizden fî 5 Cumâdelâhire sene [1]313 tarihli mazbata ile lede'l-arz mücebince şeref-müte'allik buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Padişahî mantûk-ı münîfine tevîkan keyfiyet taraf-ı Seraskerî'ye havale olunmuş idi. Serasker-i müşârunileyh cânibinden bu kere vârid olup melfûflarıyla beraber miyâne-i çâkerânemizde kırâet olunan tezkirede Zeytunluları şerâit-i mukarrere dairesinde terk-i silah-ı fesada ve daire-i itaat ve inkıyâda davet için ber-mantûk-ı irâde-i seniyye-i mülûkâne Maraş mu'teberânından intihâb ve i'zâm olunan hey'etin Zeytunlular cânibinden cemm-i gafîr ile istikbal ve hüsn-i kabul edildiği ve eşkıyanın mikdarı altı bin râddesinde olduğu ve oradaki mevkûfîn-i askeriyeden bir çavuş ile Zeytunlular tarafından gönderilen varakanın mündericâtından bahisle bunların maksadları kendilerine bir hükûmet süsü vererek iş'âr ve istiş'âr ile işi uzat-

makdan ibaret bulunduğu Maraş Kumandanlığı'yla Mutasarrıflığı'nın iş'ârâtına atfen beyân olunmuşdur. Zeytun Ermenileri'nin mütecâsir oldukları harekât ve ef'âl-i şakâvetkârânedan dolayı te'dîb ve tenkîlleri vezâif-i müteret-tibe-i hükûmetden ve icab-ı hâl ve maslahatdan olduğu bedîhî iken bunların ihzâr-ı nedâmet ve terk-i şakâvetle istid'â-yı afv u merhamet-i seniyyeye mütemâyil oldukları ihbar ve iş'âr olunması üzerine mücerred sefk-i dimâyâ hâcet kalmaksızın hâl-i şûrişe nihayet verilmek ve âfâka şâmil olan merâhim-i seniyyenin yine bir eser-i celîli ibrâz buyurulmak için nesâyih-i lâzıme icrası zımında Maraş mu'teberânından birkaç gün evvel Zeytun'a i'zâm olunmuş olan hey'et-i mahsusanın derhal iadeleriyle âsâr-ı mutâvaat gösterilmesi lâzım gelir iken hey'et-i mezkûrenin henüz iade ve âsâr-ı inkıyâd ve mutâvaat irâe olunmaması Zeytunluların şakâvetde sebat ve ısrar ile vakit kazanarak işi politikaya düşürmek ve o tarîk ile bazı âmâl-i muzırraya dest-res olmak kasdında bulunduklarını te'yid etmiş ve şu hâlin devamına müsaîd bulunulması Zeytunluların ru'ûnet ve şakâvetlerini artıracakđı gibi sair taraflardaki erbâb-ı fesadın harekât ve musammemât-ı asayiş-şikenânelerine de kuvvet vereceği akvâ-yı melhûzât bulunmuş olduğundan bunlara meydan verilmemek ve saye-i tevfiât-vâye-i hazret-i mülkdârîde icra kılınacak harekât-ı askeriye'nin bi-avnillahi Teâlâ müntic olacağı âsâr-ı satvet ve kudretin intişârıyla madde-i asliye-i fesadiye o havalice dahi izâle ve el-yevm hâsıl olan hâl-i sükûn takviye olunmak için müşârunileyh Mustafa Remzi Paşa'nın kuvve-i mütehaşside ile hemen Zeytun üzerine hareket ederek vusûlünde ale'l-usul erbâb-ı şakâveti daire-i mutâvaata davet ve yine adem-i itaat ve inkıyâd ile vadi-i şakâvetde ısrar eyledikleri takdirde kuvve-i cebriye isti'mâliyle darb ve tenkîllerine mübâderet etmesi zımında kumandan-ı müşârunileyhe telgrafla emir verilmesinin taraf-ı Seraskerî'ye havalesi müttehiden tezekkür olunmuş ise de ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 17 Cumâdelâhire sene [1]313 ve fî 22 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Sadırazam

Rif'at

Meclis-i Vükelâ'ya memur

Şeyhülişlâm

Cemaleddin

Adliye Nâzırı

Abdurrahman

Bahriye Nâzırı
Hasan

Hariciye Nâzırı
Tevfik

Tophâne-i Âmire Müşiri
Zeki

Maârif Nâzırı
Zühdü

Sadâret Müsteşarı
Tevfik

Maliye Nâzırı
Sabri

Mukabele edilmiştir.

Kulları
Fâik

Abd-i Memlûkleri
Tahsin

İşbu Mazbata Suretinin Aslına Yazılan Zeyl Sureti

Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'nın işbu mazbatası manzûr-ı âlî oldu. Fî 17 Cumâdelâhire sene [1]313 ve 1410 numaralı tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhî'ye hâmiş terkîmiyle dahi tebliğ kılındığı üzere Zeytun'daki Ermeniler

istîmân edecekleri cihetle bunlar hakkında isti‘mâl-i şiddet olunmaması İngiltere ve Almanya ve İtalya sefirleri tarafından ifade edildiğinden Zeytun'a asker sevk edilmemesi lüzumu ahîren Hariciye nâzırı devletli paşa hazretleri cânibinden arz-ı atebe-i ulyâ kılınmış olup maamâfih mazbata-i mezkûrede hareket-i askeriye icrasına lüzum gösterilmekde olmasına nazaran evvel emirde arz u beyân olunduğu vechile bir kere daha erbâb-ı şakâvetin daire-i mutâvaata davet edilmesi ve şâyed yine itaat ve inkıyâd etmeyerek vadi-i şakâvetde ısrar eyleyecek olurlar ise çünkü emsaliyle malum olduğu üzere en cüz'î bir şey bile ecânib tarafından ı'zâm edilmekde olmasıyla hareket-i askeriye icrasında iltizâm-ı kemâl-i ihtiyât olunması ve gerek zâbitân ve gerek efrâd-ı asâkir-i şahane cânibinden usul ve nizâm-ı askerîye mugayir hareketden tevakkî ile hazm u ihtiyâta riâyete pek ziyade itina ve ihtimâm kılınması ve muamelât ve icraât-ı vâkı'aya dair sık sık malumât verilmesi hususları dahi tavsiye ve tebliğ olunmak üzere ber-vech-i tezekkür kumandan paşa hazretlerine emir i'tâsı şeref-sâdır olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî icab-ı celîlinden olmağın ol bâbda.

Fî 17 Cumâdelâhire sene [1]313 ve fî 22 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Mukabele edilmiştir.

Kulları
Yahya Sezai

Kulları
Tevfik

Abd-i Memlûkleri
Tahsin

[4 Aralık 1895]

Y. A. RES, 77/51

23

DİYARBAKIR'DAKİ ERMENİ OLAYLARINI ORTAYA KOYAN FEZLEKE

Diyarbakır'da Müslüman halkın ibadet ettiği esnada Ermenilerin camilere ateş açmaları ile başlayan ve birçok ölü ile yaralının bulunduğu olayların ve çıkarılan yangınların, planlı bir şekilde bölücü amaçlar için

meydana getirildiğinin ele geçirilen belgelerden ve alınan ifadelerden anlaşıldığı

Diyarbakır Vilâyeti

Mektubî Kalemi

Aded: 13

Huzur-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhi'ye

Ma'rûz-ı çâker-i kemîneleridir ki

Diyarbakır Hâdisesi'nin Ermeniler tarafından suret-i îkâ'ıyla esbâb ve delâil-i sübûtiyesini hâvî olan evrak-ı tahkikiye ol bâbdaki telgrafnâme-i sâ-mî-i cenâb-ı Sadâret-penâhîleri hükm-i celîline tevîkan fezlekesiyle beraber leffen ve postaya tevdi'an takdim-i huzur-ı âlî-i efhamîleri kılındı. Mevâdd-ı tahkikiye miyânında bulunan ihrâk meselesiyle elde edilen mütecâsirlerine ve devam-ı iğtişâşa başlıca müsebbiblerden olan ve hânesinde evrak-ı muzır-ra zuhur eden Ermeni milletinden Mendilciyan Tomas'a aid evrakın birer sureti de mahkeme-i adliyyeye verilerek haklarında muamelât-ı lâzime-i kanuniye derdest-i icra bulunduğu arz olunur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 24 Cumâdelâhire sene [1]313 ve fî 29 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Diyarbakır Valisi

Mehmed Enis ibn-i Salih

**

Mukaddime

Bin üç yüz on bir senesi Teşrîn-i Evvel'inin yirminci Cuma günü Diyarbakır'da vuku bulan hâdisenin esbâb ve suret-i zuhuru hakkında icra edilen tahkikât-ı evveliyeyi mutazammın evrakın fezlekesidir.

Hükûmet-i âdile-i Osmaniyye'nin, bilumum tebaa-i sâdıkasına tefrîk-i cins ve mezheb etmeksizin asırlardan beri bast etmiş olduğu cenâh-ı re'fet ve himayet sayesinde Diyarbakır Ermenileri dahi âsûde-nişîn-i refahiyet

oldukları bir zamanda birden bire tebdil-i tavr u hareketle gerek Hükûmet-i Seniyye'ye ve gerek ahali-i İslâmiye'ye karşı bir takım evzâ'-ı nimet-nâ-şinâ-sâne göstermek cür'etinde bulundukları müşahede edilmekte idi. Bu cümleden olmak üzere geçen Eylül evâhîrinde İslâm ve Hristiyan ahalinin müştereken tanzim ve atebe-i bülend-mertebe-i hazret-i Padişahî'ye takdim etmiş oldukları mazbata-i telgrafiye'nin mündericâtı her ferd ve sınıfı şâmil olan adalet ve inâyet-i cenâb-ı mülkdârînin vecîbe-i şükranından başka bir şeyi mutazammın olmadığı hâlde Ermeniler bunu bahane ve güya dahil-i vilâyetde ahali-i Hristiyanî'nin asayiş ve refahiyeti mefkûd olduğunu iddia ederek meşhûdât ile sâbit olan bedâhete karşı bir takım yaygaralarla mazbata-i mezkûre mündericâtını tekzib için hiçbir sebep ve münasebet olmadığı hâlde me'âbid ve mekâtib ve dekâkîni sed ile kilise havlularında ictimâ ve milel-i saire-i Hristiyanî'yi de daire-i mefsedete idhal etmiş olmaları ve üç gün üç gece bilâ-inkitâ' çan çalarak efkâr-ı umumiyeye heyecan-bahş olmak istemeleri bunların ne gibi ilkâât-ı muzırraya kapıldıklarını suret-i sarîha ve kat'iyede tayin ve ifhâm etmiş ve fakat saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de hükûmetçe ittihâz kılınan tedâbîr-i inzibâtiye asayişin her hâl ve fesada karşı pâ-ber-câ-yı istikrar olmasını kâfil bulunduğu cihetle ictimâât-ı mezkûre sırasında geceleyin saat sekiz buçuk râddelerinde Ermeni milletinden Ohan veled-i Avadis ile Süryani cemaatinden Taşçı Abdülhad veled-i Hanuş taraflarından devriyeye silah atmak gibi bir hâdiseden başka mugayir-i marzî-i âlî ahvâl vuku'una meydan verilmemiş idi.

Ermeniler kilise ictimâ'ından sonra dahi ahali-i İslâmiye'nin urûk-ı hamiyetini tahrik etmek için hilâf-ı vâki işâ'ât-ı bedhâhânede bulundukları gibi tertib etdikleri Ermeni fedaileri vasıtasıyla dahi bir fitne ikazına çalışarak dahil ve haric-i memleketde hafî ve celî ihdâs-ı vekâyî'e devam ve bu cümleden olmak üzere merkez-i vilâyete bir çeyrek saat mesafede kâin Alıpınarı karyesi kurbünde geceleyin Romiyan karyesi ahalisinden Şeyho adlı bir İslâm'ı katl ve iki re's bârgirlerini gasb etdikleri gibi mücahid-i meşhur Özdemiroğlu Osman Paşa merhumun ahfâdından ve sulehâ-yı ümmetden Sîn Cami-i Şerifi Hatib ve İmamı mekremetli Hafız Ömer Efendi'yi sokakda leylen imamesini başından kapmak ve evzâ'-ı saire-i müheyyice göstermek-

le tahkire cür'et ederek bu ve buna mümâsil harekât-ı ihtilâl-cûyâne ile bir fesad-ı azîmin mukaddimâtını tehiyye ve ihzâra nasb-ı nefis-i ihtimâm etmekde bulunmuşlar idi.

Yevm-i hâdisе olan Teşrîn-i Evvel'in yirminci Cuma gününden birkaç gün evvel Ermenilerin dükkânlarındaki eşyadan kıymetdar olanlarını hânelelerine nakleylemekde bulundukları polisçe görülmesi ve binâenaleyh ikâ'-ı fesad ve harîk etmek niyetinde bulundukları keşfolunması üzerine zaten müt-tehaz olan tedâbîr-i inzibâtiyeyi bir kat daha tahkîm için mukaddemki karakollara ilâveten şehrin icab eden ezikka ve nikâtına polis ve jandarmalarla asâkir-i nizâmiyeden mürekkeb kollar vaz' ve ikame ve bu suretle asayiş te'min ve idâme edilmiş idi.

Yevm-i mezkûrda ahali-i İslâmiye'nin salât-ı Cumayı eda için camilerde ve hutabâ minberde bulundukları bir sırada tafsîlâtı merbût zabıtnâmelerden bi'l-istihrac zîrde bast u temhîd edileceği vechile bir takım Ermeni fedaileri silah-be-dest-i fesad oldukları hâlde Cami-i Kebîr ile Sultan Sa'sa'a, Behram Paşa, Fatih Paşa, Ali Paşa, Sîn cevâmi'-i şerifesine hücumla esâmîsi zîrde muharrer eşhâs-ı malume-i İslâmiye'yi katl ü cerh eylemeleri üzerine bu yolda bir fesadın zuhur-yâfte olacağından ekseriyetle bî-haber olan ahali-i İslâmiye birden bire dûçâr-ı havf u telaş olarak camilerdeki şamdanlarla ağaç parmaklık ve odunları silah-ı müdafaa ittihâz ile mukabeleye tasaddî etmişlerdir.

Vak'anın zuhuruyla beraber Ermeniler tarafından Eski Demirciler Çarşısı'nda kâin olan beş mevkiden bir yerde harîk ikâ' olunduğu ve itfâsına giden memurîn ve ahali-i İslâmiye'ye damlarla o civarlardaki hâneler pencerelelerinden silah atılarak bu suretle harîkın tevsî'-i daire-i hasar ile Cami-i Kebîr'e doğru uzanıp gitmesine sarf-ı mesâî edildiği zevât ve eşhâs-ı malumenin komisyon huzurunda muhallefen vâki olan ifadeleriyle rehîn-i mertebe-i sübût olmuş ve mu'teberân-ı Ermeniyandan Mendilciyan Tomas ve Kazazyan Osip ve Kazzâz Bezazyan Ohannes ve Eczacı Mardiros efendilerle sairleri tarafından lâ-yenkâtı' büyüüt ve mesâkin-i İslâmiye'ye doğru atılan kurşunlarla humbaralar ise heyecan ve şûrişin kırk sekiz saat devamını intâc etmiştir.

Tahaddüs eden vukuâtın tafsîlât ve teşrîhâtına gelince:

Vak'anın şekil ve mahiyetini tayin eden tahkikât esasen beş mecra dahilinde cereyân etmiştir. Bunlardan birincisi bir ay mukaddemki kilise ictimâ'ı, ikincisi vak'anın suret-i vuku ve devamı, üçüncüsü Ermenilerin mesken ve yedlerinde bulunan evrak ve eş'âr-ı muzırira ile teferruâtı, dördüncüsü camilere hücum vuku'unu müsbit olan zabıtnâmelerle maktûlîn ve mecrûhîn-i İslâmiye'nin vücudu, beşincisi vuku bulan harîkın tevsî'-i daire-i harâbî etmesine Ermenilerin bezl-i mesâî eylemeleridir.

1-Tebaasının can ve mal ve ırz ve hukukunun muhafazası esbâbını daima te'min ve istihsâl buyurmuş olan Hükûmet-i Seniyye'nin saye-i inâyette asayişin her suretle müstakar olduğu ve hatta geçen Ağustos'da kemâl-i şiddetle icra-yı ahkâm eden koleranın icab ettiği havf ve ihtiyât sâikasıyla cibâl ve sahârîye iltica ve bezden çadırlar altında ikameti ihtiyar etmiş olan binlerce aile-i Hristiyanîye'nin ne şahıslarına ne de burada bî-kes kalan hânelerine hiçbir taraftan cüz'î ve küllî taarruz vuku bulmamışken Ermenilerin fikdân-ı asayiş bahane ederek kilisede ictimâ etmeleri ve atebe-i seniyyeye takdim olunmuş olan bir telgraf meâlinin güya tekzibi emeliyle başda Ermeni reis-i ruhânîsi bulunduğu hâlde patrikhânelere telgraf keşîde etmeleri fikr-i fesaddan mütevellid teşebbüsât-ı ihtilâl-cûyânedan idüğü rüesâ-yı ruhâniyenin evrak-ı tahkikiye miyânında bulunan ifadât-ı mazbûtalarından nümâyandır. Telgrafnâme-yi tahtîm eden rüesâ-yı mûmâileyhimden Keldanî Murahhas Vekili Huribetyan Efendi komisyon ma'rifetiyle edilen isticvâba verdiği iza-hâtta asayişin fikdânı hakkında patrikhânelere yazılan telgrafnâme zeylindeki mührün kendi mührü olduğunu tasdik etdikden sonra mündericâtının kat'ıyyen hilâf-ı vâki olduğunu ve saye-i adalet-vâye-i hazret-i Padişahî'de milletin mesudiyet-i kâmile içinde imrâr-ı eyyâm ederek asayiş ve adaletin tamamen mevcut idüğünü beyân ve telgrafnâme-i mezkûrun hasta bulunduğu bir zamanda haberi ve mündericâtını tedkike vakti olmaksızın kendisine mühürlenilmiş olduğunu ilâveten dermiyân etmiştir.

İctimâ-ı vâki'in esbâbı Ermeni milleti rehâbîninden Amerikyan Efendi'den sual olundukda esas-ı maddeden kat'ıyyen malumâtı olmadığını ve milletin ekserîsinin efkârı mesmûm olduğundan hîn-i ictimâlarında kendisinin kiliseden çıkarıldığını beyân etmiştir.

Ermeni murahhasının gaybûbetinde vekili bulunan Keşiş Kirkor'un dahi bir gün Ermeni milleti kilisede toplanıp bi'l-cümle mil-i Hıristiyanıye'yi kiliseye davet etmek üzere nâ-be-hengâm çanlar çalıp mevcut keşişleri kiliseden dışarı tard etdiklerini beyân ve ilâveten "Milletin edebsizleri ol vakit Hükûmet-i Seniyye'ye teslim edilmiş olsaydı hâdise-i ahîrenin zuhuruna meydan ve imkân kalmazdı." mütâlaasını dermiyân etmiştir.

Mûmâileyh Kirkor Efendi'nin o günlerde Ermeni Patrikhânesi'ne keşîde etmiş olduğu üç kıt'a telgrafnâme dahi erbâb-ı mefsedetin fikir ve arzusuna muvâfık yani fıkdan-ı asayiş ve emniyeti mutazammın olması üzerine hakikat-i hâl kendisinden istîzâh olundukda mezkûr telgrafnâmelerin dahi bir takım edebsizler tarafından yazılıp kendisine cebren mühûrletdirdiklerini ve muhteviyâtının külliyyen hakk u savâba gayr-ı mukârin olduğunu söylemiş ve fakat o edebsizlerin isimlerini beyân ve tasrîhde inad eylemiştir.

Diğer Ermeni keşişlerinden Davit Efendi dahi kilise ictimâ'ını haklı gösterecek bir sebep mevcut olmayıp Ermeni sebûk-mağzânının bu gibi münasebetsizliklerle hâdise-i elîme zuhuruna sebebiyet verdiklerini ifade etmiştir.

Ermeni Katoliği Murahhası Vekili Andreyas Efendi galeyana gelmiş olan ahali-i Hıristiyanıye'nin ezhânını teskin için patrikhânelere o yolda telgraf yazmağa mecbur kaldıklarını beyân etdikden sonra tekrar vuku bulan istîzâha asayiş mefkûd ve galeyanı muhık gösterecek delâil irâd edemeyip her sınıf tebaa-i Osmaniyye'nin o tarihe kadar her suretle mesudâne idâme-i zindegânî eylemiş bulunduklarını itiraf etmiştir.

Protestan Millet Vekili Tabib Karabet Efendi dahi diğer Ermenilere ittibâ'an o günlerde kendi eczahânesini kapatmayıp ancak Ermeni murahhasının davet ve icbârıyla mazbata-i telgrafiye'yi tahtîm ettiğini beyân ile rüesâ-yı ruhâniye-i sairenin ifadât-ı mütekaddimesini te'yid etmiştir.

Süryani Katolik Murahhası Petros Efendi'den istîzâh-ı keyfiyet olundukda telgrafnâmeyi gece saat sekizde bazı Ermeniler getirip kendine mühûrletdiklerini ifade etmiş ve te'âlîm-i diniyeleri devlete itaat ve fesad ve fitneden mücânebet esası üzerine mübtenî idüğünü ve millet-i hâkime-i İslâmiye'den sonra Diyarbakır'da en kalabalıklı cemaat Ermeni cemaati olup bunla-

rın içinde bulunan bazı süfehâ neticesiz fikirlere saparak İslâm ve Hristiyan ve bilumum tebaa-i şahanenin kardaşça hüsn-i itilâf etdikleri bir zamanda süfehâ-yı merkûmenin bu gibi nümâyişlerle ikaz-ı fitne ve îkâ'-ı hâdiseler etdiklerini kemâl-i teessüfle beyân ve kendi milletinin efrâd-ı umumiyesi bu fikre lanet-hân olup hatta Patrik'inden aldığı müte'addid emirlerde Ermeni fesadesiyle ihtilât etmemesi lüzumunun câ-be-câ tenbih ve ihtar olunmakda bulunduğu ilâveten dermiyân etmiştir.

Rum Millet Vekili Kostaki Efendi dahi isticvâbında kilise ictimâları sırasında Ermenilerin dükkân seddi gibi nümâyişlerine kendi milletinin iştirak etmemiş olduğunu ve fitne-i ahîrenin sebep-i zuhuru Hristiyanların evzâ'-ı nâ-becâsı idüğünü ifade etmiştir.

Rum Katoliği cemaatinin Murahhas Vekili Kürkcü Yosef Efendi dahi Ermenilerin dekâkîn ve me'âbidi seddetmek gibi bî-lüzum nümâyişlerinden zuhuru melhûz olan fitne ve heyecanı mücerred teskin için Ermeni murahhasının taleb ve davetine icabet ve Ermeni kilisesinde mün'akid cemiyete azîmetle ma'hûd telgrafnâme-yi tahtîm eylemiş olduğunu söylemiştir.

Ermeni Murahhas Vekili Hezakiyel Efendi'nin ahz olunan ifadesinde isti'fâ-yı kusur ile Hükûmet-i Seniyye'nin merhamet ve adaletine dehâlet ettiği ve hîn-i hâdisede İslâm ile Hristiyan'ın yekdiğerine silah endâht ettiklerini görmüş olduğu mündericidir.

Ermeni Katoliği cemaatinden ve Meclis-i İdare-i Vilâyet azâsından Kazazyan Osip Efendi'den kilise ictimâ'ının sebebi soruldukda ayak takımından bir takım Ermenilerin güya Hamidiye askerleri şöyle böyle yapıyor, şunu soymuş, bunu öldürmüş, yollarda bayırlarda rehzenlik etmiş gibi davalardan sonra ikmâl-i asayişin tasdik olunmasına izhâr-ı infîâl ettiklerini ve bu sebebdan kilise ictimâ'ının vuku'a gelmiş olduğunu beyân ve vak'anın devam etmiş olduğu kırk sekiz saat zarfında hânesinden pek çok kurşunlar atılmak gibi iştirak-i fesadı gösteren harekâtının esbâb-ı hakikiyesi sual olundukda bir cevab-ı ma'kûl irâd edemeyip kendince bazı esbâbdan dolayı nakl-i davaya mecbur bulunduğu zemininde idare-i lisan etmiştir.

Ve yine Ermeni milletinden ve Meclis-i İdare-i Vilâyet azâsından Minasyan Ohannes Efendi isticvâbât-ı vâkı'asında sebep-i ictimâ'ı bilmediğini

ve Ermeni fedailerini tanımadığını ifade ve bazı çapkınların temâyülât-ı muzırralarını itiraf ile kendisi iştirak etmemiş olduğu zemininde idare-i kelâm eylemiştir.

Ermeni Katoliği Millet Meclisi azâsından Kazzâz İstepan vâki olan isticvâbında Ermeni milletinden bir takım edebsizlerin bilâ-mûcib kilise ve dükkânlarla mektepleri sed ve milel-i saireyi de başlarına cem‘ edip ezhân-ı umumiye-yi tahdîş ile tehyîce çalışdıklarını ve hiçbir taraftan bir gûnâ zulm ü ta‘addî görmediklerini ve yine Katolik cemaatinden Kazazyan Hanna Efendi dahi atebe-i seniyyeye keşîde olunan mazbata-i telgrafiyyeden Ermeni milletin hoşnud kalmamış olduğunu dermiyân etmiştir.

Yine Ermeni milletinden Boyacıyan Osip Efendi'nin mazbût ifadesinde geçen şehr-i Eylûl'de bir gün mağazasını açıp biraderine mektub yazmakda iken tahminen on beş-yirmi yaşlarında birkaç Hıristiyanın dükkâna gelerek tehdid ile dükkânını kapadıklarını ve o zamana kadar hilâf-ı adalet ve muhill-i asayiş hâl ü hareket görmemiş olduğu mezkûr ve hâdis gününde bazı Hıristiyanlar dükkânlarını kapayıp hânelerine gitdiklerini görmesiyle sebebi ni sual etdikde İslâmlardan korkduklarını söyleyip dükkânlarını kapayanların İslâm'dan Hacı Ahmed Efendi ve Hıristiyan'dan Keşiş oğlu Haçador idüğü ilâveten mastûrdur. Bunlardan Haçador vefat etmiş olduğu cihetle Hacı Ahmed Efendi celb ve isticvâb olundukda dükkânını kapatmasının sebebi bir takım eşya sirkat olunması olup yoksa İslâmlarda bir gûnâ heyecan bulunmadığı ve bilakis Hıristiyanların vukuâtından birkaç gün evvel dükkânlarındaki eşyayı peyderpey hânelerine nakletmek gibi heyecan âsârını göstermiş olduklarını beyân etmiştir.

Yine Ermeni milletinden Tütüncüyan Karabet kilise ictimâ'ına dair olan malumâtına müracaat olunduğu sırada ictimâ-ı mezkûrun bir takım mekhûlül-ahvâl Ermeni çapkınlarının eser-i fesadı olup bu yüzden böyle bir fitnenin zuhur ettiğini ve o vakte kadar asayişin her suretle mevcud ve berkemâl olduğunu itiraf eylemiştir.

Yine Ermeni milletinden Karabet mazbût olan isticvâbında hâdiseden bir mâh mukaddemki kilise ictimâ'ında milel-i Hıristiyanîye efrâdından on üç-on dört yaşlarında bir takım gençlerin dükkâncıları tehdid ve kilisede icti-

mâ'a icbâr suretiyle açıktan açığa idâme-i nümâyîşe sa'y etdiklerini ve ictimâ-ı mezkûr sırasında bu havalinin Ermenistan olması için mazbata tanzim eylediklerini maa'l-kasem ihbarda bulunmuşdur.

Vak'adan dört gün sonra Diyarbakır'ın Kaşıkbudak Mahallesi'nde mütemekkin Ohan veled-i Agop ve Serkis veled-i Agop hükûmet dairesine gelerek bazı ma'rûzât ve ifadeleri olduğunu söylemeleriyle bi'l-isticvâb hâdisenin zuhurundan on beş-yirmi gün mukaddem Ermenilerle milel-i saire-i Hristiyanîye dükkânlarını sed ile kilisede ictimâ etdikleri sırada Kazazyan Osip ve biraderi Cobur ve Minasyan Ohannes ve Hanedanyan Karabet efendiler "İstanbul'da Ermenileri öldürmüşler. Siz de İslâmları urmakdan hiç çekinmeyezsiniz. Silah atmakda kusur etmeyezsiniz. Ta'ayyüşünüzü te'mine biz mütekeffiliz." demelerine karşı Ermeni murahhası da mûmâileyhime hitaben "Efrâd-ı millete İslâmları urunuz diye talimât veriyorsunuz. Lâkin ekseri fukarâdır. Niçin kendilerine silah dağıtmıyorsunuz." diye beyân-ı hâl ettiğini işitmiş olduklarını dermiyân etmişlerdir.

2-Vak'anın bidâyet-i zuhuru olan Cuma gününden Cumartesi günü saat beş-altı râddelerine kadar Mendilciyan Tomas Efendi'nin Dağkapısı civarındaki Şose Caddesi'ne nâzır ve birçok eşraf-ı İslâmiye'nin hânelerine hâkim olan hânesinin pencere ve damlarından mârrîn ve âbirîn-i İslâmiye ile büyü-t mezkûreye ve be-tahsis İstînâf Müdde'î-i Umumîsi Mahmud Efendi'nin hânesine silah ve humbara endâht ile âmed şüdü tatil ettiği saadetli vali ve kumandan paşalar hazerâtıyla erkân ve eşraf-ı vilâyetin tedâbîr-i teskiniyeyi ittihâz için faziletli müftü efendinin hânesinde ictimâ etdikleri bir zamanda ihbar ve o sırada Baytar Müfettişi Tevfik Efendi yeni atılmış bir humbaranın bir parçası elinde olduğu hâlde meclise duhûl ile ihbarât-ı vâkı'anın delâil-i sübûtiyesinden biri irâe edilmesi üzerine harekât-ı vâkı'a-i ihtilâl-kârâneye nihayet vermesi lüzumunun hükûmet nâmına tebliğine memur edilen jandarma çavuşuna da merkûmun hânesinden kurşun atılması ve o sırada İstînâf Mahkemesi azâsından Mehmed Efendi'nin kerîmesi ve Musullu Necm Ağa'nın gelini bulunan Kâmile Hanım hânesinde bulunduğu ve Akimi karyeli Mehmed bin Mahmud sokakdan geçmekte olduğu hâlde yine mezkûr hânenin penceresinden ve damından atılan kurşunların te'siriyle vefat etdikleri

görülmesi üzerine hâne-i mezkûra hâkim olan nikât ve mevâki'e jandarmalar ikame olunarak pencere önünde ve damda tahaşşüd eden Ermenilerin bi'l-mukabele def' olunduğu zevât-ı müşâr ve mûmâileyhim tarafından tanzim olunup evrak-ı merbûta miyânında bulunan on üç imza ve mühürlü ve 21 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli zabıtnâme meâlinden anlaşılmıştır.

Zîrde tafsilâtıyla beyân edilecek olan cevâmi'-i şerifeye hücum vuku'unu müsbit evrak ve emârâtdan başka vak'anın Ermeniler tarafından tasmiin ile ikâ' edildiğini müsbit delâilden olmak üzere Lice ahalisinden Karabet ve led-i Kasbar saadetli vali paşa hazretlerinin konaklarına gidip bazı ifadât ve ma'rûzâtı olduğunu beyân etmesi üzerine vali-i müşârunileyh ile Mektubî-i Vilâyet Mûmeyyizi Abdülkadir Efendi ve Meclis-i İdare-i Vilâyet ketebesinden Süleyman Nazif Bey'in imza ve mühürlerini hâvî olmak üzere tutulan zabıtnâmede hâdiseden bir gün evvel çarşıda Ermeni milletinden kunduracı Anto ile fırıncı Ohan'a ve Cemil Paşa'nın hizmetkârı Bahdo ve refikleri Berzo ve Şahin nâm kimesnelere bi't-tesadûf Ermenilerle Kürdlerin uruşacaklarını merkûmûndan işiderek havf ve Altuncuzâde Ömer Efendi'nin köyüne firaren ihtifâ etmiş olduğunu ve şu ihbarını Ermeniler işitdiği takdirde kendisine suikasd edecekleri kaviyyen melhûz idüğünden ihbarâtının mahrem tutulmasını ifade etmiştir.

Kıtırıl karyesinde mütemekkin Protestan cemaatinden Ohannes ve led-i Mardik ve Tomas ve led-i Şemmas Beşro ve Kirakos ve led-i Karabet daire-i hükûmete gelerek bazı ifadeleri olduğunu beyân etmeleri üzerine Meclis-i İdare-i Vilâyet azâsından Arif ve Bidâyet Ceza Reisi Mehmed Sıdkı efendiler tarafından 31 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli bir zabıtnâme-i müşterek tanzim ile merkûmûnun ifadâtı zabtolundukda her gün karyelerinden şehire gelen büyüklerinin köye avdet etdikçe Ermenilerden de hükûmetde adamlar oturup ıslâhât ve müsâvât icra etmeleri yolunda teşebbüsâtda bulunduğunu Kazazyan Osip ve Cobur ve Minasyan Ohannes ve Gülbenkyan Agop efendilerle bunlara mûmâsil Ermeni mu'teberânından işitdiklerini ve bu maksada vusûlü te'min için vak'adan bir mâh mukaddem Ermeniler tarafından tanzim olunan mazbatayı karyelerindeki Ermenilerden altı kişinin Diyarbakır Ermeni Kilisesi'ne azîmetle mühürletmiş oldukları mûndericidir.

Ve yine Teşrîn-i Evvel'in otuzuncu Salı günü öğle namazından sonra mechûlül'-ism bir Ermeni bağırarak çarşı tarafından Cami-i Kebîr kapısı önüne ve belediye havlusuna koşarak oralarda müctemi' olan binlerce İslâm ve Hristiyan'a karşı savt-ı bülend ile "Ben Ermenistan isterim!.. Boynumu keseniz vazgeçmem!.. Yetmiş bin askerimiz var!.." gibi fesad ve hiyâneti mutazammın tefevvühâtta bulunarak ahali-i İslâmiye'yi tekrar tehyîce çalıştığı anlaşılmasına mebnî hemen derdest ve bu gibi tefevvühât-ı muzırradan keff-i lisan etmesi lüzumu ekîden tenbih ve ihtar edilmiş ise de yine "Biz bütün İslâm'ı katledeceğiz!.." diye tefevvühât-ı sâbıkasını tekrarda ısrar ve isim ve hüviyeti hakkında vâki olan suallere i'tâ-yı cevabdan istinkâf ettiği jandarma kumandanıyla merkez müdde'î-i umumî muâvini ve rüfekâsı tarafından tanzim olunan 31 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli zabıtnâmenin cümle-i muhteviyâtındandır.

İğtişâşâtın yevm-i zuhuru olan Cuma günü ale's-sabah mu'tâd olduğu vechile dükkâncılara çay vermek üzere dolaşırken Ermenilerde hissettiği heyecanın sebebini sual ettiğinde "İstanbul'da kavga olmuş. Burada da olacaktır." yolunda cevap almasından havf ile hânesine firar ve vukuâtından on beş gün evvel Kazazyan Osip ve Minasyan Ohannes efendilerden rivayeten böyle bir kavga olacağını Ermenilerden işitmiş olduğunu millet-i merkûmeden Ohan veled-i Mardik muhallemen ifade etmiş ve yine yevm-i mezkûrda bir vak'a tahaddüs edeceğini milleti efrâdının yekdiğerine hikâye tarîkıyla söylemiş olduklarını millet-i merkûmeden Simon veled-i Artin beyân eylemiştir.

Ermeni milletinden Avadis veled-i Ohan'la damadı Çulcu Karabet ve Çulcu Mıkırdıç'ın vâki ve mazbût olan ikrarlarına nazaran böyle bir fesadın meydana geleceğini hâdiseden evvel Hristiyanların söylemekde olduğunu işitmeleri üzerine merkûmünden Çulcu Mıkırdıç'ın tarîfi vechile barut ve kurşun tedarik ve zift ve sicimle humbara imal edilmiş ve bunlardan dört adet humbara Nazif Efendizâde Ali Rıza Efendi vasıtasıyla hânelerinden çıkarılmıştır.

Merkez ve mülhakât-ı vilâyetçe ihdâs-ı fesad edilmekde olduğunu gösteren delâilden olmak üzere Bitlis Vilâyeti'ne mülhak Hizan karyesi ahalisinden mechûlül'-ahvâl bir Hristiyan'ın Lice Kasabası civarında kâin Göl nâm

mahalde İslâm olduğunu beyân ile dolaşdığı görülerek isticvâb olunması üzere yedindeki nüfus tezkiresi delâletiyle de malum olduğu vechile şahs-ı merkûmun Manuk oğlu Berho nâmında bir Ermeni olduğu anlaşılmış ve isticvâb edildikde merkûmun Diyarbakırlı Osip Efendi tarafından "Biz İslâmlarla uruşduk. Sizler de urunuz. Korkmayınız." tebligâtını ifa etmek memuriyetiyle Lice'ye i'zâm olunduğunu ikrar ederek ol bâbdaki varaka-i nutkiyesi¹³ Lice Kaymakamlığı'nın 22 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli ve iki yüz doksan numaralı tahrirât-ı resmiyesiyle Vilâyet-i Celîle'ye takdim olunmuş ve buraca da icra edilen isticvâbâtında ifadât-ı sâbıkasını tekrar ve itiraf etdikden sonra hâdisenin zuhur ettiği Cuma günü ale's-sabah Ermeni sokağının çarşıya mümted olan kısmında kâin dut ağacı yanındaki minare altında bulunan çeşme kurbünde mûmâileyh Osip Efendi'nin kendisine tesadüfle ihtarât ve tebligât-ı mebsûtayı Liceli Ohannes'e beyân ve îsâl etmesini tenbih ve hatta bir gece merkûm Ohannes'in hânesinde misafir kalıp avdet ederken mahall-i mezkûrda derdest edilmiş olduğunu beyân eylemiştir.

3-Mahkeme-i Bidâyet Sermustantıkı Hamdi ve azâsından Abdullah efendilerle Başkâtibi Tevfik Bey maiyyetlerinde polis ve asâkir-i redîfeden birkaç adam bulunduğu hâlde Mendilciyan Tomas Efendi'nin ânîfü'l-beyân hânesine azîmetle merbût zabıtnâmede tafsîlâtı muharrer olduğu suretde icra ettikleri taharriyâtta ele geçirilen matbû' ve nâ-matbû' evrak-ı muzırta komisyona tevdi' edilmekle tercüme ve tedkik olundu. Evrak-ı mezkûre miyânında bulunan iki aded kitab-ı matbû'un biri bir takım şarkıyât-ı müheyyiceden ibaret olduğu görülerek baş tarafındaki şarkılardan ikisi bi't-tercüme tedkik olundukda biri Madam Madatyan nâmında bir şairenin Ermenistan'a hitaben tanzim etmiş olduğu ihtilâl-cûyâne bir manzûme olup diğerinin ise "Meşrutiyet-i Milliye'nin İlk Senebaşı" nâmıyla bin sekiz yüz seksen altı sene-i Mîladiyesi şehr-i Mayıs'ında tanzim olunmuş bir şarkı idüğü ve bunların muhteviyâtı sebûk-mağzân-ı Ermeniyânı tehyîc ile fesada sevk edebilecek şeylerden olduğu görülmüş diğer kitab-ı matbû' dahi okutduruldukda Fransa meşâhîr-i üdebâsından Lamennais'nin âsâr-ı kalemiyesinden Hürriyet nâm kitabın Ermenice tercümesi bulunduğu anlaşılmıştır.

¹³ Metinde sehven "nuktiyesi" şeklinde geçmektedir.

Evrak-ı mezkûre miyânında bulunan ve Ohannes nâmına gelen bir mektub fıkır-i fâsidi açıktan açığa irâe ve tayin etdiğinden harfiyyen tercümesi ber-vech-i zîr yazıldı:

"Büyük maksadlar daima büyük fedakârlıklarla ileri gelir. Masum kanlarımızın dökülmesiyle âlem-i medeniyetin her tarafında bir rikkat vücuda gelmiştir. Fakat biraz daha himmet lâzımdır. Düşmanlarımızın son saatleri ve bizim hürriyetimizin ilk saatleri yaklaşmıştır. Büyük kuvvetler bizim için muâvenet va'd etmişlerdir. Şu kadar ki öyle bir muâvenet için büyük sebepler lâzımdır. Sizin memleketinizin sükûtu bizim işlerimizin ahengini bozuyor. Oradan da bir ses çıkartmak lâzımdır. Düşmanlarımız duygusuz hayvana benzerler. Bunların tabiatlarında olan vahşilik meydana çıkarılmalıdır. Bunun için yalnız bir tarîk var. Bunlar her hususça mütehammil iseler de ibadetlerine dokunulur ise tahammül edemezler. Şimdiye kadar ciddî bir menfaat görülemedi. Bir daha tecrübe lâzımdır. Kahraman kardaşlarımız vahşilerin ibadet için ictimâ eyledikleri mahallere az çok taarruz etdiklerinde mutlaka muvaffak olacağız. Bu işlerin gecikmesi olabilir ki bizlere zararı mücib olur. İsti'câl etmeliyiz. Bu gibi hâller görüldüğü kadar tehlikeli değildir. Tekrar ederim ki büyük maksadlar büyük fedakârlıklarla ileri gelir."

Yine evrak-ı mezkûre miyânında zuhur eden nâ-matbû' şarkıların hulâsa-i meâlleri "Âh Hıristiyan'dan hâkim ne zaman göreceğim. Türklerle Kürdlerin azametle oturmakta oldukları Ermenistan'da Ermeni milletin padişahı hüküm-fermâ olsun. Ermenistan sevin sin. Ermeni'nin mevcudiyeti bilinsin. Düşmana nasıl galebe çalınır görülsün ve İslâmlar Ermenistan'ın arazi-i mukaddesesinden nâ-bûd olsun. Mekrûh ve murdar ve muhakkarlar vatandan mahv olunsunlar. Âh vatan, vatan!.. Kahramanların nerede kaldı. Yavruların nerede kaldı. Kılıca karşı kılıçla döğüşelim. Kan karşısına kan çıkaralım. Bizden bir tavuk gasb eden İslâm'ın evini barkını yağma edelim. Âh vatan, vatan!.. Yavruların nerede kaldı. Kahramanların nerede kaldı." gibi fikirât-ı muzırradan ibaret olduğu görülmüş ve Ermenilerin bu gibi eş'âr-ı fesad-perverâne ile Ermenileri Hükûmet-i Seniyye ve millet-i İslâmiye aleyhinde tahrik ve iğvâya çalışmakta bulundukları anlaşılmıştır. Mezkûr mektub ile şarkılar hakkında edilen isticvâba karşı Tomas Efendi vadi-i inkâra

sapmış ise de evrak-ı mezkûrenin memurından mürekkeb bir hey'et-i mü'temene vasıtasıyla hânesinin gizli bir mahallinden çıkarılması ve Ohannes nâmında yetişmiş bir oğlu bulunması ve bundan başka Ermenistan nâmına îkâ' edilecek şûriş sebebiyle vuku'a gelecek zarar ve ziyanın tazmînine İngilterece kefalet edildiğini mutazammın olan mektubların derdest edilmediğine teşekkür etmekde bulunduğunu söylediği hizmetçisi mahbusünden Bağdadlı Hacı Mustafa'nın maa'l-kasem ihbar etmesi inkârının butlânını irâe eder delâil-i mukni'adandır.

Karapınar Kaymakam-ı sâbıkı izzetli Necib Nadir Efendi'nin Kıtırbıl karyesinde bularak aynen tercüme ve aslıyla beraber Hükûmet-i Seniyye'ye takdim eylediği İngilizce bir mektubun hulâsa-i müfâdı ictimâda bazı netâyic-i müfideye dest-res olunup olunmadığı ve icabı takdirinde o netâyicinin iş'âr-ı mahiyeti ve diğerleri hakkındaki tebligât neticesinin inbâsı vesâyâsını mutazammın olup fıkri fesadı mürevvic evrakdan olduğu tarz-ı tahrîr ve tertibinden gereği gibi malum olmuştur.

Ânifü'l-beyân matbû' şarkı kitabı miyânında zuhur eden ve âyin için berây-ı tegannî kiliseye daveti mutazammın bulunan iki kıt'a yek-meâl tezkire üzerine icra-yı tedkikât olundukda âyin için kiliseye mugannîler davet edildiği şimdiye kadar ekser Hıristiyanlarca nâ-meşhûd ahvâlden olduğu görülmüş ve bu tezkirelerin makâsıd-ı muzırrayı tervîc emeliyle tanzim olunan şarkılar mecmuası miyânında görülmesi teganniyât-ı mezkûrenin esas-ı mahiyetini tayin ve ifhâm edeceği tabîi bulunmuştur.

Asâkir-i Nizâmiye başçavuşlarından Zühdü Efendi'nin ba'de'l-hâdis Alibardak Sokağı'ndan geçtiği sırada Bakkal Melkon'un hânesinden çıkan üç Ermeni'nin kendisini görmeleriyle fîrara tasaddî etmelerinden dolayı hâsıl ettiği şübhe üzerine merkûmûnu takib ederek bunlardan birinin düşürdüğü sarılı bir paket derûnunda elli yedi aded askerî apoleti bulunduğunu görüp merbût 24 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli bir kıt'a zabıtnâme ile mezkûr apoletleri hükûmete teslim etmiştir.

4-Zikrolunan Cuma günü Ermenilerin bazı cevâmi'-i şerifeye vuku bulan muhâcemeleri hakkındaki zabıtnâmeler ber-vech-i zîr hulâsaten derc olundu.

Behram Paşa Camii'nde bulunan Müslümanlar tarafından 21 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli ve yüz on üç imza ve mühürlü zabıtnâmede mezkûr Cuma günü zabıtnâmede esâmîsi muharrer zevâtdan birkaçı abdest almakda ve cami-i mezkûr hatibi hutbe kırâet eylemekde oldukları bir sırada mechûlül'-ahvâl bir şahsın abdest almakda ve fakat abdestin usul ve fûrû'unda noksan ve adem-i vukûf âsârı göstermekde olması üzerine nereli olduğu kendisinden sual olunur olunmaz yanından çıkardığı bir revolveri ateşlemesini müteâkib cami-i mezkûrun garb ve şimâl cihetlerinden bir takım müsellah Hristiyanlar cami havlusuna hücum ve isti'mâl-i silaha mübâşeret eylemeleri ve oradaki Müslümanlar camiin taş sütunlarını siper alarak müdafaaya başlamaları üzerine Hristiyanlardan sekiz neferin cami havlusundan ve İslâm'dan da Cenân Mir Mehmed ile Kasab Bekir'in aldıkları yaralardan müteessiren vefat ve kezâ ahali-i İslâmiye'den Merkebcî Cuma ve Siirdli İsmail ve Şerbetçi Haco'nun oğlu Ali ve Bakkal Abeş ve Zoğalı Mehmed nâm beş şahsın dahi mecrûh oldukları mezkûr zabıtnâmede mûnderic ve maktûlîn-i merkûmûnun cenazeleri beledî memurları tarafından nakl ve defn edildiği dahi bi'l-isti'lâm Beledî Riyâseti'nden alınan ve evrak-ı tahkikiye miyânında bulunan 5 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli tezkire-i resmîyede beyân olunmuş ve polis komiseriyle beş nefer polis tarafından verilen 24 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli zabıt varakasında dahi esna-yı vak'ada cami-i mezkûrda katilen vefat eden Hristiyanların iki aded silahları elde edildiği muharrer bulunmuşdur.

21 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli zabıtnâmenin hulâsası dahi yevm-i mezkûrda Ali Paşa Cami-i Şerifi penceresinden cemaat-i Müslimîn'e atılan iki el silah üzerine dışarı çıkdıklarında camiin harem kapısında tahaşşüd eden kırk-elli kadar Hristiyanın isti'mâl etdikleri esliha-i nâriye tahminen yirmi yaşında bulunan Bekçi Halil oğlu Kasab Bekir ve Cuma ve Osman oğlu Mirze ve Palulu Mustafa ve Bardakî Sûfî Mehmed ve Lebenci Süleyman nâm şahıslara isabetle derhal vefat ve Süleyman oğlu Velo ve Mustafa bin Hızır ve Hâzık bin Hüseyin'i dahi cerh etmeleri üzerine cemaat-i Müslimîn taş ve değnek ile mukabele ederek isimleri zabıtnâmede muharrer dört nefer Ermeni'yi katl ve kusuru firara tasaddî eyledikleri ve Hristiyanlar tarafından Müslümanlara atılan esliha-i nâriyeden camiin harem kapısının önün-

de vâki taş dikmelerin ikinci sütununa altı ve üçüncüsüne iki ve kapının sağ taraf duvarına üç ve sol tarafına iki ve kapıya bitişik kâşî tabir olunan taşların sağ tarafına üç ve sol tarafına üç ve kapı tabanının sağ ve sol taraflarına birer kurşun isabet ederek eserleri mevcut olduğu beyânından ibaret ve merbût diğer zabıtnâme dahi maktûl Hristiyanların ellerindeki eslihanın cami'e toplanan efrâd-ı ahali tarafından alındığını ve kezâ Belediye Riyâseti'nden mevrûd tezkire dahi altı İslâm ve dört Hristiyan cenazelerinin Beledî memurları tarafından nakl ve defn edildiğini hâvî bulunmuştur.

21 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihiyle müverrah ve camiin imam ve hatibi ve Diyarbakır Redîf binbaşısıyla ahali-i İslâmiye'den otuz iki zâtın mühür ve imzalarını hâvî olan şehâdetnâmede dahi sahâbe-i kirâmdan Sultan Sa'sa'a Cami-i Şerifi'ne toplanan cemaat-i İslâmiye eda-yı farîza-i salâtla meşgul oldukları bir zamanda cami-i mezkûr karşısında vâki dükkânda Ermeni milletinden Hakob'un kalfası Nono pencereden içeri doğru iki el revolver endâht etmiş ve bunu müteâkib birçok tüfenk ve tabanca sadâları cami'e doğru gelmiş olması üzerine tedariksiz ve silahsız bulunan İslâmlar derhal namaz kılmaksızın havluya çıkarak kapı önünde iki yüzü mütecâviz müsella Ermeni görmüş ve bunların bi'l-ictimâ Cami-i Kebîr'e doğru hücumlarını müşahade ederek kendilerini takib eylediklerini ve o sırada sâlifü'z-zıkr Müslümanlara silah endâht eden Nono'nun elinden revolveri alınarak cânib-i hükûmete teslim ve kendisi katledildiği beyân olunmuştur.

Fatih Paşa Cami-i Şerifi hatibi ile zevât-ı saire tarafından mahtûm 26 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli zabıtnâme meâli de yevm-i mezkûrda salât-ı Cumanın edasını müteâkib cami derûnuna dört el silah atılmış ve havluda âvâz-ı bülend ile "Ne duruyorsunuz, Hristiyanlar hücum ile İslâmları katlediler!.." feryadı ve etrafdan dahi esliha sadâları işidilmiş olmasıyla dışarıya çıkan ve Ermenilerin bilâ-fâsıla esliha-i nâriye atdıklarını gören cemaat-i İslâmiye'den bazıları firar ve bir kısmı da cami haremi derûnuna ilticaya ve binâ-enaleyh cami derûnundaki ufak şamdanları silah-ı müdafaa makamında ellerine alarak mukabeleye mecbur oldukları ve cami havlusunda Katırcı Salih oğlu Mustafa ve Hazni Hatun bint-i Hüseyin ve Eğilli Mehmed ile amele güruhundan Hüseyin oğlu Mustafa'nın kanlar içinde yatmakta oldukları ve Patriler Kilisesi'ne karîb bir mahalde boğazından zebh edilip kim olduğu bili-

nemeyen bir İslâm na‘şı görülmesine binâen ahali-i Müslime de heyecana gelerek iki Ermeni fedaisini katleyledikleri ve Cuma günü öğleden itibaren kırk sekiz saat ahali-i Hıristiyanıye'den eczacı Mardiros ve tırpancı ve kunduracı Mıkırdıç ve Tarnam oğlu İstepan ve sair Hıristiyan hânelerinden atılan kurşunlarla kırk üç İslâm maktûl ve mecrûh olduğu beyânını müştemeldir.

Evrak miyânında bulunan 21 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli zabıtnâme-nin cümle-i mündericâtı dahi yevm-i mezkûrda hutbe-i şerife kırâeti sırasında Cami-i Kebîr havlusundan ve kapıları cihetinden gürültü ve silah sadâları işidilmesiyle cemaat-i İslâmiye cami havlusuna dökülüp camiin çarşı tarafında vâki kapısı önünde toplanan iki-üç yüz kadar Ermeni'nin atdıkları esliha-i nâriye Hanzâde Mahallesi'nde mütemekkin Şerif bin Ömer ve Timur bin İsmail'i cerh etmesiyle silahsız bulunan cemaat-i İslâmiye'nin kısm-ı a‘zamı namaz kılmaksızın dağıldığı ve Sîn Cami-i Şerifi hatibiyle zevât-ı saire tarafından mahtûm 21 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli zabıtnâme mefhûmu dahi hutbe kırâeti esnasında Ermenilerin silah atarak cami kapısını tutmuş ve yirmi beş nefer de cami'e muttasıl İlyas Bâli Hanı'nın damına çıkmış oldukları görülerek bi't-takib silahlarıyla tutulan üç nefer Hıristiyanın zâbita ma‘rife tiyle hükûmete teslim olunduğu ve esna-yı vak‘ada cami-i mezkûr havlusunda Hakkı bin Şeyh Bekir ve Said bin Mahmud nâm şahısların mecrûh olduğu beyânından ibaretdir.

Yevm-i hâdisede Cami-i Kebîr kapısında başına sarık sarmış bir Hıristiyan'a bi't-tesadûf "Bu da İslâmdır." diye hemen hançerle cerh eylediklerini Mekteb-i İ‘dâdî-i Mülkî talebesinden Mardinli Davud Efendi ifade-i mazbûtasında beyân etmiştir.

Meclis-i İdare-i Vilâyet azâsından Arif ve Bidâyet Ceza Reisi Mehmed Sıdkı efendilerle zevât-ı saire imzasıyla verilen 24 Teşrîn-i Evvel [1]311 tarihli zabıtnâme mefhûmu dahi hâdis-e-i malume esnasında Molla Bahaeddin Mahallesi ahalisinden Bakkal Melkon ile üç nefer oğlunun hâneleri pencerelerinden ahali-i İslâmiye üzerine atdıkları kurşun ve humbaralardan birisi Jandarma Onbaşı Topçu Mehmed Ali'ye isabetle merkûmun müteessiren vefat edip lede't-taharrî merkûm Melkon'un hânesinden çıkarılan humbaralardan bir adedini hükûmete teslim eyledikleri beyânından ibaretdir.

Vak'anın yevm-i zuhuru olan Cuma günü öğle vaktinde çarşıya gitmek üzere Arab Şeyh Cami-i Şerifi'ne yirmi-otuz hatve kadar karîb bir mesafeye geldiklerinde biri hammal kıyafetinde ve ikisi Hazro ve birisi Hiyan havalisi ahalisine mahsus elbiseyi lâbis olan dört Ermeni'nin cami-i mezkûra doğru birkaç el revolver atmalarını müteâkib ahali-i İslâmiye'nin ayakkabları ellerinde olduğu hâlde dışarıya fırladıklarını ve o sırada Ermeni milleti mu'teberânından Kazzâz Bezazyân Ohannes Efendi'nin o civardaki hânesinin pencerelerinden cemaat-i Müslimîn üzerine kurşun yağdırılarak Müslüman bir Zaza'nın bu kurşunlardan biriyle derhal düşüp vefat ettiğini Musevî Hahambaşısı Abdullah Efendi'yle cemaat-i mezkûre ashâbından Nesim ve Mihak ve kabzımal Elba Erzek maa'l-kasem beyân etmişlerdir.

Vak'anın devam ettiği müddetçe evkât-ı hamse-i mefrûzada müezzinlere Ermeniler tarafından kurşun atıldığı müfredâtı evrak-ı tahkikiye miyânına vaz' edilen varakada muharrer olduğu vechile cevâmî'-i muhtelifenin minare ve kubbe ve duvarlarındaki berelerle oralardan çıkarılan on beş parça kurşunlar hakkında jandarma zâbitleriyle polis memurları tarafından verilen 4 Teşrîn-i Sânî [1]311 tarihli raporlarla zabıtnâmeler meâlinden müstebân olmuştur.

5-Harîkın suret-i zuhur ve sirayeti hakkında icra edilen tahkikât ve tebligât neticesinde istihsâl olunan malumâta göre hâdisenin zuhuruyla beraber Mardinkapısı'na mümted olan şose üzerinde kâin ve Eski Demirciler nâmıyla arîf olan çarşıda Petraki'nin eczahânesiyle karşısındaki Attâr Kıryakıs'ın ve daha ileride Hristiyan Delioğlan'ın ve Tırpancıyan ile Siverekli Şişmıyan'ın dükkânlarında birden bire ateş zuhur ettiği görülmüş ve yangın var diye vuku bulan istimdâd üzerine itfâsına çalışan ahali-i İslâmiye'ye dükkân damlarında bulunan Hristiyanlar tarafından kurşun atılmış olduğu Cami'ü'n-Nebî Hatibi Ramazan Efendi ile tüccar Hacı Hasan'ın oğlu Ömer ve Zabtiye Mehmed ve Reji Kolcusu İmam ve bakkal Ahmed ve neccâr Abdülkadir ve kahveci Hacı Osman ve Hacı Bekir Efendi'nin mazbût olan ifadelerinden ve mezkûr harîkın itfâsına memur ve tulumba ile edevât-ı saire-i itfâiyeyi müstashiben mahall-i harîka şitâb ile ifa-yı vazifeye mübâşeret ettiklerinde civarındaki büyü-tü malume-i Hristiyanıye'den silah atılarak

yangının itfâsına mümâna‘at olunduğu Asâkir-i Nizâmiye kolağalarından Şevket Efendi ve mülâzımlarından Ahmed ve Mehmed ağalarla Jandarma Yüzbaşısı Hasan ve Mülâzım-ı Evveli İsmail efendilerin ve Beledî Çavuşu Abdûlgafûr ve Sadullah ile tulumbacı Şeyhmus'un maa'l-kasem vâki olan ifadelerinden malum olmuştur.

Muhterik olan dekâkînin kıyem ve ashâbı hakkında vuku bulan isti‘lâma cevaben Vilâyet Defter-i Hakanî ve Vergi idarelerinden tanzim ile evrak-ı tahkikiyeye rabt edilen defter-i musaddak nâtik olduğu vechile dekâkîn-i muhterikanın mecmû‘u sekiz yüz yetmiş sekiz aded olup bunun iki milyon sekiz yüz kırk iki bin kuruş kıymet-i mukayyedeyi haiz olan altı yüz yetmiş yedi adedi cevâmî‘ ve mesâcidle eşraf-ı İslâmiye'ye ve bir milyon iki yüz iki bin yüz yetmiş kuruş kıymet-i mukayyedeyi hâvî iki yüz bir dükkân Hıristiyan'a aiddir. Hâdisede İslâm'dan yüz otuz maktûl ile yüz mecrûh ve şehre on beş dakika mesafede kâin Alıpınar ve Kıtırbıl karyeleri dahil olduğu hâlde milel-i saire-i Hıristiyanıye'den dört yüz seksen maktûl ve yüz elli mecrûh bulunduğu ve maktûlîn-i İslâmiye'de asâkir-i nizâmiyeden bir ve jandarmadan iki ve mecrûhîn miyânında da bir polis ile iki nefer jandarma mevcut idüğü tahkikât-ı vâkî‘a ile etibbânın vermiş oldukları rapor mündericâtından malum olmuştur.

Hâtime

Hâdisenin esbâb ve mahiyâtını delâil ve tafsilâtıyla tayin eden tahkikât-ı resmiyeyi mutazammın olan fezlekenin hulâsası ber-vech-i zîrdır:

Asayişin tamamen mevcut bulunduğu bir zamanda -ki Eylül evâhirine müsâdifdir- Ermeniler ahali-i Hıristiyanıye'nin emniyet ve istirahatı mefkûd idüğünü bahane ittihâz ve dükkânları sed ile kiliselerde ictimâ ve milel-i saire-i Hıristiyanıye'yi dahi daire-i mefsedete idhal ederek üç gün üç gece mütemâdiyen çan çalmak gibi nümâyişlerle efkâr-ı umumiyyeye heyecan-bahş olmak istemişler ve teşkili hayal-i hâmindâ bulundukları Ermenistan'a Diyarbakır Vilâyeti de idhal ve ilâve olunmak için mazbata tanzim ile fesadın mukaddemâtını tehiyye ve ihzâr eylemişlerdir.

Ermeni mu'teberân ve rehâbîninin ifadât-ı mazbûatlarıyla da te'eyyüd eden hakâyıktan olmak üzere hâdisе gününe kadar vilâyetin her tarafında asayiş-i tâm mevcut ve İstînâf Müdde'î-i Umumîliği'nin tezkire-i cevabiyesine merbût olup evrak-ı tahkikiye miyânında bulunan resmî ve musaddak defter nâtik olduğu vechile sene-i hâliye Mart'ı ibtidâsından Eylül'ü gâyesine kadar merkez kaza ve nevâhîsi dahilinde yalnız yirmi sekiz vak'a-i cinaiye zuhura gelmek gibi en mütemeddin memâlike bile gıpta-resâ olacak derecelerde cerâimin killeti meşhûd olup hatta geçen Temmuz ve Ağustos aylarında Diyarbakır'da zuhur eden koleranın cibâl ve sahârîye iltica etdirdiği binlerce aile-i Hristiyanîye bezden çadır ve kamışdan kuleler içinde ikameti ihtiyar etmişlerken gerek nefslerine ve gerek burada bî-kes kalan hâne ve mallarına hiçbir taraftan cüz'î ve küllî taarruz vuku bulmadığı dahi ıyânen sâbit ve mütehakkıktır.

Saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de bu gibi nümayişlerle de asayişin ihlâl edilemediğini gören Ermenilerin hafî ve celî ihdâs-ı vekâyî'e gayret ve tecavüzlerini ulema-yı İslâmiye'yi tahkir derecelerine kadar vardırmağa cür'etle efkâr-ı umumiyeyi tehyîce sarf-ı makderet etmelerine de ahali-i İslâmiye temkin ile mukabele eylemişlerdir. Diyarbakır Ermenileri'nin de her ne suretle olur ise olsun bir fitne ikazıyla nazar-ı dikkati celb etmeğe ta'alluk eden hırs ve emelleri evrak-ı tahkikiye miyânında bulunan on sekiz kıt'a zabıtnâme ve Ermenice bir mektubun tercümesi ve bunları müeyyid şühûd-ı mu'tebere ifadeleriyle rehîn-i rütbe-i sübût olacağı vechile nihayet salât-ı Cumanın edası için camilerde bulunulduğu bir zamanda Ermenilerin Cami-i Kebîr, Fatih Paşa, Behram Paşa, Ali Paşa, Sîn ve Arab Şeyh ve Sultan Sa'sa'a cevâmi'-i şerifesine hücum tarzında silah atmaları hâdisenin sebep-i zuhuru olmuştur. Cevâmi'-i mezkûrenin derûn ve pîrâmeninde bulunan maktûlîn-i İslâmiye ve Hristiyanîye ile esliha ve kurşun nişaneleri ve şühûd-ı mu'teberenin ihbarât ve ifadâtı mevâdd-ı mesrûdenin esbâb-ı sübûtiyesini teşkil eder.

Hâdisе ile beraber zuhur eden harîkin Ermeni hânelerinden atılan kurşunlara ma'rûz bir sokakdan ve beş mahalden zuhur etmesi ve harîk itfâsına çalışan memurîn ve asâkire bile kurşun atılarak yangının Cami-i Kebîr'e doğru tevsi'-i daire-i sirayet etmesine çalışılması ve muhterik olan sekiz yüz yet-

miş sekiz dükkândan altı yüz yetmiş yedisinin cevâmi‘ ve mesâcid ile ahali-i İslâmiye'ye aid bulunması harîkın Ermeniler tarafından îkâ‘ edilmiş olduğunu müeyyid bulunmaktadır. İğtişâât teskin olunduktan sonra da harîk îkâ‘ etmek teşebbüsünde bulundukları hâlde devriye kolları tarafından ellerindeki kundakla derdest olunarak mahkeme-i aidesine teslim edilmiş ve cürmleri kendi itirafları tahtında bulunmuş olan beş nefer Ermeni'nin hareket-i ahîreleri de evvelki harîkın müsebbiblerini tayin eden delâil-i muvazzıhadandır.

Ermeni hânelerinde zuhur eden ve bir kısmı tahkikât miyânına idhal edilmiş olan evrak ve eş‘âr-ı muzırda dahi Ermenilerin Hükûmet-i Seniyye ve ahali-i İslâmiye'ye karşı ne yolda hiss-i kin ve adâvet beslemekde ve Müslümanların urûk-ı gayret ve hamiyetini tahrik için avâm ve esâfile ne gibi taarruzât ve tecavüzâtı tevsî‘ eylemekde bulunduklarını tayine ve âdât-ı kadîmeye muhalif olmak üzere kiliseye âyin için mugannîler celb olunarak bunlara yazılmış olan iki kıt‘a yek-meâl tezkirenin muzır şarkı ve manzûmelerden müteşekkil bir mecmua derûnunda zuhur etmesi me‘âbidin bile birer dârü'l-fesad hâline konulmuş olduğunu isbat ve tebyîne kâfidir.

Ahali-i İslâmiye'nin Ermenilere karşı tedâfü‘î bir meslek ittihâz ederek kurşun atılmayan hânelerin her suretle taarruzdan masûn kalmış olduğu İslâm mahallâtında kâin ve evrak-ı tahkikiye miyânında mevcut defterde ale'l-esâmî muharrer olan beş yüz kadar Hıristiyan hânelerine hiçbir taraftan bir günâ taarruz vuku bulmamasıyla dahi sâbitdir.

Hâdisenin müddet-i devamı olan kırk sekiz saat zarfında Ermeni mu‘teberânı hânelerinden câ-be-câ atılan kurşunlarla humbaralar hükûmetçe ittihâz edilmekde olan tedâbîr-i teskiniyenin hükm ü te’sirini ta’dîl edecek derecede kesretli idüğü dahi re’ye'l-ayn müşahede edilmekde idi. Evrak-ı merbûta hakâyık-ı mesrûdeyi delâil ve teşrihâtıyla te’yid eyleyeceği beyânıyla işbu fezleke tanzim kılındı.

Fî 24 Cumâdelâhire sene [1]313 ve fî 29 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Diyarbakır Valisi
Mehmed Enis ibn-i Salih

Matbaa-i Vilâyet Müdürü
Es-Seyyid Süleyman

İstînâf Mahkemesi Reisi
Hüseyin Yahya

Müdde‘î-i Umumî Muâvini
Abdül Fettah

Jandarma Binbaşısı
Mehmed Sabit

Nizâmiye Kolağası
Es-Seyyid Mehmed Tayyar

Polis Komiseri
Es-Seyyid Tevfik

[11 Aralık 1895]

A. MKT. MHM, 637/3

24 SUŞEHİRİ, MAMURETÜLAZİZ'E BAĞLI KESRİK KÖYÜ, ARAPKİR, ZİLE, HAFİK KAZASI VE SİVAS'TA ERMENİLER TARAFINDAN ÇIKARILAN OLAYLAR

Suşehri kazasında yangın çıkaranlarla ilgili tahkikat yapıldığı; iyi hareketleri görülen Ermenilerin korunmasına özen gösterildiği; kasaba Ermenilerinden bazılarının olay çıkaranlarla ilgilerinin olmadığı ve Müslümanlarla iyi komşuluk ilişkileri içinde olduklarını ifade ederek devlete bağlılıklarını bildirdikleri / Mamuretülaziz merkezine yakın Kesrik köyünde Ermenilerle Müslümanlar arasında çıkan olayın büyümeden yatıştırıldığı / Ermeniler tarafından Arapkir'de çıkarılan olay ve yangınların devam etmekte olduğu, kırılan telgraf telinin de tamirine çalışıldığı / Zile kazasında Ermenilerin dükkânlarını kapayıp Müslümanlara ateş açmasıyla başlayan, askerlerin gayretleriyle kontrol altına alınan ve Müslüman kılığına girmiş Ermenilerin Müslümanları kışkırtmasıyla alevlenen olaylarda ölen ve yaralananlar, olduğu, önyak olanların yakalanmasına çalışıldığı / Hafik kazasının Sakar Dağı civarında Gürcü elbiseli Ermeni eşkiyasının on bir Müslüman erkeği öldürüp iki Müslüman kadını yanlarında götürdükleri / Bazı Ermenilerin Sivas'ın köylerinde Kürt ve Çerkes kıyafetinde dolaşarak Müslümanları Ermeniler aleyhine kışkırtmaya çalıştıkları

*Sivas Vilâyeti'nden huzur-ı sâmi-i Sadâret-penâhi'ye
fî 18 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihiyle vârid olan telgrafnâmenin suretidir.*

Suşehri merkezinden Keşiş oğlu Artin ve yedi nefer rüfekâsının imzaları [ile] çekilen telgrafnâmenin bir sureti aynen zîre derc olundu. Merkûmânın ifade-i vâkı'aları mücerred Padişahımız veliyyü'n-nimet-i bi-minnetimiz

efendimiz hazretlerinin her nev‘ efrâd-ı tebaa-i şahaneleri hakkında dâimü'l-leme‘ân olan biz, âtîfet ve himayet-i Hilâfet-penâhîlerine karşı nişan-ı sadakat ve ubûdiyet olmakla kendilerine memnuniyeti hâvî cevabnâme yazılmış ve iş‘ârları vechile Suşehri'nde harîk ve sair gûna fenalığa sebebiyet vermiş olan malumü'l-esâmî eşhâs hakkında serî‘an tahkikât icrasıyla tebeyyün edecek hâle göre muamele-i kanuniye ifası ve hüsn-i hareketleri meşhûd olan Ermenilerin lâyıkiyla muhafazası lüzumu mahalli kaymakamıyla Karahisar-ı Şarkî Mutasarrıflığı'na bildirilmiş olduğu berây-ı malumât ma‘rûzdur.

Suret

Kasabamızın hâl ve ahvâli yani vuku bulan harîk veyahud fenalıklar ahali kullarına mağduriyet olduğunun sebebi kasabamızın ahalisinden Baron oğlu Kirkor ve Karnik Başbüyük oğlu Artin, Bogos oğlu Setrak, Gircik oğlu Mıgırdıç nâm kesânın ahali-i İslâmiye ve Devlet-i Aliyye aleyhine kıyâm eylediklerinden ileri gelmiştir. Biz sâdık-ı devletiz. İslâm komşularımızla karındaş gibi geçinmekde olduğumuzu ve bu gibi müfsidlerin terbiyesini istihâm eyleriz. Fermân.

Fî 17 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Berber oğlu Oskeyan

Çinkocu oğlu Bogos

Sekücek oğlu Minas

Keşiş Artin

Demirciyan Bogos

**Yorgancı oğlu Bedros Canikyan
ve Andon**

Evren oğlu Arakil

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Mamuretülaziz

Numara: 9341

Suret

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Bugün saat on bir râddesinde merkez-i vilâyet olan nefis-i Mamuretül-aziz'e yirmi dakikada vâki Kesrik karyesinde İslâmlarla Ermeniler miyânında bir şûriş vuku'a gelmek üzere olduğu haber alınması üzerine bir taraftan Redîf Binbaşısı Bekir Efendi refakatiyle bir bölük asâkir-i redîfe ve diğer taraftan alaybeyiyle merkez tabur ağası şitâb etdirildi. Netice-i vukuât dahi Ermenilerden Bağcıoğlu hânesinde birkaç Ermeni ictimâ ederek serhoş oldukları hâlde revolver atmaları üzerine İslâm ve Hıristiyan arasında bir heyecan hâsıl olarak yekdiğerini müteâkib kurşun yağma[ğ]a başlamış olduğundan ibaret görülüp asâkir-i şahane de yetişerek İslâm'dan iki ve Ermeni'den dahi iki kimse cüz'îce mecrûh olduğu hâlde vukuât basdırılmış, bed'-i fesad olan Bağcıoğlu Kırkor dahi tutulup şimdi saat birde hükûmete getirilmiş ise de merkûm pek serhoş olup ifade-i meram edecek vakti olmadığından isticvâb olunmak üzere tevkif edildiği ve bu suretle def'-i şûriş olarak, gönderilen asâkirde orada ikamet etdirildiği ma'rûzdur. Fermân.

Fî 26 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vekil-i Vali

Emirî

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemi

Suret

Şûriş ve mukâtelenin teskini ile tevaggul edildiğinden vukuâtın sıkça arzı kâbil olamıyor. Cuma gecesi saat dördte şûriş ve harîk bir derece tehvîn edilebilmiş ise de leyle-i mezkûrede saat yedi buçuk râddelerinde Ermeni fedaileri Çarşı Cami-i Şerifi'ne ve bir hayli mushaf ve kitabı câmi' Müftü Efendi Medresesi'ne ateş vermiş oldukları ve çarşı içinde dahi ikâ'-ı harîk eyledikleri ve harîk sirayet ederek bi'l-cümle dükkânların hemen İslâm ve Hıristiyan hâneleri bütün muhterik olduğu ve hükûmete takarrüb eylemiş ise

de cihet-i mülkiye ve askeriyeden edilen ikdâm üzerine hükûmet konağıyla hurûc ve Anberge karyesi civarındaki dağlara tahassun eylemelerine mebnî binbaşı-i mûmâileyh tarafından takibât-ı lâzıme icra edilmiş olduğu gibi yine leyle-i mezkûrede İslâm mahallâtından Ulupınar Mahallesi'ni basarak orada İslâmları katleyledikleri, bunlar dahi binbaşı-i mûmâileyh tarafından takib edilmiş ise de elde edilememiş olduğu ve bu hâl ahali ve Ekrâdın mûcib-i heyecanı olarak şûriş ve mukâtelenin devamına bâdî olduğu, Ermeniler peyderpey kendi hânelerini ihrâk ederek çıkmakda iseler de kadın ve çocukları birer mahalle müctemi'an yerleştirmekde oldukları ve netice-i hâl ba'dehû arz edileceği ma'rûzdur.

Mamuretülaziz Vilâyeti'nden

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Mevrûd Telgrafnâme Sureti

Arabgir Kaymakamlığı'ndan bu kerede alınan telgrafnâme sureti aynen bâlâya naklen arz olundu. Bazı cihetin istîzâhı zımnında telgrafhâneye gidilmiş ise de tel kırık olduğundan dolayı mezkûr telin tamirine çalışılmakda idüğü ve ba'demâ alınacak malumâtın peyderpey arz olunacağı ma'rûzdur, Fermân.

Fî 29 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Emirî

**

Telgrafnâme
Geldiği Mahal: Sivas
Numara: 12055

Huzur-ı Sâmi-i Cenâb-ı Sadâret-penâhi'ye

Bugün saat yedi buçukda Zile Kasabası'ndaki Ermeniler tarafından bağteten dükkânlarının kapadılması ve musallâ önünde bir İslâm'ın vurulması ve İslâmlara karşı silah atılması üzerine İslâmlar dahi mukabeleye başladıkları ve zaten kesîr olan ahali-i mahalliyeye etraftan leylen gelmiş olan bir takım akvâm-ı muhtelifi dahi iltihak ederek asâkir-i mevcude ile henüz def-i

şûriş edilemediği ve kaymakam-ı kaza ile eşraf-ı mahalliye'nin hükûmet konağı civarında def'-i iğtişâşa çalışılarak kolağası ile asâkir-i şahane ve zabtiyenin Ermeni mahallâtıyla kilise cihetine sevk olunduğu ve asâkir-i merkûmeden bir-iki nefer ile İslâm'dan iki ve Ermenilerden de dört-beş kadar maktûl olduğu müstahber idüğü kaymakam-ı mûmâileyhden şimdi alınan telgrafnâmede bildirilmiş ve Tokad'dan mikdar-ı kâfi muvakkat süvari zabtiyenin hemen sevki ve yabancılardan kasabadan ihracıyla evvel ve âhir tebliğ olunan iradât-ı seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî dairesinde hareketle def'-i iğtişâş olunması ve işbu arbedeye önyak olanların serî'an derdest ve te'dîbine itina ve ikdâm ve bu hâlin Tokad'a sirayetine meydan verilmemesi esbâbının istih-sâline ihtimâm edilmesi emrinde Tokad'da bulunan Divan-ı Harb Riyaseti'yle Tokad Mutasarrıflık ve Kumandanlığı'na ve kaymakam-ı mûmâileyhe tebligât-ı lâzıme icra olunmuş olduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 16 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Sivas Valisi
Halil

Sivas Fırka Kumandanı
Mehmed Hulûsi

**

*21 Teşrîn-i Sâni Sene [1]311 Tarihiyle Dördüncü Ordu-yı Hümayûn
Müşiriyeti'nden Huzur-ı Âli-i Seraskeri'ye Mevrûd Telgrafnâme Sureti*

Tokad ve Karahisar'a mülhak Karadere ve İskefsir nahiyeleri ahalisinden on dört nefer İslâm yolcunun üzerine Hafik¹⁴ Kazası'nın Sakar Dağı civarında Gürcü elbiseli ve Martini tüfenkli birçok Ermeni eşkıyası hücum ederek yolculardan beşini derdest ve kayd ü bend etdikleri hâlde dokuzu firaren civar karyeye can atmış ve bunlara da imdada giden erkek ve kadınlardan dokuz zükûr ile iki inâsın kezâlik Ermeniler tarafından kayd ü bend edilerek götürülmüş olduğu ve civar karyeler ahalisi müctemi'an takib ve tenkîl ile bulunmuşlarsa da Ermeniler tarafından götürülmüş olan on bir İslâm zükûrla iki kadının, zükûr olanların kâffeten mezkûr Sakar Dağı Ağaları deresinde kulakları kesilmiş ve gözleri çıkarılmış ve vahşet bir surette boğazlanmış

¹⁴ Metiunde "Hafide" şeklinde geçmektedir.

oldukları ve kadınları da Ermeniler beraberce götürdükleri Sivas Kumandanlığı'ndan mevrûd telgrafnâmede iş'âr olunmakla ve mütecâsirlerinin derdestleriyle haklarında muamele-i kanuniyenin ifası lüzumu Sivas Vilâyeti'ne ve hem de mezkûr kumandanlığa da yazılmış olmakla arz-ı malumât olunur.

**

Fî 21 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihiyle

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden mevrûd tezkirenin suretidir.

Devletli efendim hazretleri

Sivas Vilâyeti'nde birkaç Ermeni'nin Çerkes ve Kürd kıyafetinde köyleri gezerek "Ne duruyoruz, Ermenilerin katliâm ve mallarının yağma olunması hakkında emir vardır." gibi erâcîf neşretmeleri oralarda ser-zede-i saha-i zuhur olan vukuâtın esbâb-ı asliyesinden olduğu Sivas'da bulunan Hey'et-i Tahkikiye tarafından makam-ı sâmi-i Sadâret-penâhî'ye keşîde olup tevdi' edilen telgrafnâmede iş'âr olunmasına mebnî Tesrî'-i Muamelât Komisyonu kararıyla li-eclî'l-malumât beyân-ı keyfiyet olunur. Ol bâbda.

**

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden

Fî 2 Kânûn-ı Evvel Sene [1]311 Tarihiyle Vârid Olan Tezkire Sureti

Devletli efendim hazretleri

Zile'de vuku bulan şûrişin Ermeniler tarafından suret-i îkâ'ıyla vak'a'nın tafsilâtını muhtevî Zile Kaymakamlığı ve memurîn-i muvakkata ile orada bulunan Kaymakam-ı Askerî izzetli Mahmud Bey taraflarından müştereken Tokad Kumandanlığı'na keşîde olunarak taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî'den makam-ı sâmi-i hazret-i Sadâret-penâhî'ye bâ-tezkire takdim olup havale buyurulan telgrafnâmenin mündericâtı vak'a-i mezbûrenin Ermeniler tarafından suret-i tertibi ile memurîn-i hükûmet ve ahali-i İslâmiye cânibinden edilen tedâbîr semeresiyle önü alındığına dair tafsilâtı câmi' olmakla Tesrî'-i Muamelât Komisyonu kararıyla bir sureti berây-ı malumât savb-ı âlî-i âsafâ-nelerine irsâl kılındı. Ol bâbda.

**

*Tokad Kumandanı Mirlivâ Hakkı Paşa'dan
mevrûd fî 19 Teşrîn-i Sânî sene [1]311 tarihli şifreli telgraftâmenin suretidir.*

16 Teşrîn-i Sânî sene [1]311 tarihinde rûzen saat yedi buçuk râddesinde zuhura gelen iğtişâş hakkında arz-ı malumât edilmiş ise de vak'anın ne suretle zuhura geldiği ve kimlerin sebebiyet verdiği hakkında tafsilât ve teşrîhât-ı mukteziye ifa edilmediğinden bu kere suret-i muhikkânede olarak arzına cür'et olundu. Yevm-i mezkûrda Ermenilerin eyyâm-ı mahsusalarından olmadığı hâlde hemen umumiyetle denecek bir mertebede serhoş olarak hilâf-ı mu'tâd saat beşde dükkânlarını açmış ve saat yediye kadar az ve çok alacakları bulunan Ermenilerden bazı kesân İslâmların yakalarından tutarak matlûblarının def'aten verilmesini ve verilmediği hâlde kendilerine hakaret icra edeceklerini beyân etmişlerdir. Ahz ü i'tâda bulunan Ermenilerin kimisi dahi ehl-i İslâm tarafından verilerek hakden, şeynden ârî bulunan meskûkât-ı şahaneyi silikdir, kalbdır, geçmez tabir-i galîziyle ve kemâl-i huşûnetle redd ü iade eylemiş ve yevm-i mezkûrda ekseriyetle Karadağkârî revolver ve kısmen tek ve çifte eczalı tabancalarla hafîyyen müsella bulunmaları ve saat yedide çan ve tahta çalmak gibi bir ilânât icra edilmeksizin bağteten kasaba derûnunda mahalle-i muhtelifesindeki Ermeniler birden dükkânlarını kapamaları ve derhal beşer-onar-ellişer-yüzer Ermeni millet gazino ve kahveherine ve yalnız berber ve terzi dükkânlarına mürtefi' ve çarşı ve pazara nâzır hânelere tecemmu'larını müteâkib hükûmete civar olan musalla[ya] civar çarşıda bir İslâm delikanlısının bilâ-sebeb ve nizâ', fuzulî revolver ile cerh edilmesi ve o evânda belediye ittisâlindeki terzi ve berber dükkânlarında bulunan iki keşiş ile yedi Ermeni tarafından müte'addid tabancalar endâht ile düyûn-ı umumiye memuru gayet hafîf suretde kolundan ve Hekimhanlı Osman Ağa'nın henüz yedi-sekiz yaşında bulunan bir çocuğu böğründen fena hâlde cerh ve mahall-i arbedeye ve Hristiyanların kesretle bulunduğu Bedestan Çarşısı'na koşmakda olan kollar ile Kaymakam-ı Kaza Midhat çâkerlerine eskici ve kunduracı dükkânlarından müte'addid tabancaların endâht edilmesi ve o sırada def'-i münâza'a için şitâb eden kolağası ve kazanın mal müdürü ile tahrirât kâtibine ve ber-sâbık çarşı başlarına bırakılan karakolhâ-

ne neferlerine Ermeni milleti gazino ve kahveden dört yaylım ateş edercesine kurşunlar atılmağa başlamış ve o hengâmda asâkir-i redîfe-i şahanenin makamı olduğu han civarında ve Ermeni milletinin Bedestan Çarşısı başında iki mahalde evvelce tedarik ve ihzâr eyledikleri ispirotoları hasırlara tutuşdurup hem bir harîk-ı hân mân-sûz ikâ' ederek İslâmlara atf-ı töhmet etmek ve hem de zuhur edecek harîk-ı hâilden mezkûr handa sâkin asâkir-i şahaneye ihanet-i azîmede bulunmakla beraber harekâtlarını ta'tîl ve akîm bırakmak için efkâr-ı muzırralarını bu suretle de fi'len isbat etmişlerse de bâlâda arz olunan memurîn ile Telgraf Çavuşu İbrahim Ağa ve oradaki asâkir-i mevcudenin eser-i ikdâm ve gayretleriyle derhal basdırılmış ve yine orada "Ermeniler Müslümanları ve askerleri uruyorlar. Ne duruyorsunuz." tabiriyle kendisini İslâm göstererek Ermenilerin birkaç mevkiden şiddetle bağırması sade-dilân-ı ahaliyi heyecan ve galeyana getirmiş ve elde edebildikleri sopa ve bıçak ve balta ve sair şeyle muhafaza-i nefis için mukabeleye başlamışlardır. Zaten Ermenilerin tasavvurları ictimâ eyledikleri anlaşılan mahallerin sakından Ermenilerin hânelerine firar etmekde ve İslâmların teskini mümkün olamayıp onlar da takib ve Hıristiyanlar da pencere önlerine oturarak bu ke-re hânelere koydukları Martini ve kezâ Karadağkârî revolver ve sair eslihaları atmağa başladıkları mârrîn ve âbirîn çoluk ve çocuk, erkek ve kadın demeyerek kurşun yağdırmağa cür'etleri taz'îf-i hiddet ve şiddet-i İslâmiye'yi mûcib olarak hânelere duhûl ve teşhir-i silah edenleri¹⁵ katl ü cerh ve emvâlini yağma etmişler ve bu esnada dükkânların kapı kapakları kırılıp ve derûnunda bulunan emvâl ve eşyayı dahi yağma ve târ ü mâr eylemişlerdir. Ahali-i İslâmiye'nin saat sekiz buçuk râddelerinde hiddet ve şiddeti birdenbire teskin ve mübeddel-i rahm ve şefkat olarak teşhir-i silah etmeyen Ermenilerden birer-ikişer, onar-yirmişer elde edebildiklerinden bazılarını âminen ve sâlimen hükûmete teslim ve bazılarını dahi İslâmlar kendi hânelerine götürdükleri ve ailelerini kendi aileleri nezdinde bulundurup sıfat-ı insaniye ve şân-ı İslâmiyet'i bi-hakkın icra eylemişlerdir. El-yevm ahali-i İslâmiye'nin hâne derûnunda onar-yirmişer-ellişer nüfus Ermeni bulundurulmaktadır. İşte tafsilât ve teşrîhât meselesinden malum-ı âlî-i fahîmâneleri buyuralacağı

¹⁵ Metinde "etdiler" şeklinde geçmektedir.

üzere işbu iğtişâşât sırf Ermenilerin ba‘de't-tehevvür icra eyledikleri mefse-
det ve mel‘anetden ileri gelmiş ve ahali-i Müslime ise evvelâ mukabele-i
bi'l-misilde bulunarak sâniyen bi-hakkın vazife-i insaniyeti yerine getirmiş-
lerdir. Gerek iğtişâşın hîn-i zuhurunda ve gerek bu ana kadar kâffe-i memur-
rîn ve zâbitân ve asâkir-i redife ve zabtiye-i şahane ile eşraf ve ulema ve
mütehâyizân taraflarından her türlü tehâlûk göze aldırılarak pek çok sa‘y ü
gayret olunmuş ve şu kadar ki arbedenin şiddetli vuku bulduğu bazı civar
çarşıların zaten dîk olması ve ahalinin birdenbire oralara hücum etmesi hase-
biyle hâsıl olan izdihamdan asâkir-i şahane değil silah isti‘mâline hatta teb-
dil-i vaziyete muktedir olamayacak bir hâle gelmiş ve bi'l-farz oralarda ga-
yet güçlûkle silah isti‘mâline imkân olsaydı bile haklı haksız fark ve temyiz
etmek kâbil olamayacağı ve bu hâlin fuzulî kan dökmekden başka bir netice
hâsıl etmeyeceği derkâr bulunmuş olup fakat irâe-i satvet ve kudrete müsaid
olan sair mahallerde ve ez-cümle kilise ve bir-iki Ermeni mahallerinin muha-
fazasıyla beraber esna-yı iğtişâşâtda dûçâr-ı zaruret olanlardan görebildikleri
her sınıf tebaayı himaye ve sıyânet eylemek hususunda hakikaten fevkalâde
gayret ve ikdâm edilerek saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de külliyetli
nüfus kurtarmışlar. Vak‘anın ferdâsı günü Tokad Divan-ı Harb azâsından
Kaymakam Mahmud kulları kazaya muvâsalat ve derhal takrîr-i asayiş ve
inzibât için tedâbîr-i müttehazeyi icra ve etraf ve eknâfdan gelen kabâil ve
aşâyir köylüleri kasaba derûnuna sokmayarak her kısmına kendilerinin an-
layacağı bir lisan ile icra-yı nesâyih ve kasaba etrafına da kordonlar vaz‘ ve
tecavüzât-ı hariciyeyi kat‘iyyen men‘ ile irâe-i satvet ve şân-ı askerîyi ifa ve
kasaba derûnunda dahi kollar tertibiyle emniyet-i umumiyeyi iadeye bezl-i
makderet eylemişler. Esna-yı iğtişâşda İslâm'dan ikisi askerden kusuru ahali
olarak on sekiz kişi müte‘addid mahallerinden mecruh olup bunlardan yuka-
rıda ismi zikredilen çocuklar ve Hafız Ali oğlu Mehmed'in hayatları tehlike-
dedir. Ermenilerden ise yüz iki vefeyât ve on dokuz yaralı olduğu ve vefeyât-
tın ikisi kadın bulunduğu anlaşılmış ve emvâtın kâffesinin bugün âyin-i ruh-
ânîsi ba‘de'l-icra muamelât-ı defniyesi ifa olunmakda bulunmuşdur. Saye-i
kudret-vâye-i cenâb-ı tâcdârî ve yâverî-i hazret-i fahîmâneleriyle asayiş ve
emniyet-i mahalliye el-ân meşhûd olup devam-ı teveccüh ve istikrarına her
vakitden ziyade cümleten ikdâm-ı tâm olunmakda olduğu arz olunur. Fermân.

Zile Kaymakamlığı'yla memurîn-i muvakkata suretiyle bulunan Kaymakam Mahmud beylerin telgrafnâme-i müşterekeleri aynen bâlâda arz edilmiş olduğu ma'rûzdur. Fermân.

[14 Aralık 1895]

HR. SYS, 2811/1

25

ERMENİLERİN TAHİRİKLERİYLE HINIS'TA ÇIKAN OLAYLAR

Ermenilerin Hınıs'ta itibarlı iki kişiyi öldürmeleri ve Müslümanlara hakaret etmeleri üzerine Kürtlerle Ermeniler arasında meydana gelen olayların yatırıldığı

Telgrafnâme

Geldiği Mahal: Hınıs

Numara: 1230

Tarih: 4 Kânûn-ı Evvel sene 1311

Makam-ı Sadâret-i Uzmâ'ya

Hınıs Kazası kurâsı iki yüzü mütecâviz olarak bundan yirmi iki karyesinde Ermeni meskûn olduğu ve kurâda meskûn Ermeniler bazı ahvâl ve etvâr-ı serkeşanelerinden başka bu havalice pek ziyade mer'ıyyü'l-hâtır olan Şeyh Haydar Efendi'yi ve yine eşrafdan Yusuf Ağa'yı itlâf eylemeleri ve Hamidiye Otuz İkinci Alayı Aşiret yüzbaşlarından Halil Ağa'nın kerîmesi Reyhaniye'yi cebren kaçırmaları ve Ekrâd [ve] aşâyirin gazab-ı akliyelerini tahrik edecek tecavüz-i lisaniyede bulunmaları Kürdler gelerek sekiz-dokuz karyeye hücum ile vuku bulan müsâdemede altı İslâm, otuz iki Ermeni katlolunduğu ve bu sırada emvâl ve zahîrece zayiât vuku bulmuş ise de bir haylisi istirdâd olunduğu gibi bir taraftan da istirdâd olunmakda bulunduğu tahkik ve müşahede kılındı. Bugün Hınıs eşrafiyla rüesâ-yı aşâyirden bazısı daire-i hükûmete davetle te'min-i efkâr ve teskin-i ezhân edecek vesâyâ-yı lâzıme ifa olundukda cümlesi evâmir ve tenbihât-ı devleti infaz ve icra ile mükellef olduklarını ve ba'd-ezîn mugayir-i rıza-yı âlî bir gûnâ hâl ve hareket vuku

bulmamasına sarf-ı gayret [ve] ihtimâm eyleyeceklerini ve suret-i vesayâyı aşâyir halkına harfiyyen telkin ve tefhîm eyleyeceklerini beyân eylediklerini, müteâkiben Ermeni rahibleriyle mu‘teberân celb olunarak onlara da tenbihât ve vesayâ-yı müeessire lede'l-ifa kendileri Saltanat-ı Seniyye'nin saye-i adaletinde din ve mezheb ve lisan ve kavmiyetlerini muhafaza eylemiş olduklarını idrak eden asdikâdan iseler de bazı sebük-mağzânın ekdikleri tohum-ı fesad kendi huzurlarını dahi selb eylemiş oldukdan mâadâ nazarlarında müttehem ve ma‘yûb olduklarını ve Hınıs Mevkii Yirmi Altıncı Hamidiye Alayı Kumandanı Nizâmiye Süvari miralaylarından Ahmed Bey ile Nâib-i Kaza ve eşrafdan Mahmud Ağa'nın himmet ve gayretleriyle Hınıs Kasabası şûriş ve iğtişâşdan masûn kaldığı ve bir müddetden beri kazaları vekâletle idare olunarak henüz muktedir bir kaymakamın tayin olunmamış olması kurâdaki iğtişâş vuku‘a getirmiş olduğunu ve tenbihât-ı lâyıkeyi gerek kasabadaki ve gerek kurâdaki Ermeni ahalisine ifade ile bazı ilkââta kapılmış olanlar var ise onları da kendileri gibi tarîk-ı sadakat ve ubudiyete âmâde ve haricden gelecek erbâb-ı fesadı derdest ile Hükûmet-i Seniyye'ye teslim eyleyeceklerini ityân etdiler. Hınıs ve kurâsınca iktizâ eden tertibât-ı askeriye hakkında mahalli kumandanlığına talimât verilmiş ve yarınki Salı günü Muş'a mütevec- cihen hareket-i çâkerânemiz mukarrer bulunmuşdur. Hınıs gibi gayet vâsi‘ bir kazanın müddet-i medîdeden beri vekâletle idaresi hâlen ve istikbalen gayr-ı caiz olduğundan münasib muktedir bir kaymakamın hemen tayin ve i‘zâmının merci‘ine havale buyurulması menû-ı re’y-i âlileridir. Fermân.

Fî 4 Kânûn-ı Evvel sene [1]311

Sicill-i Ahvâl
Komisyonu Azâsından
Cemal

Mahkeme-i Temyiz
Azâsından
İbrahim

Fahrî Yâverân-ı Hazret-i
Şehriyârî'den
Ferik Sadeddin

[16 Aralık 1895]

HR. SYS, 2791/10

Diyarbakır olaylarında Minasyan Ohannes Efendi ile birlikte yargılanan Kazanyan Osip Efendi'nin İstanbul'a veya Musul, Halep gibi yakın vilayetlerden birine nakli

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi

Diyarbakır Vilâyeti'nden Vârid Olan Telgrafnâme Halli

C. 12 Kânûn-ı Evvel sene [1]311. Hîn-i iğtişâşda hânesinden silah atılması hasebiyle hakkındaki galeyanın teskinine kadar zâbıtanın taht-ı nezâret ve muhafazasına aldırılan Kazazyan Osip Efendi'nin mülhakât Ermenilerini bi'l-vasıta İslâm aleyhine tahrik ve Diyarbakır Hâdisesi'ni Ermeni milletinden Minasyan Ohannes Efendi ile beraber tertib eylediği gibi hânesinin damı üzerinde yaptırdığı siperlerden mârrîn ve âbirîne kurşun atdırmak cihetiyle iğtişâşın kırk sekiz saat devamına sebep olduğu münfehim olması üzerine hakkında cihet-i adliyeden tevkif müzekkiresi verilerek takibât-ı kanuniyeye devam olunmaktadır. Mûmâileyh hakkında İslâm'ın hatta birçok Hıristiyanların hâsıl olan şiddet-i gayz ve husumetine bakılınca tahkikâtça berâeti farz olursa bile ahvâl-i hâzıranın te'sirât-ı elîmesini unutturacak bir zamanın mürûruna kadar Diyarbakır'da bulunmaması siyaseten ve maslahaten lüzum-ı kat'î tahtında olmakla mûmâileyhin istid'â eylediği nakl-i dava vesilesiyle ya Dersaâdet'e yahud Musul ve Halep gibi vilâyât-ı mütecâvireden birisine nakli münasib olacağı arz olunur. Fermân.

Fî 16 Kânûn-ı Evvel sene [1]311

Vali

Enis

[28 Aralık 1895]

A. MKT. MHM, 636/45

Ermenilerin çıkardığı olaylardan sonra Diyarbakır'da sükûnetin sağlandığı ve şehirde asayişin korunması için yeterli kolluk kuvvetinin bulunduğu

Yıldız Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi

Diyarbakır'dan Vârid Olan Şifre Telgrafnâme

Diyarbakır'a muvâsalat-ı ubeydânemizde çarşılar ile kiliseler kapalı ve aşâyir ve Ekrâd birçok efrâdın müsellahan şehirde bulunmaları cihetle ahali havf ve dehşet içinde bulunduğu hâlde evvelâ ulema ve eşraf-ı İslâmiye ve ba'dehû Hıristiyanların Patrik ve metropolid ve murahhasalarla mu'teberânı hükûmet konağına davet olunup icra olunan tebligât ve tenbihât-ı müessire neticesi olarak matlûb-ı ma'delet-mashûb-ı hazret-i Hilâfet-penâhî olan iade-i asayiş maksadı istihsâl ve derhal çarşılar açılıp emniyet istikmâl olunmuş ve âtînin te'mini için serseri ve mechûlû'l-ahvâl olan aşâyir ve Ekrâdın müsellahan gezmeleri hakkındaki irâde-i seniyye-i hazret-i Pâdişâhî'nin suret-i ciddiyede infazına müsâra'at olunmakla düşünülecek bir şey kalmamış iken yekdiğeri aleyhinde bulunup neticesi ahali-i İslâmiye'ye zarar-ı azîmi mûcib olabilecek ahvâlın sonunu sâika-i hırs ve garaz ile düşünmeyen Diyarbakır ahalisinin bazı fesedesı icraât-ı hükûmete karşı öteden beri i'tiyâd etdikleri meslek-i feshad-cûyâne iktizâsından olarak on iki gün mürûrunda isimleri hükûmet-i mahalliyece malum olmak lâzım gelen birkaçı Vahan Efendi isminde birisi Vali Muâvinliği'ne ve Yorgaki Efendi Vilâyet Adliye Müfettişliği'ne tayin olunmuşlar ve Hey'et-i Tahkikiye Hıristiyanları iltizâm ile kiliseleri açdırıp çan çaldırtmışlardır. Bu ise ahali-i İslâm'ın tahammül edemeyeceği ahvâlden olduğundan son dereceye kadar buna karşı durmak lüzumundan bahisle makamât-ı âliyye bir mahzar-ı umumî-i telgrafî tanzimine kalkışmalarının eseri olarak Kânûn-ı Evvel'in dünkü on dokuzuncu günü çarşıda bir heyecan zuhur etmiş ise de saye-i şevket-vâye-i hazret-i Şehinşâhî'de

müttehaz olan tedâbîr-i inzibâtîye semeresiyle zaten ve hakikaten ihlâl-i asayiş edecek teşebbüsât-ı zaîfe-i mezkûreden başka bir şey olmadığından derhal kapadılan dört-beş dükkân açdırılmış ise de bu gibi teheyycât ve teşebbüsât-ı fesad-cûyâneye cür'et edenler te'dîb ve emsali terhîb olunmadıkça bu keşâkeşlerin nihayet bulamayacağına ve burada kalındıkça vukuât esnasında kaçırılan kadınlarının iadesi ve nehb olunan mallarının istirdâdı ve mağduren tevkif olunan adamlarının tahliyesi gibi müsted'ayâtına bakılmak üzere müracaat edenler çoğalmakda olup bu bâbda ise vazife-i bendegânemiz olmadığı gibi böyle bir vazifeyi deruhde etmek dahi hâlen ve maslahaten münasib olamayacağına ve saye-i kudret-vâye-i hazret-i Pâdişâhî'de Diyarbakır'da asâkir-i nizâmiye ve redîfeden kuvve-i kâfiye mevcut olup işbu kuvveti idareye salâhiyet-i asliye dairesinde hükûmet-i mahalliye her vakit muktedir olduğundan diğer vasıtanın vücud-ı müracaatına ihtiyac kalmayacak suretle maksad-ı âlînin husûlû müsellemtâdan bulunduğu nazaran ne yapılmak lâzım geleceğinin arz u istîzânına cür'et olunur. Fermân.

Fî 20 Kânûn-ı Evvel sene [1]311

Şûrâ-yı Devlet
Azâsından
Sami

Maiyyet-i Seniyye-i
Mülûkâne Erkân-ı
Harbiye İkinci Feriki
Abdullah

Mahkeme-i Temyiz
Azâsından
Rüşdü

[1 Ocak 1896]

Y. PRK. UM, 34/33

28

**SÜRYANİLERİN KENDİLERİNİ ERMENİLERDEN
FARKLI BİR CEMAAT OLARAK DEĞERLENDİRMEK
İSTEMELERİ**

Anadolu'da Ermenilerin çıkardığı olaylarda ilgileri olmadığı halde zarar gören ve Müslümanlarla iyi ilişkiler içinde olan Süryanilerin Ermenilerden ayrı ve farklı bir cemaat olarak değerlendirilmelerinin istendiği

Bâb-ı Âlî

Evrak Odası

Mamuretülaziz'de mukim Süryanî-i Kadîm Patrik vekili ve mu'teberânından dokuz imza ile Dersaâdet Süryanî-i Kadîm Patrik Vekâleti'ne gönderilen 8 Kânûn-ı Evvel sene [1]311 tarihli şukkanın suretidir.

Cenâb-ı Hak ömr ü şevket-i şahaneyi efzûn buyursun. Süryanî-i Kadîm milletimiz altı yüz seneden beri Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye'nin taht-ı tâbiyyetinde kemâl-i saadetle yaşadı. Gerek Hükûmet-i Seniyye'den ve gerek ahalî-i İslâmiye'den hiçbir vakit mugayir-i adalet bir hâl görmediğimiz gibi şu zamanda Müslüman vatandaşlarımızdan her suretle memnun ve müteşekkîr bulunduğumuzu ve şu dünya durdukça Devlet-i Aliyye'nin tâbiyyetiyle müftehir iken geçen hâdisе esnasında Ermeni milletinden başlarına sarık sararak hoca kıyafetine girerek Kürdleri teşvik ve tahrikle çend nefer dahi milletimizden katl ve bi'l-cümle emvâl ve eşyalarımızı yağma ve eşya-yı mağsûbemin numuneleri Ermeni merkûmların hânelerinden zuhur eylediğinden başka kilisemizi dahi külliyyen yağma eylemiş olduklarından tâbiyyet-i sâdıkamız nâmına milletimizin her bir hususça [tefrîk] edilmesine lâzım gelen tedâbîrin bir an evvel icrası zımında lâzım gelen mahallere müracaatınızı dû-çeşm ile bekleriz. Ol bâbda.

**

Bâb-ı Âlî Evrak Odası

Dersaâdet Süryanî-i Kadîm Patrikliği Vekâleti'nden Adliye Nezâreti'ne verilip nezâret-i müşârunileyhâdan bâ-tezkire makam-ı sâmi-i Sadâret-penâhî'ye takdim kılınan takrîr suretidir.

Mamuretülaziz'de mukim millet-i dâ'iyânem Patrik vekili ve mu'teberânından dokuz imza ile taraf-ı acizîye gönderilen ve sureti leffen hâk-i pâ-y-ı sâmi-i efhamîlerine takdim olunan şukkanın muhteviyâtı muhât-ı ilm-i âlî-i dâver-i a'zamîleri buyurulacağı vechile gerek Hükûmet-i Seniyye'den ve gerek Müslüman vatandaşlarından şimdiye kadar mugayir-i adalet bir hâl gör-meyip her suretle memnun ve müteşekkîr iken geçenlerde Ermeni fesedesi

başlarına sarık sarıp hoca kıyafetine girerek Kürdleri tahrikle ikâ'-ı şûriş eyledikleri sırada kendilerinden dahi çend nefer katl ve bi'l-cümle emvâl ve eşyalarını yağma ve kiliselerini külliyyen gârât eyledikleri cihetle tâbiyyet-i sâdikaları nâmına bir an evvel her bir hususça tefrîk olunmaları hususunda müracaât-ı acizânemin iltimasından ibaret olup fi'l-hakika Süryanî-i Kadîm Milleti her zaman her yerde İslâm komşularıyla bir aile halkı gibi yaşadığı bu kadar asırdan beri göstermiş olduğu meslek-i sadakat ve ubûdiyetiyle müeyyed bulunduğu ve cemaat-i dâ'iyânemin huzur ve rahatını ihlâl edenler ise daima Ermeniler olduğu makam-ı celîl-i nezâret-penâhîlerince malum bir keyfiyettir. Zira Süryani Milleti lisan ve mezheb-i kadîme ve hukuk ve menâfi'-i kavmiyesini muhafaza etmek için bu devlet-i ebedü'd-devamın ubûdiyet ve sadakatinden ayrılmayarak Ermenilerle rekabet ve mücadelât-ı mütevâliyyede bulunduğundan Ermeniler öteden beri kilise ve manastırlarımıza itâle-i dest-i taarruzla âyin ve ibadetimize müdahale etmek ve kabristanımızı zabtederek mevtâmızı defnetdirmemek gibi envâ'-ı ta'addiyât ile bizi de yavaş yavaş bel' ve mahv eylemek emel ve teşebbüsâtında bulunduklarından lâ-yenkâtı' haklarından şikâyâtla hükûmet-i metbû'a-i müfahhamımızdan istimdâd eylediğimiz vâreste-i arz u beyândır. Binâen alâ zâlik cemaat-i merkûme fesedesinin Anadolu-i Şahane'de çıkardığı şu iğtişâşât esnasında Bitlis ve Mamuretülaziz ve Diyarbakır vilâyetleriyle Urfa Sancağı'nda mütemekkin cemaat-i acizânemin musâb olarak külliyyen izmihlâlini intâc eden felâket ve musibet dahi en ziyade fırsatı ganimet sayan Ermeni eşkıyasından ikâ' edildiği cihetle lutfen cemaat-i sâdika ve mutî'a-i acizânemin her bir hususça tefrîkiyle Hükûmet-i Seniyye tarafından himaye ve sahâbet-i mahsusa ile terfîh edilmesi hususunda delâlet ve himemât-ı âlî-i cenâb-ı nezâret-penâhîlerinin bî-dirîğ buyurulmasını kemâl-i tazarru'la niyaz ve istirhâm eylerim. Ol bâbda emr u fermân ve lutf-i firâvân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 29 Receb sene [1]313 - Fî 2 Kânûn-ı Sâni sene [1]311

[14 Ocak 1896]

HR. SYS, 2820/4

Trabzon, Gümüşhane, Bayburt, Erzurum, Erzincan, Kemah, Kuruçay, Tercan, Pasinler, Eleşkirt, Refahiye, Kiğı, Hınıs, Muş ve Bitlis'te meydana gelen olayların Hınçakyan ve Tiflis Ermeni komitelerinin teşvikleri sonucunda çıktığının ve Müslümanlarla Ermenilerden pek çok ölü ve yaralının bulunduğu anlaşıldığı, bunun üzerine kasabalarda müftü, ulema ve ayan ile nahiye müdürleri, köy muhtarları ve Ermeni ileri gelenleriyle toplantı yapılarak gerekli nasihat ve uyarılarda bulunulduğu, ayrıca tedbir olarak Ermenilerin ikamet ettikleri yerlerde yeterli asker ve devriye bulundurulmasının istendiği

Trabzon ve Erzurum ve Bitlis vilâyetleri dahilinde zuhur etmiş olan iğtişâşâtıdan mütehasıl heyecan ve galeyan-ı umumînin irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî'ye müstenid talimât-ı seniyye ahkâmına tevfiқан teskini ve emn ü asayişin iade ve te'mini vazifesi uhde-i çâkerânemize tevdi' buyurulmuş olduğundan bu bâbda ihtiyar olunan tedâbîr ve icraât-ı kemterânemiz her mevkiden peyâpey telgrafnâmelerle arz-ı huzur-ı âlî-i kerîmâneleri kılınmış olduğu gibi iğtişâşât-ı zâilenin esbâb-ı ledünniyâtı hakkındaki isticlâ'ât-ı kemterânemiz dahi ber-vech-i âtî arz u tafsîl olunur.

Trabzon Vilâyet-i Aliyyesi

Nefs-i Trabzon Vak'ası

Birer suretleri ma'an takdim-i pîşgâh-ı vâlâ-yı atûfleri kılınan Hınçakyan ve Tiflis Cemiyet-i fesadiyesinin talimât ve ihtarât-ı müşevvikânesini kendilerine pîşvâ-yı hareket edinen Ermeniler nice yıllardan beri zîr-i cenâh-ı müstelzimü'l-felâh-ı Saltanat-ı Seniyye'de serbestî-i din ve lisan ve teshîl-i maârif ve ticaret uğrunda nâil oldukları envâ'-ı inâyât ve müsaadâtı unudarak ve asırlarca hüsn-i âmîziş ve ihtilât etdikleri İslâm hemşehri[ler]iyle hukuk-ı vatandaşîye riâyeti bir tarafa bırakarak ahz etmiş oldukları vaz'-ı nimet-nâ-şinâsâne ve itaat-şikenâneleri sevkiyle Van Vali-i sâbıkı ferikân-ı

kirâmdan saadetli Bahri ve Trabzon Kumandanı saadetli Hamdi paşalar hazerâtını güpegündüz sokak ortasında ve bilâ-sebeb revolverle cerh eylemeleriyle ve cârihlerden Berberyân İstapan'ı milletçe hıfz u himaye ederek hükûmete teslim etmemeleri ve merkûm İstapan'ın Muhasebe-i Vilâyet ketebesinden Rahmi Efendi'yi dahi bilâ-mûcib bi'l-idam [kâtîlinin] firarına muâvenetde bulunmalarıyla sair akvâm-ı İseviyye dahi dahil olduğu hâlde ezhân-ı umumiyeyi dûcâr-ı heyecan etmiş olduklarından civar kurâ ahalisinden bir hayli eşhâs şehre toplanmış ise de hükûmetçe icra kılınan tedâbîr-i hakîmâne semeresiyle bir vukuât meydana getirilmeksizin dağıdılmış ve herkes iş ve güçleriyle meşguliyyete koyulmuş iken Trabzon Ermenileri köylerdeki milletdaşlarını celb ile hânelerine doldurmağa ve müsellahan çarşı ve pazarda gezdirerek şehir halkına nümâyîş etmeğe başlamış ve şehir-i Eylül'ün yirmi altıncı günü harekât-ı isyanıyeyi vücûda getirmek üzere dükkânlarını da açmamış olduklarından vali-i vilâyet bizzat çarşıya giderek dükkânları açdırmak ve herkesin iş ve güçleriyle meşgul olmaları tedâbîrine teşebbüs eylemek esbâbını istihsâl sırasında Meydan-ı Şarkî nâm mevkide bir handa icra-yı ticaret eden bir Ermeni'nin hanın balkonuna çıkarak meydanın ortasına bir el revolver endâht etmesi ve o gün gelen vapur ile İstanbul'dan vürûd eden fedailerin ve zaten kasaba içinde şuraya buraya yayılmış olan ihtilâlcî Ermenilerin sokaklarda revolverle önlerine gelen ahali-i İslâmiye üzerine hücum ve tasallut eylemeleri şehirde meskûn her nev' edyân ashâbını muhafaza-i evlâd ü ıyâl kaydına düşürerek mukabele-i bi'l-misle mecbur etmiş ve bu suretle vücûdyâfte olan kargaşalık iki buçuk saat kadar devam ve cereyân ederek hükûmet-i mahalliye ve asâkir-i şahanenin ittihâz etdikleri tedâbîr-i müessire sayesinde önü alınmıştır.

Esasî memurîn-i hükûmetin idamı ve emâkin-i emîriyenin ihrâk ve tahribi maksadına müstenid bulunan Hınçakyan ve Tiflis Cemiyât-ı Fesadiyesinin nizâmât ve ihtarât-ı müşevvikânesiyle husûl-pezîr olan şu vak'ada ortalığı müsaid gören İran devecileriyle bazı köylüler asâkir-i şahane ve memurîn-i hükûmetin meşguliyyetinden bi'l-istifade Ermeni hâne ve dükkânlarından bazılarında biraz eşya ziyâ'ına sebebiyet vermişler ise de vali ile erkân-ı vilâyet ve ümerâ-yı askeriyenin mesâî-i masrûfe-i gayretkârâneleriyle

eşya-yı zâyi'anın kısm-ı küllisi istirdâd olunarak mahsusen teşkil olunan komisyon ma'rifetiyle bir taraftan ashâbına bâ-senedât-ı makbûza teslim ve iade olunmakda olduğu görülmüş ve kısm-ı bâkî-i cüz'îsi dahi taharrî ve istirdâd olunmakda bulunmuşdur.

Vak'anın muhdis ve muharrikleri dahi Divan-ı Harb-i Örfî'de bi'l-muhakeme haklarında tanzim olunan mezâbıt-ı hükmiye ol bâbdaki emr u irâdesi vechile makam-ı Vilâyet'den Dersaâdet'e takdim ve irsâl kılınmıştır.

Esna-yı vak'ada Ermenilerden dahil-i şehirde yüz seksen iki ve şehir civarıyla bazı kurâda yirmi bir maktûl olduğu gibi on sekiz de mecrûh olduğu ve ahali-i İslâmiye'den yirmi bir ve Rum milletinden de bir maktûl ve yirmi beş İslâm mecrûh düşdüğü ve vak'adan mukaddem şehre gelip Ermenilerin hânelerine misafir olarak müsellahan çarşı ve pazarda nümâyîş eden köylü fedai Ermenilerin de hâne ıtlâkına şâyân olmayıp fakat bir damdan ibaret bulunan meskenlerinden birkaçının yanmış olduğu cümle-i tahkikât-ı bende gânemizden bulunduğu gibi bu meskenlerin cibâl ve tilâl yamaçlarında yalnız bir damdan ibaret ufak tefek kulübeler olduğu esna-yı râhda bizzat görülmüştür.

Trabzon Vilâyeti'nin nüfus-ı umumiyesi ez-gayr-ı Gümüşhane dokuz yüz yetmiş dört bin dört yüz doksan iki nefere bâliğ olup bundan yedi yüz seksen dokuz bin beş yüz kırk yedisi zükûr ve inâs olarak Müslüman ve yüz kırk bir bin dokuz yüz biri kezâlik zükûr ve inâs olmak üzere Rum ve kırk bin sekiz yüz elli beşi Ermeni ve bin üç yüz dördü Katolik ve sekiz yüz seksen beşi Protestan olduğu Vilâyet Meclis-i İdaresi'nden alınan cedvel mütâlaasından anlaşılmıştır.

Gümüşhane Vak'ası

Sancak dahilindeki kurânın hiçbirinde bir ferdi bile bulunmayıp fakat dahil-i kasabada topu iki yüz kırk yedi hâne halkından ibaret olan Ermenilerin başlı ve esaslı bir iş görmek kasdına makrûn olmayıp ancak bir tüfek patlatmış olmak üzere gördükleri teşvikât ve şuradan buradan talimât-ı fesadiyeyi hâmilan gelmiş olan fedailer taraflarından zihinlerine ilkâ olunan fesadât

sevkiyle "Birkaç güne kadar makam-ı mutasarrıfıye bizim ku'ûd edeceğimizi göreceksiniz." yollu tahdîş-i ezhânı mûcib akvâli alâniyeten ilân etmeğe ve hükûmete karşı kadîmen ihtiyar edegeldikleri vaz'-ı itaatkârânede ihmal ve tekâsül göstermeğe başlamalarıyla beraber jandarma efrâdından birisini de aşçı bir Ermeni dükkânında zehirlemeleri ve Bitlis Vukuâtı'nın yevm-i hüdüsu olan 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 Cuma günü dükkânları açmayarak isyana hazırlandıklarını da göstermeleri üzerine dūçâr-ı beht ü hayret olmuş olan ahali-i İslâmiye üzerlerine Ermenilerin elebaşları İsrailyan Hacı Nişan'ın hânesi penceresinden silah atılmağa başlamış olduğundan ve orada dahi men'-i şûriş için asâkir-i şahane bulunmadığından müdafaa-i nefis için İslâmlar tarafından Ermeni mahallesine muhâceme vuku bulduğu gibi etraf köylüleri dahi kasabaya dolarak dört-beş saat kadar devam eden mukâtelede İslâmlardan iki maktûl ve dört mecrûh ve Ermenilerden sekiz maktûl ve birkaç da mecrûh vuku bulmuş ve çarşıdaki Ermeni dükkânlarıyla yirmi kadar hânedan eşyaca zâyîât vâki olmuştur. Köylülerin kasabaya dahil olmamaları emrinde hükûmetçe bir hayli gayret olunmuş ve ulema ve ayân-ı memleket tarafından nice nesâyih ve vesâyâ ifa kılınmış ise de kasabada asâkir-i şahane bulunmadığından ve jandarmaların da her biri bir memuriyetle mülhakâtda bulunarak merkezde pek az jandarma efrâdı kalıp bunların da def'-i cemiyyete kifâyeti olmadığından edilen vesâyâ kârger-i te'sir olamamış ancak Erzincan'dan Trabzon'a gitmekde olup hâdisenin hîn-i vuku'unda tesadüfen Gümüşhane hizalarına varmış olan Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Nakliye Taburu merkez-i livâyâ celb ile izâle-i şûrişe çalışıldığı sırada Ermeniler tarafından bu tabur üzerine de ateş olunmasına mukabil tabur tarafından da isti'mâl-i esliha olunarak teskin-i şûrişe muvaffakiyet hâsıl olmuştur.

Zâyi olan emvâli istirdâd ile ashâbına iade etmek üzere merkez-i vilâyetden memur-ı mahsus gönderilerek bir komisyon teşkil olunmuş ve epeyce de istirdâdât vuku bulmuş olduğundan huzur-ı kemterânemizle ashâbına yeden bi-yedin redd ü i'tâ etdirilmiştir ve bir yandan da etrafa memurlar çıkarılarak ve sancakdan harice çıkan emvâli istirdâd ve irsâli zımnında telgraflarla muhabereler icra kılınarak cem' ve istirdâda çalışılmakda olduğu görülmüştür.

Mezkûr Gümüşhane Sancağı'nın nüfus-ı umumiyesi ise yüz altı bin dokuz yüz seksen beş nefere bâliğ olup bundan seksen bir bin yüz sekseni zükûr ve inâs olarak Müslüman ve yirmi dört bin üç yüz on biri kezâlik zükûr ve inâs olarak Rum ve bin dört yüz doksan dördü yine zükûr ve inâs olmak üzere Ermeni olduğu icra edilen tahkikât neticesinden anlaşılmıştır.

Erzurum Vilâyet-i Celîlesi

Bayburd Vak'ası

Her yerde olduğu gibi Bayburd ve kurâ-yı mülhakasındaki Ermeniler cemiyât-ı fesadiye taraflarından müretteb talimâtı ve bu talimât hükmünce etrafa yayılan nâşir ve muharriklerin ilkâât ve tesvîlâtıyla muhtellü'd-dimâğ olarak Hükûmet-i Seniyye'ye karşı nice yıllardan beri gösteregeldikleri vaz'-ı itaatkârânede mübâlâsızlık irâe etmeğe ve kasabadakilerin miralaylık, binbaşılık gibi merâtibi mütevehhimen ihrâz ve köylerdeki gençlerin de çavuşluk ve neferlik derecelerini ittihâz ile muzmerleri olan fesadı yakında îkâ' eyleyeceklerini ve hatta birkaç güne kadar ecnebi taburlarının kendilerine muâvin olmak üzere buralarda irâe-i satvet eylemeğe başlayıp her ne kadar kendileri azlık ise de azdan az, çokdan çok telefât olup, fakat neticesi yine Ermenilerin makâsıd ve arzusunu intâc ederek hükûmet dairelerinde Ermeni memurları icra-yı hükûmete başladığı görüleceğini ilerigelen Ermenilerin kasaba mu'teberân-ı ahali arasında ve köylü Ermenilerin dahi İslâm köyleri miyânında söyleyip gezmelerine ve Hadrak nâm karye civarındaki köprü altına Laz kıyafetine girerek saklanıp postayı urmak üzere bir hayli el silah isti'mâliyle o sırada Süvari On Dokuzuncu Alay hayvanâtından birisini urmalarına mebnî ahali-i İslâmiye'ye bir havf u haşyet müstevlî olmuş ve herkes akıbet-i kâra müterakkıb ve nigerân olarak muhafaza-i ırz u can tasavvurâtına dalıp kalmış iken Ermenilerin dükkânlarını açmamağa ve hâne ve kiliselerinde oturarak harice çıkmamağa başlamaları büsbütün halkın heyecanını istilzâm eylemiş olduğundan hükûmet-i mahalliye ma'rifetiyle Ermenilere olunan vesâyâ ve nesâyih üzerine Erzurum Hâdisesi'nin de yevm-i vuku'u olan 18 Teşrîn-i Evvel sene [1]311'de sabahleyin dükkânlarını açmışlar ise de birkaç saat sonra yine kapayarak hânelerine koşuşmaları ve hânelerin pencerelerin-

den silah boşatmaya başlamaları ve köyler arasında Laz ve suhte kıyafetine giren Ermeni fedailerinin "Kasabada Ermeniler İslâmları öldürüyor." vadisinde ahali-i İslâmiye'yi haşyet ve dehşete ilkâ eyleyecek ilânâtta bulunmalarıyla beraber önlerine gelene revolver sıkmaları bir galeyan ve harekât-ı umumiye vücuda getirerek kasaba halkına inzimâm eden civar köyler ahalisiyle kasaba Ermenileri arasında altı-yedi saat kadar çarpışma devam edip gitmiş ve köylerde dahi bu nev' müsâdeme birkaç günler sürmüştür. Bayburd Ermenileri'nin elebaşısı Haçator nâm tâcir olup bu isyan için tehiyye ve tertib olunan fırka-i bâğiyenin miralaylığını deruhde ettiği âlemin malumu olduğundan esna-yı cereyân-ı vak'ada Ermeni kadınlarının "Hani ya Haçator'un askerleri!.." deyip bağırarak pek çok kimselerin mesmû'u olmuş ve oraca tevâtüren söylenmekte bulunmuştur. Vak'a esnasında kasabada bulunan bir nizâmiye taburu men'-i şûrişe çalışmış ise de kasabanın büyüklüğüyle beraber ebniyesinin dağınıklığı ve civar kurâsından kasabaya dahil olan yolların ta'addüdü der-akab te'min-i inzibâta müsaid olmadığından şûrişin önü altı-yedi saatden evvel alınamamıştır. Bu müsâdemede ahali-i İslâmiye'den on yedi maktûl ve yirmi iki mecrûh ve Ermenilerden beş yüz kırk dört maktûl ve yetmiş iki nefer mecrûh olmuş ve kasaba ve kurâda dahi sekiz hâne yanmış esna-yı hâdisede şunun bunun eline geçmiş olan eşyadan bir kısmı istirdâd olunarak teşkil olunan komisyon ma'rifetiyle ashâbına iade olunmakda ve bir yandan da istirdâd kılınmakda idüğü görülmüş ve dahil-i kazada idare-i örfiye ilân olunarak İslâm ve Hıristiyan taht-ı tevkife alındığı görülen yüz yetmiş kadar eşhâsın istintâkları icra olunmak üzere bilhassa teşkil edilen Divan-ı Harbe teslim edilmiştir.

Bayburd Kazası'nda kırk iki bin iki yüz yirmi altısı Müslüman ve on bin üç yüz on dokuzu Ermeni ve beş yüz altmış üçü Rum ki cem'an elli üç bin yüz sekiz nüfus sâkin olduğu ve yüz otuz yedisi sırf Müslüman ve yirmi dokuzu dahi Müslüman'la karışık ve yedisi ise sırf Ermeni ki cem'an yüz yetmiş üç karye bulunduğu Nüfus İdaresi'nden alınan cedvel-i resmîden ve bilfi'l gezdirilen memurların verdikleri ahabardan müstebân olmuştur.

Cemiyât-ı fesadiye programlarının mahall-i tatbiki olan Erzurum Ermeni Murahhasahânesi ve o programı kendisine minhâc-ı hareket edinen Ermeni murahhasası hayalhâne-i mefsedetlerinde tasvir ve tertib etdikleri hareket-i isyaniyeyi bir suret-i mahâretkârânede vaz'-ı mevki'-i tatbik etmek için haricden fedailer celbi ve dahilden de fedailer tahrîriyle gılâfları üzerinde "Ermeni İttihâd-ı Mukaddesi" manasını ifade eden şu¹⁶ alâmet mersûm revolverlerle mavzer tüfenklerinin paketli nev'-ine müşâbih ve beş defa atılır silahlarla teslîh ve kiliselerde dahi mevâiz-ı heyecan-âver ile Ermeni sebük-mağzânını teşci' etmek ve bu fedai ve müşevviklerden bazılarına bir dükkân açdırıp derûnuna iki-üç bin gurusluk sermaye vaz'ıyla güya bu yabancıların Erzurum'a gelişleri ticaret maksadına müstenid olduğunu göstermek ve tertibât ve hayalâtdan kâmilten haberdâr ve zevk-yâb olup fakat bilfi'l isti'mâl-i esliha cesaretinden mahrum bulunan ve meclis-i idare ve mahkeme-i istînâf azâlığı gibi hidemât-ı devletde istihdam olunanları hiçbir sebep ve mazeret göstermeyerek hizmetlerinden istifa ettirmek ve birdenbire bilumum Ermeni milletin etvâr-ı mu'tâde-i kadîmesini değiştirip kâffesine bir vaz'-ı serbâzâne aldirmek gibi mukaddemât-ı esbâb-ı isyaniyeyi istihzâr ettikten sonra -Bayburd Hâdisesi'nin de yevm-i vuku'u olan- şehir-i Teşrîn-i Evvel'in on sekizinci Çarşamba günü her biri erkân-ı vilâyetden birinin vücudunu ortadan kaldırmak üzere daire-i hükûmetdeki odaların kapıları önlerini tutmak ve bir kısmı dahi hükûmet dairesi odalarının pencereleri karşısına müsâdif dükkân damlarına çıkıp işleriyle meşgul olan erkân ve memurîne nişan almak ve ikâ' edilecek hâdiseyi basdırmağa gelecek olan asâkir-i şahane dahi hesaba katılıp tüfenk sesi işidilir işidilmez verilecek emir üzerine kışla pîşgâhında silah başına toplanacağı tabîi olan asâkir-i şahaneyi tehdid ve iz'ac etmek üzere kışlalara nâzır bulunan Ermeni hânelerinin damları üstüne müsellahtamlar yerleştirmek suretiyle fedailerden birer müfreze-i isyaniye tertib edip damlar üzerine çıkmağa memur olanlar çıkmış ve daire-i hükûmete girmekle mükellef olanlar da daireye girip hatta bir takımı zâbita odasının önüne kadar gelmiş oldukları sırada henüz memur oldukları odaların kapılarına varmadan (El-hâinü hâifün.) hükmünce içlerinden birisi hâmil olduğu

¹⁶ Metinde bu kelimeden sonra sözkonusu işaret resmedilmiştir.

revolveri ilk evvel karşısına tesadüf eden jandarma binbaşısı üzerine sıkmış ise de isabet etdirememiş olduğundan ikinci sıkdığı kurşun ile jandarma jurnal eminini şehid etmiş ve üçüncü el sıkmağa meydan kalmaksızın oradaki jandarmalar taraflarından kendisi ve merdivenlerden yukarıya çıkmakda bulunan rüfekâ-yı sairesi diyar-ı ademe gönderilmişlerdir. Oda kapılarından vürüd edecek silah sadâsına muntazır olan dam üzerindeki Ermeniler dahi hâmil oldukları eslihayı odaların pencerelerinden içeriye sıkmağa başlamış ve bu silah seslerine intizâr etmekde olup çarşı ve pazarda ve mahalle içlerinde bazı kârgir ve mevâki‘i münasebetli dükkânlara ve hânelerin damları üzerlerine de yerleştirilmiş olan diğer kısım Ermeniler gelip geçen ahali-i İslâmiye üzerine kurşun atmağa mübâşeret eylemiş olduklarından şehrin içine bir heyecan ve dehşet yayılmışdır. Kaide-i ihtiyâtkârîyi elden bırakmamak gibi hasîsa-i hikmet-perverâne ile muttasıf olan Yâver-i Ekrem-i Hazret-i Şehriyârî devletli Şakir Paşa hazretleriyle vali-i vilâyet ve kumandan-ı memleketin evvelce bi't-tertib suret-i hafîyyede ümerâ-yı askeriye verdikleri talimât icabınca çalınan bir boru işaretiyle şehirde mevcud olan sunûf-ı muhtelif-i asâkir-i şahane hemen mevâzi‘-i muayyenelerini alarak iki saat zarfında ref‘ ve teskin-i şûriş edilmiş ise de silah alıp kışla pîşgâhına cem‘ olmakda bulunan asâkir-i şahaneye kışlalara nâzır bulunan Ermeni hânelerinin damlarından atılan kurşunlardan ve kışlalardan mevâzi‘-i muayyenelerine gelinceye kadar geçtikleri yollarda birer suretle tahassun eden Ermenilerin endâht ettikleri mermiyâtdan asâkir-i şahanenin epeycesi mecrûh ve şehid olmuşlardır. Şu kadar ki asâkir-i şahane silah alıp mahallât-ı muayyenelerine gelinceye değin meydanda kalan İslâm ve Rum ve Acemler müdafaa-i nefis ve mal kasdıyla Ermeniler ile savaşmış olduklarından içlerinde maktûlen vefat edenler olmuş ve kargaşalık arasında Ermeni dükkânlarından malca zâyîâta uğrayanlar da bulunmuşdur. Bu şûriş kurâ-yı mülhakaya da sirayetden hâlî kalmamış olduğu hâlde süvari jandarma ve asâkir-i şahane i‘zâmıyla onun da önü alınmış ve köylerce dahi emvâl ve mevâşîden zâyî olan olmuş ise de gerek kasaba dahilinde ve gerek köylerde zâyî olan eşyanın istirdâdına kol kol memurlar tayin olunarak kısm-ı küllisi bulunup komisyon-ı mahsus vasıtasıyla ashâbına iade olunmakda ve aksâm-ı bâkiyesi de peyâpey aynen ve bütün bütün ziyâ‘a uğrayanlar bedelen istîfâ edilmekte

olduğu görülmüştür. Esna-yı şûrişde Erzurum ile mülhak kurâsında ahali-i Müslime'den ikisi asker ve biri jandarma olmak üzere yirmi bir ve Rum milletinden iki ve İranîlerden de iki şahıs maktûl ve biri kolağası diğeri yüzbaşı ve kusuru küçük zâbit ve neferâtdan olmak üzere asâkir-i şahane ve jandarmadan kırk bir ve ahaliden kırk üç mecrûh vuku bulmuş ve Ermenilerden iki yüz altmış dört maktûl ve yüz yetmiş dokuz mecrûh vâki olmuştur.

Erzincan Vak'ası'nda dahi İslâmlardan on maktûl ve yüz yedi mecrûh ve Ermenilerden yüz on bir maktûl ve yüz elli yedi mecrûh ve Refahiye Kazası'nda Müslümanlardan bir maktûl ve on altı mecrûh ve Ermenilerden on sekiz maktûl ve Kuruçay'da Müslümanlardan iki maktûl üç mecrûh ve Ermenilerden dokuz maktûl ve beş mecrûh ve Kemah'da Ermenilerden dört maktûl ve beş mecrûh ve Tercan'da Müslümanlardan yirmi beş maktûl ve beş mecrûh ve Ermenilerden yüz kırk maktûl ve kırk iki mecrûh ve Pasinler Kazası'nda bir Müslüman kadını maktûl ve Ermenilerden yirmi sekiz maktûl ve on dokuz mecrûh ve Kiğı Kazası'nda Müslümanlardan elli altı maktûl ve on dokuz mecrûh ve Ermenilerden yirmi maktûl ve on üç mecrûh ve Eleşgird Kazası'nda dahi Ermenilerden dört maktûl iki mecrûh ki Bayburd ve Hınıs kazalarından mâadâ nefsi-i Erzurum ve mülhakâtında Müslümanlardan yüz on altı maktûl ve iki yüz otuz dört mecrûh ve Ermenilerden beş yüz yetmiş altı maktûl ve dört yüz yirmi iki mecrûh vuku bulduğu suret-i resmîyede alınan jurnal mütâlaasından anlaşılmıştır.

Erzurum Vilâyeti'nde Bayburd ve Hınıs kazalarından mâadâ zükûr ve inâs ahali-i Müslime'nin dört yüz otuz yedi bin ve Rumların iki bin dokuz yüz yirmi bir ve Ermenilerin doksan bin dört yüz on ve Katoliklerin yedi bin dokuz yüz yirmi ve Protestanların iki bin yirmi dört nüfusdan ibaret olduğu ve yalnız altı Yahudi ve yüz yirmi üç gayr-ı Müslim Kıbtî bulunduğu Vilâyet Nüfus İdaresi'ne tanzim etdirilmiş olan cedvelden münfehim olmuştur.

Hınıs Vak'ası

İsyan komiteleri ve fedai bölükleri teşkil etmek üzere envâ'-ı evrak-ı fesadiyeyi hâmilan şuradan buradan gelip aralarına yayılan ve kendi ıstılâh-

larınca "propaganda" ve "terör" tesmiye olunan Ermeni fesad nâşirleri ve müdehhişlerinin Hınıs ve kurâsındaki Ermenilere ilkâ etdikleri fikr-i isyan-kârâne tekâlif-i emîriyeyi tesviye etmemek üzere türlü bahanelere tevessül etmek ve Hınıs ve Muşça aşâyir-i Ekrâd ile ahali-i kurânın mazhar-ı ihtirâmı olmuş olan Şeyh Haydar Efendi gibi mazınnadan bir zâtı her bir azâ-yı bedeniyesini bir parça ederek şehid eylemek ve aşâyirden Yusuf Ağa'yı yalnız bu-larak idam etmek ve Hamidiye Süvari Alayları yüzbaşlarından Halil Ağa'nın kerîmesi Reyhane'yi ve müteâkiben gelinini kaçırmak gibi muamelât-ı teca-vüz-kârâne ve serbâzâneye cür'et vermiş ve oralarda asâkir-i şahane bulunma-masından nâşi müdafaa-i can ve ırza hazırlanmakda bulunan ahali-i İslâmiye evâmîr ve vesâyâ-yı hükûmete mütâbaatla Yâ Sabûr-hân olarak şu ahvâle ta-hammül etmeği göze aldırılmış iken o fesad nâşirleriyle bi'l-ittifak köylü Erme-nilerin kurâ-yı İslâmiye üzerine muhâcemelerine dayanamayarak mukabele-i bi'l-misle mecbur olmuşlardır. Bu sırada Erzurum'dan gelip yetişen Yâver-i Ekrem devletli Şakir Paşa hazretlerinin himem-i mahsusalarıyla şûriş kasa-baya sirayet etdirilmeksizin basdırılmışdır. Esna-yı iğtişâşda İslâmlardan altı ve Ermenilerden otuz iki maktûl vuku bulmuş ve bazı köylerde emvâl ve zehâirce de zâyîât olmuş ise de taraf taraf çıkarılan memurlar ma'rifetleriyle peyderpey istirdâd olunarak ashâbına iade olunmakda ve hatta Hınıs'a muvâ-salatımızda kaymakam vekilinin istirdâd-ı emvâl için kurâda gezmekde bu-lunduğu görülmüşdür.

Hınıs Kazası'nda otuz bin yüz doksan yedisi Müslim ve dokuz bin dört yüz altısı Ermeni ki cem'an otuz dokuz bin altı yüz üç nüfus sâkin olduğu ve iki yüz dördü sırf Müslüman ve on dördü sırf Ermeni ve sekiz kurânın mah-lût bulunduğu tahkik olunmuşdur.

Bitlis Vilâyet-i Aliyyesi

Muş Vak'ası

Muş Sancağı dahilindeki Ermenilerin nüfusu ahali-i İslâmiye nüfusun-dan birazcık noksan olup bu havalideki elviyeye nazaran en ziyade Ermeni yatağı denmeğe lâyık olmakla beraber ihtivâ ettiği vâsi' ovaya sıkça sıkça yayılan kurânın ağılebede Ermeni olduğundan Haçin ve Erzurum ve Diyarba-

kır gibi mefâsid ocaklarından kopup gelen ve Hınçakyan ve Tiflis Cemiyet-i ihtilâliyelerinin talimât-ı esasiye-i fesadkârânelerini hâmil bulunan ve kendi ıstılâhlarınca (propaganda) denilen ve nâşir-i fesad ve ihtilâl olan fedailere istedikleri gibi meydan-ı cevelân olmak isti'dâdını haizdir. Gerek yukarıda ta'dâd olunan mahallerden gelen ve gerek İstanbul gümrükleriyle Tophâne İskeleyi'nde hammallık edip berây-ı sıla memleketine geliyor imiş gibi zihinlerini, fikirlerini cemiyât-ı fesadiye-i mezkûrenin tesvîlât ve teşvikâtıyla mâlâ-mâl ederek köylerine avdet eyleyen nâşir ve muharrik ve müdehhişlerin köylü Ermeniler aralarına saçdıkları tohum-ı fesad ve isyan bir yandan dahil-i livâdaki Çanlıkilise ve bir yandan Bitlis'de kâin Amerika Misyoner Mektebi'nden bir düzüye nebe'ân eden miyâh-ı muâvenet-i fesad-fezâ ile istenildiği gibi yaşarmağa başlayıp fesad programlarının hükmü vücud bulmuş olmasından nâşi Ermenilere bittab' bir serbestlik ve bir serbâzlık gelerek tekâlîf-i emîriyeyi ifa etmemek ve asırlardan beri vatan karındaşlığı etdikleri ahali-i İslâmiye'yi "Evveli de Şam âhiri de Şam'dır. Buralardan çıkıp gitmelisiniz." [gibi] dil-şikenâne sözlerle rehîn-i ye's ve fütur etmek gibi etvâr-ı taфра-fürûşâne ve vaz'-ı küstahâneyi mu'tâd etdiklerinden ve gittikleri yolun çıkmaz bir yol olduğunu kendilerine va'z ve ifhâm ve Hükûmet-i Seniyye'ye ibrâz-ı sadakat-i tâm eden Rahib Parsih'i Hınçakyan Sosyalist Fırka-i İhtilâliyesi programının (terör)ler hakkında tayin ettiği vezâifin tamamî-i icrası suretiyle idam eylediklerinden ve Ermeni köyleri aralarında yalnızca sıkışdırılan bazı İslâmlar öldürüldüğünden dolayı dûcâr-ı heyecan ve dehşet olan ahali-i İslâmiye'nin ulema ve meşâyih ve müftüleri Meclis-i İdare-i Livâ azâsından Hacı Talib Efendi'nin hânesinde Ermenilerin ilerigelen ve söz anlayanlarıyla beraber bi'l-ictimâ bu vaz' ve tavrın hukuk-ı vatandaşîye muhalif olduğu ve hakk-ı mücâverete kemâ fi'l-evvel riâyete asırlardan beri iki millet arasında devam edegelen hüsn-i âmîziş ve imtizâcın sükkân-ı kâinâta gıpta-bahş olacak vechile ilâ-âhiri'l-kıyâm idâme olunması mukteziyât-ı insaniye ve kaide-i nimet-şinâsiye muvâfık olacağı anladılıp âtiyen evzâ'-ı mu'tâde-i serbâzâne-nin terkiyle hukuk-ı kadîme-i vatandaşîye riâyete devam olunmasına bi'l-it-tihâd karar verilmiş iken şehir-i Teşrîn-i Sâni'nin üçüncü Cuma günü bir Er-

meni silahçı dükkânından* -kendi ifadelerine göre kazâen- bir silah patlaması ve bir dükkânın damı üzerindeki bir Ermeni'nin "Dükkânları kapayınız." demesi üzerine Ermeniler dükkânlarını kapayarak koşuşmağa başlamış ve etraftan her çend bu hâle mümâna'at olunmak istenilmiş ise de muvaffakiyet hâsıl olamamıştır. Der-an-hâl yetişen asâkir-i şahane ve memurîn-i hükûmet büyük bir kargaşalığa meydan bırakmayarak ancak cüz'î bir zaman zarfında vuku bulan müsâdemede dahil-i kasabada Ermenilerden dört maktûl ve otuz iki mecrûh vuku bulduğu hâlde şûriş basdırılmış ve mağaza ve hânelerden emvâl ve eşya ziyâ'ına fırsat kalmamıştır. Sancak mülhakâtından asıl destgâh-ı mefâsid olan kurâda dahi vuku'a gelen müsâdemede İslâm'dan beş maktûl ve altı mecrûh ve Ermenilerden on üç maktûl ve üç mecrûh vuku bulmuş ve bazı kurâ emvâlinden zâyî olan da olmuştur. Ancak taraf taraf çıkarılan memurîn ma'rifetleriyle eşya-yı zâyianın yüzde doksanı bi'l-istirdâd ashâbına verilmiş ve bakıyyesi de isti'âde olunmak üzere bulunduğu görülmüştür.

Muş Sancağı dört yüz yetmiş altı pâre karyeyi hâvî olup bundan üç yüz on beşi sırf İslâm ve yüz dokuzu İslâm'la karışık Ermeni ve elli iki kadarı da sırf Ermeni'dir ve nüfus-ı mevcudesinden seksen beş bin dokuz yüz elli yedisi İslâm ve elli sekiz bin iki yüz kırkı Ermeni'dir.

Bitlis Vak'ası

Bitlis Ermenileri Diyarbakır ve Erzurum ve Van gibi menâbi'-i fesadiyeden ahz-ı talimât etmese bile nefis-i Bitlis Kasabası'ndaki Amerika Misyoner Mektebi'nden aldığı talimât-ı fesad-âverâne mertebe-i kifâyededir. Bu mekteb Bitlisli iken nasılsa Amerika'ya düşen bir Ermeni'nin te'sis-kerdesi

* Tüfenkçinin ifadesine göre bir Ermeninin dükkâna getirdiği tabancayı tamir etmesini teklif eylemesi üzerine dolu olup olmadığını tahkik etmeksizin tetiğini çektiği gibi patladığı anlaşıyor ise de san'atı tüfenkçiliğe münhasır olan bir sâni'in berây-ı tamir kendisine getirilen tüfengin dolu veya boş olduğunu muayene etmeksizin tamire başlaması muvâfık-ı kaide-i san'at olamayacağı derkâr olduğuna ve tabancayı tamire getiren şahsın da Ermeni milletinden olmasına nazaran bunun sümme't-tedârük uydurulmuş bir sâni'a olduğuna şübhe edilemez.

olup bir Amerikalının Bitlis'de dünyaya gelen ve zaman-ı sabâvetini Bitlis'de geçirdikten sonra Amerika'ya giderek tahsil-i fûnûn ile avdet etmiş olan George Knapp nâmında bir adamın yed-i idaresine mevdû'dur. Bitlis'e on beş-yirmi saat mesafedeki köylerden gelip mektebin leylî sınıfında tahsil ile zihinlerini Hükûmet-i Seniyye aleyhinde envâ'-ı mefâsid ile mâ-lâ-mâl ettikten sonra vilâyetin her köşe bucağına dağılan kız ve oğlan bir sürü Ermenilerin akârib ve cîrânına nakl ü tebliğ ettikleri fikr-i itaat-şikenâne ve bunun müstelzim olduğu etvâr-ı isyankârâne bu civar Ermenilerini bir hayli ümidlere düşürerek tarîk-ı selâmet ve sadakatden çıkarmış ve merkûm George Knapp ile murahhasa vekili kasaba Ermenilerinden ileri gelenleri ve onlar da avâm takımını iğvâ ve iğrâ eylemiş oldukları gibi öteden beriden de Hınçakyan Cemiyet-i fesadiyesi programını hâmil fedai takımı kasabanın içine dolmuş ve bir yandan da bazı bedhâhân tarafından mevâ'id-i mevhûme ile cür'etleri artırılmış olduğundan hükûmet memuriyetinde müstahdem olanları memuriyetinden istifa ile daire-i hükûmete gelmemek ve esnaf takımları hasbe'l-icab mağazasına gelen İslâmlara "Şu belindeki bıçağı ne taşıyorsun, birkaç güne kadar onun hükmü kalmayacaktır." gibi hilâf-ı şerîta-i sadakat ve tâbiyyet vaz'-ı itaat-şikenâneyi takındıktan ve şu vaz' u tavrı refte refte ilerletdikden başka mağaza ve dükkânlardaki eşyanın ehemmiyetlilerini hânelerine taşıyarak bir nev' hazırlık da gördükten sonra Gümüşhane Vak'ası'nın yevm-i vuku'u olan şehr-i Teşrîn-i Evvel'in on üçüncü Cuma günü ahali-i İslâmiye cevâmi'-i şerifeye gidip hutabâ menâbirde kırâet-i hutbe ettiği sırada Protestan Mektebi'nden çalınan bir çan üzerine en evvel Ermeni mu'teberrânı ortadan çekilip şuraya buraya gizlenmiş ve ikinci defa çalınan çan akîbinde tekmîl Ermeniler dükkânlarını kapayıp ve yol üzerlerine ahaliyi yağmaya tahrîs için bazı eşya ilkâ ve birkaç dükkân derûnunda da ortalığı yangın telaşına vermek üzere mevâdd-ı müştâ'ile ibkâ edip silahlarını almak üzere hânelerine azîmet eylemiş ve silahını alan cevâmi'-i şerife kapılarına doğru ilerlemeye başlamış iken her noktadan birden hücum manasını ifade edecek olan üçüncü çanın çalınmasına mahal kalmadan pencerelerden ahvâli gören kadınların camilere¹⁷ gönderdikleri çocuklarla ahali-i İslâmiye'ye key-

¹⁷ Metinde "câmîlere" şeklinde geçmektedir.

fiyeti ihbar eylemeleri üzerine hutbenin hitâmına intizâr etmeksizin cemaat camilerden taşraya fırlamış ve kapı önünde müsella Ermenilerin dâne-i tarraz ve tecavüzlerine hedef olmağa başlamış ise de Ermenilerin silah isti'mâlindeki cebâneti ve Kürdlerin halkı silahşörlüğü mefâsid-i mutasavvereyi vücuda getirmeğe mâni olarak iki saat kadar devam edip asâkir-i şahane ve memurîn-i hükûmetin tedâbîr-i hakîmânesiyle önü alınan mukâtelede Ermeniler silah ve İslâmlar odun ve sopa gibi şeyler isti'mâl ettikleri hâlde İslâmlardan otuz sekiz maktûl ve yüz otuz beş mecrûh ve Ermenilerden yüz otuz altı maktûl ve kırk mecrûh vuku bulmuş ve yanmağa başlayan dükkânlar söndürülerek etrafa sirayetine meydan bırakılmamış ve hanlardaki eşya tamamen muhafaza olunabilmiş ise de bazı ufak tefek dükkânlardan zâyîât olmuştur. Vak'adan on gün sonra Hükûmet-i Seniyye'ye sadakat-i meşhuresinden dolayı fesad komitesi cânibinden ber-mûceb-i talimât idama mahkum olan Meclis-i İdare azâsından rif'atlı Ağacan Efendi'ye bedel biraderi Kigork merkûm George Knapp'ın uşağı tarafından sokakda revolver ile urulmuş olduğundan cânî-i mersûm diğer iki refikiyle derdest ile elinden revolveri alınarak taht-ı tevkife alınmış ve merkûm Kigork'un dahi yarası iki ay sonra iltiyâm bulmuştur.

Ve yine bu talimât ve tertibât dairesinde kaza ve kurâ-yı mülhakada vuku'a gelen müsâdemede dahi İslâmlardan seksen altı maktûl ve otuz sekiz mecrûh ve Ermenilerden maa-Keldanî ve Süryani ve Katolik ve Protestan yüz yetmiş bir maktûl ve kırk dokuz mecrûh vuku'a geldiği olunan tahkikden müstebân olmuştur.

Vilâyet-i mezkûrenin merkez ve Siird ve Genç sancaklarında zükûr ve inâs olarak yüz elli altı bin dört yüz doksan altı Müslüman ve elli dört bin altı yüz doksan yedi Ermeni ve milel-i saire mevcut olduğu Nüfus İdare-i Umumiyesi'nden alınan cedvel müeddâsından münfehim olmuştur.

Her birisinin dûcâr olduğu ahvâl bâlâdaki tafsîlâtdan müstebân olan mevâki'e vusûl-i kemterânemizde her sınıf ahali üzerinde heyecan ve haşyet bâkî olduğu görülmesi üzerine hâmil olduğumuz talimât dairesinde kasabalardaki müftü ve ulema ve ayânı ve mülhakâtdaki nevâhî müdürânı ve bazı mahallerin köy muhtârânı celb ve davet olunarak taraf-ı eşref-i cenâb-ı Hi-

lâfet-penâhî'den memuren geldiğimizi beyân ile veli-nimet-i bî-minnetimiz veli-nimet-i a'zam ve efham efendimiz hazretlerinin nuhbe-i âmâl-i cenâb-ı Hilâfet-penâhîleri tebaa ve zîr-destân-ı şahanelerinin kemâl-i huzur ve rahatları ve herkesin iş ve güçlerine devam ederek memleketin imaret ve terakkîsiyle husûl-i mesudiyeti nokta-i mu'tenâ-bihâsına mahsûr ve her sınıf tebaa-i şahanelerinin birbirleriyle beş yüz seneden beri husûl-yâfte olagelen hüsn-i imtizâc ve âmîzişlerine asla hâlel getirilmeyerek ilâ-maşaallahu Teâlâ devam edip gitmesi arzusuna maksûr olduğunu ve aralarında meskûn Ermenilerin devlete karşı vuku bulan isyanlarını basdırmak vazifesi hikmeten ahaliye ta'alluk etmeyip asâkir-i nusret-me'ser-i cenâb-ı Şehriyârî'ye aid idüğünü ve onlar da yine ahalinin evlâd ve ahfâd ve akâribinden mürekkeb fakat bir intizam ve tertib dairesinde harekete memur kuvve-i mu'alleme-i muntazama-dan ibaret olarak tarîk-ı isyana hatve-endâz-ı cür'et olan Ermenileri te'dîbe kâfi ve kâfil bulunduğunu ve fazla olarak kuvve-i redîfenin de işte silah altına alınıp saye-i satvet-vâye-i cenâb-ı zıllullahîde her vechile def'-i hâil ve teskin-i şûrişe muktedir fırak-ı hümayûnlar emre müntazır bulunduğunu ifade ederek kimsenin isyana karışmayıp iş ve güçleriyle meşgul olması iktizâ edeceğini daha bazı tafsilât-ı icabiye ile ifhâm etmemize ve bu vesâyâ ve ihtarâtımızın ahali-i İslâmiye'ye ferdan ferdâ ilânı tavsiye eylememize karşı hepsi tarafından dua-yı tevâfûr-i ömr ü şevket-i veli-nimet-i bî-minnet tilâvet ve tekrar ile hüsn-i telakkî-i vesâyâyâ şitâb olunmuş ve taraflarından vuku bulan hareket mücerred müdafaa-i ırz u can kasdından başka hiçbir şeye müstenid olmadığı beyân ve ifade kılınmıştır.

Ermenilerin dahi ileri gelenleriyle murahhasa ve rahibleri celb ile mil-i kadîmeden hükûmât-ı saire ellerine düşen Asuriler, Medyalılar, Keldanîler taht-ı tahakkümlerinde bulundukları hükûmetlerden muamelât-ı müsaa-dekârâneye mazhar olamadıklarından kavmiyetlerini, lisanlarını, âyinlerini gayb ederek bugün dünya yüzünde fakat Hükûmet-i Seniyye'nin daire-i hükûmet-i âdilesinde kalan pek cüz'î Keldanîlerden mâadâsının vücudları kalmamış ve kendileri de öyle bir hükûmet eline geçmiş olsaydılar onlar gibi lisanlarını, milliyetlerini muhafaza için mazhar-ı müsaade olamayarak el-yevm Ermenilikten yeryüzünde eser kalmayacağı derkâr bulunmuş iken mücerred dört-beş asırdan beri zîr-i cenâh-i müstelzimü'l-felâh-ı adaletine sığındıkları

Devlet-i Aliyye-i ebediyyü'd-devamın cânib-i adalet-menâkıbından nâil oldukları müsaade-i lutufkârâne ve teshîlât-ı pederâne sayesinde lisanlarını ve milliyetlerini ve mezheblerini asla zâyî etmedikden başka bilakis terakkî ettirerek ve memleketin kısm-ı mühimm-i ticaretini ve münbit ve mahsuldâr mahallerini elde eyleyerek envâ'-ı nimet-i mesudâneye nâil olduklarından ve senevî kırkar guruşdan ifa ettikleri bedel-i askerî mukabelesinde hizmet-i askeriye ile mükellef olan Müslümanların muhafaza ettiği mülk ve istihsâl eylediği asayiş ve âsûdegîye iştirak eylediklerinden dolayı her nefer tahdîs-i nimet ve takdîs-i minnet edecek yerde vaz'-ı ma'kûs ile küfrân-ı nimet eylemek dünya ve ukbâda müstelzim-i envâ'-ı ukûbât olacağı ve meşhûdumuz olan Hınçakyan ve Tiflis Cemiyet-i fesadiyelerinin talimâtıyla ittihâz ettikleri tarîkın çıkmaz bir yol olup beyhûde yere hem kendilerini vadi-i rahatdan dûr ve hem de Hükûmet-i Seniyye'yi bî-huzur etmekden özge bir ne[t]iceye îsâl edemeyeceği ve bu memleket Ermenilerince bir câ-yı selâmet var ise o da ancak beş asırdan beri nâil olageldikleri türlü türlü nimet ve âtîfetlerin kadr u kıymetini bilerek dâmen-i şefkat-i Hilâfet'e sarılıp tarîk-ı ubûdiyet ve sadakatden kat'ıyyen ayrılmamak olduğu daha sair bazı tafsîlât ile ifhâm ve ilân olunması üzerine bu meselenin bâ'is ve bâdîlerinin lanetle tavsîf ve mücerred menfaatlerini kendi aleyhlerinde arayan bedhâhânın çevirmek istedikleri dolab-ı mefsedete kendilerinin alet ittihâz olunduklarını tarif ettikten sonra kimisi murahasalarını telmîh ederek müşevviklerin okumaktan bî-behre memurîn-i ruhâniye olduklarını ve kimisi içlerine giren ecnebilerin meydanı müsaid bularak icra ettikleri habâsetden bütün Ermeni milletinin de lekedâr edildiğini bi'l-beyân şimdiye kadar mazhar oldukları envâ'-ı avâtıfı sayıp dökerek ile'l-ebed dahi o avâtıfdan behre-yâb-ı mefharet olmak arzusundan ayrılamayacaklarını ve aralarında tesvîlât-ı mefsedetkârâne ile muhtellü'd-dimâğ olanların ceza-yı sezâları verilerek emsallerine bir ibret-i müessire gösterilmesini ifade ve istid'â ve da'avât-ı seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî'yi tilâvet ve eda eylemişlerdir.

Bir yandan şu suretle ifa-yı vesâyâ ve nesâyih olunmakla beraber bir yandan da her Ermeni sâkin olan vilâyet ve livâ ve kaza merkezlerine ekal bir kolağası kumandasında olarak iki bölükden aşağı olmamak üzere asâkir-i şahane ikame ve her vilâyet ve sancak ve kazanın kurâ-yı mülhakasından en

ziyade Ermeni köylerinin müctemi‘ olduğu mahallere yine o kuvvetden aşagı olmamak şartıyla icab-ı mevki‘e göre süvari ve piyade cünûd-ı cenâb-ı mülûkâne ta‘biyesiyle kasaba derûnlarında kollar gezdirilmek ve köyler aralarında ale'd-devam harekât-ı devriye-i askeriye gösterilmek suretiyle te'min-i asayiş esbâbı istihsâl ve her mevki‘e ik‘âd ve ta‘biye edilen kıta‘ât-ı askeriye kumandanlarına ahvâl-i hâzıra ve fevkalâdede nasıl davranmaları ve muhavel-i uhdeleri olan takrîr-i emn ü ârâmiş uğrunda ne yapmaları lâzım geleceğini mu‘arrif kısa ve müfîd talimâtlar yazılıp verilerek ve bu talimâtın her zâbit tarafından ezberlenip ahkâmının harfîyyen icrası tavsiye olunarak saye-i tevîk-sermaye-i hazret-i Hilâfet-penâhî'de memuru olduğumuz mahallerin emr-i inzibâtı istikmâl olunmuş ve her Ermeni bulunan yerde az ve çok şûriş vücuda gelmiş olduğu hâlde şu tedbir semerâtından olarak Tirebolu, Giresun, Ordu, Sinop, Çarşamba, Bafra gibi merkez ve mülhakâtında Gümüşhane'den çok ziyade Ermeni sâkin olan mahallerde bir gûne vukuât zuhur etmemiştir. Kürdistan'ın malum ve meşhur olan dağlarındaki menâ‘at cihetiyle ahali-i Anadolu-i Şahane'nin vilâyât-ı sairesi sükkânı kadar henüz dahil-i daire-i medeniyet olamamış birçok aşâyirden ibaret ve aralarındaki Ermeniler kendilerine nazaran haiz-i mertebe-i ekalliyet iken bunca tecavüzât ve ta‘addiyât-ı Ermeniyeye karşı bu civarlarca vücuda gelen şûriş ve iğtişâşın bu de[re]ce-i pestîde kalması mücerred buralardaki aşâyir beylerinin saye-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî'de haiz oldukları Hamidiye Süvari Alayları Ümerâlığı vak‘ u haysiyetini muhafaza kaydında bulunmaları âsâr-ı nâfiasından olduğundan bu teşkil-i bedî‘-i hikmet-perverânenin takdir-i isabeti yolunda her ne yazılsa yine tasvir-i hakikat edilmiş sayılamaz.

Hâsılı her yerdeki şûrişin eyyâm-ı vâkı‘ası müttehid olmasından ve melfûf Hınçakyan ve Tiflis Cemiyet-i fesadiyeleri programlarıyla bu programların propaganda ve terörlerinden elde edilen birkaç Ermeni üzerlerinde zuhur eden evrak mefâhîminden pek vâzih ve pek ra‘nâ tezâhür etmekde olduğuna göre nâil oldukları ni‘am ve saadet-i nâ-mütenâhiyenin kadrini bilme-yerek ref‘-i livâ-yı isyan eden Ermenilerin def‘ ü tenkîli vazifesinin Hükûmet-i Seniyye'ye aidiyeti bâhir olduğu hâlde ahali-i İslâmiye'nin işe müdahalesi dâ‘iye-i tenkîle makrûn olmadan ziyade Ermenilerin tenhaca rast getir-

dikleri Kürdleri şurada burada öldürmek ve aşâyir kızlarını kaçırıp ırzlarına tasallut etmek ve beyne'l-Ekrâd zühd ve takvâsıyla haiz-i mevki'-i ihtirâm olan Şeyh Haydar Efendi'yi bir suret-i gaddarânede idam ve can ve cihandan e'azz ü akdes olan salât-ı mefrûza-i Cumayı eda sırasında cevâmi' ve mahal-lâta hücum ve iktihâm eylemek gibi envâ'-ı tecavüzât ve taarruzâta karşı def'-i sâil sadetine mahmûl olduğu ve şu mütâlaanın isabeti İslâmlardan da-hi zükûr ve inâs birçok maktûl ve mecrûh vuku'uyla rehîn-i rütbe-i bedâhet bulunduğu pek kolaylıkla teslim edilecek mevâddan olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 30 Receb sene 1313 ve fî 3 Kânûn-ı Sânî sene 1311

Fahrî Yâverân-ı Hazret-i
Şehriyârî'den

Ferik

Es-Seyyid Mehmed
Sadeddin bin Şükrü

Mahkeme-i Temyiz
Azâsından

İbrahim Edhem

Sicill-i Ahvâl
Komisyonu Azâsından

Mehmed Ali Cemal

[15 Ocak 1896]

Y. PRK. KOM, 9/2

30

**BİTLİS'TE ERMENİLER TARAFINDAN ÇIKARILAN
OLAYLAR / SİVAS'TAKİ ERMENİ OLAYLARININ
SEBEPLERİ**

Bitlis şehir merkezinde Cuma günü Ermeniler tarafından meydana getirilen ve yatırılan olayların Müslümanlar tarafından başlatıldığı şeklindeki Ermeni murahhasa vekili Agop'un iddiasının aksine elde edilen delillerin, olayları Ermenilerin planlı bir şekilde başlattığını açıkça ortaya koyduğu; ayrıca Bitlis'de olayları genişletmek isteyen Ermenilerin bazı vakıf binaları ve Müslümanlara ait dükkânlar ile Eruh ve Garzan civarındaki köylerde yangın çıkardığı; Ermeni ve Kürt eşkıyasının gaspettiği eşyaların da geri alınarak sahiplerine verilmekte olduğu / Ermeni asilerin zararlı yayın yapmaları ve afiş asmaları, devlet binaları ile

özel binaları yakmaları, kendilerine katılmayan Ermeni ileri gelenlerini öldürmeleri, postaları vurmaları, dağlara silahlı adamlar çıkarmaları, Müslümanlara atfedilen arbedeler çıkarmaları, Ermeni komiteleri adına para toplamaları, Katolik ve Rumlara saldırmamaları gibi olayların Sivas'ta Ermenilerin Müslümanlarla vuruşmayı kararlaştırdıklarını ortaya koyduğu

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemî

Bitlis Vilâyeti'nden

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne mevrûd telgraftâme suretidir.

Aldıkları talimât-ı malumeye tebaan her tarafda ihlâl-i asayiş ile îkâ'-ı şûrişe kıyâm eden Ermenilerin buraca da geçen Cuma günü ne yolda harekât-ı ihtilâliye tasaddî eyledikleri, tedâbîr-i lâzîme ve serî'a ittihâzıyla izâle-i şûrişe kemâl derece ikdâm olunmakta olduğu arz olunmuş idi. Tarafeynden katl ve cerh-i nüfus hâdisesi bertaraf ile def'-i arbede edilmiş ve ancak Ermenilerin bu ihtilâlde sunûf-ı aşâyir ve kabâil ile mahlût olan ahaliyi ve hasbe'l-mevsim haricden ahz u i'tâ için gelen Ekrâdî yağmagerliğe teşvik ve işgal yolunda tevsî' etmek fikriyle evvelce dükkân ve mağazalarından kaldırdıkları kıymetli eşyanın mâadâsını öteye beriye atdırmak ve bir de "İslâm mahallelerine hücum edilmiş" şâyî'asını çıkarmakla İslâmları bir taraftan mahallâta dağıtmak ve diğer cihetden etrafa saçdırılmış eşyayı kapdırılıp da ihtilâl uzatmak hilesiyle tertib etmiş ve bir de çarşılarda yangın çıkarmak gibi ihtilâlî en dehşetli âsârını ele almış olmalarıyla İslâmlar heyecan ile mahallâta koşmuş ve kasaba [ve] mahallâtın dağınıklığı bu ihtilâl tertibini pek te'sirli bırakmak isti'dâdını göstermiş iken mahallâtta zuhur-ı vukuât kat'ıyyen meydan verilmediği gibi harîk de basdırılmış ise de Ermeniler teşdîd-i ihtilâl için çarşılarca vuku'unu arzu etdikleri gârât maksadına tervîc etdirilerek zaten karışıklık olan İslâm ve Ermeni dükkânlarında bulunabilen eşya zabtiye ve polis ile mikdarı cüz'î bulunan bir bölük nizâmiyenin mahallâta dağılmış olduğu sırada sunûf-ı muhtelif-i ahali arasında muhtelitan zâyîâta uğramakda olmasının da bilâ-ifâte-i vakt men'ine teşebbüsâtla asıl tuc-

car hanları ve mağazaları muhafaza ile yalnız müteferrik bulunan İslâm ve Ermeni dükkânlarından bir takımı ârıza-i ziyâ' ve tasalluta uğramış olduğu ve işin etrafındaki aşâyir ve kabâilin galeyanını müeddî olamamak esbâbıyla iştigâl edildiği ve zükûrdan otuz yedi ve inâsdan bir ki otuz sekiz İslâm'dan maktûl ve yüz otuz beş mecrûh ve Ermeni'den yüz otuz dokuz maktûl ve kırk mecrûh vuku bulduğu ve şehrin mevâki'-i lâzimesine noktalar vaz'ıyla karışıklığın saye-i hazret-i Padişahî'de kâmilen asayiş ve sükûnetin iadesine geceli gündüzlü sarf-ı mesâî olunduğu ma'rûzdur. Fermân.

15 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Ömer

**

Fî 2 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli tezkire-i sâmiyenin suretidir.

Devletli efendim hazretleri

Bitlis Murahhasa Vekili Agop imzasıyla Patrikhâne'ye çekilen telgraf-nâme-i cevabîde geçende Bitlis'de vuku'a gelen hâdisenin evvelce İslâmlar tarafından tasavvur ve tasmîm olunarak müsellahan ve bağteten çarşı ve mahallâta bi'l-hücum Hıristiyanların katl ve emvâl ve eşyalarının gâret edildiği ve etraf kazalarda kîtâl ve gârâtın devam etdiği iddia edilmiş ve Vilâyet'in ol bâbdaki iş'ârı ehl-i İslâm camide iken Ermeniler tarafından üzerlerine hücum edildiğini mutazammın bulunmuş olduğundan hakikat-i hâl lede'l-isti'lâm hâdisi-i mezkûrede medhal ve iştirâki resmen sâbit olan murahhasanın şu iş'ârâtı hilâf-ı vâki olarak bu hâdisenin Ermeniler tarafından vuku'a getirildiğini müeyyid delâil ile ve berâhîni hâvî cevaben alınan 28 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgrafnâmenin sureti leffen taraf-ı devletlerine isrâ kılınmış ve icab-ı maslahatın icrası Adliye ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi'ne inbâ ve Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne de malumât i'tâ edilmiş olmakla nezâret-i celîlelerince de iktizâ-yı hâlin ifasına himmet buyurulması siyâkında tezki-re-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Telgraf Odası

*Bitlis Vilâyeti'nden fî 28 Teşrîn-i Evvel
sene [1]311 tarihinde vârid olan şifreli telgrafnâmenin suretidir.*

C. fî 27 Teşrîn-i Evvel sene [1]311. Ermeni eşkıyasının buraca da îkâ‘ eylediği ihtilâlin tertibât ve icrasında medhaldâr olduğu resmen sâbit olan Bitlis Ermeni murahhasa vekilinin hâdisenin İslâmlar tarafından ihdâs olduğu yolundaki iddia ve iş‘ârı hem def‘-i mücrimiyet ve hem de ref‘-i vehâmet-i cinayet için tasavvur edilmiş bir isnâd-ı mahzdan ibaretdir. Çünkü vak‘anın Cuma günü ahali-i İslâmiye'nin umumen camilerde olduğu ve hutbe okunduğu ve namaza müheyyâ bulunduğu sırada îkâ‘ı bu hâdisenin o güne ve o vakte hasr ve ta‘lîkince bir iltizâm-ı mahsus ittihâzıdır ki İslâmlar hiçbir şeyden haberdâr olmadığını ve hatta ber-mu‘tâd dükkânlarını kâmilen açık bıraktığı, silahsız bulunduğundan namaz için camilere girdiği ve Ermeniler ise bilakis o sırada tamamen dükkânlarını kapattığı ve ağır bahâlî eşyayı evvelce dükkânlarından evlerine nakl ile adi şeyleri çarşının öte berisine dağıttığı ve müteferrik surette çend dükkâna da ateş bıraktığı ve teşhir-i silah eylediği hâlde bağteten camilere hücum ile hiçbir camiden eda-yı salâta vakit ve imkân bırakılmaması ve hemen katl-i nüfusa cür‘et edilmesi İslâmları kapalı yerlerde ve esbâb-ı müdafaadan mahrum bir hâlde ve topluca mahallerde tamamen bitirmek gibi pek maharetli bir tertibât icabı olduğuna delil-i kavîdir. Ermenilerin böyle mahirâne ve hûnrîzâne bir muhâcemesi üzerine İslâmlar da muhafaza-i ırz ve can için mümkün olduğu kadar odun ve taş ve bunlardan alabildikleri silah ile müdafa ve men‘-i taarruza kıyâm etmiş ve tarafeynden vuku‘a gelen maktûl ve mecrûhların kısm-ı küllîsi cevâmi‘ kapıları ile sokaklarında görülmüşdür ki cevâmi‘ ve mesâcid taraflarının adeta maktel kesilmesi ve cami kapı ve pencerelerinde bununla beraber kurşun yerlerinin müdhiş eserler göstermesi vak‘anın mahiyet ve suret-i ihdâsına burhân bulunmuşdur. Ermenilerin isti‘mâl edip de vak‘a içinde ellerinden alınarak polis dairesinde mahfûz bulunan kanlı silahlar kimlerden alındığı kâmilan müsbet ve mukayyedir. Ermenilerin hangi menba‘dan aldıkları ilkâât

ile bi-iltizâmin Cuma günü ve Cuma namazında camilere hücum ile İslâmları umumen katletmek için nasıl tasavvurât ve tertibâtta bulundukları yine Ermeniler tarafından tevâtüren edilen ihbarât ile mertebe-i sübûta varmışdır ki cihet-i adliyenin tahkikât-ı vâkı‘ası da bu ihbarâtı Ermeniler tarafından cevâmi‘e atılan kurşunların suret-i endâhtı keşfen te’yid ve tevsî‘ eylemiştir. İslâmlar farz-ı muhâl olarak öyle bir hareketde bulunsalar idi evvelâ dükkânlarını açık bırakmazlardı. Sâniyen silahlı bulunurlar idi. Sâlisen hâdisen Cuma günü Cuma namazı vaktine tesadüf edilmemek lâzım gelir idi. Râbi‘an tarafeyn maktûl ve mecrûhîni Ermenilerin bulundukları mahallerde bulunmak iktizâ eder idi. Hâmisen böyle bir hâlin altı yüz sene zarfında bir daha emsali vuku bulması icab eder idi. Ermeni fesedesinin İslâmları katl ve istisâl kâd ve emelinde oldukları mahâll-i sairede bu yolda ikâ‘ eyledikleri envâ‘-ı şûriş ve iğtisâbât ile mütebeyyin ve musaddakdır. Etraf köylere vuku bulan sarkındılıkların kısm-ı a‘zamı İslâm ve Ekrâd kıyafetine girmekle etrafa saldırmakda bulunan yine Ermeni müfsidler tarafından irtikâb edildiği emsali delâletiyile sâbitdir. İşte hakikat-i hâl bundan ibaret olup ifsâdâtla maznûn ve ihtilâlcilikle ma‘rûf olan vekil-i mûmâileyhin iddia-yı vâkı‘i sırf kizb-i sarîh olduğu ma‘rûzdur. Fermân.

Vekil-i Vali-i Bitlis

Ömer

**

Bâb-ı Âlî Evrağ Odası

Fî 21 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihiyle

Sivas Vilâyeti'nden vârid olan şifreli telgrafnâme suretidir.

Müstağnî-i arz u beyân olduğu üzere Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'de meskûn ahali-i İslâmiye ve Ermeniye'nin yekdiğeriyle vatandaşâne hüsn-i imtizâc ve muâşeret etmekde bulundukları hâlde Ermeni erbâb-ı fesadının çend seneden beri evrak-ı muzırna neşretmek ve yafta ve hezeyânnâme ta‘lîk eylemek emâkin-i emîriye ve hususiyeyi yakmak ve memurîn ve ahali-i Müslime'yi ve harekât-ı fesadiyelerine iştirak etmeyen bazı Ermeni mu‘teberânı-

nı öldürmek ve komite eşkıyası nâmiyla bir takım eşhâsı teslîh ile kırlarda ve dağlarda gezdirmek ve postaları urmak ve işbu ef'âl-i gayr-ı marziyelerini İslâmlara atf u isnâd ve bazı gûnâ arbedeler ihdâs eylemek ve Hükûmet-i Seniyye ve ahali-i İslâmiye aleyhinde tefevvühât-ı bî-edebâne de bulunmak ve komite nâmına cebren ve alenen para toplamak gibi ve buna mümâsil daha bir hayli harekât-ı mefsedetkârâne ve asayiş-şikenâneye cür'et eylemeleri ahali-i İslâmiye'yi galeyana getirerek iğtişâsât-ı malumenin zuhuruna sebebiyet vermiş olduğu emr-i meczûm ve maamâfih işbu galeyan yalnız ifsâdât-da bulunmuş olan Ermenilerden ahz-ı sâr fikrine münhasır idüğü şûriş esnasında Rumlara ve Katolik Ermenilere bir gûnâ taarruzât-da bulunmamalarıyla müdelleldir. İslâm'a nisbeten Ermeni telefâtının ziyadece gelmesi Ermenilerin mel'anet-i vâkı'alarının binde biri nisbetinde bile cesaretleri olmayıp derece-i nihayede cebânetle mütehallık olduklarından ve ehl-i İslâm'a karşı isti'mâl-i silah edememelerinden münba'is olduğu maktûllerinin üzerlerinden zuhur eden esliha-i külliye delâletiyle müsbet olarak şu hâl burada ecnebilerin dahi nazar-ı hayretini celb etmiştir. Yoksa Ermenilerin çend seneden beri esliha-i mütenevvi'a ve hatta humbara gibi bazı âlât-ı tahr[i]biye tedariki sevdasına düşmelerine ve ber-minvâl-i ma'rûz komite eşkıyası nâmiyla bir takım eşhâsı teslîh ile îkâ'-ı cinayâta tavsît eylemeleri ve bu meslekden ferağatle silahlarını hükûmete teslim etmeleri için taraf-ı hükûmetden evvel ve ahîr tebligât ve ihtarât-ı mükerrere vuku bulduğu hâlde muhafaza-i hükûmete adem-i emniyet ve kanaatle silahlarını teslim etmemeleri her hâlde İslâmlarla mukâteleyi tasnîm eylediklerine burhân-ı kat'î ve bazı yerlerde İslâm'a galebe ederler ise bir bahadırlık izhâr ve mağlub olurlar ise İslâmlar Ermenileri katliâm etdi diye düvel-i ecnebiyeye karşı tazallüm ve şikâyât-da bulunmakda cümle-i tasavvurât ve desâis-i mel'anetkârânelerinden idüğü bedîh olduğu memurîn-i ecnebiyeye karşı müdafaa olunmak mütâlaa-i kâsırânesiyle ma'rûzdur. Fermân.

Vali

Halil

**

*Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden
mevrûd fî 9 Kânûn-ı Sâni sene [1]311 tarihli tezkirenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Esna-yı iğtişâşda vuku'a gelen fesadın keyfiyyât ve kemiyâtına dair sebk eden isti'lâma cevaben Bitlis Vilâyeti'nden vârid olan tahrirâtta o esna-da mezkûr hâdiseyi tevsî' için Ermeniler tarafından bazı musakkafât-ı vakfiyeye ve İslâmlara aid dükkânlarla ateş bırakıldığı gibi mütehayyizândan ve Vilâyet İstînâf Mahkemesi azâsından Derviş Bey'in samanlığı ve Siird'e mülhak Eruh ve Garzan kazaları dahilinde Güzeldere ve civarı bazı kurâda bir İslâm ve elli dokuz Ermeni ve yüz yirmi dokuz Süryani hâneleri ve Süryanilerin bir ma'bedi kezâ Ermeniler tarafından ihrâk edildiği ve esna-yı iğtişâşta İslâm ve Ermeni kurâsından Ermeni ve Kürd eşkıyası hayvanât ve eşya gasb etmişler ise de her tarafça teşkil kılınan komisyonlar ve sevk olunan memurîn ma'rifetiyle peyderpey istirdâd olunarak ashâbına i'tâ kılınmakda olduğu iş'âr olunmuş olmakla Tesrî'-i Muamelât Komisyonu kararıyla berây-ı malumât tebliğ-i keyfiyete ibtidâr olundu. Ol bâbda.

[21 Ocak 1896]

HR. SYS, 2805/1

31

**DİYARBAKIR, MAMURETÜLAZİZ VE SİVAS
VİLAYETLERİYLE BU VİLAYETLERE BAĞLI
YERLERDEKİ ERMENİLERİN MÜSLÜMANLARA
YÖNELTTİKLERİ SALDIRILAR**

Diyarbakır, Mamuretülaziz ve Sivas vilayetleriyle bu vilayetlere bağlı Arapkir, Merzifon, Harput, Havza, Amasya ve Malatya'daki Ermenilerin özellikle Cuma namazına giden Müslümanlara yönelttikleri saldırılar ve bu saldırılar sonucunda meydana gelen kayıp ve yaralılarla ilgili olarak Erkân-ı Harp İkinci Feriki Abdullah b. Rüstem tarafından hazırlanan rapor

Eyalât-ı malume dahilinde ahîren tahaddüs etmiş olan iğtişâşâtın esbâb ve mahiyâtı hakkında harice bir takım erâcîf aksettirmekle tervîc-i mefâside

Çalışanlar bulunması muhtemel olmasına ve kulları da irâde-i seniyye-i hazret-i Padişahî üzerine iğtişâşât-ı vâkı‘ayı teskine memur olanlar miyânında bulunduğuma mebnî bu meseleye müteferri‘ ve tahkikât-ı sahîha ile müşahedât-ı mahsusaya müstenid bazı ahvâl ve hakâyıkı arz ve teşrîh etmeğî ve zâifden addederim.

Herhangi mahalde iğtişâş zuhur etmiş ise sebebi Ermenilerin tecavüzât-ı adîde ve mütekaddimesi olmuştur. Ahali-i İslâmiye'nin ilcâ-yı taassubla tebaa-i Hristiyanîye'ye taarruz etmelerine nasıl ihtimal verilsin ki, diyânet-i celîle-i İslâmiye böyle bir taarruzun vuku‘una mâni olur. Malumdur ki, taassub bir adamın mensub olduğu dine şiddet-i irtibâtı demektir. Herhangi kavmin olursa olsun kanaat-i vicdaniye ve ihtisasât-ı mahsusasını bazı şerâit-i hafife ile himaye etmek din-i mübîn-i İslâm'ın ahkâm-ı esasiyesinden olup bu dinde taassub ihtiyar edenlerin ise hiçbir kavim ve mezhebe taarruz etmemeleri tabîidir. Bin bu kadar seneden beri havali-i şarkıyede tahaddüs etmiş olan ahvâl ve vekâyî'e karşı bu kadar edyân ve mezâhibin taarruzdan masûn kalmasına şeriat-ı garrâ-yı Muhammediye'nin eser-i himayeti olmaktan başka bir nazarla bakılamaz. İtlâf ve tahrib hukuk-ı ümemin en muhık kavâ'idinden addolunduğu bir zamanda zuhur ile her türlü ahkâm-ı adl ü hakkâniyeti te'sis ve ibrâz eden Osmanlılar dahi şu altı yüz sene zarfında seyfenâm etdikleri akvâmın hayat ve mezhebini muhafaza-i mahsusa tahtında bulundurmakla isbat-ı ulüvv-i cenâb eylemişlerdir. Terbiye-i mezhebiye üzerine müesses olan o hissiyât değışmemiştir ve değışmek ihtimali de yoktur.

İğtişâşât-ı ahîreyi tevlîd eden Ermeni kıyâmlarına gelince: Bu kıyâmın sebep-i müstakilli, bugün muhtelif kanunlarla idare olunan akvâmı bile devlet-i metbû‘aları aleyhine kaldıran ve kaldırmakda bulunmuş olan sevda-yı istiklâlin Ermeni sâkin olan vilâyetlerde ıslâhât icrası lüzumunu mutazammın olmak üzere Berlin Muâhedenâmesi'ne derc olunan bir fıkra münasebetiyle Ermeni hevâdârânının dimâğına intikal etmesi olmuştur. Fakat mikdar ve kuvvetçe ahali-i İslâmiye ile nisbet kabul edemeyecek derecede zayıf bulunan Ermeniler (şerâit-i muhiyye)nin müsaadesizliğini icad etmiş oldukları bir kaide vasıtasıyla cebr ve ikmâl etmek istemişlerdir ki bu kaide de (mağlubiyetden istifade) etmektir.

Şu son sekiz-on sene zarfında ittihâz etmiş oldukları meslekle muamele- lât-ı câriye delâil ve teşrîhâtıyla isbat eder ki Ermeniler ne suretle olursa ol- sun ahali-i İslâmiye'yi tehyîc ile kendilerini bunların şiddet-i muhakkasına hedef etmek ve bu suretle kulûb-ı âmmeye ilkâ edecekleri hiss-i rikkatden istifadeye çalışmak maksadını takib etmişler ve ihtimal ki bu yolda göstere-cekleri fedakârlığın semeresiz kalmayacağı va'dini haricden almışlardır. Er- meniler yedinde tutulup da el-yevm Hükûmet-i Seniyye nezdinde bulunan evrak-ı muzır ve matbû'a ve saire bu ciheti isbat ve tavzîh eder.

İğtişâşât-ı vâkı'a Avrupa'nın her yerinde görülmüş olan şûrişlerin bir aynı iken ecnebilerin buna li-fikrin (katliâm) nâmını vererek ehemmiyetini tecsîm ve şekil ve mahiyetini başka yolda tersîm etmeleri hakikat-i hâle mu- gayir olduğundan erbâb-ı adl ü insaf nazarında makbûl olamaz.

Ermeni iğtişâşâtı hatve be-hatve takib ve tedkik olundukda muttarid bir programla ve bir emir ve maksada tâbi olarak hareket etmiş oldukları görülür.

Ahîren pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de îkâ'ına cür'et etdikleri şûriş günlerinde Anadolu'nun uzak yakın her tarafında nümâyîşler icrasına müsâ- ra'at ve hatta âfide tafsîl edileceği vechile Diyarbakır gibi eyalât-ı ba'idede bile mekâtib ve me'âbidi tatil ve dükkânlarını sed ile mahzar-ı umumî tertib ve idare-i âdile-i Osmaniyye'yi alenen tenkid etmek gibi tehyîcât-ı fesad-cû- yâneye cür'et etmeleri, fikirlerinin aynı cereyân dahilinde bulunmuş olduğun- nu her vicdana kanaat-bahş olacak suretde tenbihe kâfidir.

İğtişâşât esnasında ele geçirilmiş olan Ermeni evrak-ı muzırarası arasın- da zuhur eden şarkılardan bir çoğu Ermenileri ahali-i İslâmiye aleyhinde sevk ve tehyîc edecek ve hatta İslâmların mal ve canına taarruzu mübâh gösterecek telkinât-ı menfûreyi muhtevî olduğu müşahede edilerek hükûmet tarafından bir kısmı mahkemeye tevdi' ve bir takımı Bâbîâli cânib-i samîsine arz u tak- dim kılınmıştır.

Ermenilerin yalnız ıslâhât talebiyle kıyâm etmemiş oldukları eyalât-ı malume dahilinde ıslâhât icrasına teşebbüs buyurulduktan sonra da tervîc-i mefâside devam ve bu ıslâhâta imtiyâz nâmını vererek ahali-i İslâmiye'yi bu münasebetle de tehyîce ikdâm etmelerinden malum olur. Tahkikât-ı resmîye

ile sâbit olduğu üzere gâh ü bî-gâh bir takım Ermeniler, Çerkes ve zabtiye kıyafetine girerek rast geldikleri Müslüman köylerinin bir kısmını "Ermenileri urunuz. O yolda emir gelmiştir." gibi ilkâât-ı fesad-cûyâne ile ve bir takımını da "Bu havali Ermenilere verildi. Artık sizden asker ve vergi alınmayacaktır. Her suretle rahat edeceksiniz ve güzel memuriyetlerde istihdam olunacaksınız." gibi iğfalât-ı hainâne ile ıdlâle çalışmışlardır.

Her taraf nâire-i iğtişâş içinde bulunduğu bir zamanda bile Ermeni milleti efrâdından Malatyalı Sirob oğlu Karabet'in Malatya Sancağı muzâfâtından Akçadağ Kazası dahilinde Dümüklü karyesiyle diğer on beş karyede mütemekkin Kızılbaşları ıdlâl ile küfür ve garâbetle mâlî bir mezheb ihtirâ' ederek beş yüzü mütecâviz Kızılbaş Hükûmet-i Seniyye aleyhinde isyan ettirmiş ve fakat saye-i satvet-vâye-i hazret-i Padişahî'de sevk olunan müfreze-i askeriye ma'rifetiyle cemiyetleri berbad ve erbâb-ı şakâvet ve mefsedet tenkîl olunmuştur.

Vilâyât-ı Sitte dahilinde icra olunacağı ilân buyurulan ıslâhât her sınıf tebaa-i mesude-i hazret-i Padişahî'nin bir kat daha te'min-i hukuk ve refahiyetinden ibaret iken buna imtiyâz nâmını vermek isteyerek asırlardan beri hanedan-ı Hilâfet'e habl-i metin-i sadakat ve ubûdiyetle merbût bulunan Müslümanlarla mezâhib-i saire ashâbını ye's ve heyecana dûcâr etmeğe çalışmaları da Ermenilerin fitneyi ikaza masrûf olan harekât-ı redîelerindendir. Maa-mâfih arzu ettikleri fesad-ı umumînin bu gibi ilkâât ve tahrikât ile de zuhur edememekde olduğunu gören erbâb-ı mefsedet her türlü cür'et ve fedakârlığı ihtiyar ve her tarafça taarruzât-ı fi'liyeye ictisâr ederek bazı yerlerde cevâmi'-i şerifeye hücum etmek ve bazı mahallerde ulema ve eşraf-ı İslâmiye'yi katl veya tahkire cür'et eylemekle nâire-i fesadı îkâd ettikten ve içlerindeki zî-kıymet eşyayı zaten hânelerine nakletmiş oldukları dükkânlarını ihrâk eyledikten sonra evlerine tahassunla evvelce ihzâr eylemiş oldukları metris ve mazgallardan¹⁸ büyütl ve ahali-i İslâmiye üzerine kurşun ve humbaralar yağdırmışlardır. Bu humbaralar ihtirâ'ât-ı cedîdeden olup cemiyet-i beşeriyenin asayiş ve intizamını ihlâlde çalışan anarşistler yedinde câ-be-câ görülmüş olan

¹⁸ Metinde "mazgan" şeklinde geçmektedir.

humbaraların aynıdır. İsti'mâl etmiş oldukları esliha ise her nev' âlât-ı câri-hadan başka Firinka, Martini, Winchester, kapaklı ve sair nev' tüfeklerdir.

Ermenilerin her taraftaki kıyâm ve hareketleri tedkik olursa erbâb-ı fesad taarruzda bulunan istila ordusunun düşman memleketinde kuvâ-yı cesîmeye tesadûf eder etmez hâl-i tedâfü'ü ahz etmesine tamamen müşâbih olmak üzere fitneyi ikaz edinceye kadar tecavüz ve ondan sonra müdafaa hâlinde görülür.

Daire-i iğtişâsın bu kadar tevessü'le ihtilâlin böyle bir şekl-i müdhîş ahz edeceğini tahmin edememiş olduklarını ve fesadın bu suretle hân mân-sûz olacağını evvelden takdir ile erbâb-ı şerr ü mefsedeti Hükûmet-i Seniyye'nin adaletine arz eylememeleri bu felâketi icab eylemiş bulunduğunu Ermeni mu'teberânından bir çoğunun lisan-ı telehhûf beyânından işitdim.

Tecavüzât-ı mütekaddimenin Ermeniler tarafından vuku'a getirildiği-ne Mardin, Ergani Madeni, Tokad, Hazro kasabalarını misal makamında arz ederim. Bunlar ma'reke-i ihtilâliye dahilinde olmakla beraber iğtişâşdan ma-sûn kalmışlardır. Çünkü Mardin Kasabası'nda mütemekkin Ermeniler Arab-ca ile mütekellim olup başka lisana vâkıf olmamalarından dolayı Ermeni komitesinin ilkâat ve tehyîcâtını telakki edemeyerek râbîta-i lisaniye ile merbût bulundukları ahali-i İslâmiye'ye daima âsâr-ı muhâdenet göstermişler ve Müslümanlar da Ermeni vatandaşlarını galeyana gelmiş olan bazı aşâyire karşı bilfi'l müdafaaya şitâb ederek bir Ermeni'nin burnu kanamamış olduğu hâl-de yirmiyi mütecâviz ehl-i İslâm bu yolda feda-yı can etmişlerdir. Ergani Madeni'ndeki Ermeniler mikdarca kalîl ve hüsn-i hâl ve muâşeret cihetine sâlik olmalarından dolayı bunların taarruzdan masûniyetine İslâmlar tarafından son derecede bezl-i mesâî edildiği ve Hazro Kasabası ile kurâ-yı mütecâ-viresindeki ahali-i Hristiyanîye dahi erbâb-ı fesad tarafından isyana davet olduğu sırada akîbet-i hâlî derk ve teferrüsle hanedan-ı mahallîden Seyfed-din Bey'e müracaat ve fenalıkda bulunmayacaklarını te'mine müsâra'at ettik-lerinden hepsinin can ve mal ve ırzı muhafaza ve bir-iki defa âsâr-ı heyecan göstermiş olan aşâyir-i mütecâvireye karşı İslâmlar tarafından fi'len müda-faa olduğu memurîn ve ruhbân-ı ecnebiyenin bizzat müşahede etmiş oldukları hakâyıkdandır.

Tokad Kasabası Ermeni fesadının birkaç seneden beri cevelângâhı ke-silmiş olmakla beraber bu gibi bir fitne-i azîmenin ma'mûriyet-i mahalliye-yi imha ve refahiyet-i umumiye-yi ifnâya sebep olacağını dûr-endîşâne mütâlaa eden bazı Ermeni ukalâsı hükûmet-i mahalliye-nin davet ve nasihati üzerine içlerindeki fesedededen elli kadarını Hükûmet-i Seniyye'ye teslim ve vatanları-nın şûriş ve harâbîden masûniyetini bu suretle te'min edebilmişlerdir ki bun-lar ahali-i İslâmiye'nin her hâl ü kârda erbâb-ı fesada karşı tedafü'î bir mes-lek ihtiyar ederek taarruzdan son dereceye kadar ictinâb etmiş olduklarına bir delil-i müskit addolunabilir.

Tarafeyn maktûlü arasındaki nisbetsizliğe gelince:

Mağlubiyetden istifade maksadıyla hareket etmekde olan Ermenilerin enzâr ve rikkat-i umumiye-yi celb için an-kasdın mikdar ve fiyatı ı'zâm ederek âlemde vücudları ve sicill-i nüfusda kayıtları olmayan veya olup da bir-iki ay evvel koleradan veya başka bir sebepten terk-i hayat etmiş olan eşhâsı bu miyânda zıkr ile te'yid-i müdde'âya çalışmaları ve fitneyi ikaz edinceye ka-dar hâl-i taarruzda bulunarak kendilerinden ziyade cengâver ve isti'mâl-i silaha muktedir olan İslâmlara açıktan açığa hücum etmiş olmaları maktûl-lerinin mikdarını hadd ü hakikatden ziyade ı'zâm etmiş olduğu gibi bu yolda desâisi irtikâba mecburiyet görmeyen Müslümanların maktûllerini meydanda ve ayaklar altında bırakmak istemeyerek beraber götürmeleri dahi vefeyât-ı İslâmiye'nin adedi, vuku'undan dûn görünmeğe sebep olmuştur.

Ma'rûzât-ı vâkı'a-i kemterânemi te'yid ve tevsîk için hedef-i iğtişâş olmuş olan mahallerde şûrişin suret-i zuhurunu da ber-vech-i zîr arz ederim:

Diyarbakır Vukuâtı

Geçen şehir-i Eylül evâhîrinde asayiş tamamen mevcut ve cüz'î-küllî bir sebep ve münasebet mefkûd olduğu hâlde milel-i Hıristiyanîye'nin emni-yet ve istirahatı mefkûd idüğü bahanesiyle Ermeniler dükkânları sed ile kili-selerde ictimâ ve cebr ve tehdid ile milel-i saire-i Hıristiyanîye'yi de daire-i mefsedete idhal ederek üç gün üç gece mütemâdiyen çan çalmak gibi nümâ-yişlerle efkâr-ı umumiye-yi heyecan-bahş olmak istemişler ve teşkil-i hayal-i

hâmında bulundukları Ermenistan'a Diyarbakır Vilâyeti de idhal ve ilâve olunmak için mazbata tanzim ile fesadın mukaddemâtını tehyî'e ve ihzâr eylemişlerdir.

Saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de asayişin bu gibi nümâyişler karşısında da pâ-ber-câ-yı istikrar olduğunu gören Ermenilerin hafî ve celfî ihdâs-ı vekâyi'e gayret ve tecavüzlerini ulema-yı İslâmiye'den ve Özdemir oğlu Osman Paşa merhumun ahfâdından Sîn Cami-i Şerifi Hatibi Hafız Ömer Efendi'yi sokak ortasında tahkire kadar cür'etle efkâr-ı İslâmiye'yi tehyîce sarf-ı makderet etmelerine de ahali-i İslâmiye tecavüzât-ı müttekaddimenin tevîd edebileceği mes'uliyet-i maddiye ve maneviyeden ihtirâzen temkin ile mukabele etmeleri üzerine Ermeni fedaileri geçen Teşrîn-i Evvel'in yirminci Cuma günü Müslümanlar salât-ı Cumayı eda için camilerde bulundukları sırada Cami-i Kebîr, Fatih Paşa, Behram Paşa, Ali Paşa, Sîn ve Arabşeyh camilerine hücum ederek kadın erkek bir hayli İslâm'ı camilerin havlu ve etrafında şehid etmeleri vak'anın mebdet-i zuhuru olmuştur. Camilerde maktûl olan ahali-i İslâmiye'nin mikdar ve hüviyetiyle Hıristiyan maktûllerinin adedi ve bazısının hüviyeti Hükûmet-i Seniyye nezdinde mahfûz zabıtnâmelerle tabib raporu gibi vesâyık-ı mu'tebere delâletiyile malumdur. Her yerde olduğu gibi Diyarbakır'da da îkâ' etmiş oldukları harîkın Ermeniler tarafından vuku'a getirilmiş olduğuna, yangının Ermeni hânelerinden atılan kurşunlara ma'rûz bir sokakdan ve beş mahalden zuhur etmiş ve harîkın itfâsına çalışan memurîn ve asâkir ile beledî çavuş ve tulumbacılarına bile kurşun atarak yangının Anadolu'daki me'âbid-i İslâmiye'nin en cesîmi olan Cami-i Kebîr'e doğru tevsî'-i daire-i sirayet etmesine çalışılması ve bunlardan başka muhterik olan sekiz yüz yetmiş sekiz dükkândan altı yüz yetmiş yedisinin cevâmî' ve mesâcid evkâfı ile ahali-i İslâmiye'ye aid olması kat'iyen delâlet etmektedir.

Hâdis e snasında İslâm'dan yüz otuz maktûl ve yüz mecrûh ve Hıristiyan'dan dahi dört yüz seksen maktûl ve yüz elli mecrûh vuku bulduğu ol bâbdaki tahkikât ile tezâhür etmiştir. Ahali-i İslâmiye'nin Ermenilere karşı tedâfü'î bir meslek ittihâz eylemiş olduklarına İslâm mahallâtında kâin olan beş yüz kadar Hıristiyan hânelerinden içlerinden kurşun atılmaması cihetiyle her suretle taarruzdan masûn kalmaları bir delil-i diğerdur. Ermenilerin evlerden

başka bir takım kiliseleri de dam ve pencerelerinde metrisler yaparak ma‘bed hâlinden ihrac ile tabya şekline ifrâğ ettikleri bu miyânda müşahede olunmuşdur.

Hâdisenin müddet-i devamı olan kırk sekiz saat zarfında Ermeni mu‘teberânı hânelerinden câ-be-câ atılan kurşunlarla humbaralar hükûmetçe ittihâz edilmiş olan tedâbîr-i teskiniyenin hüküm ve te‘sirini ta‘dîl edecek derecede kesretli olmakla beraber ahali-i İslâmiye'nin emr-i hükûmete kemâl-i itaat ve inkıyâdından nâşi teskin-i fitneye muvaffakiyet hâsıl olmuştur.

Arabgir Vukuâtı

Arabgir Kazası'nda mütemekkin Ermenilerin haricle kesret-i ihtilâtı olmak ve kasaba dahilindeki ahali-i İslâmiye'ye nüfusça gâlib bulunmak cihetiyle öteden beri hafî ve celî fikr-i mefsedete hizmet etmekde ve bu suretle kaza-yı mezkûru adeta temâyülât-ı ihtilâliyenin bir merkezi makamına koymakda bulunmuşlardı. Müslümanlar hakkında bir katliâm etmek menvî-i zâmirleri olup bu mel‘anetin esbâb-ı evveliyesini birçok esliha-i mükemmele ve âlât ve ecza-yı nâriye ve saire tedarik ve iddihâr etmekle ihzâr eylemiş oldukları da gerek vak‘a esnasında isti‘mâl etmiş oldukları ve gerek iğtişâşât-dan sonra hükûmetin elegeçirmiş bulunduğu esliha ve humbaralar delâletiyle malum olmakdadır. Bunların bu suretle i‘dâd-ı esbâb-ı fesad ettiklerini bir dereceye kadar hissetmiş olan ahali-i İslâmiye ise mugayir-i marzî-i âlî bir gûnâ ahvâl vuku‘uyla âtiyen bir mes‘uliyet teveccüh etmesinden ihtirâzen hazz u sükût iltizâm etmişlerdir. Senelerden beri fesada müheyyâ bulunan Ermenilere karşı İslâmların müdafaa-i nefis edebilmeleri için on hânede bir silah bile bulunmaması ve bu sırada evlerine iltica ederek çoluk çocuk feryada başlaması üzerine haricdeki Ekrâd kasabaya dahil ve mukabeleten isti‘mâl-i silaha mecbur olarak tecavüzât-ı vâkı‘ayı men‘e çalışdıklarından Ermeniler hem kendi hânelerini ve hem ekseriyetle İslâm malı olan birkaç yüz dükkân ve bir hayli han ile birkaç hâne ve âsâr-ı atîkadan olan Cami-i Kebîr ile dershâne ve kitabhâne ve medâris-i İslâmiye'yi kumbaralarla ihrâk eylemişlerdir. Cami'in ihrâkından dolayı terettüb edecek mes‘uliyeti de İslâmlara tahmîl ve bu suretle setr-i habâset etmek fikriyle kendi kiliselerini de ihrâ-

ka teşebbüs etdikleri hiss olunması üzerine men'-i mefsedet için sevk olunan asâkir-i şahane üzerine dahi hücum etmişlerse de çalınan imdad borusuna Binbaşı İlyas Efendi mikdar-ı kâfi askerle yetişerek bir gûnâ fenalığa ve kili-seyi ihrâk etmelerine meydan vermemiştir.

Arabgir Vukuâtı'nda her türlü tecavüzât ve taarruzâtın Ermeniler tarafından vuku bulduğuna delâlet edecek ahvâlden biri de fesad komitesine dahil olan bir takım eşirrânın vukuâtından evvel rüesâ-yı Ekrâda müracaatla "Bu havali Ermenistan oldu. Sizi pek büyük memuriyetlerde istihdam edeceğiz. Kasabadaki İslâmlarla bir mu'ârazamız vâki olursa bî-taraf durunuz." gibi iğfalâta cür'et etmeleridir. Harîkden ahali-i İslâmiye'nin daha ziyade mutazarrır olması da bu hiyânete mütecâsir olanların Ermeniler miyânında bulunduğu delâlet eder. Yangın esnasında toplanmış olup da Ermenilerin yağma nâminin verdikleri eşya ise bilâhare hükûmet-i mahalliye vasıtasıyla ashâbına iade olunmuştur.

Harput Vukuâtı

Geçen Teşrîn-i Evvel'in yirmi altıncı Perşembe günü saat on buçuk râddelerinde Kesrik karyesinde mütemekkin Ermeni mu'teberânından Bağcıyan Kirkor Efendi'nin hânesinden atılan birkaç el silahın ulemadan İstanbulluzâde Mustafa Efendi'yi ayağından ve Bekir Efendizâde İsmail Efendi'yi elinden ve Vertetilli¹⁹ Ali Efendi'yi dahi kolundan cerh etmesi ve zaten birkaç gün mukaddem lüzum ve münasebet olmadığı hâlde Harput Kasabası'nda dükkânlarını kapamaları ve bilâd-ı mütecâvirede Ermeniler yüzünden vâki olan iğtişâşın efkâr-ı umumiyeğe bir te'sir-i mahsus bulunması üzerine ahali-i İslâmiye tarafından da müdafaa-i nefse mecburiyet görülerek Ermenilerden üç maktûl ve üç mecrûh vuku bulmuştur. Vak'adan haberdâr olan Ekrâd dahi tecemmu' ederek karye-i mezkûre civarında kâin Hüseyin karyesinde bulunan Ermeniler tarafından atılan kurşunlardan bir borazan onbaşı ile birkaç Kürd maktûl olmalarından dolayı Ekrâd-ı merkûme de galeyana gelmiş ise de sevk olunan asâkir-i şahane ile iğtişâş teskin olunabilmiş ve hasbe'l-mevki pek ziyade büyümek isti'dâdını haiz olan iğtişâşât-ı mezkûre-

¹⁹ Metinde "Vertefilli" şeklinde geçmektedir.

nin tevessü' etmeksizin mübeddel-i sükûn olması asâkir-i nusret-meâsir-i hazret-i Padişahî'nin ikdâm-ı tâmmı eseri bulunmuşdur.

Merzifon Vukuâtı

Merzifon'daki vukuâtın zuhu[r]u emrinde Ermeniler tarafından sarf olunan mesâî-i mefsedet-cûyâne enzâr-ı ağyârdan bile istitâr edemeyecek derecelerde vâzih şu son senelerde görülen her türlü Ermeni vekâyî'-i ihtilâliyesinde Merzifon'un bir mevki'-i mahsus işgal ettiği muhakkaktır. Ez-cümle birkaç seneden beri Ermenilerin diyânet-i mübeccele-i İslâmiye ve Hilâfet-i Kübrâ ile Saltanat-ı Seniyye aleyhinde azviyyâtı hâvî yafta yapıştırmak gibi tehyîcât ile bir fesadı davete çalışdıkları da muamelât-ı sâbika delâletiyile malum olur. Hatta İslâm'a mahsus olan cesîm ve mücedded mekteb-i rüşdîyi hafîyyen derûnundaki İslâm bekçi ile beraber ihrâk etdikleri gibi bu yangın etrafa da sirayet ve sırf İslâm'a aid birçok medâris ve cevâmî' ve büyütlük ve dekâkîn ile eşya ve saireyi hâk ile yeksân ederek birçok İslâm ailelerini sefil ve perişan bir hâle düşürmüştür. Mektebin muhterik olmasına teessüf eden Müslümanlara "Size mektebin ne lüzumu vardır." gibi tahkir ve tehyîci mutazammın cevab i'tâ etdikleri maa'l-istiğrâb görülmüş idi. Yedikaryeler nâm mahalle gelmiş olan Ermeni eşkıyası üzerine sevk olunan Süvari Musa Onbaşı'nın maiyyetiyle beraber kasabaya avdet ederken Ermenilerin meşhur manastırlarını hâvî olan Kör karyesinde Ermeniler bunlara hücum ile silah istî'mâl eylemişlerse de bi'l-mukabele birkaçı itlâf olunmakla tecavüzât-ı vâkı'a men' olunabilmiştir. Daha garibi şudur ki hâdiseden birkaç gün mukaddem silah altına celb ve cem' olunan asâkir-i redîfenin Gümüşhacıköyü Kazası'ndan Merzifon Taburu'na sevk olunduğu günden bir gün sonra Hacıköy sokaklarıyla diğer mahallere "Budala Müslümanlar, niçin askere gidiyorsunuz? Birkaç gün sonra mahv olacaksınız!..) gibi ibarât-ı müheyyiceyi hâvî yaftalar yapıştırarak Merzifon'u da her tarafça îkâ' etdikleri fesadın daire-i âteşini dahiline idhale çalışmışlar ve fitneden müctenib ve hükûmete sâdık bazı Ermenileri kilise kapıları önünde gaddarâne itlâf etmişlerdir.

Vukuâtın suret-i zuhuruna gelince: Geçen Teşrîn-i Sânî'nin üçüncü Cuma günü ahali-i İslâmiye öğle vakti Cuma namazını eda için camilerde

bulundukları sırada kilise[de]n çan vasıtasıyla edilen işaret üzerine camilere hücum ile ahali-i İslâmiye'den isim ve hüviyeti hükûmetçe mazbût eşhâs-ı ma'rûfeyi katl ü cerh eylemişler ve bir takımı da umum İslâmları tehyîc için komitelerin camii basdığını ilân ile her tarafa kurşun yağdırmışlardır. Maa-mâfih hükûmetçe ittihâz olunan tedâbîr-i inzibâtiye üzerine şûrişin devamına mümâna'at ve ecnebilerle diğer Hıristiyanların emr-i muhafazalarına her suretle dikkat olunmuştur.

Havza Vukuâtı

Teşrîn-i Sânî'nin dördüncü Cumartesi günü Amasya ve Merzifon Vukuâtı'nın Havza'ya şüyû'uyla karışmış olan efkârı bir kat daha tehyîc için Ermeni dükkânlarının kapanması ve Yenimescid Mahallesi'nde Mekanoğulları'ndan Serkis ile biraderleri ve Merzifonlu Ohan nâm kimselerin hânelelerinde silah doldurur iken tutulmaları ehl-i İslâm'ın nazar-ı dikkatini celb ile kulûb-ı âmmeye ilkâ-yı dehşet etmiş, ihlâl-i asayişe meydan verilmemek üzere taraf-ı hükûmetden her iki tarafın ileri gelenlerine vesâyâ-yı lâzıme icra edilmiş ise de geceleyin saat dokuz râddelerinde Samsun-Amasya şosesi cihetinden ve karanlık olmak münasebetiyle hüviyeti tayin olunamayan bir cemm-i gafîrin hücumu, vukuâtın zuhuru sebebiyet vererek on nefer Ermeni telef ve sekiz hâne eşyası yağma edilmiş ve fakat ertesi gün kuvve-i imdadiyenin yetişmesiyle şûrişin daha ziyade tevessü'üne meydan verilmeden kasabanın asayışı iade olunmuştur.

Amasya Vukuâtı

Merzifon Kasabası'nda olduğu gibi Teşrîn-i Sânî'nin üçüncü Cuma günü Cuma namazının edası esnasında çan sadâlarının zuhuru, vukuâtın sebep-i müstakilli olmuşdur. Amasya Ermenileri zaten bir fesad-ı ikâ' [için] olanca kuvvetleriyle çalışmakda olan ahali-i İslâmiye'yi derece-i nihayede iğzâb etmiş olmak üzere Mushaf-ı Şerif'e burada te'eddüben tasrîh edemeyeceğim suretde hakaret icrasına kıyâm eylemiş oldukları gibi vukuâtdan evvelde dükkânlarını kapamışlardı. Dükkânların açdırılması için mutasarrıf-ı livâ tarafından Ermenilerin ileri gelenlerine icra edilen vesâyânın te'siri gö-

rûlmemesi ve her taraftaki ahvâlin işidilmesi hususu ahali-i İslâmiye'yi cidden telaşa düşürmüştür. Bu sırada birden bire kilise cihetinden atılan camilerde bulunmayan ehl-i İslâm tarafından olunan mukabeleden on iki nefer Ermeni telef olmuş ve salât-ı Cuma münasebetiyle köylerden gelen ahali-i İslâmiye'nin kesret ve mukâvemeti ve mahalli hükûmetinin gayreti neticesi olarak iğtişâşın tevessü'üne meydan verilmemiş ve fakat bazı dükkânlar yağma edilerek birkaç saat zarfında asayiş iade edilmiştir.

Gümüşhane köyünde de Ermeni erbâb-ı fesadından Şehbenderyan'ın hânesine kasabanın eşraf ve hanedanından ve Meclis-i İdare-i Kaza azâsından Arif Efendi'nin davet ile ansızın katl ve bir redîf askerinin cerhi ile galeyana gelen ahali-i İslâmiye'nin taarruzlarında Ermenilerden bir ferdin bile burnu kanamaksızın hayatları muhafaza edilmiş ve yalnız iki Ermeni hânesinin yağma edilmesiyle vukuâtı nihayet verilmiştir.

Malatya Vukuâtı

Sıfat-ı tâbiyyete münâfi hâlleri müstağnî-i arz u izah olan Ermeni milletin Malatya Kasabası'nda bulunan kısmı dahi ikâ'-ı fesad niyetiyle Teşrîn-i Evvel'in yirminci Cuma günü ekseriyetle dükkânları kapadıp yalnız ileri gelenlerinden hükûmet konağı kurbünde dört-beş dükkân sahibinin dükkânlarını açmaları ahali-i İslâmiye'yi endişeye düşürmekle bir takımı Cuma namazıyla ve bir takımı cevâmî'-i şerife kapılarında muhafaza ile meşgul olmalarına mebnî fedai oldukları anlaşılan bazı Ermeniler cami kapılarında görülmüş ise de İslâmları gafil göremedikleri cihetle ikâ'-ı fesada muktedir olamamışlardır. Cumartesi, Pazar, Pazartesi günleri cânib-i hükûmetden Ermenilerin ileri gelenleriyle rüesâ-yı ruhâniyelerine kapalı bulunan dükkânların açdırılması ve bu gibi nümâyişlerle ihlâl-i asayişe sebebiyet vermemeleri için vesâyâ-yı lâzime icra edilmekde iken Hatabpazarı'nda fedai Ehlican oğlu Berber Serkis'in ehl-i İslâm'dan Poskiran karyeli Hamo'yu tıraş ederken boğazlaması Malatya Vukuâtı'na sebebiyet vermiştir. Hamo'nun hûnrîzâne katli üç günden beri zaten telaşda bulunan ahalinin heyecanını bir kat daha tezyîd ettiğinden merkûm Serkis katlolunarak iki taraf beyinde mukâtele zuhur edip Ermeniler evvelce tertib ve tanzim [eyledikleri] bir ta'biye planı mücebince meşveretle hareket ediyormuşçasına kilise ve hânelere cümleten

tahassunla men‘-i şûrişe çalışan asâkir-i şahane ve jandarmalar üzerine mermiler yağdırmışlarsa da ahali-i belde tarafından olunan mukabele ve etraftan gelen aşâyir cânibinden gösterilen tazyikâta mukâvemet edemediklerinden evlerde bulunanların dahi kiliselere gidecekleri sırada evvelce cem‘ ve tedarik etmiş oldukları cephânenin İslâmlara kalacağı fikriyle ihrâkına teşebbüs etmişler ve bu sebeble büyük bir yangın îkâ‘ eylemişlerdir. Cephânenin muhterik olması ve mukâvemetden aciz kalan Ermenilerin dehâlet göstermeleri üzerine bir kısmı askerî kışlasına ve diğer bir kısmı hükûmet konağı karşısındaki hâne ve bazıları da evlerine yerleştirilerek asâkir-i şahane vasıtasıyla hıfz ve vikâye olunmuşlardır.

Cephâneye her ne kadar ateş verilmiş ise de Ermenilerin kendi yanlarında bulunup da isti‘mâl edemedikleri el kumbaraları ve esliha-i mütenevvi‘anın bir çoğu Ekrâd tarafından kaçırılmış olmakla yine bir haylisi redîf deposuyla zâbıta-i mahalliyyede hıfz olunmuş ve Meclis-i İdare-i Hükûmet azâsından Artin Efendi'nin hânesinde bu sırada müte‘addid evrak-ı muzırra ile el kumbaraları bulunmuşdur.

Hâtime

Ma‘rûzât-ı vâkı‘a Havza'dan Diyarbakır'a kadar iğtişâş zuhur etmiş olan mahaller vukuâtı hakkında en ziyade hakikate muvâfık olmak üzere istihsâl edilmiş olan vukuâtın hulâsasıdır. Bu hususda lâzıme-i bî-taraflıye her suretle riâyet edilmiş olduğunu te‘min ederim. Lâyiha-i acizânemde bizzat uğramış olduğum mahaller hakkındaki malumât ve tahkikât ve meşhûdât zıkr ile iktifâ olunarak kurâ ve kasabât-ı sağıre vukuâtı ityân olunmamış ise de her yerde vukuâtın bu suretde zuhur etmesine ve merkez-i hükûmetde ser-nümâ-yı hudûs olacak bir şûrişin te’siri kurâ-yı mülhakaya aksetmek tabîi bulunmasına nazaran mahâll-i sairedaki hâdiselerin mahiyeti de ma‘rûzât-ı kemterânem delâletiyle anlaşılabilir. Ermenilerin büyük küçük her türlü vukuâtı ı‘zâm ve mikdar-ı vefeyât ve hasarâtı mübâlağalı bir suretde ilâm etmeleri esbâbı da metn-i lâyiha-i acizânemde tafsîlât ve delâiliyle arz u ityân edilmiş olduğundan burada tekrarına lüzum yoktur. Saye-i muvaffakiyet-vâye-i hazret-i Padişahî'de asayişin tamamî-i muhafazasını kâfil olacak

tedâbîr-i inzibâtiye hükûmât-ı mahalliyece bir kat daha te'yid ve tevsîk edilmiş olduğundan bundan böyle bu gibi mefâsid-i umrân-sûzâne ile bu kadar büldân ve nevâhînin dûçâr-ı harâbî olmasına bedhâhânın meydan ve imkân bulamayacakları ümid-i kavîsini arz ederim. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 9 Şaban sene [1]313 ve fî 13 Kânûn-ı Sânî sene [1]311

Maiyyet-i Seniyye-i Cenâb-ı Mülûkâne Erkân-ı Harbi

İkinci Feriki

(Mühür)

Abdullah bin Rüstem

Vilâyât	İslâm						Ermeni						Mülâhazât
	Maktûl			Mecrûh			Maktûl			Mecrûh			
	Zükûr	İnâs	Aded	Zükûr	İnâs	Aded	Zükûr	İnâs	Aded	Zükûr	İnâs	Aded	
Diyarbakır Vilâyet-i Celîlesi	523		523	254		254	1971		1971	426		426	
Mamuretülaziz Vilâyet-i Celîlesi	498	174	672				2150		2150	263		263	
Sivas Vilâyet-i Celîlesi	325	17	342	316	1	317	2292	35	2327	472	45	517	
Yekûn	1346	191	1537 ²⁰	570	1	571	6413	35	6448	1161	45	1206	

[25 Ocak 1896]

²⁰ Metinde "1014" şeklinde geçmektedir.

Kilis'te Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında meydana gelen silahlı çatışma sebebiyle bölgeye asker sevk edildiği ve asayişin devamı için gerekli özenin gösterilmesinin istendiği

Bâb-ı Âlî

Daire-i Sadâret

Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn

Tezkire-i hususiye-i Seraskerî suretidir.

Bugün Kilis Kasabası'nın şimâl cihetinde bazı İslâm ve Hıristiyanlar tarafından vuku bulan mudârabe ve mukâteleye ve bir binbaşı kumandasında iki yüz mevcudlu bir bölük asâkir-i şahanenin Ayntab'dan Kilis'e hemen sevki zımında Haleb Nizâmiye Fırkası Kumandanlığı Vekâleti'nden Ayntab Kumandanlığı'na emir verildiğine dair Haleb Vilâyeti'nden şimdi alınan telgrafnâmenin sureti manzûr-ı âlî buyurulmak üzere leffen arz u takdim kılınmış ve şeref-sâdır olup mükerreren tebliğ edilen irâdât-ı seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî mantûk-ı münîfî vechile bunun kable'l-vuku' haber alınarak men' edilmesi hususunda neden müsâamaha edilmiş olduğunun bildirilmesiyle beraber Ayntab'dan gönderildiği beyân edilen asâkir-i şahaneden başkaca oraya daha asker sevkine lüzum olduğu hâlde icab eden mahalden hemen sevk olunarak idâme-i asayişe fevkalâde itina edilmesi zımında bâ-telgraf-nâme-i acizî derhal Beşinci Ordu-yı Hümâyûn Kumandanlığı'yla Zeytun'da bulunan Müşir Edhem Paşa hazretlerine tebligât-ı lâzıme icra edilmiş olmakla muhât-ı ilm-i âlî buyurulmak üzere arz-ı keyfiyete ibtidâr kılındı. Ol bâbda emr u irâde efendim hazretlerindir.

Fî 5 Şevval sene [1]313 ve 8 Mart sene [1]312

Serasker

Rıza

Aslına mutabıktır.

(Mühür)
Âmedî-i Divan-ı Hümayûn

[20 Mart 1896]

Y. A. RES, 78/51

33

**KÖYLERDEN GELEN ERMENİLERİN VAN ŞEHİR
MERKEZİNDE TOPLANMASI**

Civar köylerden gelerek Van'da toplanan Ermenilerin olay çıkarmaları muhtemel olduğundan bu kişilerin köylerine geri dönmelerinin sağlanması ve köylerde askerî tedbirler alınmasının istendiği

Şifre

Başkitâbet'e Hakkari Mutasarrıflığı'ndan

Geçen güz mevsimindeki iğtişâşâtda Van'ın etraf köylerindeki Ermenilerin kâmilan Van'a toplandığı ve bunların da yirmi bin nüfus derecesinde olduğu rivayet olunmasına nazaran kuvvet bularak arzularına muvaffak olmak ümidiyle bir tarîk-ı mukâtele açmak üzere şimdi yine Van'a tecemmu' etdikleri muhakkak bulunduğundan kuvvetleri tedennî etmek üzere bunların yerli yerine ircâ'ı esbâbının istihsâl ve icrasıyla emniyetsizlikden bahisle muhafız istedikleri hâlde de seyyare taburundan beher karyeye münasib mikdar muhafız verilmesi icab-ı maslahatdan görünmekle lâzım gelenlere emrinin i'tâsı ma'rûzdur.

Fî 7 Haziran sene [1]312

Edhem

[19 Haziran 1896]

Y. PRK. UM, 35/9

34

VAN'DAKİ ERMENİ OLAYLARI

Van'da Ermeniler tarafından çıkarılan ve devam eden olayların sona

endirilmesi için şehirdeki İngiliz konsolosunun arabuluculuk girişimlerinin zaman kaybından başka bir işe yaramayacağı, karışıklığın sonaendirilmesi için gerekli tedbirlerin alınması ve isyancılara destek vermek üzere dışardan şehre geleceklere izin verilmemesi için askerî önlemlerin alınmasının istendiği

Şifre

Yenihan'da

Dördüncü Ordu-yı Hümayûnları Müşiri Zeki Paşa Kullarından

Van'da Ferik Sadeddin ve Şemsi Paşa kullarından alınan telgrafnâme-de iki günden beri kimse yerinden hareket etmediği ve silah da atılmadığı ve İngiliz konsolos, fedailerin ileri gelenlerinden birisi Bulgar ve birisi Rusyalı Ermeni ve birisi Almanca tekellüm eder ve ne milletden oldukları meçhûl üç şahısla görüşüp kendilerine icra eylediği vesâyâda silahlarını hükûmete teslim etmek ve başfedailerden on kişi konsoloshâneye teslim olunup bir daha Memâlik-i Şahane'ye girmemek şartıyla asâkir-i şahane muhafazası altında Rusya Ülkesi'ne kadar götürülmek ve bâkî kalan fedailer mazhar-ı afv-ı âlî olmak teklifinde bulunup fedailer de bu sureti kabul etmiş olmaları üzerine sefârethâneye yazdığı iş'âr olunuyor. Van Ermenileri'nin icra-yı fesada kıyâm etdikleri mahaller ekser bahçeler arasında ve dağınık hânelerinde olup erbâb-ı ihtilâlin şimdiye kadar mevcut kuvvetle elde edilmesiyle şûrişe hâtime verilmemesi ve İngiliz konsolosunun da tavassutuna bırakılması mukteziyât-ı maslahatın iltizâmından ziyade muhabere ile vakit geçirilmiş olmasını imâ etmekde olduğundan şûrişe bir nihayet-i kat'îye verilip sükûnetin iadesi esbâbının istikmâline kemâl-i mertebe itina olunması hakkında kumandan-ı müşârunileyhimâyâ vesâyâ-yı lâzıme icra kılındığı ve aşâyirin mugayir-i rızâ-yı âlî bir hareketde bulunmaması hakkında rüesâ-yı aşâyire dahi tebligât-ı şedîde ve ekîde ifa olunduğu gibi Van Kasabası Ermenileri'ne muâvenet için haricden gelecek olanların dahi men'-i duhûlü zımnında lâzım gelen nikâtın asâkir-i şahane ile taht-ı tarassuda alınması için lâzım gelenlere icra-yı vesâyâ kılınarak el-yevm Sivas'a vâsıl olmak üzere şimdi Yenihan'dan hareket olunduğunun mübarek hâk-i pâ-yı ulyâ-yı veli-nimet-i a'zamîlerine yüzüm ve gözüm sürerek arzına cür'et eylerim. Ol bâbda.

Fî 8 Haziran sene [1]312

Zeki

[20 Haziran 1896]

Y. PRK. ASK, 112/26

35 VAN, ERCİŞ VE ADİLCEVAZ'DAKİ ERMENİ OLAYLARI

Van şehir merkezinde silahlı Ermenilerin Müslüman halka, devriye gezen askerler ve karakollara yaptığı saldırılar sonucunda birçok ölen ve yaralanan olduğu; Ermeni isyancıların bazı şartların kabul edilmesi durumunda yabancı konsoloslar aracılığıyla teslim olacaklarını bildirmesinin oyalamadan ibaret olduğu ve nihayetinde fırsatını bularak kaçtıkları; isyana müdahale etmek için gelen Müslüman unsurlara hükümet görevlilerince nasihat edilerek, büyük ölçüde olaylara karışmalarının engellendiği; Van'daki çatışmaların, bağlık alana kaymasının ve bu alanın devamında Ermeni köyleri bulunmasının, isyanı bastırmayı zorlaştırdığı; isyanı bastırmayı zorlaştıran bir başka etkenin de asker sayısı ile erzak miktarındaki yetersizlik olduğu; Fransa konsolosu ile Rusya maslahatgüzarının olayları asıl çıkaranların Osmanlı tebası olmayan Ermeni fedailer olduğunu ifade ettikleri; Erciş ve Adilcevaz'da da Ermeniler tarafından karışıklıklar çıkarıldığı

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi Dördüncü Şubesi

Makam-ı Seraskeri'ye Van Vilâyeti'nden mevrûd telgrafnâme suretidir.

Bugünkü vukuâtın bir kısmı evvelce takdim kılınan telgrafla arz olunmuş idi. Sadeddin Paşa hazretleri eşkıya tarafından muhasara edilen aşâyiri tahlîs eylemiş ise de fakat eşkıyanın aldığı kuvvet ve cür'ete binâen tahassun ettiği hânelerden tard u def' edildikçe hânedan hâneye mürûrla siper arkasından asker ve ahaliye ateş etmiş ve arbede akşama kadar devam eylemiştir. Eşkıya gördüğü tazyik üzerine terk eylediği hânelere ateş verip çıktığından bu sırada bir takım hâneler de muhterik olarak askerin arkasını takiben hod be-hod gitmiş ve eşkıyanın kurşunu altına sokulmuş olan ahali-i İslâmi-

ye'den tahminen elli nefer şehid ve yetmiş kadarı da mecrûh olmuştur. Ar-bedenin şekil ve rengi adeta bir muharebe hâlini gösterip her tarafı şaşırtmış ve ahalice galeyan ve heyecan tezâyüd etmiştir. Nihayet asâkir-i şahane eşkiya tarafından tutulmuş olan caddeleri tasallutdan tahliyeden muvaffakla ve eşkiya da bağların müntehâsında bulunan diğer bir mahallelerine çekilmekle akşam olmuştur. Eşkiya içinde Rusya ve Çerkes ahalisi kıyafetinde birçok adamlar görülmüş olmasına nazaran yeniden imdad almış veyahud kendilerine mahsus olarak saklamış oldukları elbiselerini giyip meydana çıkmışlardır. Bugünkü keşfiyât ve meşhûdâtta eşkıyanın gerek esliha ve gerek talim ve terbiyece mükemmel oldukları ve suret-i hâlin ve planlarının bir suret-i mahirânede vaktiyle tertib etmiş bulundukları tezâhür etmiştir. Mülhakâtdan alınan iş'ârâtta Erciş ve Adilcevaz kasabalarındaki şûrişler bir takım telefât ve hasarâtla teskin edilmiş ise de mezkûr kurâlarca ve gerek merkez karyelerince Ekrâdın hücumlarının devamı anlaşılmış ve Karçıkan Kazası'ndan malumât alınamadığı cihetle oraca olan şûrişin ne hâl ve netice kesb eylediği bildirilmemiştir. Asâkir-i şahanenin mevcudu merkezin asayişini bile te'mine kâfi olmadığından mülhakâtda icabı kadar asâkir-i şahane bulundurulamamaktadır. Serî'an Van'a yetiştirilmesi fermân buyurulan taburlar daha gelemediği gibi bir haftaya kadar dahi gelmesi me'mûl olmadığı arz olunur. Fermân.

**

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi Dördüncü Şubesi

*Van Vilâyeti'yle Ferik Sadeddin ve
Kumandan Şemsi Paşa hazretlerinden müştereken Makam-ı
Sâmî-i Seraskerî'ye vârid olan şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.*

Beş gün mukaddem Ermeni murahhasası makam-ı Vilâyet'e verdiği takrîrde vücudu olmadığı ve hâdise-i hâzırada bir ferdi dahi görülmediği hâlde Ekrâdın hücum ve tasallutundan emin olmadıklarına dair bir takım iş'ârâtta bulunmuş ve çarşılarda gezip dolaşmak üzere mahsusen bir tabur memur edilmiş iken onun vücudunu inkâr eylemiş idi. Evvelki gece makam-ı Vilâyet'den görülen lüzum üzerine derdest edilen bir Ermeni kızının üzerinde bir

takım evrak-ı muzırıra zuhur etmesinden ve zaten sâbıkası dahi olmasından nâşi dünkü gün daire-i hükûmete celb ile isticvâb olunarak tevkifi lâzım gelmesine binâen hükûmetçe vâlidesiyle bir de papas yanında bulunduğu hâlde bir mahall-i mahsusda tevkif olunmasından canları sıkılmış ve esasen şuraya çeteler saldırarak aşâyiri iğzâb esbâbına teşebbüs eylemiş olan Ermeniler bu gece Van'ın bahçelikleri etrafında devriyeye çıkan asâkir-i şahane kolunu pusuya düşürerek zâbitiyle bir neferini ağırca suretde cerh etmişlerdir. Kol tarafından dahi mukabele-i bi'l-misl ile ateş edilmiş ise de fedailer kaçmış ve yalnız bir hayvanları urularak düşmüş kalmıştır. Hayvan ise Çarıkçıoğlu nâmında bir Ermeni'nin olduğu Van halkınca malum olduğundan hükûmetçe takib-i maslahatla işin menba'ı bulunması melhûzdur. Biz zamandan beri İran'dan silah ve cephâne tedarikiyle hazırlanmakda oldukları elde edilen evrak meâlinden anlaşılmakda bulunduğu gibi şu bir hafta içinde gösterdikleri etvâr-ı dürüşâne ile de hazırlıklarını itmâm eylediklerini imâ etmekde olduklarından dün geceki vukuâtı meydana getirmişlerdir. Her sabah saat onda bahçelerde ikamet eden Ermeni esnafı çarşıya inmekdeler iken bu sabah saat dörde kadar hiçbir ferdin kasabaya inmemesi ve hatta ekmekçi fırınlarının açılmaması bunların dimâğlarındaki fesadı pek vâzıh göstermekde olduğundan asâkir-i şahane tarafından iltizâm kılınagelen dikkat ve basîret arttırılmış ise de gece yaralanan kol zâbitini inleyerek hastahâneye götürdükleri sırada birkaç genç Ermeni'nin bıyık bükerek istihzâ eylemesi ve yolu Ermeni hânelerinin önünden geçen bazı İslâmlara ve asâkir-i şahane üzerine pencerelerden tüfenk atılması üzerine ahali galeyana gelerek şûriş kopmuştur. Bağlık gayet vâsi' ve etrafı toprak duvar ile muhât seyrek seyrek hânelerden müteşekkil olduğundan ve müntehâsıyla şehir arasında bir buçuk saatlik mesafe bulunduğundan muhafazası gayet müşkil ve asâkir-i şahanenin pek ziyade dağılmasını mücibdir. Bazı Ermeni hânelerinin yarı yerine kadar örtülerek mazgallar yapılmış ve oralardan gelip geçen asâkir-i şahane ve ahali-i İslâmiye üzerlerine kurşun endâht edilmekde bulunmuş idi. Bunların kurşunları ekseriya nikel ve bazen kurşun madeninden olduğu bazı yaralılarından çıkarılmış olan mermiden müstebân ve binâenaleyh mücehhez oldukları esliha beş ateşli ve Rusyakârî sürmeli tüfenkler olduğu zâhir olmuştur. Ahali-i İslâmiye elinde ise eski kılınç ve kaval tûfengi ve piştov gibi esliha-i atîkadan baş-

ka bir şey yok ve ekserîsinde sopadan gayrı alet-i müdafaa mefkûddur. Şu hâlde, bulunan iki taraf ahali arasında yine Ermeniler taraflarından verilen sebebiyete binâen sabahleyin saat dört buçukda başlıyan şûriş asâkir-i şahane tarafından durmayıp koşmak suretiyle sokaklarda devredilerek olunan ikdâm semeresiyle saat on buçukda hitâm bulmuşdur. Şu aralık asâkir-i şahane ve ahaliden yaralı ve şehid olduğu gibi Ermenilerden de yaralı ve mak-tûl var ise de mikdarı henüz anlaşılamamış ve fakat hepsi elli altı neferden ziyade olmaması ağıleb-i ihtimalâtından bulunmuşdur. Asıl mesele bu vukuât-dan haberdâr olan aşâyirin Van'a melhûz olan muhâcemâtı olup şehrin pek dağınık bir vaziyetde bulunmasından nâşi eldeki mevcud ile muhafazasında tesadüf-i müşkilât ve men'-i muhâceme emrinde uğranılacak su'ûbât şâyeste-i teemmül idüğünden buna mahal kalmamak üzere Van'da şâyân-ı ehem-miyet bir vukuât olmayıp eğer oralara mübâlağalı suretde aksolunursa itimad edilmemesi ve zinhâr zinhâr yerlerinden hareket olunmaması aşâyir rüesâsına bâ-telgraf yazılmış ve Hamidiye Alayları Nizâmiye ümerâsına da vesâ-yâ-yı mukteziye ifa edilmiş olduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 3 Haziran sene [1]312

**

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi Dördüncü Şubesi

*Van Vilâyeti'yle Sekizinci Fırka Kumandanlığı'ndan
ve Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den Ferik Sadeddin Paşa
hazretlerinden vârid olan şifreli telgraftâmenin suret-i mahlûlesidir.*

Bugün dahi sabahdan akşama kadar muharebe devam etmiştir. Dün gece Ermeni fedaileri köylerden imdad almış ve karanlıktan bi'l-istifade dünkü gün on beş şahsa makar olan hâneler bugün kırk-ellişer fedaiye birer istihkâm olmuş olduğundan el-yevm dehşet-engîz bir mikdarda İslâm şehid etmişlerdir. Ermenilerden dahi telefât vardır. Asâkir-i şahane ahali-i İslâmiye'yi dağıtmak ve Ermenilere nasihat etmekle meşgul olduklarından çok de-fa isti'mâl-i silah eylememiştir. Binâenaleyh asâkir-i şahaneden telefât yok-

dur. Aşâyir halkından bugün Van'a tek tük birkaç şahıs gelmiş ise de aşâyirin harekâtını imâ eder bir hâl görülmemiş, maamâfih ulema ve eşraf-ı memleket celb ile efrâd-ı nâsa tebliğ olunmak üzere ifa-yı vesâyâ edilmiş ve aşâyire tekrar telgraflar ve tahrirâtlar yazılarak Van'a gelmemeleri ihtar ve gelecekleri yollar üzerindeki köprü başlarına men'-i mürûrları için asâkir-i şahane ikame olunmuş idüğü arz olunur. Fermân.

Fî 4 Haziran sene [1]312

**

Makam-ı Seraskerî
Mektubî Kalemi

Van'da Yâverân-ı Cenâb-ı Şehriyârî'den
Sadeddin Paşa Hazretlerinden Mevrûd Saat 5/Gündüz,
5 Haziran Sene [1]312 Tarihli Şifreli Telgrafnâmenin Halli

Bugün dahi şehir dahilinde bir vukuât olmamış ve dükkânlar asâkir-i şahane tarafından muhafaza olunarak zâyîâta meydan verilmemiştir. Fakat şehirden haric ve bir buçuk saat mesafede bağlîğın müntehâsında vâki Ermeni mahallesi etrafındaki hâneler müdafaa hâline konulmuş ve içlerine fedailer oturdulmuş olduğundan civar[da] kimseyi gezdirmemekdedirler. Hânelerden birisine asâkir-i şahane yaklaştığında mu'allem asker gibi yaylım ateşle istikbal edilmiştir. Uzakdan "Biz sizin rahatınız için geziyoruz." [denilip] üfenk ateş edip ve seslendikde: "Biz sizin muhafazanıza muhtac değiliz, istemeyiz. İngilizler sağ olsun. Onlar bizi muhafaza ederler." deyu cevap vermişlerdir. Bugüne kadar üzerlerine asâkir-i şahane tarafından isti'mâl-i esliha olunmamıştır. Ancak bu sabah bahçelikde ve Ermeni mahallesine yakın bir mahalde kâin hastahâne civarındaki karakolhâneye otuz kadar fedai hücum etmek istemişlerse de müdafaa olunarak iki telefât verdikleri hâlde ric'at etmişler, etraf köylerinden yüz kadar İslâm, Ermeni mahallesine hücum etmek üzere ellerinde sopalarla gelmişler ise de karşılanarak olunan nesâyih üzerine avdet etmişler ve yarı yoldan dönüp görünmeyecek yerlerden yine mahalleye yanaşdıkları asâkir-i şahane tarafından görülüp üzerlerine varılmış ve Ermeniler taraflarından dahi hem asâkir-i şahaneye ve hem ahaliye ateş edilmiş olduğundan ahaliden iki yaralı, bir şehid vuku bulmuştur. Başka gûnâ vukuât yoktur. Fakat İngiliz konsülü bir düziye mahallâtı gezerek bahçelik Erme-

ni mahallesinden haricde kalan Ermeni kadın ve erkeklerini toplayıp Ermeni mahallesine götürmekdedir. Maḥsûsât-ı kemterâneme nazaran müdafaa hâline konulmuş olan hâneleri kaide-i harbiyeye tevḥîk mûmâileyh intihâb etmiş olmalıdır. Çünkü kendisi askerdir. Bu mahalleye vaktiyle misyonerler tarafından fukarâyı iâşe bahanesiyle zahire doldurulmuş olduğundan harice muhtac değildirler. Şimdi o mahalleyi kimseyi yanaşdırmıyorlar. Harb etmeyince yanaşmak kâbil değildir. Bu hâl ise "Asâkir-i şahane ile Ermeniler çarpışmağa başlamışdır." havâdisinin intişârını mûcib olarak bu da bütün aşâyirin yerinden hareketini icab edip²¹ buradaki meşguliyet aşâyirin def'ine de mâni olur. Burada kalırsa Ermeniler silahları sayesinde kimseyi yanlarına sokmamış olacaklarından bütün bütün şımararak iyi bir neticeye (...)♦ olunamayacaktır. Asâkir-i şahanenin hücumunda muvaffakiyet husûlü mutlaka tahassun ettikleri hânelere Withworth topu ile bir gedik açmağa mütevakıftır, başka değildir. Çünkü meydan değil bahçelik ve sokak aralarıdır. Ermeniler (...)♦ hâzır[lık]ları mükemmeldir. Mevkileri metindir. Aralarında ecnebler vardır. Hatta bu defa urulanların içinde şapkalılar dahi vardır. Şapka dahi mahfûzdur. İş uzadıkça netice dahi kesb-i ehemmiyet etmiş olduğu ma'rûzdur. Fermân.

Bâb-ı Âlî

Daire-i Sadâret-i Uzmâ

Mektubî Kalemî

Van Vilâyeti'nden vârid olan şifre telgrafnâme hallidir.

Kasaba derûnundaki şûriş ilk günü basdırılmış ve el-yevm kasabada sükûnet devam etmekde bulunmuşdur. Fakat isyanda devam eden Ermeniler, kasabanın bir saat haricinde ve iki saat devresinde Bağlık denilen bahçelerde muntazam hâneleri şâmil mahallâtta hânelere tahassun eden Ermeniler yaptıkları mazgallardan kurşun atdıkları cihetle bu mahallâtta asâkir-i şahanenin gezdirilmesi her hâlde muhâtaradan ve işi büsbütün alevlendirmekden hâlî olmadığından etraftan men'-i iştirak ve teskin-i şûrişe bakılmaktadır. Dün gece vukuât olmamış ve bugün yalnız asâkir-i şahane hastahânesi civa-

²¹ Metinde "eden" şeklinde geçmektedir.

♦ Bu işaret, belgenin orijinalinde deşifre edilemediği için sadece rakam veya harf dizisi şeklinde yazılan kelimeleri ifade etmektedir.

rındaki karakolhâneye tasallut eden Ermeniler olunan müdafaa üzerine iki telefât vererek ric'at etmişlerdir. El-yevm Ermeniler mezkûr bahçelerdeki hânelerinde tahassun hâlinde olup o cihete giden asker ve ahaliyi yaklaştırmayıp kurşun atmaktadırlar ve meydanda başka arbede ve muhâceme gibi hâller yoktur. Erciş ve Adilcevaz kazalarından bugün alınan telgrafnâmelerde bu iki kasabada dahi bugün Ermeni fesadı olarak hâdise ve şûriş zuhura geldiği ve nüfusça birkaç telefât ve yağma ve hasar vuku bulduğu yazılıyor. Men' ve teskini zımında vesâyâ-yı lâzime ve kaviyye icra kılındı. Erciş Kasabası'nda iki bölük asâkir-i şahane var ise de Adilcevaz'da asker olmadığından haricden celb ve sevki çareleri düşünülüyor. Hasara uğrayan Van Ermenileri'nden zükûr ve inâs iki bine karîb ahali, hânelerinden İngiltere ve Rusya konsoloslarıyla Amerika misyonerlerinin hânelerine tedricen ictimâ ettiklerinden bunlar tarafından iâşelerine bakılmaktadır ve bu kabîl İslâm hânelerine de iltica etmiş²² daha bir takım Ermeni aileleri olmakla bunların iâşelerine hükûmetçe bakılmak lâzım ise de ne iâne ve ne de emvâlden mevcut para ve zahire bulunmamakla icra-yı iktizâsı arz olunur. Fermân.

Fî 5 Haziran sene [1]312

Vali
Nâzım

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemî

Van Vilâyeti'yle

Ferik Sadeddin Paşa hazretlerinden vârid olan şifre telgrafnâme hallidir.

Bu sabah İngiltere konsolosu nezd-i çâkerânemize gelerek bağlarda tahassun eden fedailerin vuku bulan daveti üzerine yanlarına gidip bunların içinde reis ve söz anlayanlarından bir Bulgar ve bir de Rusyalı bir Ermeni ve Almanca tekellüm eder ve kangî milletden olduğu malum olmayan diğer birisi ki üç şahs-ı ecnebi ile görüşüp hükûmet-i mahalliyeye karşı bu harekât ve isyanlarının neticesi gerek kendileri ve gerek bî-günah bir takım Ermeniler hakkında pek vahim ve tehlikeli olduğunu anlatıp bu yolda birçok nasi-

²² Metinde "etmiş idi" şeklinde geçmektedir.

hatda bulunması üzerine bu üç şahıs tarafından izhâr-ı nedâmetle konsolos-ı mûmâileyhin re'y ve mütâlaasını sual eylediklerinden bu fesadın asıl rüesâ ve mürettiblerinden ta'ayyün edecek on şahsın bir bölük asâkir-i şahane muhafazası altında bulunmak üzere konsoloshâneye teslim olmalarına ve yalnız fedailerin tahassun etdikleri iki hânedede mevcut olan esliha ve cephânenin de hükûmete teslimine muvâfakat etdikleri hâlde sairlerin de mazhar-ı afv-ı âlî olmak üzere tasrîh ve iş'ârda bulunacağı re'y ve mütâlaasını söylemesine onlar dahi razı oldukları cevabında bulu[n]duklarını hikâyeye eylemiş ve bugün kendisi keyfiyeti Dersââdet Sefâreti'ne telgrafla yazacağından beyhûde kan dökmekten ise böyle bir tedbir ile gâilenin ortadan kaldırılıp asayişin iadesi münasib ve mizac-ı vakt ü hükûmete de muvâfık olduğundan taraf-ı çâkerânemden dahi arz-ı keyfiyetle istihsâl-i müsaade ve me'zûn olunması iltimasında bulunmuştur. Konsoloshâneye teslim olunacak mezkûr on kadar rüesâ-yı fesadı bir livâ kumandasıyla bir tabur asâkir-i şahanenin taht-ı muhafazasında olarak kendisi bizzat tebligât ifa ile bir daha gelmemek için Memâlik-i Osmaniyye'den çıkarıp Rusya hududuna götürüp tard edeceğini dahi ilâveten dermiyân eylemiştir. Meselenin bir vesâtat-ı siyasîsi ... icra-yı iktizâsı her hâlde re'y-i âlîlerine mütevakkıf mevâddan bulunduğu arz olunur. Fermân.

Fî 6 Haziran sene [1]312

Vali

Nâzım

Makam-ı Seraskerî

Mektubî Kalemi

Ferik

Sadeddin

Van'da Yâverân-ı Cenâb-ı Şehriyârî'den Ferik

Sadeddin Paşa Hazretlerinden Mevrûd Saat: 2/Gündüz,

6 Haziran Sene [1]312 Tarihli Şifreli Telgrafnâmenin Halli

Bugün sabahdan akşama kadar hiçbir tüfenk atılmamış ve kimse yerinden hareket etmemiştir. Ancak Giravi Aşireti'nden dört yüz kişi kadar bağliğa dahil olmuşlar ise de karşı varılarak hiçbir gûnâ fenalığa meydan verilmeksizin geriye çevirilmişlerdir. İngiliz konsolosu bugün fedailerin ileri gelenlerden bir Bulgar birisi Rusyalı Ermeni, öbürüsü Almanca tekellüm ediyorsa da

ne milletden olduğu malum olmayan üç şahısla görüşmüş bu hareket birçok Ermeniler haklarında muzır olduğundan bu işden fâriğ olmalarını teklif etmiş imiş. Fedailer dahi konsolosun mütâlaasını sormuşlar o da "Tahassungâh olan hâneler (...)♦ silah ve cephâneyi tamamen hükûmete teslim etmek ve başfedailerden on kişi bir daha Memâlik-i Osmaniyye'ye dahil olmamak şartıyla Rusya Ülkesi'ne gönderilmek üzere konsoloshâneye teslim olsunlar. Asâkir-i şahane orada muhafaza etsin. Sonra bir livâ kumandası altında bir tabur piyade ile Rusya Ülkesi'ne kadar götürülsün. Bâkî kalan fedailer mazar-ı afv-ı âlî olsun mütâlaasındayım." demiş. Fedailer dahi razı olmuşlar. Kendisi de sefârethâneye yazmış olduğunu söylemiştir. Keyfiyet berây-ı malumât ma'rûzdur.

**

Makam-ı Seraskerî
Mektubî Kalemi

Van'da Yâverân-ı Cenâb-ı Şehriyârî'den Ferik
Sadeddin Paşa Hazretlerinden Mevrûd Gündüz Saat: 3,
6 Haziran Sene [1]312 Tarihli Şifreli Telgrafnâmenin Halli

Bu gece saat birde bahçeli Ermeni mahallesi içinde her nasılsa kalmış olan zabtiye karakolundan muharebe vuku bulması ve zabtiyeler tarafından da imdad borusu çalınması üzerine kumandan paşa ile beraber hemen koşarak civar karakolhânesine gidilmiş. Asâkir-i şahaneden imdad gönderilse giden (...)♦ kadar yolun iki taraf hânelerini Ermeniler tutmuş olduklarından varıncaya kadar ziyade telefâtı mûcib olacaktır. Gönderilmese orada on beş zabtiye ile bir tane İslâm bulunup bir facia zuhur edeceğinden süratle gitmek üzere iki süvari gönderilmiş idi. Getirdikleri habere göre karakolun arkası da bahçelik de dağa çıktığından yarın oradan çıkmaları ihbar edilmiştir. Yine Ermeni mahallesine muttasıl İslâm hânelerinde bulunan asâkir-i şahane karakolhânesini dahi Ermeniler bu gece muhasaraya almak istemişlerdir. Kimin şu hâllerden ve gerek elde edilen bir muhbirin ifadesinden edilen Ermenilerin işi burada da bırakmayarak bağıklar ile İslâm mahalleleri arasına iki mevki'e

ik'âd edilen iki taburun dahi arasını sararak muhasaraya alacaklarını ve kaleye taarruz edeceklerini istidlâl etmekdeyim. Geride şehir haricinde bir ve kalede dahi yeni teşekkül olan yüz altmış mevcudlu diğer bir tabur bulunup geriye iki bölük kaldığına ve bu da kifayet etmeyeceği derkâr idüğüne binâen gerideki bir taburu da buraya celb, çend gün sonra daha iki taburun da Erzurum'dan ve Bitlis'den celbi iktizâ edecektir. Bu geceye kadar asâkir-i şahane tarafından Ermeniler aleyhine isti'mâl-i esliha olunmamış idi. Hâl-i hâzır yarın silah isti'mâline mecburiyet verecektir gibi gösteriyor. Kuvvetimiz azdır. Zahiremiz ve tedarik edecek paramız yokdur. Bu gece emir verilerek Erzurum'dan ve Bitlis'den birer nizâmiye taburunun gönderilmesi ve idaremizin te'min olunması ehemmiyeti ma'rûzdur. Fermân.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemî

Gayet müsta'celdir.

Van Vilâyeti'nden vârid olan şifre telgrafnâme hallidir.

Kasabayı urup nehb ü gâret etmek için el-yevm kasabanın etrafına birçok aşâyır ve Ekrâd gelerek bir taraftan dahi gelmekte ve bugün Ermeni fedailerini teslim olmadıkları hâlde mutlaka kasabaya hücum edeceklerini ihbarda bulunmuşlar ve icra-yı nesâyihle men'-i tasallutât için ferik paşalar hazerâtı gitmişlerdir. Şimdi İngiltere konsolosuna gelerek be-tekrar müfsidlerin rüesâsınca icra etdiği müzâkerât neticesinde dünkü tarihli telgrafla arz olunan şerâit devletçe kabul edildiği hâlde rüesâ-yı merkûmenin İngiltere ve Rusya ve İran konsoloslarına teslim-i nefse hâzır olduklarına kat'iyen söz verdiklerini ifade ile bu bâbda verilecek kararın ta'cîlini kendisi sefârete yazacağından taraf-ı çâkerânemden dahi arz ve ta'cîl kılınması lüzumunu beyân etmiştir. Vech-i ma'rûz üzerine Ekrâdın tecemmu'u ve derûn-ı kasabada galeyan ve heyecanın tezâyüdü hasebiyle vakt ü hâl pek dar ve tehlikeli olduğundan suret-i ma'rûzaya göre iktizâ-yı hâlin bir an evvel icra ve irâdesi lüzumu arz olunur. Fermân.

Fî 7 Haziran sene [1]312

Vali
Nâzım

**

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi

Van'da Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den Ferik Sadeddin Paşa hazretlerinden mevrûd fî 7 Haziran sene [1]312 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.

Ermeniler işi azdırdıkça azdırırlar. Bu sabah eşrafdan Hamdi Bey'i şehid etdiler. Gece dahi bir müfreze-i askeriye mukim olduğu hânenin etrafını sararak kurşuna tutdular. Gaz yağıyla yakmak istediler. Müdafaa olduğundan maksadlarına muvaffak olamadılar. Azimleri asâkir-i şahaneyi şiddetle urmak ve müdafaa etmekden urmak istemeleri delil[i] iki gecedir müfreze-i askeriye ile uğraşmalarıdır. Müdafaalarına da [bağlığın]müntehâsında tahassun etdikleri hâneleri mazgallarla istihkâm şekline koymaları ve yollarda metrisler kazmaları ve ağaç gövdeleri itmeleri bunları işidir. Aşâyir şehir geliyorlar. Karşı gidiyorum. Evâmir-i hümayûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî'yi tebliğ ile şehir girmemelerini tavsiye ediyorum. Fermân-ı hümayûna mutâvaatla şehir girmeyiz. Fakat geri dahi Van'daki din er karındaşlarımızın silahları yokdur. Ermenilere kırdırmayız. Ermeniler silahlarını terk ile devlete dehâlet etsinler. Düz gideriz diyorlar. Bu aşiretler Hamidiye Alaylarına mensub olanlar değildir. Onlar yerlerinden hareket etmediler. Yazdığım telgrafnâme üzerine köylerinde oturuyorlar. Beyne'l-ahali heyecan biraz daha böyle giderse ahali hiç kimseyi dinlemeyecek gibidir. Zannediyorum eğer bu gece dahi müfreze-i askeriye ve civarındaki ahali-i İslâmiye'ye tecavüz edecek olurlarsa mukabele-i bi'l-misl etmek mecburiyetindeyim. Yine sükût olunur ise heyecan ziyadeleşeceği ma'rûzdur. Fermân.

**

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi

Van'da Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den Ferik Sadeddin Paşa hazretlerinden mevrûd fî Haziran sene [1]312 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.

C. 7 Haziran sene [1]312. Ermeniler istihkâmlar arkalarındadır. Ellerindeki esliha pek müessirdir. Şimdiye kadar asâkir-i şahane tarafından bunlar üzerine bir kurşun bile atılmamış idi. Mesâî ve gayret Ermenilerin İslâm-lar aleyhine olan taarruzâtını onların da Ermenilerle müsâdemesini men'e münhasır idi. Bunun için bağlğın Ermeni mahallesiyle İslâm mahallesini tefrîk eden mahal tutulmuş idi. Oralarda asâkir-i şahaneyi gezdirmemeğe başladılar. Üç gecedir bir cenâh müfrezemizi muhasara etmek istiyorlar belki (...)♦ tehdide oraya şiddetle hücum etdiler. Asâkir-i şahane dahi müdafaa etdi. İmdad verildi. Ermeniler tahassun etdikleri müstahkem mevkiileri terk etdiler. Daha geride tahkîm etdikleri mahalle [ric'at] ederek yine asâkir-i şahaneyi şiddetle ateşe tutdular. Oradan da çıkarak hâlâ muharebe devam ediyor. Refakat-i kemterânemdeki erkân-ı harbiye yüzbaşısı bacağından uruldu. Bir de yüzbaşı uruldu. Üç nefer de şehidimiz vardır. Yaralımız dahi ve mikdarı henüz ta'ayyün²³ etmedi²⁴. Akşama arz olunacaktır. Van'da üç buçuk taburla henüz teşkil olunmuş ve zâbitânı nâ-mevcud iki neferden ibaret diğer bir tabur vardır. Diğer taburların hastasıyla sairesi çıkdıktan sonra üç yüz nefer silah başında bulanbilir. Demek ki bin iki yüz nefer mevcudumuz vardır. Bu mevcud münferid bir kale ve etrafı surla muhât bir şehir ve on kilometre terbi'inde cesîm bir bağlğı muhafazaya kâfi değildir. Bağlğın muntehâsı Ermeni mahallesidir. Onun dahi gerisi altı saat mesafeye kadar Ermeni köyleridir²⁵. Bağlğın arkasını alacak ve Ermenilerin muvârede ve muvâsalasını kat' edecek kadar askerimiz yoktur. Hatta hâl-i hâzır bile (...)♦ askerle muhafaza olunamayacak dereceye gelecektir. Hâlâ bir taraftan imdad gelmedi. Paramız, zahiremiz de yoktur. Batâet olunmadığına ve hâlin

²³ Metinde "tayin" şeklinde geçmektedir.

²⁴ Metinde "etmek" şeklinde geçmektedir.

²⁵ Metinde "gemileridir" şeklinde geçmektedir.

icabına ve eldeki kuvvetin kifayetine göre tertibde kusur edilmediğine, beş gündür uyku yüzü görmeyerek ve aç olarak bir aşâyire, bir askere, bir şehire, bir telgraf başına koşmakda olduğuma pîr u bernâ tekmîl memleket halkı ile erkân ve memurîn-i vilâyeti işhâd ederim. Bi't-tahkik resmiyle dahi işin sâbit olacağı ma'rûzdur. Fermân.

**

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi

Van'da Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den
Ferik Saadetli Sadeddin Paşa hazretlerinden mevrûd
fî 8 Haziran sene [1]312 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.

Üç gecedir fedailer bağlar içindeki müfreze-i askeriye muhasara ile esir almak ve gaz yağıyla hâneyi yakmak üzere taarruz ediyorlardı. Ara sıra dahi İslâm mahallesi aralarındaki Ermeni hâneleri civarından kimseyi geçirmiyorlardı. Ahali-i İslâmiye bir heyecan-ı azîm içine düşerek muhafaza için fevc fevc taraf-ı kemterâneme müracaatla Ermeniler bazı defa dahi İslâm mahalleleri üzerine hücum teşebbüsünde bulundular. Bu gece müfreze-i askeriye üzerine olan hücumları şiddetli olup bir iki nefer de yaralamış olduklarından ve tahassun etdikleri hânenin müstahkemliğine güvenmekde olduklarından def ü tenkîlleriyle heyecan-ı umumînin teskini vâcib görüldüğünden tahassungâhları avcı tarafından sarılarak birkaç saat sıkışdırılması üzerine hâneye ateş vererek fîrar etmişler ve daha arkadaki hâneye girerek evvelce hazırladıkları mazgallardan yine asâkir-i şahaneye şiddetle ateş etmeğe devam etmişlerdir. Orada dahi sebat edemeyerek ve bir büyük mahalleyi terk ile diğer mevkilere çekilmişlerdir. Bu hâl sabahın saat yedisinden gündüzün saat dokuzuna kadar devam etmiştir. Bunların pek azı yerli, çoğu kalpaklı ve beli tozma setrili acîbü's-şekl ecnebilerdir. Ellerindeki silahlar ekseriyetle beş ateşli ve yedi buçuk milimetre çapında nikel mermilidir. Her terk etdikleri hâneyi yakarak çıkmışlardır. Bunlar gayet azgın ve hûnhâr bir sınıf oldukları tebeyyün etmiştir. Asâkir-i şahaneden maa-zâbit yedi şehid ve birisi

erkân-ı harbiye yüzbaşısı olmak üzere altı mecrûh olmuştur. Bu aralık asâkir-i şahane yakınlarına sokulan ahaliden dahi yaralı ve şehid vardır. Fakat mikdarı henüz malum olmamıştır. Bu cihetde uğraşılırken bağlığın diğer cihetinden ve bulunduğumuz mahalden bir saat uzak mahalden aşâyirin Ermeni mahallesine taarruza başladığı haber alınması üzerine kumandan paşa ile beraber o cihete koşularak rüesâsına lâzımı vechile ve dünkü telgrafnâme-i kemterânemle arz eylediğim hâlde fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı veliyyü'n-nimet-i bî-minnet-i a'zamîye tebliğ ile geri çevrilmiş ise de bunlar dahi ya Kürdistan veyahud Van mahv olmayınca Ermenilerin şu tecavüzlerine tahammül kâbil olamayacaktır demişlerdir ve tepelere çıkıp netice-i hâli görmek arzusunda bulundukları ve emr-i seniyye-i Hilâfet-penâhî'ye mutâvaatla isti'mâl-i esliha eylemeyeceklerini beyân eylemişlerdir. Avdet etdirinceye kadar bunlardan dahi on nefer kadar şehid ve mecrûh olmuşlardır. Bu cihetle de uğraşılırken daha diğer bir cihetden Van'a yakın olan Şivli ve Livli aşiretlerinden bir sürü halkın bağlığa duhûlü görülerek reislerine telgrafnâmeler yazılıp hemen Van'a gelmeleri ve buradaki aşiretlerini alıp götürmeleri tavsiye edilmiştir. İran aşâyirinin dahi hududu tecavüzle Van'a gelmek teşebbüsünde bulundukları haber alınarak bunların men'-i duhûlleri dahi hudud üzerindeki Hamidiye Alayları rüesâsına yazılmış olduğu ma'rûzdur.

**

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi

Gayet müsta'celdir ve mühim

Huzur-ı Seraskerî'ye

Bir dakika te'hiri mûcib-i mes'uliyetdir. Ferik Sadeddin Paşa hazretlerinden alınan telgrafnâme aynen zeylde arz olunmuştur. Meâline nazaran icabı arz u istîzân olunur. Ol bâbda fermân.

Fî 8 Haziran sene [1]312

Suretidir.

Ermeniler işi azdırdıkça azdırmaktadırlar. Şimdiye kadar asâkir-i şahane ahali-i İslâmiye'yi teskin ve Ermenileri tatmin ile meşgul olarak iki sınıf ahali mahallelerinin²⁶ fasl-ı müşterekinde bulunmakda idi. Zayıf kuvvetde bulunan bir müfreze-i askeriyenin mukim olduğu hâneyi iki gecedir basmak, yakmak istiyor. Etrafını alan fedailer iki hâneye yerleşmiş ve hâneleri müdafaa hâline koymuşlardır. Buraya kimseyi yaklaştırmıyor. Bu sabah dahi Giravi ve Mehmedan ve Baran aşâyiriyle **Soşmak(?)** ahalisinden üç bin kişi kadar bağlığa dahil olmak üzere gelmişler iken berây-ı nesâyih gönderilen eşrafdan Hamdi Bey'i esna-yı râhda Ermeniler öldürmüşler. Ba'dehû kemterleri gitdim, aşâyire nesâyih etdim. "İçeri girmeyiz, fakat din kardaşlarımızı muhafaza için buradan da gitmeyiz." dediler. Livli ve Şivli aşâyirinden dahi bir hayli halk gelmişlerdir. Onlara dahi fırka kumandanı ifa-yı nesâyih ile avdetlerini teklif etmişler ise de onlar da o meâlde cevap vermişlerdir. Biz böyle durdukça iş fenalaşacak sonra tamiri kâbil olamayacaktır. Esasen müfreze-i askeriyenin etrafını saran fedailerden Acyotlar bu sabah İngiliz konsolosuna dahi kurşun atmışlardır. Kemterleri de yarın sabah bunların tahassun ettiği hâneyi iki kıt'a Withworth topuyla sıkışdıracağım. Başka suretle ne yapar isek tahassungâhlarından çıkarmak mümkün olamayacaktır. Zira hâne derûnunda müheyyâ cemiyet açıkda bulunacaklarından hem çok telefâtı ve hem de muvaffakiyetsizliği mûcib olur. Böyle yapılmaz ise teskin-i heyecan kâbil olamayacağı ve pek çok İslâm telef, iş daha fenalaşacak, **heyecan artarak** önü alınamayacak bir hâle gelecek kadar bu bâbdaki re'y-i sâmillerine makine başında intizâr olunduğu ma'rûzdur.

**

Sadâret

Mektubî Kalemî

Tarih: 9 Muharrem sene [1]314

8 Haziran sene [1]312

Müsta'cel

Taraf-ı Vâlâ-yı Seraskeri'ye

²⁶ Metinde "mahalliyelerinin" şeklinde geçmektedir.

Van işinin kesb etdiği renk ve suretten bahisle ne yapılmak lâzım geleceği istifsârına dair vârid olan 8 Muharrem sene [1]314 tarihli ve altı yüz otuz dokuz numaralı tezkire-i aliyye-i Seraskerîleri mütâlaa-güzâr-ı senâverî oldu. Van Hâdisesi'ni îkâ' eden eşkıyadan kırk nefer fedai rüesâsının İran Konsoloshânesi'ne ve iki yüz kadar silahın hükûmete teslim olunması ve bu kırk neferden mâadâ eşhâs hakkında ba'dehû tahkikât icra olunmak üzere afv-ı umumî ilân kılınması Van'daki İngiltere ve Rusya ve İran konsolosları tarafından teklif edildiği iş'ârât-ı mahalliyeden anlaşılıp Fransa Sefiri Mösyö Cambon hâdisi-i mezkûrenin menşe' ve müsebbibi Ermeni ihtilâlcileri olduğunu Van İngiliz konsolosunun İngiltere Sefâreti'ne vuku bulan iş'ârına atfen tasdik eylediği sırada Hükûmet-i Seniyye asıl sebep-i fesad olanların te'dîbleriyle beyhûde bir takım efrâd-ı ahalinin maznûnîn sıfatıyla haps ve tevkif edilmemesini ve Rusya maslahatgüzârı tarafından gelmiş olan Mösyö Maksimof dahi İngiltere konsolosunun iş'ârına nazaran hâdisenin şiddeti geçdiğini ve esas-ı vak'a haricden duhûl eden bir takım erbâb-ı ihtilâlîn ahaliyi tahrik etmelerinden neş'et edip şu hâlde Hükûmet-i Seniyye'nin müsebbib-i ihtilâl olanları ahali-i mutî'adan tefrîk ve temyize itina ile Avrupaca bir güne sû-i te'siri mûcib olmaksızın ve beyhûde sefk-i dimâyı ve ahvâl-i hâzıranın vehâmetini intâca mahal bırakmaksızın meslek-i itidâlkârîye hâlel getirmeyerek hareket ve zikrolunan ihtilâlcileri tevkife müsâra'at etmesi muvâfık-ı maslahat olacağını ifade etdikleri cihetle artık mahallince üç konsolos tarafından dermiyân edilen suret vechile fedai rüesâsı nâmıyla kırk kişinin Ermenilerden bi't-tefrîk İran konsolosuna teslimine mahal olmadığından ve fî nefsi'l-emr mürettib-i şakâvet ve mefsedet olanların cezasız bırakılması caiz olamayacağından Fransa sefiriyle Rusya maslahatgüzârı tarafından beyân olunduğu üzere haricden gelip de yerli Ermenileri tahrik ve ihtilâl ve nâire-i şakâveti iş'âl eden ihtilâlciler kimler ise onların derhal hükûmete teslimi ve bunlar tarafından îkâ'-ı şakâvete kıyâm için vuku bulan tahrikâta firîfte olan eşhâs-ı sairenin silahları alınmak şartıyla mazhar-ı afv-ı âlî olmaları lâzım geleceğini ve bu işde İngiltere ve Rusya konsoloslarıyla beraber Fransa memuru dahi bulunması icab-ı siyasîden olup fakat orada Fransa konsolosu bulunmadığı cihetle bu vazifenin cânib-i sefâretten Van'daki Dominiken başrahibine ihalesi kararlaştırılmış olduğuna binâen hemen karar-ı meşrûhun

Rusya ve İngiltere konsoloslarıyla rahib-i mûmâileyhe bi't-tefhîm onlar tarafından rüesâ-yı ihtilâl sıfatda tefrîk ve Ermeniler cânibinden teslim kılınacak eşhâsın Divan-ı Harb-i Örfî'de muhakemeleri bi'l-icra haklarında kanunen lâhık olacak ahkâm-ı cezaiyenin sür'at-i ifasıyla emsaline ibret-i müessire gösterilmesi ve onların ıdlâlâtına kapılmış olan eşhâs-ı sairenin hukuk-ı şahsiye davaları bâkî kalmak üzere haklarında afv-ı umumî ilân ve te'min kılınması ve bunların müddehar olan esliha ve cephânelerinin yine mezkûr konsoloslar ile rahib tarafından kararlaştırılacağı vechile cânib-i hükûmetden ahz olunması ve Van haricine toplanan aşâyirin yerlerine iadesi hususlarına Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ kararıyla bi'l-istîzân irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî şeref-sâdır olarak keyfiyet cânib-i vülâta ve Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne bildirilmiş olmakla Daire-i Celîle-i Askeriyece de icabının icrasına himmet buyurulması bâbında.

**

Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi

Van'da Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den ferik saadetli paşa hazretlerinden mevrûd 9 Haziran sene [1]312 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.

Bugün saat altıdan sonra eşkıya ateş keserek bilâhare bulundukları hâneleri ihrâk ile bağlğın ortasına çekilmiş ise de İngiliz konsolosu akşamdan firar etdiklerini söylemekdedir. Bağlğın etrafını aşâyir çevirmiş iken öyle beş-altı [y]üz kişinin birden aşâyir arasından çıkıp gitmesi pek de teslim olunamayacağından bunun bir desiseden ibaret olması zannındayım. Bu gece ihtiyâta, sair gecelerden ziyade riâyet olunmakda idüğü ma'rûzdur.

**

Sadâret
Mektubî Kalemi
Tarih: 9 Haziran sene 1312

*Van Vilâyeti Valiliği'ne ve
Ferik Sadeddin ve Kumandan Şemsi Paşalar Hazerâtına*

C. 9 Haziran sene 1312. Firara tasaddî etdikleri beyân olunan beş yüz kadar şakî ikâ'-ı ihtilâl için taammüden haricden hudud-ı Memâlik-i Şahane'-yi tecavüz ederek Van'a gelmiş ve ahali-i mutî'ayı devlet-i metbû'aları aleyhine ayaklandırıp ihlâl-i asayişe ve sefk-i dimâyâ sebeb ve ön ayak olmuş bulunmalarına ve bunların şu ef'âl-i şakâvetkârâneleri cerâim-i meşhûdeden bulunmasına mebnî dahil-i Memâlik-i Şahane'de başka taraflara dahi tasallut ve tahattî edebilmelerine mahal bırakılmamak için hükûmetin eşkıya-yı merkûmeyi bilâ-ifâte-i vakt hududa kadar her türlü vesâit isti'mâliyle serî'an ve şedîden takib ve tenkîl etmesi kanunen ve siyaseten muktezî olduğundan bir an ve dakika fevt edilmeksizin bu vazife-i mühimmenin icrasına şitâb olunarak neticesinin iş'ârı Meclis-i Vükelâ kararıyla tavsiye olunur.

**

**Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi**

Van'da Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den Ferik Sadeddin Paşa'dan vârid olan fî 12 Haziran sene [1]312 tarihli şifreli telgrafnâmenin suret-i mahlûlesidir.

C. 10 Haziran sene [1]312. Eşkîyanın ittihâz ettiği hatt-ı harb pek metin idi. Şöyle ki münferid üzerinde bulunduğu caddeyi infirâd-ı ateşine alan hânelerin kapıları arkalarını duvarla örmüş ve pencereleri ve damların saçaklarını sun'î ve beden duvarlarını kalın miskablarla delerek mazgallar yapmış ve yollar üzerlerine ağaç kütüklerini yatırıp bazı hâneler kapıları önlerine ağaç gövdelerinden blockhouse şeklinde siperler bina etmiş idi ve biraz zayıfça olan sol cenâhımızın etrafını çevirerek oradaki asâkir-i şahaneyi esir almak ve askerin arkasındaki İslâm mahalleleri içerisine girip ortalığı berbad ile namus-ı askerimizi pâymâl eylemek ve kaleyi de zabt etmek üzere vakit kazanarak daha kuvvet toplamak istiyor ve bir yandan da her gece cenâh müfrezemizin arkasını almağa çalışıyor idi. Yalnız hatt-ı harb üzerindeki eşkıya mükemmel silahlı bin beş yüzden mütecâviz ve hepsi de güzîde ve genç Ermeniler idi. Bizim ise onlara karşı üç yüz mevcudlu iki taburumuz var idi.

Bâkî askerimiz kalede ve şehirde ve İslâm mahalleleriyle kışlaların muhafazasında idi. Eşkiya bunu pek ra'nâ bildiğinden ve hatt-ı harb üzerindeki askeri gözlerine kesdirdiklerinden mükâleme ile bizi oyalandırıp ve takayyüdât-ı müttehaze gevşertilip meramlarına maa-ziyadetin nâil olmak üzere desise ve mülâhaza ediyorlar idi. Onun için evvelâ kırk nefer rüesâ ile iki yüz silah vermeğe razı olmuşlar ve ertesi gün iki yüz müsellah ile tekmîl silahları teslim muvâfakat yüzü gösterilmiş idi. Fakat bir yandan dahi muhâceme ve taarruzdan hâlî kalmıyor idi. Bunlar hep desise ve bizi aldatmak üzere kurulmuş dolablar idi. Hamd olsun saye-i satvet-vâye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî'de meramlarına nâil olamayarak müdemmeren firar etdikleri emr-i sâmi-i Sipehdârîleri vechile şerâit-i muzırta (...)♦ hâcet kalmadığı ma'rûzdur.

[24 Haziran 1896]

A. MKT. MHM, 668/1

36

ERBAA'DA ERMENİLERİN ÇIKARDIĞI OLAY

Erbaa'da Ermeniler tarafından çıkarılan olayın faillerinden bir kısmının yakalandığı, diğerlerinin de yakalanmasına çalışıldığı

Telgrafnâme

Mahall-i İrsâli: Sivas Vali Konağı

Numara: 309

Huzur-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye

Niksar'a kurbiyeti cihetiyle Erbaa Kazasınca da vukuât çıkarmak isteyen bazı eşhâsın tedâbîr-i lâzime ittihâzıyla def' u teb'îd edildiği ve fakat evvelki gün bazı kurâ ahalisi kasabaya gelirken birkaç Ermeni hânesinden atılan kurşunlarla bir İslâm fevt ve birkaç da mecrûh olup bu sırada Ermenilerden de iki kişinin vefat eylediği Erbaa'da bulunan Miralay Derviş Bey'le mahalli kaymakamlığının iş'ârına atfen Tokad Divan-ı Harb reisiyle mutasarrıflık ve kumandanlığından bildirilmiş ve vukuât-ı mezkûre hakkında izahât ve malumât-ı kâfiye i'tâsıyla beraber mütecâsirlerinin derdest ve te'dîbi lüzumu cevaben yazılmış olduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 11 Haziran sene [1]312

Sivas Valisi

Halil

**

**Umum Erkân-ı Harbiye Dairesi
Dördüncü Şubesi**

*Erzincan'da Dördüncü Ordu-yı Hümayûn Müşiriyet-i Celîlesi'nden mevrûd
fî 15 Haziran sene [1]312 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.*

Erbaa'da Ermeniler tarafından ahali-i İslâmiye'den bir kişinin telef edilip altısının ağırca ve on beşinin hafifçe mecrûh olduğu ve Ermeni'den dahi iki şahsın vefat eylediği ve asayişin iade olunduğu ve Tokad'da sükûnet berdevam idüğü Divan-ı Harb Reisi Ferik Mustafa Paşa tarafından iş'âr olunduğu ma'rûzdur.

**

**Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi**

Sivas Vilâyeti'nden vârid olan şifreli telgrafnâmedir.

C. 11 Haziran sene [1]312. Erbaa'daki vukuâtın zuhuruna Niksar Hâdisesi'nin bâ'is olduğu ve tecavüz etmek isteyen ve suret-i def u teb'îdleri arz olunan eşhâsa ön ayak olanların derdesti için süvari asâkir-i şahane gönderildiği gibi esna-yı vukuâtta dört kişi derdest ve tevkif edildiği mahallinin iş'ârı üzerine ma'rûzdur. Fermân.

Fî 15 Haziran sene [1]312

Vali

Halil

[27 Haziran 1896]

37 VAN ŞEHİR MERKEZİ İLE KAZALARINDAKİ ERMENİ OLAYLARI

Van şehir merkezi ve civarı ile Karçıkan ve Başkale kazalarındaki Ermeni olaylarının alınan tedbirlerle sona erdirilmek üzere olduğu, dağlara kaçanların büyük bir kısmının takip edilerek etkisiz hale getirildiği, İran sınırından sızan Ermeni fedaileri ile askerlerin çatıştığı

**Yıldız Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi**

Van Vilâyeti'yle

Ferik Sadeddin Paşa'ya Keşîde Edilen Şifre Telgrafnâmenin Sureti

Kasaba civarında bazı vukuât haber verilmekte olduğundan tafsilâtının arz u iş'ârıyla beraber muhafaza-i asayişe son derecede itina olunması ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümayûn-ı mülûkâne tebliğ olunur. Ol bâbda

Fî 3 Haziran sene [1]312

Van Vilâyeti'yle Ferik Sadeddin Paşa'ya Keşîde Edilen Telgrafnâmenin Sureti

Şifreli telgrafnâme cevabına ve asayişin te'min olunarak sükûnet hâsıl olduğu haberine telgrafhânedede intizâr edilmektedir.

Fî 3 Haziran sene [1]312

Vilâyet-i Mezkûreye Keşîde Edilen Diğer Telgrafnâmenin Sureti

Ermenilerin bugünkü vukuâtda her iki taraftan ne mikdar telefât vuku bulduğunun ve bu vak'anın Anadolu'nun diğer taraflarına sirayeti mahsûs olup olmadığının serî'an arz-ı atebe-i ulyâ kılınması ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî tebliğ olunur.

Fî 3 Haziran sene [1]312

*Haleb, Adana, Diyarbakır, Sivas, Trabzon,
Erzurum, Bitlis, Mamuretülaziz, Ankara Vilâyetleriyle Dördüncü*

*Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyeti'ne ve Sivas'da bulunan Şakir Paşa'ya;
Harput'da Bulunan Fırka Kumandanlığı'na, Tokad Kumandanlığı'na
ve Haleb ve Adana ve Zeytun Umum Kumandanlığı'na Şifre Telgrafnâme*

Bu gece Van'ın bahçeleri haricinde gezmekde olan asâkir-i şahane devriye koluna tesadüf eden Ermeni eşkıyası tarafından asâkir-i mezkûre kolunun kumandasına memur mülâzım ile bir neferi kurşunla cerh olunduğu ve Ermenilerin hâneleri pencerelerinden silah atmakda oldukları ve İslâm'dan bazı hânelere tasallut vuku bulduğu ve her iki taraftan çend nefer maktûl ve mec-rûh olduğu mahalli vali ve kumandanı tarafından arz-ı atebe-i ulyâ kılındı. Ermeni eşkıyasının ikâ'-ı fesad ve şûrişe olan niyet-i mel'anetkârîleri hâlâ bâkî olduğundan ve geçen sene Anadolu'da görülen ahvâl yine Van tarafında başlamış idüğünden Van'ın işbu vukuâtının başka taraflara da sirayeti melhûz olarak şu hâlde en ufak gaflet zabtiye mülâzımından vali-i vilâyete kadar ve asâkir-i nizâmiye ve redîfe mülâzımından kumandana kadar cümlelerin mes'uliyetini müstelzim olmakla burasının şimdiden nazar-ı dikkate alınıp ona göre tertibât-ı şedîde ve ciddiye-i tahaffuziye ve muhill-i asayiş zerre kadar bir hâl vuku'a gelememesine son mertebe itina ve dikkat olunması ve oraca bu gibi bir uygunsuzluk ikâ'ını ihsâs eder hâl ve hareket olup olmadığının dahi hemen arzı ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî tebliğ olunur.

Fî 3 Haziran sene [1]312

Mukabele olunmuştur.

Kulları

Mehmed Cevad

Kulları

Hakkı

Abd-i Memlûkleri

Tahsin

**Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi**

Sivas Vilâyeti'nden Şifre

C. 3 Haziran sene [1]312. Ermeni erbâb-ı fesadı daima ihlâl-i asayiş teşebbüs ve arzusunda bulunmakda iseler de menviyyât-ı mel'anetkârânele-rinin icrasına fırsat bulamamaları için tahaffuzât-ı mukteziye ifasından bir an

geri durulmamakta olduğu gibi fesede-i merkûmenin menviyyât-ı merviyelerinin hükûmetçe tahdid ve takibi tabîi idüğünden ahali-i İslâmiye'nin mugayir-i rıza-yı âlî-i hazret-i Hilâfet-penâhî efkâr-ı intikam-cûyânede bulunmalarını hakkında da hemîşe lisan-ı münasible icra-yı nesâyih olunarak saye-i seniyye-i hazret-i Padişahî'de şimdilik vilâyetçe asayişin ber-kemâl bulunduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 4 Haziran sene [1]312

Halil

**

Müsta'celdir.

Van Vilâyeti'ne keşide olunan şifreli telgrafnâmenin suretidir.

Van'da Ermeniler tarafından îkâ' edilen şûrişde birçok ehl-i İslâm'ın itlâf edildiği arz-ı vâkiden maa't-teessüf malum-ı âlî olduğundan böyle unsur-ı İslâm'ı rahnedâr edecek iğtişâsın zuhurunu ve sefk-i dimânın vuku'unu mâni ve kanuna muvâfık tedâbîr-i lâzîminin vaktiyle ittihâz ve icra edilmemesi sebebi ne olduğunun ve şûriş hâlâ devam edip etmediğinin ve telefât-ı vâkı'a neden ibaret olup ne kadarı Müslim ve ne kadarı gayr-ı Müslim idüğünün Sadeddin Paşa hazretleriyle müştereken ve şifreli telgrafla şimdi arz u inbâ ve hemen izâle-i şûriş ve men'-i tekerrür-i vukuâtla idâme-i asayişe fevkalâde dikkat ve itina olunması lâzım geleceği ve aksi hâl mes'uliyet-i şedideyi müstelzim olacağı ber-mantûk-ı emr u fermân-ı hümayûn-ı cenâb-ı Hilâfet-penâhî beyân ve iş'âr olunur. Ol bâbda.

Fî 5 Haziran sene [1]312

Aslına mutabıkdır
Abd-i Memlûkleri
Mehmed Kâmil

Yıldız Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi

Van Vilâyeti'nden Şifre

Bugün sabahdan akşama kadar hiçbir tarafda tüfenk atılmamış, kimse yerinden hareket etmemiştir. Yalnız Giravi Aşireti'nden dört yüz kişi kadar

bağlıklara dahil olmuşlar ise de karşılarına bizzat Sadeddin Paşa hazretleri giderek hiçbir gûne fenalığa meydan vermeksizin iade edildiği ve Karçıkan Kazasınca da iğtişâş zuhur ederek haylice telefât vuku‘a geldiği kaza-i mezkûr kaymakamlığından şimdi vürûd eden telgrafnâmede iş‘âr olunduğu ve orada asker olmadığından Bitlis'den buraya gelecek askerden bir bölüğün orada kalmasına kumandanlığından emir verildiği ve Erciş ve Adilcevaz kazalarının da el-ân iğtişâş devam etmekte olduğu ma‘rûzdur. Fermân.

Fî 6 Haziran sene [1]312

Nâzım

**

İki sınıf ahalinin rüesâ ve mütehayyızânı ma‘rifetiyle efrâd-ı ahaliye ifa-yı nesâyihle def‘-i şûrişe itina olunması hakkında Van valisine telgraf yazıldı.

Fî 6 Haziran sene [1]312

Sadriazam

Rif‘at

**

**Yıldız Saray-ı Hümayûnu
Başkitâbet Dairesi**

Van'dan Şifre Telgrafnâme

Evvelki gece Başkale'deki eşkıya bakıyyesinden taht-ı muhasarada kaldığı arz olunan kırk nefer şakî sabaha karşı firar etmiş iseler de arkasından yetişilerek hepsi itlâf edildiği ve iki sandık cephâneleri de alındığı ve eşkıyanın Remington ve Berdan ve Martini tüfengi ve büyük revolverler ile mücehhez olup siyah ve beyaz renkli setri ve pantolon ve Van ma‘mûlâtından aba-şalvar elbiseli ve şapkalı ve kalpaklı oldukları kumandanlığından alınan telgrafnâme meâlinden anlaşılmaktadır. Başkale'nin Deyr mevki‘-i mühimminde bulunan asâkir-i şahane müfrezesiyle oradaki Mezriki Aşireti reisinden bu-

gün alınan telgrafla İran cihetinden külliyetli Ermeni fedailerinin gelmekte olduğu haber verilmektedir ve yine o kaza dahilinde Erci mevkiinde bulunan asâkir-i şahane müfrezesinin de Boğazköy'den hududu tecavüz eden aşâyir ile harb etmekde oldukları kumandanlıktan haber verilmekle ve ondan kuvvet tefrîki ve ifrâz ve irsâli mümkün olamayacağından Gevar'daki taburu Başkale'den yetişmesi ve ... kaledeki taburun toplu ve kuvvetli bulunması ve Mezriki Aşireti reisine bâ-sened depodan esliha verilmesi ve A[r]tuş Aşireti'nin dahi Deyr'e gelmesi yazılmışdır. Erek Dağı'nda eşkıyadan bâlâ ... Vanlı olanlar birer-ikişer geceleyin Van'a gelmekte iken Ermeni mahallesinin etrafına ... olan asâkir-i şahane kolu tarafından bu gece elli kadarı derdest edilmiştir. Silahlarını ... sakladıklarını haber vermekle beraber yarın asâkir-i şahane ile ma'an gidip göstereceklerini söylemektedirler. El-yevm Erek Dağı'nda elli kadar müsella eşkıya kaldığını ve altı yüz kadarı ... gitdiğini bilemediğini ifade ediyor. Şimdilik bir ser-rişte elde edilemedi. Ferik Şemsi Paşa bu gece ale's-seher iki tabur piyade ve iki kıt'a dağ topu ile Erek Dağı'na hareket etmek üzeredir. Ümid varım ki ... epeyce silah ve cephâne elde edilecektir. Müşârunileyh ile beraber bir de papas ile mu'teberândan bir ...si gönderilmiştir. Bir kısım eşkıya da Büridi Nahiyesi derûnundan bi'l-mürûr İran içerilerine geçdiğini haber veriyorlar. Dahil-i şehirde ve bağlıklarda sü-kûnet devam etmektedir. İran aşâyirinin etraftaki köylere tasallut etmekde olduklarını İslâm ve Hıristiyan köylüleri Van'a iltica ile haber vermektedirler. Men'-i tecavüz lüzumu bizim aşirete ve ... kumandalığına bâ-telgraf ihbar olunduğu gibi buradaki İran konsolosuna ve Tahran'daki Sefâret-i Seniyye'ye yazılmışdır. Bugün on beş-yirmi kadar Ermeni mu'teberânı bir kıt'a arzuhâl i'tâsıyla mahallelerinin fimâ-ba'd o gibi fena adamlara makar olmaları için hükûmetçe her ne teklif olunur ise kabul edeceklerini beyân etmişlerdir. Kemterleri de mevâki'-i müte'addidede karakollar ve bağlğın gerisine kordon kuleleri yapmağı teklif edeceğimi ifade eylediğim ma'rûzdur.

Fî 16 Haziran sene [1]312

Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den
Van Vali Vekili Ferik

Sadeddin

**

**Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi**

Van'dan Şifre Telgrafnâme

Salhane karyesi üzerindeki Beyaz Dağ'da Şemsiki Aşireti'yle harbe tutuşduğu dünkü gün arz edilen eşkıyanın tahassun ettiği mahalle Saray'daki²⁷ asâkir-i şahane de gelip yetişmiştir. Alpak'dan dahi süratle ... olması yazılan Mez[r]iki Aşireti'nin de yetişmiş olması me'mûldür. Buradan çıkarılan bir tabur bugün oraya yetişecektir. Bugünkü gün olunan muharebede ekserîsi dağılıp yüz neferi Nazarova Dağı'na kaçmış ve arkasından yetişilip doksan beş neferi telef edilerek beş neferi firar eylemiştir. Diğerlerinin dahi etrafı sarılmıştır. Şimdilik Şemsiki Aşireti'nden iki şehid ve sekiz yaralı ve Hamidiye eşrafından Maksud Ağazâde Şevîş Ağa'nın yaralanmış olduğu şimdi Süvari Kaymakamı Zülfikar Bey'den alınan telgraf üzerine ma'rûzdur.

Fî 19 Haziran sene [1]312

Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den
Van Vali Vekili Ferik
Sadeddin

**

**Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi**

Van'dan Şifre Telgrafnâme

Van'dan firar eden Ermeni eşkıyası üç kol olarak birisi şarka ve diğeri şark-ı şimâlîye ve âharı şimâle müteveccihen hareket etdikleri evvelce arz

²⁷ Metinid "Harab" şeklinde geçmektedir.

edilmiş ve şarka gidenlerin bir neferi kurtulmamak üzere hepsi Alpak Kazası hududunda mahv edildiği fî 16 Haziran sene [1]312 tarihli ve şark-ı şimâlîye gidenlerin dahi Beyaz Dağ'da aşâyir ve asâkir-i şahane ile harbe tutuşdukları ve içlerinden yüz neferi itlâf olunduğu ve bir tabur piyade de oraya i'zâm kılındığı fî 19 Haziran sene [1]312 tarihli arz kılınmış idi. Şimdi Miralay İsa Bey ve Kaza Kaymakamı Ali Rıza Efendi'den alınan telgraf meâline nazaran bunların dahi bir neferi kurtulmamak üzere kâmilten mahv edildikleri ve beraberlerinde bulunan dört yük cephâne ve reisleri üzerinde bulunan harita zabtolunduğu anlaşılmış ve geçen gün vuku bulduğu arz edilen şehid ve yaralılarından başka asâkir-i şahaneden bir ve aşiretten sekiz şehid ile dokuz yaralı olduğu müstebân olmuştur. Niyet ve tertibleri pek büyük ve ittihâz etdikleri mevâki'-i müstahkemeye fevkalâde itimad ve iğtirâr etdiklerinden sözleri ve tavırları fevkalâde yüksek olan ve Van'da zuhur edecek hâdise hiçbir taraf vak'asına makîs olamayacağını iddia eyleyen mükemmel ve müretteb Ermeni fedai fırkasının Van gibi kendilerince her karara müste'id bir mevkide dikiş tutduramayarak ve telefât vererek kol kol ve alay alay firarları ve birinci ve ikinci kolun bir neferi kurtulmamak şartıyla kâmilten ve tamamen mahv olması mücerred âsâr-ı muvaffakiyet-i seniyye-i cenâb-ı veli-nimet-i bî-minnet-i a'zamî ve efhamî olduğunu arz ve tebşîre müsâra'at eylerim. Fermân.

Fî 20 Haziran sene [1]312

Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den
Van Vali Vekili Ferik

Sadeddin

[2 Temmuz 1896]

Y. PRK. BŞK, 46/57

**HARPUT OLAYLARINI ERMENİLERİN ÇARPITMAYA
ÇALIŞMASI / HARPUT SÜRYANİ KİLİSESİNDEN
YAĞMALANAN MALLARIN GERİ ALINMASI İLE İLGİLİ
DERSAADET SÜRYANİ PATRİK VEKİLİNİN HARPUT
VALİSİNE TEŞEKKÜRÜ**

Harput'ta Ermeniler tarafından çıkarılan yangının büyük gayretlerle söndürüldüğü; Ermenilerin çıkardıkları karışıklık sırasında hoca kıyafetine girerek Süryani kilisesinden yağmaladıkları eşyaların geri alınması ve eylemi yapan Ermeni fedailerinin yakalanmasında dikkatli ve özenli çalışmasından dolayı Dersaadet Süryani Patrik vekilinin Harput valisine teşekkür ettiği

*Fî 18 Cumâdelâhire sene [1]313 ve fî 23 Teşrîn-i Sâni sene [1]311
tarihiyle Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden mevrûd tezkirenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Harput'da asâkir-i şahanenin gözü önünde harîk ikâ' olunduğu ve Madam Gates'in hânesiyle mekâtib muhterik olduğu mesmû'-ı âlî buyurulması üzerine tahkikât-ı lâzıme icrasıyla ittihâz-ı tedâbîrde rehavet gösterenlerin tertib-i mücâzâtı hakkında şeref-müte'allik buyurulmuş olan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî mantûk-ı münîfine tevîkan sebk eden vesâyâyâ cevaben Dördüncü Ordu-yı Hümayûn Müşiriyet-i Celîlesi'nden meb'ûs telgrafnâmenin gönderildiğini hâvî makam-ı sâmi-i Sadâret-penâhî'ye takdim olunup tevdî' olunan tezkire-i aliyye-i Seraskerî Tesrî'-i Muamelât Komisyonu'nda lede'l-kırâe Harput'da vuku bulan şûrişin def' ü izâlesi emrinde asâkir-i hazret-i Padişahî cânibinden ibrâz edilen mesâînin şâyân-ı takdir idüğü ve mezkûr harîkin Ermeni müfsidler tarafından ikâ' edildiği hâlde olunan gayret ve mesâî semeresiyle itfâ olunduğu anlaşıldığından ve tebaa-i ecnebiyenin zât ve mallarının taarruzdan masûniyetine her tarafça itina edilmekde bulunduğu gibi komisyonca dahi tebligât-ı lâzıme ifasından geri durulmamakda bulunduğundan keyfiyetin cânib-i âlî-i nezâret-penâhîlerine beyân ve iş'ârî tezekkür ve mezkûr telgrafnâmenin bir sureti leffen irsâl kılınmış olmakla ol bâbda.

*Hariciye Nezâreti'ne Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden
mevrûd 23 Haziran sene [1]312 tarihli tezkirenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Ermeni erbâb-ı fesadı tarafından Harput'da îkâ' olunan şûriş esnasında Ermenilerin başlarına sarık sarıp ve hoca kıyafetine girip tahrikât icrasıyla Süryani cemaati kilisesinden nehb etdirdikleri eşyanın zâhire ihracıyla gâsıblar yedlerinden istirdâdı emrinde hükûmet-i mahalliyyenin vâki olan icraâtından dolayı teşekkürü ve bu vesile ile de da'avât-ı hayriyyet-âyât-ı hazret-i gîtî-sitânînin yâd u tekrar olunduğu ifadesini hâvî cemaat-i mezkûre Patrik vekili tarafından huzur-ı sâmi-i cenâb-ı Sadâret-penâhî'ye takdim kılınıp nezâret-i acizîye tevdî' buyurulan takrîrin bir sureti Tesrî'-i Muamelât Komisyonu ifadesiyle berây-ı malumât leffen savb-ı âlî-i âsafânelerine tisyâr kılınmakla ol bâbda.

**

*Dersââdet Süryânî-i Kadîm Patrik vekili serpiskopos
tarafından fî 11 Muharrem sene [1]311 ve fî 11 Haziran sene [1]312
tarihli makam-ı celîl-i Sadâret-penâhî'ye takdim kılınan takrîr suretidir.*

Ermeni bedhâhânın ahvâl-i isâ'et ve harekât-ı tecavüzkârânesiyle geçende Anadolu'nun bazı cihetlerinde ser-zede-i zuhur olup saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de müddet-i kalîle zarfında izâle olunan iğtişâşât-i malume esnasında Mamuretülaziz Vilâyeti'nin nefsi-i Harput şehrinde fesede-i merkûmûn başlarına sarık sararak hoca kıyafetine girip Kürdleri tahrikle milletimizi katl ü gâret ve kiliselerini külliyyen yağma eylediklerine dair mahalli mu'teberânımızdan taraf-ı acizâneme vârid olan şukka-i mufassala aynen hâk-i pâ-yı sâmi-i efhamîlerine takdim olunmuş ve keyfiyet ol vakit evrak-ı havâdisle de neşredilmiş idi. Bu kere alınan malumât-ı mevsûkadan anlaşıldığı vechile bu bâbda millet-i dâ'iyânemin vuku bulan müracaatı üzerine Vali-i Vilâyet saadetli Rauf Paşa hazretleri kanun ve nizâmı dairesinde tahkikât ve taharriyât-ı lâzıme-yi bi'l-icra mezkûr kilisemizin eşya-yı menhûbesinden bir kısmını merkûm Ermenilerin hânelerinden ihrac ve on beş nefer ka-

dar da fedai derdest ve cihet-i adliyye teslim etdirmesinden muvâzıbı bulundukları dua-yı bi'l-hayr-ı hazret-i Padişah-ı a'zamîye terdîfen füzûnî-i ömr ü ikbâl-i cenâb-ı vekâlet-penâhîleri vürûdu dahi bir kat daha yâd u tilâvet olunduğu ve bu ise saye-i tevfikât-vâye-i hazret-i cihanbânîde cümle-i icraât-ı mehâsin-âyât-ı düstûr-ı a'zamîleri âsâr-ı meşkûresinden bulunduğu cihetle arz-ı teşekkürât-ı mahsusaya ibtidâr ve münasib görüldüğü hâlde husus-ı mezkûrun ehemmiyetine binâen ibrâz olunan himmet ve ikdâmâtın takdiri zımnında lutfen vali-i müşârunileyhe bir kıt'a tahsinnâme-i sâmi-i cenâb-ı Sadâret-penâhîlerinin şeref-tastîr buyurulması istirhâmına ictisâr eylerim. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

[5 Temmuz 1896]

HR. SYS, 2812/2

39

VAN VE CİVARINDA MEYDANA GELEN ERMENİ İSYANI

Van'da toplanıp isyan eden ve Müslümanlarla askerlere saldıran yirmi bin Ermeni'ye asker in müüdahale ettiğı, Müslümanlar ile askerlere saldıran yirmi bin Ermeni'ye, asker in mukabelesiyle çıkan çatışmalarda çoğu asker ve Müslüman halktan olmak üzere pek çok ölü ve yaralı bulunduğu ve isyanın bastırıldığı

Van Vilâyeti'nde geçende zuhura gelen Ermeni ihtilâlinin ber-vech-i zîr tafsilen arzına ictisâr eylerim. Şöyleki:

Sene-i hâliye şehr-i Haziran'ının on üçüncü Pazartesi gecesi Van'da bulunan Nizâmiye Yirmi Dokuzuncu Alay'ın taburundan Mülâzım-ı Sâni Receb Efendi refakatinde on beş nefer asâkir-i şâhane ile Van'ın Erek cihetinde kol gezmekdeler iken tahminen iki yüz kişi kadar bir Ermeni eşkıyasına tesadüf ederek Ermeniler ellerinde bulunan silahlarını derhal ateş ile mûmâileyh Mülâzım Receb Efendi'yi bacağından cerh ve bir neferi dahi şehid edip firar eyledikleri cânib-i Vilâyet'e verilen malumât üzerine derhal geceleyin memleketin civarına daha müte'addid kollar çıkarılmış ise de zikrolunan Ermeni

eşkıyalarından hiçbirinin derdestine muvaffak olunamamıştır ve ertesi gün sabahleyin alay beyi ile merkez tabur ağası ve serkomiser ve acizleri ve birkaç jandarma neferi berây-ı tahkikât mahall-i vak‘aya giderek Ermenilerin kol efrâdı üzerine hücum etdikleri yerlerde yalnız bir mikdar kan eserlerinden mâadâ bir şey göremeyip esna-yı avdetimizde orada bulunan Ermeni evlerinden burgularla açılmış mazgal deliklerinden üzerimize ve gelip geçmekte olan ahali-i İslâmiye'ye silahlar atılmağa başladı. Mûmâileyh alay beyi keyfiyeti hemen vali paşaya ihbar ve vali-i müşârunileyh dahi tekrar gidilip vukuâtın önü alınmasını emretti. Tekrar mahall-i mezkûra gidip Ermenilere pek çok nesâyih-i lâzımede bulunulduysa da asla sem‘ ü itibar etmeyip yine silah atmağa devam ile birçok ahali-i İslâmiye'yi telef etdiler ve hatta muahharan gelmiş olan Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den Müfettiş Ferik Sadeddin Paşa'ya dahi kurşun atdılar ve yevm-i mezkûrun akşamı dahi evlerden dışarıya çıkıp bir cem‘-i gafır ile Tepebaşı'nda bulunan on beş kişi mevcudlu bir zabtiye karakolunu basdılar ve karakoldan bir defa imdad borusu çalınmış ise de Ermenilerin üzerlerine gitmek mümkün olamayıp alâ-rivâyetin mezkûr on beş kişinin cümlesini ve ertesi gün bir İslâm mahallesini basarak oradan dahi bir kadın ile iki çocuğun burun ve kulaklarını kesmişler ve gözlerini oymuşlar ve daha birçok ahali-i İslâmiye'yi şehid eylemişler ve bunların önünü almak için gönderilen kırk kişiyi mütecâviz jandarma efrâdı şehid ve on beş kişiyi cerh eylemelerine ve işbu Ermenilerin tahminen yirmi bin kişi râddesinde tecemmu‘ etmelerine mebnî bi'l-mecburiye vukuâtın üçüncü günü ale's-sabah saat sekiz buçuk râddelerinde iki tabur nizâmiye asâkir-i şahane müsellah olarak üç aded ufak el topları ile Erek, Haçboğan ve Tepebaşı ve sair lâzım gelen mahallere sevk edilip o esnada ne taraftan geldiği bendenizce meçhûl olan iki alay Hamidiye süvarisi ile beraber mukabele-i bi'l-misle başlanıldı. Ermeniler bu suretle gördükleri tazyikden nâşi bulundukları hâne ve mahallerini gaz dökerek ve kibrit ile tutuşdurarak askerin ilerlemelerini men‘ etmek ve yol vermemek için ihrâk ve tahrib ile diğer ebniye ve mahallere çekilerek yine askere kurşun atdılar ve Ermenilerin bu vechile tuğyân ve isyan ile asâkir-i şahane ve ahali-i İslâmiye üzerine ateş etmeleri gündüz saat on buçuğa kadar devam edip asâkir-i şahaneden tahminen üç yüz nefer şehid ve iki yüz elli nefer kadar da mecrûh ve ahali-i İslâmiye'den dahi beş yüzü

mütecâviz şehid ve pek çok mecrûh olmuştur ve Ermenilerden bir mikdar telefât vuku bulmuş ve bir takımı da firar etmiştir. Bunların telefâtının mikdarını tayin edemez isem de cüz'î olduğu ihtimalden ba'îd değildir ve kusur kalan Ermeniler terk-i silah etmelerine mebnî hânelerine gönderilip ihtilâle netice verilmiştir ve yine Van Vilâyeti'ne mülhak ve on dört saat bu'd mesafede bulunan Şatak Kazası'nda dahi tahminen iki yüz kadar Ermeni eşkıyası hücum etmekde iken Kürd süvarileri tarafından muhasaraya alınarak eşkıya-yı merkûmeden altmış kişi telef olduğu hâlde bazıları derdest olunmuş ve bazıları da firar etmiş ve Kürdlerden on beş kişi şehid ve yirmi kişi kadar da mecrûh olmuş idüğü istihbârât-ı vâkı'a-i acizânemdendir.

Bu Ermeniler şakâvete başladıkları günden itibaren başlarına kalpak giydiler ve hatta içlerinde mu'allem borazanları bulunup boru dahi çaldılar ise de fakat çalınan boru ne işareti olduğu anlaşılamadı ve bunların kullandıkları silahların bir takımı nev-icad numarasız mavzer ve bir takımı sürmeli Rus tüfenkleri olup bazısında revolver bulunduğu gibi umumunda dahi kama ve kılınç var idi ve işbu eslihadan elegeçenlerin cümlesi hükûmete teslim olundu ve bir mavzer ve bir Rus sürmeli tûfengi ve bir kılınç ve kama ile beş aded dolu ve beş aded de tehî mavzer fişenkleri ve bir de kapsüllü fişenk ile elde edilen bir mühür ve Devlet-i Aliyye'nin gümüş kuruşluk ve ikilik akçesini dahi dökmek üzere bir kalb sikke takımı ve iki kalpak ve bir peksimed çantası beraberce getirdim ve manzûr-ı âlî buyurulmak üzere atebe-i ulyâ-ya arz u takdim eyledim. Kemterlerinin meşhûdât ve malumâtı bundan ibaretdir. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 18 Safer sene [1]314 ve fî 17 Temmuz sene [1] 312

Van Jandarma Alayı'nın Birinci Merkez Taburu
Süvari Üçüncü Bölüğü'nün Mülâzımı Karesili

İsmail bin Ahmed

**

Ahz ve telakki eylediğim emr u fermân-ı hümâyûn-ı hazret-i Hilâfet-penâhîlerine imtisâlen Ermeni eşkıyasına aid olan bir kıt'a resim fotoğrafıyla esliha ve eşyayı Düvel-i Muazzama sefâretlerine birer birer irâe eyledim.

Avusturya sefiri dikkatle gördüğünü, Almanya sefiri arz-ı teşekkür etdiğini ifade eyledikleri gibi İtalya sefirinin bir şey demediğini ve Rusya başkâtibi eşkıyanın mührüyle mavzer sistemindeki tüfengin mühür mumu ile kalıpları- nı alarak eşyanın nev' ve adedini kaydeylediğini arz ederim. İngiltere başter- cümanı "Van'daki konsolosumuzun iş'ârı ahvâli bize zaten tasdik etdirdi." diyerek ve eşyanın mikdarını zabtede[r]ek sefârethâneye sonradan gelen baş- kâtibe de irâe eyledi. Fransa Sefârethânesi ikinci kâtibi, tercümanlardan bi- riyle esliha ve eşyayı görerek "Sefir bey yemekde olduğu için biz kendileri- ne söyledik." dedikleri ma'rûzdur. Fermân.

Yâver-i Harb-i Hazret-i Şehriyârîlerinden
Abd-i Memlûkleri
Binbaşı
Ziyaeddin

[29 Temmuz 1896]

Y. PRK. ASK, 113/47

40

ERMENİ ASİLERİN BANK-I OSMANÎ BASKINI

Bank-ı Osmanî'yi basarak bazı çalışanları rehin alıp bir takım talepler- de bulunan Ermeni asilerin etkisiz hale getirilmeleri için gerekenlerin yapılması belirtilerek özenli davranılmasının istendiği

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
992

Atufetli efendim hazretleri

Ermeni fesedesı taraflarından bugün Galata'da ve sair bazı mahallerde îkâ' olunan cinayât-ı asayiş-şikenânenin istihsâl-i esbâb-ı indifâ'ıyesı emrin- de kumandaya memur ümerâ ve zâbita memurlarına verilmek üzere kaleme alınan talimât [ile] Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ mazbatası arz u takdim olun- muş olmakla ol bâbda her ne vechile irâde-i seniyye-i hazret-i Hilâfet-penâhî

şeref-sünûh ve sudûr buyurulur ise mantûk-ı celîli infaz olunacağı beyânıyla tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 16 Rebîülevvel sene [1]314 ve fî 14 Ağustos sene [1]312

Sadriazam

Rif‘at

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn
992

Ermeni fesedesı taraflarından bugün Galata'da ve sair bazı mahallerde îkâ' olunan cinayât-ı asayiş-şikenâne üzerine asâkir-i şahane ve jandarmadan kuvve-i kâfiye sevkiyle saye-i kudret-vâye-i hazret-i Şehinşâhî'de emniyet-i âmmenin vikâyesi esbâb ve vesâiline derhal teşebbüs olunmuş ise de erbâb-ı şakâvetin Bank-ı Osmanî dairesinde ve emâkin-i sairede tahassun etmeleri cihetiyle bunların yalnız bulundukları mahallerde mahsûr bırakılmaları hâlen ve maslahaten fevka'l-gâye ehem olan istisâlleri vecîbesini te'hir ve bu dahi müdahalât-ı ecnebiyeyi dâ'î olacağından zâbıtaca serî'an icab eden tedâbîr-i fevkalâde hakkında icra kılınan müzâkerât üzerine kaleme alınan ve man-zûr-ı âlî buyurulan talimât müsveddesi leffen arz u takdim kılındı. Ahîren bank dairesinden çıkmış olan direktörlerin nezd-i bendegânemizde verdikleri malumâta ve bunlardan Direktör Muâvini Mösyö Auboyneau'nun eşhâs-ı mütehaşşide cânibinden ke-enne Düvel-i Sitte süferâsına gönderildiği beyânıyla bir suretini eşhâs-ı merkûme nâmına i'tâ eylediği Fransızca varakaya göre erbâb-ı şakâvet komitenin metâlibi devletçe tahrîren kabul olununcaya kadar bankada kalacaklarını ve buna muvâfakat edildiği hâlde bankadan çıkarak Memâlik-i Şahane'den ihraclarına hâzır olduklarını ve aksi takdirinde banka memurlarıyla beraber telef olacaklarını dermiyân etmekde bulundukları anlaşıldığından buna karşı icra olunacak harekât-ı askeriyenin netâyic-i melhûzası üzerine ta'mîk-ı efkâr edildikde zikrolunan varakanın medlûlü tehdidât-ı şakâvetkârânenen ibaret olup bunu iki gün evvel sefâretlere vermiş olsalar elbette malumât alınmak tabîi iken böyle bir şey ihbar ve istihbâr olun-

mamasına nazaran bugün sümme't-tedârük tasnî' edilmiş olduğu akvâ-yı muhtemelât olmasıyla beraber ifadât-ı sehîfe-i ma'rûzaya bakılıp da usâtın bu gece hâllerine bırakılması maâzallahî Teâlâ envâ'-ı netâyic-i muzırrayı davet eyleyeceğinden ve zikrolunan talimât müsveddesi ise evvelce bi'l-istîzân şâyân buyurulan müsaade-i seniyye üzerine hemen iki nüsha olarak bi't-tebyîz cânib-i Seraskerî'ye ve Zabtiye Nezâreti'ne tebliğ olunmuş olduğundan mûcebince icra-yı iktizâsı ve şu kadar ki bu gibi ahvâlde harekât-ı askeriyece mer'î ve mu'tâd olduğu vechile gerek bankaya ve gerek usâtın sair tahassungâhlarına sevk-i asker olunduğu sırada erbâb-ı şakâvet bilâ-şart u kayd itaat ve inkıyâda davet olunarak kabul-i mutâvaat ve arz-ı teslimiyet ederler ise mahfûziyetleri te'min olunacağı ve Avrupa'ya çıkıp gitmelerine müsaade kılınacağı anladılıp bunu ısgâ eyledikleri hâlde haklarında ol vechile muamele edilmesi ve kabul etmedikleri ve asâkir-i şahaneye yine silah atdıkları takdirde mukabele bi'l-misl icra olunması hususlarının kumandaya memur ümerâyâ ve zâbıta memurlarına ilâve-i talimât olarak serî'an bildirilmesi zımnında makam-ı Seraskerî'ye ve nezâret-i müşârunileyhâya tebliği tezekkür kılınmış olmakla ol bâbda ve kâtibe-i ahvâlde emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emr efendimizindir.

Fî 16 Rebîülevvel sene [1]314 ve 14 Ağustos sene [1]312

Sadırazam
Halil Rif'at bin İbrahim

Adliye Nâzırı
Es-Seyyid Abdurrahman Nureddin

Serasker
Mehmed Rıza bin Mustafa

Bahriye Nâzırı
Hasan Hüsnü bin Hüseyin

Şûrâ-yı Devlet Reisi
Mehmed Said

Hariciye Nâzırı
Ahmed Tevfik bin İsmail Hakkı

Dahiliye Nâzırı
Mehmed Memduh

Tophâne-i Âmire Müşiri
Mustafa Zeki bin Ali

Ticaret ve Nâfia Nâzırı
Celaleddin bin Aziz

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn

Düvel-i Sitte Süferâsına

Âtîde muharrer metâlibimizin kabulüne değin burada bankada kalacağız.

Birincisi: Bankaya taarruz olunmaması.

İkincisi: İstanbul'da bulunan Ermeni merkez-i cemiyet-i fesadiye metâlibinin tahrîren kabul olunması.

Üçüncüsü: El-hâletü hâzihî bankada bulunanların Memâlik-i Şahane'den serbestçe çıkıp gitmeleri.

Dördüncüsü: Bankanın nükûd ve evrakıyla müstahdemîni metâlibimizin kabulüne değin masûn kalacak aksi takdirde müstahdemîn ile beraber telef olacağız.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret
Âmedî-i Divan-ı Hümâyûn

İdare-i Zâbıta'ya talimât-ı fevkalâdedir.

Bank-ı Osmanî'de ictimâ ve tahassun eden erbâb-ı şakâvetin orada mahsûr bırakılmalarıyla iktifa caiz olamayacağından evvel be-evvel içeride bulunan bank memurları hüsn-i suretle ihrac olunduktan sonra bank dairesinin lâzım gelen mahallinden kuvve-i kâfiye ile içine girilerek eşhâs-ı mütehassinenin hemen ahz ü giriftleri ve asâkir-i şahaneye isti'mâl-i silah ettikleri hâlde mukabele bi'l-misl kaidesinin icrası ve şu kadar ki bank dahilindeki vezne ve evrak dairelerinin her türlü tecavüzden mahfûz tutulması ile zerre kadar zarar gelememesine dikkat olunması.

Bankadan mâadâ mahallerde tahassun eden eşhâsın dahi bulundukları hâneler ve emâkin basılarak hayyen tutulmaları ve yine asâkir-i şahaneye

isti'mâl-i silah eyledikleri takdirde mukabele bi'l-misl kaidesine tevfiķan muamele edilmesi.

Eşhâs-ı âsiyenin istinâd etdikleri bazı ecnebi emâkininin basılacağı sırada dahilinde zî-medhal olmayanlar var ise konsolosları ma'rifetiyle çıkardıktan sonra harekât-ı tenkîliyenin icrası.

Ahalinin vazife-i hükûmete müdahale etmemelerine ve ez-cümle İslâm ve Hıristiyan beyninde bir kıtâl vuku'a gelememesine fevka'l-gâye itina olunması ve silahlı silahsız her türlü cemiyetlerin men' edilmesi.

Erbâb-ı şakâvetden hayyen ele geçirilecek eşhâsın tahkikât-ı evveliyeye evrakıyla beraber derhal cihet-i adliyyeye teslim olunması.

Hıristiyan mahallâtının zabt u rabtına dikkat olunarak ehl-i ırz takımının her türlü tecavüzât ve telefâtından muhafaza kılınması ve ecnebi tebaasının mal ve canlarının mahfûziyetine be-gayet dikkat ve itina edilmesi.

Ve erbâb-ı fesad müte'addid yerlerde ikâ'-ı harîk ile İslâm'ı şaşırtmak teşebbüsâtında bulunmaları melhûz olmasına mebnî mahallât ve çarşılarca takayyüdât-ı mükemmele icra kılınması.

Bank-ı Osmanî memurlarının ekserîsi bank dairesine muttasıl Reji Dairesi'ne geçerek çıkmış olduklarından ve böyle bir imkân var iken bank dairesinin kapısı kırılmak ve oradan girilmekten ise Reji Dairesi cihetinden bank dairesi dahiline girilmesi münasib olacağından bu suretle hareket edilmesi ihtar olunur.

Rif'at

Abdurrahman

Rıza

Hasan

Said

Tevfik

Memdûh

Zeki

Mahmud

[26 Ağustos 1896]

Y. A. RES, 81/30

Galata'daki Osmanlı Bankası'na giren ve nöbetçi ile jandarmaları öldürerek çalışanları rehin alan elli Ermeni'nin etkisiz hale getirilerek bankanın tahliye edildiği; Ayrıca İstanbul'un çeşitli semtlerinde baskınlar düzenledikleri, Hasköy'de karakola saldırdıkları, Samatya Sulumanastır civarında polisleri ateş açtıkları / Balıkpazarı Ermeni Kilisesi'nde dinamit ve bomba ele geçirildiği, bu olaylara sebep olanların Ermeni Patrikliği tarafından aforoz edildikleri

*Hariciye Nezâreti'nden fî 27 Ağustos sene [18]96 tarihiyle
Sefârât-ı Seniyye'ye irsâl kılınacak telgrafnâme-i umumînin tercümesidir.*

Ermeni anarşistleri tarafından pâyitaht-ı Saltanat-ı Seniyye'de îkâ' olunan karışıklıklara dair dünkü tarihli umumî telgrafıma zeyl olmak üzere şurasını iş'âr ederim ki "Dersââdet Ermeni Merkez Fesad Komitesi" bir maksad-ı hayalperestânenin hayyiz-i fî'le îsâli için bir takım iğtişâsât ve harekât-ı cinâiye programını gayet vâsi' bir surette tertib eylemiş idi. Bu maksada mebnî birçok erbâb-ı fesad takım takım ayrılarak Dersââdet'in nikât-ı muhtelifesinde aynı zamanda îkâ'-ı fezâyih ve mefâside mübâşeretle hâmil oldukları revolver ve kamalardan mâadâ dinamitle memlû' ve demirden mamul birçok humbaralar isti'mâl eylemişlerdir. Dün vakt-i zuhrda içlerinden elli kişi fâsilalı olarak üçer-beşer Bank-ı Osmanî'ye girmiş ve nöbetçi zâbit orada ne yaptıklarını ve niçin geldiklerini sual eylemesi üzerine gerek mûmâileyhi ve gerek orada bulunan jandarmaları telef ederek ser-i maktû'larını tramvay caddesi üzerine atmışlardır. Ba'dehû bu cinayetden münba'is havfu telaşdan bi'l-istifade bankanın kapılarını sedd ile lâ-yenkâtı' sokağa ve mârrîn ve âbirîn üzerine ateş etmeğe başladıklarından kendi hâlinde birçok adamlar ve ez-cümle o sırada araba ile oradan geçen dört İslâm kadını eşirrâ-yı merkûmenin atdıkları humbaralarla pâre pâre olmuşlardır. Bank-ı Osmanî memurlarından ve Fransa tebaasından Mösyö George Graylski ile Mösyö Alfred Pei bir ipe sarılarak pencereden kaçır iken Ermeniler tarafından cerh edilmiş

ve ancak asâkir-i nizâmiye-i şahane kendi vücudlarını siper etmek suretiyle merkûmânı tahlîse muvaffak olmuşlardır. Merkûmânın kendi imzaları tahtında tahrîren verdikleri beyânnâmeler Zabtiye Nezâreti'nde mahfûzdur. Galata'da işbu vukûât-ı hûnrîzâne cereyân ettiği sırada İstanbul'da kâin Celal Bey Hanı'na dahi diğer bir takım fesad-pîşeler bi'd-duhûl civardaki sokaklara humbaralar yağdırmağa ve gelen geçeni cerh ve itlâf etmeğe tasaddî eylemişlerdir. Hasköy'de diğer bir hazele gürûhu karakolhâneye taarruz ve nöbetçi zâbit ile birçok neferâtı telef etmiş ve güç hâl ile derdest ve tevkif edilebilmiştir. Samatya'da kâin Sulumanastır'la ittisâlindeki mektebe birçok Ermeni anarşistleri tahassun ederek Müslümanlarla kendilerini teslim olmaya davet eden polis neferâtı üzerine humbaralar atmağa ve ateş etmeğe başlamış ve bu suretle ahaliden bir hayli kesânı itlâf eylemişlerdir. Gerek Bank-ı Osmanî'de ve gerek tahassungâh ittihâz edilen hânelerle manastır ve mektebelerde mikdar-ı küllî humbaralar bulunduğu gibi Beyoğlu'nda vâki Balıkpazar Ermeni Kilisesi bu sabah taharrî edildikde derûnunda dinamitle memlû birçok humbaralar bulunmuşdur.

Ahvâl-i meşrûhadan müstebân olacağı üzere Ermeni fesad komitesi ezhânı tahdîş ve memleketi havf u hirâse ilkâ için elden geleni yapmıştır. Saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de Dahiliye nâzırı devletli paşa hazretleri bizzat sokakları dolaşarak ahaliyi hâl-i sükûn ve huzura davet etmekte olduğu gibi sokaklarda dahi kollar gezdirilmekte ve bilâ-tefrîk-i cins ve mezheb herkes vesâit-i iknaiye ile dağıdılmaktadır. Bank-ı Osmanî bu gece eşirrâdan tahliye edilmiştir. Ermeni erbâb-ı fesadının hedef-i taarruzu olmuş olan ahali-i İslâmiye müdafaa-i nefis için müte'arrızından bazılarını cerh ve telef eylemişlerdir.

Ermenilerin kısm-ı a'zamı Hükûmet-i Seniyye'ye sâdık oldukları cihetle vatandaşlarının harekât-ı mücrimâne ve şenâ'atkârânelerinden ol derece müteessir ve müteessif olmuşlardır ki Ermeni Patrik kaymakamı dünkü iştişâşâtın fâil ve muharriklerini Hazret-i İsa nâmına aforoz eylemiştir. Kaymakam-ı müşârunileyh kilisece ittihâz olunan işbu tedbiri Hükûmet-i Seniyye'ye tebliğ eylediği sırada keyfiyetin gazeteler vasıtasıyla resmen ilân edilmesini dahi rica eylemiştir. Ermeni cemaatinin reis-i ruhânîsi bulunan müşârunileyhin işbu tavır ve hareketi Avrupa medeniyetinin takbîh ettiği ve Anarşizm

ve Nihilizm nâmıyla yâd eylediği bir maksad-ı cinayetskârâneye alet olan mücrimîn-i merkûmeyi ile'l-ebed tel'în ve teşnî'e kâfidir. Vukuât-ı meşrûhayı gazetelerle ilân ve görüşeceğiniz zevâta dahi bu yolda idare-i lisan eylemeniz mütemennâdır.

[27 Ağustos 1896]

Y. PRK. HR, 22/22

42

VAN'DA PLANLI ERMENİ İSYANI

Van şehir merkezinde dört bin silahlı Ermeni'nin konsoloslar ve Ermeni murahhasınca yapılan silah bırakma davetini kabul etmeyerek çıkardıkları isyanın askerin müdahalesiyle bastırıldığı ancak Ermenilerin büyük bir kısmının dağlara kaçtığı; ayrıca Van'ın kaza, nahiye ve köylerinde yine Ermeniler tarafından çıkarılan olaylarda Müslüman ve Ermenilerden birçok ölü ve yaralının bulunduğu, birçok askerin de şehit olduğu; elde edilen belgelerden Ermenilerin bu isyanı planladıklarının ve ayrıca isyanda yabancı parmağı olduğunun anlaşıldığı

*Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden fî 22 Rebûlevvel sene [1]314
ve fî 20 Ağustos sene [1]312 tarihiyle mevrûd tezkirenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Van hâdise-i mündefî'asının suret-i vuku'u hakkındaki malumât ve meşhûdâtın bi'l-etraf iş'ârı Tesrî'-i Muamelât Komisyonu kararıyla mukaddemâ Ferik saadetli Sadeddin Paşa hazretlerine bildirilmiş idi. İhtilâlin tahrik ve teşvik-i ecânible vuku'a geldiği âsâr ve esbâb-ı meşhûdesiyle kat'iyen sâbit olduğu ve esna-yı ihtilâlde nefis-i Van'da vuku bulan telefât ve mecrûhînin yekûnu sekiz yüz yetmiş dokuz nefere bâliğ olup bundan üç yüz kırk neferi şehid ve iki yüz altmış neferi mecrûhîni İslâmiye'den ve iki yüz on dokuz telefât ve elli dokuz mecrûhîni Hristiyanîye'den ibaret olup asâkir-i şahane ve zabtiyeden birisi yüzbaşı ve kusuru küçük zâbit ve neferât olarak on altı şehid ve birisi erkân-ı harbiye yüzbaşısı ve üçü mülâzım ve kusuru efrâddan olmak üzere yirmi mecrûh olduğu gibi nefis-i Van'da yüz on iki bâb

hâne muhterik olmuş ise de bunun kısm-ı küllîsi eşkıya tarafından ihrâk edildiği ve merkez-i vilâyete tâbi kazalarda zuhura gelen iğtişâşın keyfiyet-i vuku'uyla İslâm ve Hıristiyan'dan şehid ve telef olanların ve mecrûhînin mikdarıyla İngiltere konsolosunun ve Fransa konsolos vekilinin raporlarında münderic mikdar-ı telefâtın birinin pek mübâlağalı ve diğerinin ona nazaran öşrü râddesinde bulunması bu bâbdaki mübâlağanın vücudunu isbata sened-i kavî idüğü ve tebaa-i ecnebiyeden ne telefât ve ne de malca zâyiât olup yalnız tebaa-i İraniye'den bir şahsın Erciş'den Van'a geleceği sırada ve esna-yı râhda maktûl olup kâtili bilinemediği ve eşyasından cüz'î zâyiât olduğu ifadesine ve bu yolda daha sair bir takım tafsîlâtâ dair ferik-i müşârunileyh tarafından vârid olup komisyonca kırâet olunan lâyiha'nın ihrac etdirilen sureti komisyon-ı mezkûr ifadesiyle leffen tesyîr-i savb-ı âlî-i nezâret-penâhîleri kılınmış olmakla lâyiha-i mezkûrenin bir sureti huzur-ı sâmi-i Sadâret-penâhî'ye ve Zabtîye Nezâret-i Celîlesi'ne takdim ve isrâ kılınmakla ol bâbda.

**

Van Hâdisesi Ermenilerin bir isyan ve ihtilâl[i] midir, yoksa bazı bedhâhânın te'vîlâtı vechile bir kıtâl midir; evvel emirde burası ta'ayyün etmek icab-ı maslahatdan görüldüğünden bu bâbdaki mütâlâa-i çâkerânemi arz etmeği levâzım-ı mühimmâtıdan addederim. Bir kıt'ası 6 Temmuz sene [1]312 tarihli arîza-i kemterânemle Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne arz u takdim olunan beş ateşli mavzer usulündeki tûfengin üzerine mahkûk olan armanın sol cenâhındaki '٤' ve tepesindeki '3' ve sağ cenâhındaki '٧٧' hurûf-ı Ermeniyesi "Ermeni Müttehîde-i İhtilâliyesi" manasını ifade eden "Hayou Highapohuyan Tachenagtzoutioun" ibaresini teşkil eden üç kelimeden beherinin baş tarafında bulunan hurûfdan müteşekkîl bir şifre olması cihetle ihtilâl ve isyanın kendi lisanlarıyla itiraf edilmiş bulunduğu şübhe kalmayacağı gibi suret-i mütercemesinden bir nüshası ve (1) numara ile işbu lâyiha-i kemterâneme rabt edilen ve nüsha-i asliyesi makam-ı Vilâyet'den 29 Mayıs sene [1]312 tarihli arîzaya leffen Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne takdim kılınan *Cerîde-i Tiyyar* nâm Ermeni gazetesinin baş tarafında mahtûm bulunan ve daha sair evrak-ı

isyanıye üzerlerine basılmış olan komite mührü dahi ihtilâl ve isyanın bir burhân-ı diğeri olup bu dahi meydan-ı muharebede maktûl düşen komite reisi "Bido" nâm şahıs üzerinde zuhur ederek alınmış olduğundan 6 Temmuz sene [1]312 tarihli arîza-i bendegânemle Kitâbet-i Celîle-i müşârunileyhâya takdim kılınmıştır. Bu mühür üzerinde bulunan arma, tüfengin üzerinde mahkûk armanın aynıdır. Şu arma ve Ermenileri nokta-i ittîfak-ı ihtilâlâle davet eden evrak üzerine basılan mühür ve bu mührü idare eden komite hey'eti meydanda oldukça bu hâdisenin bir isyan ve ihtilâlden ibaret olduğunu isbat sadedinde başka sened aramağa lüzum ve ihtiyac kalmayacağı derkâr ise de mütâlaa-i çâkerânemi bir kat daha takviye etmek üzere esna-yı cereyân-ı vak'ada buradaki düvel-i ecnebiye konsolos ve konsolos vekilleri tarafından müttehiden sefâretlerine keşide edilen ve vali-i sâbık ve kumandan-ı mahallî ile müştereken taraf-ı bendegânemden makam-ı sâmi-i Sadâret-i Uzmâ'ya takdim kılınan 8 Haziran sene [1]312 tarihli telgrafnâmeyle zeyl edilen Fransaviyyü'l-ibare varakada Ermeniler aleyhinde insurgés kelimesinin isti'mâl edilmesini ve el-yevm bu hâlin bir kıt'alden ibaret olduğunu iddia eden Dominiken papasları tarafından bizzat kaleme alınan mezkûr varakaya kendi kalemeleriyle işbu insurgés kelimesinin yazılmasını ve defaâtle olunan nesâyihî isgâ etmeyerek asâkir-i şahane üzerine isti'mâl-i silaha devam etmelerinden ve Fransa ve İngiltere ve Rusya düvel-i fahîmesiyle İran Devlet-i Aliyyesi konsolosları ve Van Ermeni murahhasası taraflarından iki gün birbiri üzerine terk-i silahla arz-ı mutâvaat eylemeleri tavsiye ve nasihat edildiği hâlde kabul etmeyerek asâkir-i şahanenin mukim olduğu karakolhâne üzerine muhâceme etmelerinden nâşi mukabele bi'l-misl olarak asâkir-i şahane tarafından dahi isti'mâl-i esliha edilmesiyle mukâvemet edemeyen dört bin nefer müsella Ermeni'nin şehri terk ederek dağlara çıkıp asâkir-i şahane ile muharebe etmesini de alâmet-i isyan ve ihtilâl olmak üzere irâe edebilirim. Ve lâ-siyyemâ İngiltere Devlet-i Fahîmesi'nin Van Konsolosu Mister William esna-yı cereyân-ı vak'ada terk-i silah ve izhâr-ı itaat teklif etmek üzere Ermenilerin mütehasssın olduğu müstahkem hâneye gitdiği zaman kendisiyle mukâlemeye gelen üç şahısdan birisinin Almanca tekellüm ediyor, amma hangi milletten idüğü malum olmadığını ve diğerlerinin Bulgar olduğunu ve âharının Rus Ermenileri'nden bulunduğunu beyân ve bunlar taraflarından bu işin

Zeytun işi gibi olması kâbil olamaz mı deyu sual eylediklerini ifade ve ityân eylemesi ve bu havalide konsoloslardan başka hiçbir kimsenin başında şapka görülmüş ve işidilmiş şey değil iken meydan-ı muharebede maktûlen kalanların başlarında şapka bulunması delâletleriyle Ermenilerin içinde ecânib bulunduğu sâbit ve muhakkak olduğundan maslahata bir de "anarşistlik" karışmış olduğuna hükm-i kat'î ile hükmolunur ve kable'l-ihtilâl politika töhmetiyle müttehem olarak taht-ı tevkife alınmış olan bir Ermeni kızının bıkırine hâle geldiği iddiasına bilâhare mahal kalmamak üzere nezdinde daima bulunmaları için kızın vâlidesi ve müte'allikâtından diğer iki kadın ile bir de murahhasahânenin intihâbıyla papas konulmuş iken ahîren merkûm papas yerine göndermek üzere Van murahhasası tarafından polis idaresine verilip bir suret-i musaddakası (B) işaretiyle leffedilen varakada Ermeni eşkıyası tabirinin isti'mâl olunması ve esna-yı ihtilâlde şehir telgrafhânesinden bağılkadaki telgrafhâne vasıtasıyla mûmâileyh murahhasanın taraf-ı bendegâne- me keşide edip bir sureti (H) işaretiyle leffolunan telgrafnâmesinde mücâzâtı mûcib düvel-i ecnebiye takımları şecâ'at-i ekremîleri sayesinde telef ve fîraren def' olduklarına eminim deyu yazması Van'da çıkarılan ihtilâlin ecnebi- ler tarafından olduğunu isbata kâfi bir sened olup bu da "anarşistliğe" delâlet eder âsârdan bulunmasıyla bilumum Avrupa devletleri parlamentolarında ve ahîren Avusturya Devlet-i Fahîmesi Hariciye nâzırının kendi parlamentolarında vâki olan nutuklarıyla te'lif ve tatbîke muhtacdır. İşin içinde ecnebi bulunduğuna burhân olmak üzere meydan-ı muharebede elde edilmiş olan Mısır'a müte'allik bir kıt'a nişanı (M) harfli zarf derûnuna vaz'-ı takdim eylerim. İmdi şu hâdisenin bir isyan ve ihtilâl olduğu kat'iyyen sâbit olarak kimsenin bir başka suretle te'vîle mecâl ve kudreti kalmayacağı bedîhiyât ve vâzihâtıdır.

Tehyi'ât

3 Kânûn-ı Sâni sene [1]311 tarihli olarak makam-ı sâmi-i Sadâret-penâhî'ye Bitlis'den takdim olunan lâyiha ve melfûfâtı nâtık olduğu ve el-yevm Zabtiye Nezâret-i Celîlesi'nde mevcut olan programlar ve nizâm-nâmeler delâlet ettiği vechile Ermeni ihtilâl komiteleri gizli kapaklı bir şey olmayıp her tertibi meydanda olduğu bedîhî ve bu tehyi'ât her gûne isbat külfetinden müs-

tağnî ise de bura Ermenilerince ne yolda teşvik görülmekde ve nasıl esliha ve fedai tedarik olunmakda olduğunu irâe için elde edilen evrakdan bazıları ber-vech-i zîr arz u tezbîr olunur. Üzerine (2) numara mevzû‘ olduğu hâlde rabt edilen ve Amerika'dan vârid olarak tercüme edilen varaka ile üzerlerine (3) numara vaz‘ olunan ve Tebriz'den vârid olup suret-i mütercemesi merbût olan mektub ve komite reisi üzerinde zuhur edip ıstılahına âgâh buraca mütercim bulunamadığı cihetle tercüme etdirilemeyerek (4) numara ile aynen takdim kılınan talimnâme ve köylerdeki gençlerden fedai yazdırılarak ve müsteâr isimler tesmiye edilerek beyhlerinde müttehaz işarâtı hâvî olmak üzere mehâkim-i adliyeden bir sureti alınıp (5) numara ile rabt edilen evrak ve komite reisi Bido üzerinde zuhur edip asılları mahkemeye bi't-teslim suretleri üzerine (6) numara vaz‘ olunarak leffedilen yirmi sekiz nüsha kâğıd ve hâdiseler üzerine Müküs Kazası Ermeni mu‘teberânından yirmi dokuz imza ile taraf-ı kemterâneme gönderilip suret-i musaddakası ve (7) numara ile rabt edilen arzuhal ve mekâtîbde çocukları teşvik için mükâfât olmak üzere verilip bir cihetinde tarih-i kadîm adamlarının birinin resmi mahkûk ve zarfı üzerine (8) numara mevzû‘ nişan devlet aleyhine bir ihtilâl ve isyan çıkarmak üzere Van havalisi ahalisinin hazırlıklarını isbata kâfi birer hüccet olduğundan mütâlaaya şâyândır.

Suret-i Zuhur-ı Vak‘a

Hâmil olduğumuz talimât hükmü Bitlis'de tamam olması üzerine makam-ı sâmi-i Sadâret-i Uzmâ'dan alınan 29 Kânûn-ı Evvel sene [1]311 tarihli telgrafnâme hükmünü tenfizen hey'etçe Bitlis'den Van'a 27 Kânûn-ı Sâni sene [1]311 tarihiyle muvâsalat olunarak ertesi gün Van murahhasasıyla sair papasları ve bütün mu‘teberânı daire-i hükûmete celb ile bunca senedir zîr-i cenâh-ı Saltanat-ı Seniyye'de lisanlarını, mezheblerini, milliyetlerini kat'â zâyî etmeyerek sâye-bân olmuş ve rûteb-i mülkiye ve askeriyeden yüksek yüksek merâtibe nâil ve taraf-ı devletden gösterilen suhûlet delâletiyle maârif ve ticaretçe her türlü terakkîye mazhar olarak hiçbir milletin hiçbir yerde göremediği refah ve hürriyete mazhar olmuş iken bu kadar nimetin kıymetini takdir edememek kadir-nâ-şinâslık olduğu ve Ermeniler için tarîk-ı selâ-

met ancak üç yüz seneden beri takib edegeldikleri silk-i sadakatden inhirâf etmemek noktasında müstakar bulunduğu birçok delâil ve emsile ile ifade olunarak itaat-i sâbıklarından udûl eylememeleri hey'etçe tavsiye ve nasihat edilmiş ve 24 Şubat sene [1]311 gecesini Ermeni mahallesi karakolhânesinde mukim asâkir-i şâhane neferâtından birisini Ermeni fedaileri tüfenkle şehid etmeleri üzerine ertesi günü pend ü nesâyih-i sâbika tekrar olunmuş idi. (Bu vak'aya müte'allik evrak 9 numaralı olarak melfûfdur.) Vilâyet dahilindeki aşâyire dahi yine hâmil olduğumuz talimât-ı seniyye ahkâmı tebliğ olduğundan ve 17 Mart sene [1]312 tarihli makam-ı sâmi-i Sipehsâlârî'den tebliğ buyurulan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî üzerine bizzat aşâyir içe-rilerine gidilerek nesâyih-i sâbika tekrar edildiğinden aşâyir ve Ekrâd kat'â yerlerinden hareket etmeyerek hîn-i zuhur-ı vak'aya kadar vilâyet dahilinde bir güne vukuât zuhur etmemiş idi. Fakat Ermeniler her bir tehvi'âtı yaparak bir mesele çıkarmayı kararlaştırmış oldukları gerek İran'daki Sefâret-i Seniyye ve şehbenderlikler taraflarından gerek makam-ı sâmi-i âsafânelerinden peyâpey ihbar olunmakda bulunduğu gibi izhâr edegeldikleri alâ'imden dahi istidlâl edilerek meydan ve imkân bırakmamak üzere aralarında sık sık asâkir-i şâhane kolları gezdirilmiş ve sırf Ermeni'den ibaret olan nevâhî ve kaza dahillerinde kuvvetli müfreze-i askeriyeler bulundurulmuş idiyse de Ermeniler kendiliklerinden def'aten bir ihtilâl çıkarmakdan ise öteden beri bahane ittihâz edegeldikleri Ekrâd ve aşâyire bir kıyâm yüzü göstererek güya kendileri nefislerini müdafaa ediyorlarmış gibi görünmeği menfaatlerine muvâfık gördüklerinden aşâyirin tahrik-i urûk-ı milliyeti emrinde esbâb-ı lâzıme teşebbüs etmiş olmak üzere bu havalideki aşâyirin en büyüğü olup bir ucu Musul'da diğer bir ucu vilâyetin Şatak Kazası'nda bulunan takrîben sekiz on bin hânelik Artuş Aşireti tetimmâtından Giravi Şubesi'nin bulunduğu Norduz mevkiine azîmetle sengistân bir mevkide kâin Meryem Ana Kilisesi nâm mahalde tahassun ederek 13 Mayıs sene [1]312 tarihinde aşiret-i mezbûre halkından dört şahsı şehid ve üç neferi mecrûh etmişler (Bu vak'anın evrakı (10) numara ile melfûfdur.) ve şühedânın ecsâdını pârelemek, kalblerini çıkarmak, beyinlerini oymak gibi muamelât-ı vahşiyâneye cür'et eylemişlerdi. Müteâkibin Havasor Nahiyesi'nde vâki Engil nâm Ermeni karyesinde dahi iki Kürd'ü şehid ederek cesedini pâre pâre etmişlerdir. (Bu vak'anın evrakı

dahi (10) numara ile melfûfdur.) Hükûmetçe bu eşkıyanın takibâtında kol kol zabtiyeler ve asâkir-i şahane dolaştırılmakda idiye de tekmi'l Ermeni kurâsı müttefik ve (7) numaralı evrakda Müküs Ermeni ahâlisinin ikrar etmekde oldukları vechile fedaileri saklamakla mükellef olduklarından hangi köye dahil olsalar silahları saklanmakda ve câmelerini tebdil için der-an-hâl elbise verilmekde ve işle meşgul olan köylüler aralarına karıştırılmakda olduğundan elde edilememekde idiler. Bir yandan dahi Kürdlere nasihatde devam olunarak ve başlarında erkân-ı harbiye yüzbaşısı kumandasıyla asâkir-i şahane dolaştırılarak bir uygunsuzluk zuhuruna meydan ve imkân bırakmamağa sa'y olunmakda idi. Şehr-i Haziran'ın üçüncü Pazartesi gecesı Van bağlığının Ermeni mahallesi arkasında devriyeye çıkan asâkir-i şahane kolunu (12) numaralı evrak nâtik olduğu vechile Ermeni eşkıya çetesi pusuya tutarak Kol Zâbiti Receb Efendi ile bir neferi pârelediler. Ale's-sabah saat dokuz buçukda müdde'î-i umumî muâvini vekili ve müstantık ve alay beyi ve polis müdürü mahall-i vak'aya giderek vukuâtı tahkik ve orada mukabele bi'l-misl olarak asâkir-i şahane kolu tarafından atılan kurşun ile mürd olmuş olan eşkıyanın bir hayvanı bulunup bağlık derûnuna nakl ile hayvan sahibi taharrî olunmakda ve gündüzün saat dahi dörde yaklaşmakda iken o vakte kadar hânelerinden çıkmayarak dükkânlarını açmamış ve melfûf haritada irâe olunduğu vechile mevâki'-i münasibedeki hânelere yerleşmiş olan Ermeniler, yolu düşerek sokakdan geçmekde olan gardiyan neferi Haydar'ı hâne penceresinden atdıkları kurşunla şehid etmeleri ve bağlığın muntehâsında vâki olup şehre yakın bulunan Hanikavenk Mahallesi'nde bağlıktan şehre giden caddenin sağ ve sol cenâhlarındaki hâneler Ermeni mekânları olup behemehâl her şahsın oradan geçmesi mecburi idüğünden biraz kalabalıkça yolcu bulunması münasebetiyle oradaki hânelerden İslâm yolcuları üzerine de silahlar atılmasıyla ortalık ayağa kalkmış ve asâkir-i şahane kolları ve bizzat kemterleri taraf taraf gezerek Ermenilere ifa-yı nesâyih olunmak istenilmiş ise de lisan-ı edeb ve tâbiyyete yakışmayacak cevaplarla reddetmişler ve üzerlerimize tüfenkler atılarak yanlarına yanaştırmamışlardır. O gün akşama ve ertesi gece sabaha kadar Ermenilere nesâyih icra ve ahali-i İslâmiye'ye vesâyâ-yı lâzime ifa ile ve lâzım gelen mahallere sekiz-onar neferden ibaret karakollar nasb ve bir düziye devriyeler gezdirilerek ve mühim ve mu'tenâ caddelerin dört yol

ağızlarına ikişer-üçer bölük asâkir-i şahane ikame olunarak vak'anın ilerlemesine sa'y olunmuş ise de mukaddimede isbat olunduğu vechile bu hâdise musammem bir ihtilâl ve isyan olduğundan Ermeniler fâriğ olmayarak vak'anın akşamı haritada irâe olunan Ereğ Kilisesi'nden Haçboğan'a ve oradan Tepebaşı'na kadar olan arız caddede ve Norşin Mahallesi'ne giden İt Soğakğı üzerinde vâki hânelerle Ereğ'den Protestan misyonerlerinin karargâhına ve oradan Taze Kehriz ve Dere Kilisesi'ne kadar olan mahallerdeki cesîm hânelerin pencerelerini kerpiçlerle örerek ve damların kenarlarına yine kerpiçden siperler yaparak ve hânelerin kerpiçden ma'mûl olan duvarlarını mahsusen ihzâr edilmiş olan burgularla delerek nice tüfenk mazgalları vücuda getirmiş ve hâne kapılarının arkalarını duvar örerek tahkîm etmiş oldukları gibi hâne kapılarının önlerine kalın ağaç kütüklerinden yalak [ve] havuz şeklinde dokuzar neferlik siperler ve esasen yolların cenâheynine merkûz olan ağaçları kesip yollar üzerine devirerek barikadlar yapmışlar ve adeta ve pek mükemmel bir erkân-ı harbiye zâbitinin yapabileceği vechile Ermeni mahallesini müstahkem bir mevki hâline koymuşlardır. Vak'anın üçüncü ve dördüncü günleri 7 ve 8 Haziran sene [1]312 tarihli telgrafnâmelerle arz olunduğu vechile İngiltere ve Fransa ve Rusya düvel-i fahîmesi ve Devlet-i Aliyye-i İraniye konsolos ve vekilleri ve şehirden alınıp bağliğa gönderilen Van Murahhası Sahak Efendi ma'rifetleriyle Ermenilerin terk-i silah ve izhâr-ı itaat eylemeleri teklif olunmuş ise de kabul etmeyerek bir yandan asâkir-i şahane üzerine de muhâcemeye başladıklarından Norşin Mahallesi'nde kâin Levendoğlu hânesindeki müfreze-i askeriye muhasara ve gaz yağdökerek karakolhâneyi yakmak ve arkasını dolaşıp İslâm mahallesini pâmâl etmek üzere Haziran'ın sekizinci ve vak'anın beşinci gecesi saat yedide şiddetle muhâcemeye başlamışlardır. Mukabele bi'l-misl olarak asâkir-i şahane tarafından dahi yalnız Norşin Mahallesi cihetinde müdafaa olunmuş olduğundan eşkıya bulunduğu hâneyi ihrâk ederek biraz gerideki hânelere tahassun ile şiddetli ateş devam eylemişlerdir ve orada dahi sebat edemediklerinden bulundukları hâneleri ihrâk ve terk ile Sıhke Caddesi'nin Haçboğan'dan Dere Kilise'ye kadar olan mahalleri kâmilan yakıp Kendirci cihetine kaçmışlardır. Ereğ ve Hafiziye mahallelerindeki asâkir-i şahane yerinden hareket etmemiş ve istîmâl-i esliha dahi eylememiş olduğu gibi Norşin'den eşkıyayı def eden asker

dahi Sıhke Caddesi'nden Kendirci cihetine geçmeyerek cadde üzerinde kalıp yine terk-i silah ile mutâvaat eylemeleri teklif olunmuştur. Bugün ve bundan bir gün mukaddem vilâyet dahilindeki Ekrâd ve aşâyir Van'da Ermenilerin asâkir-i şahane ile harb etmekte olduklarını istimâ' ile fevc fevc şehir civarına geldikleri haber alınıp bizzat karşı varılarak evâmir-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî kırâet-i âyât-ı Kur'âniye ile bi't-tebliğ semi'nâ cevabıyla mukabele olunarak şehre girmemişlerdir. Rüesâ ve ümerâsı olmayan Ekrâddan bir kısım halk asâkir-i şahanenin harb ile meşgul olduğu sırada birer fürce bularak bağliğa dahil olmuşlar ise de harbin neticesinde şiddet gösterilerek tekmîl Ekrâd bağlıktan dışarı çıkarılmışdır. Haziran'ın dokuzuncu günü kısmen ve onuncu günü büsbütün müstahkem hânelerden tüfenk atılmasının arkası alınması ve eşkıyanın firar etdikleri haber verilmesi üzerine tekmîl müstahkem Ermeni mahallesinin etrafı asâkir-i şahane ile çevirilerek taht-ı muhafazaya alınmış ve mahalle derûnuna asâkir-i şahane dahil olmuş ise de pek çok Ermeni kalabalığı görüldüğünden eşkıyanın firar ettiğine emniyet olunamamış idi. Fakat ihtiyât olmak üzere İran hududu üzerinde ve Alpak'da ve Mahmudî'de vâki asâkir-i şahane kumandanlarına Van'dan İran'a giden yolların geçid mahallerini tutmaları bâ-telgraf iş'âr olunmuş idi. Mütâkiben telgraf tellerinin kırılmasıyla ecnebi eşkıyanın hepsi ve yerlilerin bir kısmı Van bağliğı verâsında vâki refî'u'l-kâme ve sırf sengistândan ibaret Erek Dağı çıktığı haber-i sahîhi alınmış ve yerli Ermenilerin bir kısm-ı diğeri silahlarını saklayarak Van'da kaldıkları öğrenilmiş idi. Dağdaki eşkıyanın yedi yüz seksen neferi Hamidî Kazası'ndan geçerek Alpak'daki Mezriki Aşireti'ne tasallut etmesi üzerine hemen oralardaki geçidleri tutmuş olan asâkir-i şahane yetişerek harbe tutuşmuş ve bir aralık gecenin karanlığından ve bârânın şiddetle nüzûlünden bi'l-istifade harb mevkiini terk eden eşkıya hududa iki saat mesafede vâki Deyr karyesindeki sur-ı atîkde mütehaşşid asâkir-i şahane üzerine şiddetle savlet etmişler ise de sökdüremeyerek ric'ate mecbur olmuş ve arkalarından yetişen asâkir-i şahane dahi hatt-ı ric'atlerini almış olduğundan oracıkdaki Espistan nâm karyeye tahassun etmişlerdir. (Bu bâbda Deyr Kilisesi murahhasası cânibinden taraf-ı kemterâneme gönderilen tahri-rât sureti (13) numaralı olarak melfûddur.) O gece Deyr murahhasası eşkıya-ya terk-i silah ile mutâvaat teklifini etmek üzere iki defa gönderilmiş ise de

kabul etmeyerek reddeylemişler ve ertesi gün ale's-sabah İran cihetine firar eder iken arkalarından yetişilip mahv u kahr edilmişlerdir. Bu vak'ada hay-yen derdest edilen üç şakînin evrak-ı nutkıyesi şâyân-ı mütâlâa olduğundan 14 numaralı olarak leffedilmiştir. Eşkîya-yı merkûmeden iki yüz seksen altı neferlik Truşak ve Hınçak güruhu dahi yine Hamidiye Kazası'nın Salhane nâm Şemsiki Aşireti karyesine tasallut ettiği Mahmudî'deki geçidi tutmuş olan asâkir-i şahane tarafından haber alınması üzerine süratle yetişmiş olduğu gibi Van'dan da bir tabur çıkarılarak gönderilmiş olduğundan bir gün Beyaz²⁸ Dağı'nda ertesi gün Nazarabad Dağı'nda vuku'a gelen muharebede dahi bu guruhdan yalnız bir nefer kurtulup Kotur'a firar etmiş ve bâkîsi makhûr olmuştur. Yerli eşkıyadan Şatak Kazası halkından olanlar Şatak'a azîmetle orada bir vukuât çıkarmışlar ve nefsi kasabadaki kârgir hâneleri tarsîn ile tahassun ederek harb etmişler ise de esasen Şatak'da bulunan müfreze-i askeriye için Van'dan gönderilen bir tabur piyade ve bir kıt'a Withworth nâm cebel topunun Şatak'a vusûlüyle beraber bir kısım eşkıya firar ve bir kısmı teslim-i silaha karar vermişlerdir ve firar edenler dahi rızalarıyla arz-ı mutâvaata mecbur olmuşlardır. (14) numaralı evrak-ı nutkiye meâlîne ve Ermeni mahallesindeki müstahkem hânelerde mevcut mazgalların adedine nazaran eşkıyanın mikdarı kesîr olmak lâzım gelip halbuki Alpak'da, Mahmudî'de, Şatak'da görülen mikdar bin iki yüz râddesinde olup üst tarafının hiçbir tarafda zuhur eylememesinden ve yerli eşkıya köylü ve şehirli gençlerden ibaret olduğu (5) numaralı evrak mefâhîminden müstebân olduğundan bunların da silahlarını saklayarak ellerini böğrüne koyup boyun bükerek suret-i masumiyet gösteren köylü ve yerlilerden ibaret olacağına şübhe yoktur. Eşkîyanın isti'mâl ettiği esliha beş ateşli ve üzeri Truşak Komitesi'ne mahsus armalı mavzer ve sürmeli Berdan ve Martini-Henry ve Remington ve revolver ve kılıç ve hançer olup bunlardan mavzer ve sürmeli Berdan ile bir kılıç bir de kama manzûr-ı âlî buyurulmak ve Şataklı bir şakînin de müsellahan resm-i fotoğrafisi meşmûl-i nigâh-ı dakâyık-iktinâh-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî buyurulmak üzere takdim kılınmıştır. Ale'l-husus atdıkları kurşunlardan bazılarının tepesinde kapsül ve derûnunda barut bulunarak adeta bir humbara

²⁸ Metinde "Baz" şeklinde geçmektedir.

olduğundan ve bu nev' mermiyâtın endâhtı beyne'd-düvel memnû' bulunduğundan Ermeni eşkiyasının muamelât-ı vahşiyânesine bir nümune daha olmak üzere bu hartuçdan dahi bir adedi Kitâbet-i müşârunileyhâya takdim edilmiştir. Bu ihtilâlde nefsi Van'da vuku bulan telefât ve mecrûh yekûnu sekiz yüz yetmiş dokuz nefere bâliğ olup bundan üç yüz kırk neferi şühedâ ve iki yüz altmış neferi mecrûhîn-i İslâmiye'den ve iki yüz on dokuz telefât ve elli dokuz neferi mecrûhîn-i Hıristiyanîye'den ibaretdir ve asâkir-i şahane ve zabtiyeden birisi yüzbaşı ve kusuru küçük zâbit ve neferât olarak on altı şehid ve birisi erkân-ı harbiye yüzbaşısı ve üçü mülâzım ve kusuru efrâddan olmak üzere yirmi mecrûh vardır. Van'da yüz on iki bâb hâne muhterik olmuş ise de bunun seksen bâbı eşkiya tarafından ihrâk olunmuştur. Ermenilerin tehyi'ât ve tedarikâtı yalnız merkez-i vilâyet olan Van şehrine münhasır olmayıp (7) numaralı Müküs Kazası Ermeni ahalisi istid'âsında beyân olunduğu ve (5) numaralı fedai defterlerinde murakkam bulunduğu vechile mülhakâtta ve köylerde dahi olduğundan ve ale'l-husus güz mevsiminden beri Amerika misyonierlerinden iâne almak bahanesiyle tekâmül köylüler Van'a gelip Van'da derslerini alarak kalacaklar kalmış ve yerlerine gidecekler gitmiş bulunduklarından Karçikan Kazası'nın Göllü²⁹ karyesi Hıristiyanları Hallaç Ağası Süleyman ve Mahmud ağaları şehid eylemeleri üzerine ahali-i İslâmiye tarafından dahi mukabele bi'l-misl olunarak 5 Haziran sene [1]312 tarihinden 7 Haziran sene-i minh. tarihine kadar muharebe devam etmiş ve İslâm ve Hıristiyan hâne ve me'âbidinden muhterik olan olmamıştır ve bu muharebede ahali-i İslâmiye'den ikisi ağa ve kusuru Ekrâddan olmak üzere on iki şehid ve birisi zabtiye onbaşısı olarak on altı mecrûh ve Hıristiyanlardan iki yüz beş maktûl vuku bulmuştur.

Vilâyetin Gevaş Kazası'nda zuhur eden şûriş dahi Kagazın nâm dere başında bir Ermeni çetesi Siird Sancağı'nın Tavluh karyesi ahalisinden ve çerçi esnafından iki şahsa tesadûf edip birisini katletmeksizin diri diri gözlerini çıkarmak ve derisini yüzmek ve diğerlerini katledip cesedini parça parça etmek gibi muamelât-ı vahşiyâne icrasından ve Gevaş'ın Narik karyesi Ermeni ahalisi gulûv ile İslâmlara muhâcemesinden münba'is olup Haziran'ın on

²⁹ Metinde "Ol Göllü" şeklinde geçmektedir.

birinci gününe kadar devam etmiştir. Bu hâdisede suret-i katlleri yukarıda mezkûr olan iki nefer Siirdli dahil olmadığı hâlde yerliden dört nefer şehid ve sekiz nefer mecrûh olup Ermenilerden yüz nefer maktûl vardır. Büyût ve emâkin yanmamıştır. Yalnız Akkilise nâm ma'bedin bir iki odası yanmıştır.

Mahmudî ve Alpak kazalarındaki vukuât Van'dan firar eden iki eşkıya güruhundan yedi yüz seksen neferinin Alpak cihetine giderek Mezriki Aşireti'ni ve iki yüz seksen altı neferinin de Mahmudî cihetine azîmetle evvelen Şemsiki ve ba'dehû Milan aşiretlerini urmak istemelerinden inbi'âs edip tafsilâtı 14 ve 18 Haziran sene [1]312 tarihli telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunduğu vechile muharebeye birkaç günler devam etmiş ve bunda ahali-i İslâmiye'den otuz dokuz nefer şehid ve otuz sekiz nefer mecrûh vuku bulmuştur. Bu kazalarda yanmış büyütlük ve emâkin ve me'âbid yoktur.

Şatak Kazası öteden beri cinayet ve şakâvet yatağı olup hiçbir zaman bu kazada Ermeniler rahat oturmamış ve bu kazanın Kaçıt karyesi ahalisinden elde edilerek 6 Temmuz sene [1]312 tarihli arıza-i kemterânemle Mâbeyn-i Hümâyûn-ı Cenâb-ı Mülûkâne Başkitâbet-i Celîlesi'ne bir kıt'a resm-i fotoğrafisi takdim olunan Çeto nâm Ermeni şakîsinin kıyafetinden de istidlâl olunacağı vechile bu kaza halkı öteden beri şakâvetde devam edegelmiş olduklarından Van'da ihtilâl çıkardıktan sonra sebat edemeyerek firar eden eşkıya güruhundan Erek Dağı'nda ayrılıp Şatak'a giden iki yüz kadar şakî yollarda rast geldiği ahali-i İslâmiye'yi katlederek cemiyetle Şatak'a dahil olup orada ihtilâl çıkarmışlar ve metin ve rasîn hânelere tahassun ile gelen geçen üzerine kurşun atmışlar ve nihayet bir kısmı firar ve kısm-ı diğeri yalnız bir cesîm kârgir hânede karar eylemişler ise de oradaki asâkir-i şahaneye ilâveten Van'dan i'zâm olunan bir tabur piyade ile bir kıt'a dağ topunun oraya vusûlüyle beraber teslim-i silah ederek kârgir hâneye tahassun edenler mutâvaat etmişlerdir. Firar eyleyenler dahi peyderpey gelmekdedirler. Bu vak'ada ahali-i İslâmiye'den on beş şehid ve otuz nefer yaralı olup eşkıyadan otuz maktûl ve sekiz nefer mecrûh vardır. Eşkıyanın tahassun ettiği hânedan birisine kendileri tarafından ateş verilerek ittisâlinde bulunanlara sirayetle cem'an yüz hâne yanmıştır. Bu vak'a dahi iki gün devam etmiştir.

Erciş Kazası'nın 5 Haziran sene [1]312 tarihiyle Pertak karyesinde Haydaranlı Aşireti'ne mensub Hamidiye Süvari Alayları mülâzımlarından Meh-

med Ağa'nın Ermeniler tarafından idam olunması ve Erciş Kasabası'nda dört hâneye tahassun etmiş olan Ermeniler cânibinden yollardan geçen ahali-i İslâmiye ve Ekrâd-ı aşâyir üzerine tüfenkler atılarak birkaç İslâm'ın şehid edilmesiyle çıkarılan ihtilâlde İslâm'dan altı şehid ve sekiz mecrûh Ermenilerden yirmi yedi maktûl ve dört mecrûh vuku bulmuş ve köylerde dahi yetmiş yedi nefer telefât vâki olmuştur. İhtilâl on sekiz [gün] devam etmiş ve yalnız bir hâne yanıp o dahi eşkıyanın tahassun etdiği hâne olduğundan kendileri tarafından ihrâk olunmuştur.

Bargiri Kazası'nda yalnız Gürzot ve Engüzek karyeleri Ermenileri derûnunda iki bölük asâkir-i şahane mütehaşşid olduğu hâlde gulûv etmişler ise de hemen basdırılmış ve bunda dahi otuz nefer telef olmuştur. Büyût ve emâkin yanmamıştır.

Müküs Kazası dahilinde ihtilâl zuhur etmeyip fakat ittisâlinde bulunan Şatak Kazası hududuna yakın Şidan karyesine gelmiş olan Şatak eşkıyası Müküs ahali-i İslâmiyesi'nden iki neferi mecrûh etmişler ve o civardaki Ermeni köylerinden de sekiz nefer vefeyât olup büyût ve emâkin yanmamış ve başka vukuât da olmamıştır.

Adilcevaz Kazası'na Van ihtilâlinin aksetmesiyle Ermeniler mevsim-i ihtilâlin hulûl etmiş olduğunu bi't-teferrûs güft ü gûya ibtidâr ve ahali-i İslâmiye dahi her tarafda vuku'a gelmekte olan ihtilâlden havf u hirâse dâcâr olarak beyne'l-ahali şûriş zuhur etmiş ve sabahdan öğleye kadar devam ile ahali-i İslâmiye'den iki şehid ve bir mecrûh ve Ermenilerden otuz bir maktûl iki mecrûh vuku bulmuştur. Kasabada büyût ve emâkin yanmamış ve fakat iki karyede beş hâne muhterik olmuştur.

Van'a tâbi Erçek Nahiyesi İran'dan Van'a gelen caddenin memmerri ve Van'dan İran'a ve İran'dan Van'a gidip gelen eşkıya-yı ecnebiyenin melce' ve mahfâsı olduğundan ahali-i kurâ çetin ve haşîn ve esliha-i mükemmele ile mücehhezdirler. Binâenaleyh esna-yı ihtilâlde hududu tecavüz ile Van'a gelmek üzere bulunan İran aşâyiriyle harb etmiş olduklarından yedi mecrûh ve otuz nefer telefâtı vardır ve Van bağlığının cihet-i şimâliyesinde vâki olup bağlığın Norşin Mahallesi'ne civariyeti cihetle 8 Haziran sene [1]312 tarihinde asâkir-i şahane ile Ermeni eşkıyası muharebe ederler iken asâkir-i şahane'nin arkasını çevirmek üzere Şahbağı karyesi ahali-i bağlığa hücum gösterdik-

leri sırada orada bulunan Şivli ve Livli aşiretleriyle muharebeye tutuşarak geri dönmüş ve bu sırada yüz on sekiz nefer maktûl vermişlerdir ve on iki bâb hâneleri yanmıştır. Vâkı‘â Ermeniler daha ziyade telefât olduğunu iddia ile bu bâbda dahi tezvîrden hâli kalmıyorlar ise de maktûllerinin cesedlerini ve medfenlerini irâe edemiyorlar. Ermeni köylülerinin on sekiz yaşından otuz yaşına kadar olan tekmîl gençleri fedai olduğu ve her biri Ermeniya ve Hınçak ve Truşak komitelerine mensub olarak adeta aylıklı askerler idüğü reis-i eşkıya üzerinde zuhur edip (15) numaralı olarak suret-i mütercemesi melfûf olan varaka ve (5) numaralı yukarıda evsâfı mezkûr evrak dahi isbat edeceğine ve bu vak‘a bir iğtişâş olmayıp umum Ermenilerin silaha sarılma-larından ibaret bulunduğuna nazaran el-yevm meydanda olmayan bazı köylü Ermenilerin 16 Haziran sene [1]312 tarihli telgrafnâme-i çâkerânemle arz etmiş olduğum vechile Erek Dağı'ndan firar edip bir tarafa tasallut etmeksizin gizli dağlardan bi'l-mürûr cihet-i şimâliyeye giden güruh içinde bulunma-ları icab eder ve Hoy Şehbenderliği'nin Kotur'da ictimâ ettiğini haber verdiği Ermeniler dahi bunlar olmak iktizâ eder ve İngiltere konsolosuyla Fransa vekilinin raporlarında mûnderic mikdar-ı telefâtın birinin pek mübâlağalı ve diğerinin ona nazaran öşr râddesinde olması da bu bâbdaki mübâlağanın vücudunu isbata sened olabilir ve şu aralık Hoy cihetinde ictimâ ile yine Van'a gelmek azminde bulunduğu haber alınan ve Rumiye ve Selmas cihe-tindeki Ermenilerin yük yük cephânelerle muâvenete mazhar oldukları Al-pak'dan bâ-telgraf ihbar edilen Ermeni cemiyetinin elbette Van köylüleri olacağı bedîhî ve çünkü rüesâ-yı meşhureden ve Ermeni fedailerinin isti‘mâl-i esliha muallimlerinden Karakin ile Nikol nâm ecnebi, ihtilâlin yevm-i vuku-‘undan biraz mukaddem Van'a fedai getirmek ve esliha ve cephâne tedarik etmek üzere İran'a gitmiş oldukları mevsûkan mesmû‘ ve el-yevm İran'da şu cemiyeti onların cem‘ etmekde oldukları maznûndur.

Şu ihtilâl-i azîm ve cesîmde emvâl ve eşya zâyîâtı olmak tabîi olduğun-dan bir kısmı esna-yı cereyân-ı vak‘ada zabtolunarak askeri karargâhları nez-dinde depo edilip akîb-i vak‘ada Ermeni mahallâtı muhtârlarına teslim edil-miş ve bir kısmı da aranıp bulunarak peyâpey teslim olunmakda bulunmuş-dur. Mülhakâtta dahi hayvanât ve eşyadan külle-yevmin asâkir-i şahanenin satvetinden bi'l-istifade istirdâd vuku bularak sahiblerine reddolunmaktadır

ve bu hizmeti ifa etmek üzere Timar Nahiyesi'ne ve Hamidiye Kazası'na mahsusen memurlar çıkarılmışdır. Tebaa-i ecnebiyeden ne telefât ne de malca zâyîât olmayıp iyice muhafaza olunmuşlar ise de Devlet-i Aliyye-i İraniye tebaasından olduğu Van kârperdâzı tarafından haber verilen Aleksi nâm şahıs Erciş'de muhafaza olunmak üzere iken Erciş'den kıyâm ve hareketle Van'a geleceği sırada ve esna-yı tarîkda maktûl düşmüş ise de bunun kâtili dahi o aralık hududu tecavüzle Van'a altı saat kadar takarrüb etmiş ve bizim taraf aşâyirinden Şivli Aşireti'yle de muharebe eylemiş olan İran'ın Kamış ve Arusanlı aşâyiri olması ağıleb-i me'mûldür.

Ve yalnız bu şahsın cüz'î emvâli Erciş'de zâyî olduğu haber verilmektedir. Başka gûne ecânib emvâlince zâyîât yokdur. Tafsîlât-ı ma'rûzadan malum-ı sâmi-i nezâret-penâhîleri buyurulacağı vechile vak'anın masdar ve menşe'i Ermeniler olup esbâb-ı sudûr-ı ihtilâl dahi (14) numaralı evrak-ı nutkiyede eşkıya tarafından ikrar olunmakda ve eşkıyanın eşkıyalığı da hem düvel-i ecnebiye konsoloslarının yukarıda ma'rûz Fransaviyyü'l-ibare varakalarında ve hem de Deyr Kilisesi murahhasasının (13) ve Van murahhasasının (B) işaretli ve Müküs Kazası Ermenileri'nin (7) numaralı evrak ve arzu-hâllerinde itiraf edilmekde bulunduğundan tekrar isbat külfetinden müstağnî ve ilk evvel ne taraftan silah atıldığı yukarıdan beri arz edilen tafsîlâtdan mertebe-i sübûta müntehî olmuş olmakla ve ahali-i İslâmiye yedinde nâdirencakmaklı kaval tûfengi ve kâr-ı kadîm piştov ve tek av tûfengi ve sopadan başka silah bulunmayıp ihtilâlin basdırılması asâkir-i şahane tarafından vuku bulmuş olmakla ol bâbda.

**

*Van Vilâyeti'yle Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî'den
Sadeddin Paşa ve Sekizinci Fırka Kumandanlığı'ndan
müştereken vârid olan şifreli telgrafnâmenin suretidir.*

Beş gün mukaddem Ermeni murahhasası makam-ı Vilâyet'e verdiği takrîrde vücudu olmadığı ve hâdis-e-i hâzırada dahi bir ferdi görülmediği hâlde Ekrâdın hücum ve tasallutundan emin olmadıklarına dair bir takım iş'ârâtda bulunmuş ve çarşılarda gezip dolaşmak üzere mahsusen bir tabur memur

edilmiş iken onun vücudunu inkâr eylemiş idi. Evvelsi gece makam-ı Vilâyet'-den görülen lüzum üzerine derdest edilen bir Ermeni kızının üzerinde bir takım evrak-ı muzırza zuhur etmesinden ve zaten dahi sâbıkası olmasından nâ-şi dünkü gün daire-i hükûmete celb ile isticvâb olunarak tevkifi lâzım gelmesine binâen hükûmetçe vâlidesi ile bir de papas bulunduğu hâlde bir mahall-i mahsusa tevkif olunmasından canları sıkılmış ve esasen şuraya buraya çeteler saldırarak aşâyiri ığzâb esbâbına teşebbüs eylemiş olan Ermeniler bu gece Van'ın bağçelikleri etrafında devriyeye çıkan asâkir-i şahane kolunu pusuya düşürerek zâbitiyle bir neferini ağırca suretde cerh etmişlerdir. Kol tarafından dahi mukabele-i bi'l-misl ile ateş edilmiş ise de fedailer kaçmış ve yalnız bir hayvanları urularak düşmüş kalmıştır. Hayvan ise Çarkçıoğlu nâminde bir Ermeni'nin olduğu Van halkınca malum olduğundan hükûmetçe takib-i maslahatla işin menba'ı bulunması melhûzdur. Bir zamandan beri İran'dan silah ve cephâne tedariki ile hazırlanmakta oldukları elde edilen evrak meâ- linden anlaşılmakta bulunduğu gibi şu bir hafta içinde gösteregeldikleri etvâr-ı dürüşâne ile de hazırlıklarını itmâm eylediklerini imâ etmekde olduklarından dün geceki vukuâtı meydana getirmişlerdir. Her sabah saat onda bahçelerde ikamet eden Ermeni esnafı çarşıya inmekdeler iken bu sabah saat dörde kadar hiçbir ferdin kasabaya inmemesi ve hatta ekmekçi fırınlarının bile açılmaması bunların dimâğlarındaki fesadı pek vâzıh göstermekte olduğundan asâkir-i şahane tarafından iltizâm kılınagelen dikkat ve basîret arttırılmış ise de gece yaralanan kol zâbitini inleyerek hastahâneye götürdükleri sırada birkaç genç Ermeni'nin bıyık bükerek yaralıyı istihzâ eylemesi ve yolu Ermeni hânelerinin önünden geçen bazı İslâmlara ve asâkir-i şahane üzerlerine pencereden tüfenk atılması üzerine ahali galeyana gelerek bir şûriş kopmuştur. Bağlık, gayet vâsi' ve etrafı toprak duvar ile muhât seyrek seyrek hânelerden müteşekkil olduğundan ve müntehâsı ile şehir arasında bir buçuk saatlik mesafe bulunduğundan muhafazası gayet müşkil ve asâkir-i şahanenin pek ziyade dağılmasını mûcibdir. Bazı Ermeni hânelerinin pencereleri yarı yerine kadar örtülerek mazgallar yapılmış ve oralardan gelip geçen asâkir-i şahane ve ahali-i İslâmiye üzerlerine kurşun endâht edilmekde bulunmuş idi. Bunların kurşunları ekseriya nikel ve bazen kurşun madeninden olduğu bazı yaralılardan çıkarılmış olan mermiden müstebân ve binâenaleyh

mücehhez oldukları eslihanın beş ateşli ve Rusyakârî sürmeli tüfenkler olduğu zâhir olmuştur. Ahali-i İslâmiye elinde ise eski kılınç ve kaval tûfengi ve piştov gibi esliha-i atîkadan başka bir şey yok ve ekserisinde sopadan gayrı alet-i müdafaaa mefkûddur. Şu hâlde bulunan iki taraf ahali arasında yine Ermeniler taraflarından verilen sebebiyete binâen sabahleyin saat dört buçukda başlayan şûriş asâkir-i şahane tarafından durmayıp koşmak suretiyle sokaklarda devredilerek olunan ikdâm semeresiyle saat on buçukda hitâm bulmuştur. Şu aralık asâkir-i şahane ve ahaliden yaralı ve şehid olduğu gibi Ermenilerden de yaralı ve maktûl var ise de mikdarı henüz anlaşılamamış ve fakat hepsi elli altı neferden ziyade olmaması ağleb-i ihtimalâtndan bulunmuştur. Asıl mesele bu vukuâtndan haberdâr olan aşâyirin Van'a melhûz olan muhâcemâtı olup şehrin pek dağınık bir vaziyetde bulunmasından nâşi eldeki mevcut ile muhafazasında müsâdif olacak müşkilât ve mâni'a muhâceme emrinde uğranılacak su'ûbât şâyeste-i teemmül idüğünden buna mahal kalmamak üzere Van'da şâyân-ı ehemmiyet bir vukuât olmayıp eğer oralara mübâlağalı suretde aksolunur ise itimad edilmemesi ve zinhâr zinhâr yerlerinden hareket olunmaması aşâyir rüesâsına bâ-telgraf yazılmış ve Hamidiye Alayları nizâmîye ümerâsına da vesâyâ-yı mukteziye ifa edilmiş olduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 3 Haziran sene [1]312

Sekizinci Fırka
Kumandanı
Ferik Şemsi

Yâverân-ı Şehriyârî'den
Sadeddin

Van Valisi
Nâzım

**

Van'dan Telgrafnâme

Bugün dahi sabahdan akşama kadar muharebe olmuştur. Ermeni fedaileri köylerden imdad alarak karanlıktan bi'l-istifade dünkü gün on beş şahsa makar olan hâneler bugün kırk-ellişer fedaiye birer istihkâm olmuş olduğundan el-yevm dehşet-engîz bir mikdar İslâm şehid etmişlerdir. Ermenilerden dahi telefât vardır. Asâkir-i şahane ahali-i İslâmiye'yi dağıtmak ve Er-

menilere nasihat etmekle meşgul olduklarından çok defa isti'mâl-i esliha edilmemiştir. Binâenaleyh asâkir-i şahaneden telefât yoktur. Aşâyir halkından bugün Van'a tek tük birkaç şahıs gelmiş ise de aşâyirin harekâtını imâ eder bir hâl görülmemiş maamâfih ulema ve eşraf-ı memleket celb ile efrâd-ı nâsa tebliğ olunmak üzere ifa-yı vesâyâ edilmiş ve aşâyire tekrar telgraflar ve tahrirâtlar yazılarak Van'a gelmemeleri ihtar ve gelecekleri yollar üzerindeki köprü başlarına men'-i mürûrları için asâkir-i şahane ikame olunmuş idüğü arz olunur. Fermân.

Fî 4 Haziran sene [1]312

Ferik
Şemsi

Ferik
Sadeddin

Vali
Nâzım

**

*Fî 8 Muharrem sene [1]314 ve fî 8 Haziran sene [1]312
tarihiyle Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden mevrûd tezkirenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Maktûlîn ve mecrûhînin ne mikdarda olduğunun bildirilmesi hakkında sebk eden isti'lâma cevaben Van Vilâyeti'nden alınan 7 Haziran sene [1]312 tarihli telgrafnâmede vukuât muhtelif ve müteferrik ve yekdiğerinden ba'îd mahallerde, bağlarda, sokaklarda ve hâneler derûnunda ve kırlarda ve hususıyla el-yevm kurşun altında olup takarrüb ve taharrî olunamayan mahallerde zuhura geldiği cihetle henüz cümlesinin toplanmasına imkân bulunamayıp ancak Ermeni zükûrundan doksan dokuz ve inâsından bir cesed bulunarak murahasahânenen tayin olunan papaslar muvâcehesinde kaldırıldığı ve henüz tahkik olunamayan üç mahalden mâadâ İslâm'dan iki yüz bir aded şehid bulunarak ashâbı tarafından defnetdirildiği ve vefeyâtın mikdar-ı hakikîsinin bilinmesi asayişin iadesiyle her tarafın taharrîsine mütevakkıf bulunduğu gösterilmiş olmakla Tesrî'-i Muamelât Komisyonu ifadesiyle iş'âr-ı keyfiyete mübâderet olundu. Ol bâbda.

**

Fî 27 Haziran sene [1]312 tarihinde

Van Vilâyeti Vekâleti'nden vârid olan telgraftnâme halli suretidir.

C. 23 Haziran sene [1]312. Geçen şehir-i Mayıs'da bir iş çıkarmak üzere Ermeniler eşkiya çeteleri tertib ederek Norduz³⁰ Nahiyesi'ne i'zâm ve sa'bû'l-mürûr bir mahalde mebnî Meryem Ana Kilisesi'ne ik'âd ile ahali-i İslâmiye'den dört neferi şehid ve üç neferi cerh etdikleri 10 Mayıs sene [1]312 ve müteâkiben Havasor Nahiyesi'nden Engil nâm Ermeni karyesinde bir gece iki İslâm şehid eyledikleri 13 Mayıs sene [1]312 tarihli telgraflarla makam-ı âlî-i Seraskerî'ye arz olunmuş idi. Şehr-i Haziran'ın üçüncü gecesi bağlık civarında devriye gezen asâkir-i şahane kolunu Ermeni çetesi pusuya uğratarak kol zâbiti ile bir neferi yaralamışlar ve ertesi sabah saat dörde kadar hânelerinden çıkmayarak ve dükkânlarını da açmayarak yolu Ermeni mahallesin[e] uğrayan bir İslâm'ı hânelerin penceresinden atdıkları tüfenk kurşunuyla öldürmüşlerdir. Men'-i tecavüzât için kol kol çıkarılan asâkir-i şahane kulları ve bizzat câkerleri Ermeni mahallesinden mürûr etdikçe üzerlerimize Ermeniler taraflarından tüfenkler atılmış ve o gün dört nefer dahi bu suretle urulmuş olduğu hâlde kat'an mukabele olunamayıp nesâyih ve vesâyâ ifasına devam edilmiş iken kabul olunmamış ve mukabeleten sıfat-ı tâbiyyete yakışmayacak türlü sözler söylenmiştir. Ale'l-husus bağlığın geniş ve iki tarafı ağaçlıklı müstakîm caddeleri üzerinde ve sokak başlarında vâki hânelerin pencereleri kerpiç ile örölürük ve zaten kerpiçden ma'mûl olan hâne ve bahçe duvarlarından mahsusen imal ve ihzâr etmiş oldukları burgularla delerek mazgallar yapmışlar ve hânelerin bir sath-ı ufkîden ibaret olan damlar kenarlarına dahi kerpiç tuğlalarla siperler imal ile adeta harb etmişlerdir. Müdafaa-lı hânelere takarrüb imkânını imha için caddelerin tarafeyninde merkûz cesîm ağaçları keserek yol üzerlerine devirmişler ve bazı hânelerin kapıları önlerine kalın ağaç getirdiklerinden yalak ve havuz şeklinde siperler yapmışlar ve hânelerin kapıları arkalarını duvar ile örerek açılması gayr-ı kâbil-i imkân bir hâle koymuşlardır. Bu âsâr hâlâ meydanda olup gâib olmamıştır. Yedlerindeki silahların mükemmeliyeti ve müddet-i medîde harb edecek kadar tedarik etmiş oldukları cephânenin kesreti ve elde edilen asker borusuyla

³⁰ Metinde "Yozduz" şeklinde geçmektedir.

mazgal açmak aleti ve komite mührü ve saire bunların nasıl isyana hazırlanmış olduklarını isbata kâfidir. Aynen zîrde arz olunan Van ve Deyr murahhasalarının taraf-ı bendegâneme gönderdikleri telgraf ve mektubda Van'da isyanı meydana getirenlerin kimler olduğu itiraf ve beyân olunmaktadır. Eslihanın mükemmeliyeti ve cephânenin kifâyeti buradaki konsolosların dahi taht-ı itirafında olup hakâyık-ı ahvâl bunların sefâretlerine takdim edecekleri raporlar ile de meydana çıkacağından ümidvârım. 8 Haziran sene [1]312 tarihli müşterek telgrafnâme-i çâkerânemizle aynen takdim kılınan Fransaviyyü'l-ibare konsoloslar varakasında Ermeniler hakkında isti'mâl olunan âsi tabiri dahi bir sened ittihâz olunabilir. Öteden beri Ermenileri iltizâm ve on beş bin lira i'tâsıyla himaye edegelen Protestan misyonerleri bile Ermenilerin şu hâlini takdir etmeyecekleri ve Amerika gazeteleri Ermenilere hak vermeyerek devletin hakkını tasdik eyleyecekleri me'mûldür. Biraz zaman sonra Amerika'dan alınacak malumât keşf-i hakâyıka yardım edeceği zannındayım. Vak'anın üç gününe kadar ahali-i İslâmiye'den vuku bulan telefâtın Ermenilerin telefâtından ziyade olduğu Hamidiye ve Mahmudî kazalarında asâkir-i şahane ile muharebe eden Ermeniye nâm eşkıya taburunun sergerdesi üzerinde zuhur eden evrak-ı kesîre miyânındaki kağıdların birisinde yazılıyor ve hatta İslâm'ın kafası kesilip mızrak üzerine takılarak ref'-i livâ-yı isyanı isyan-ı şedîd etmişlerdir demek hâle muvâfık tamam bir tabir olunabilir. İsyân etmeyen Ermenilere kimse tarafından bir şey yapılmadı ve hatta harb mevkii olmayan emin mahallere İngiltere konsolosu ma'rifetiyle naklolduğu esna-yı cereyân-ı vak'ada ve 5 Haziran sene [1]312 tarihli telgrafnâme-i kemterânemde makam-ı Seraskerî'ye arz olunmuş idi. Şehirdeki telefâtın mikdarı 13 Haziran sene [1]312 tarihli telgrafla arz-ı huzur-ı sâmi kılınmış olup tekmi'l vilâyet dahilindeki telefâtın mikdarı hafta-i âtiyede vak'anın suret-i hudûsünü nâlık lâyiha ve mahall-i vak'ayı müş'ir harita ve eşkıya yedinden alınan esliha ve eşya-yı sairenin irsâlini mutazammın takdim olunacak arzada ber-tafsil arz edileceği ma'rûzdur.

Suret

Van murahhasasının taraf-ı bendegâneme keşide etdiği telgraftan bir parçadır. Mücâzâtı mücib düvel-i ecnebi takımları şecâ'at-i ekremîleri saye-

sinde telef ve firaren def' olunduklarına eminim. Deyr murahhasası tarafından irsâl olunan mektubdan bir parçadır. 10 Haziran sene [1]312 Cuma gecesi tulû'-ı şems ile beraber silah be-dest-i isyan olan Ermeniler kiliseye hücum etdiler. Asâkir-i şahane merkûmları karşıladı. Her iki taraftan atılan silah sadâları âsmâna çıkdı. Saat ikiye kadar devam eden kavgada köyün etrafına yüzü mütecâviz Ermeni ecsâdı düşdü.

[1 Eylül 1896]

HR. SYS, 2805/2

43 İSTANBUL'UN ÇEŞİTLİ SEMTLERİNDE ERMENİLERCE ÇIKARILAN OLAYLAR

İstanbul'un çeşitli semtlerinde Ermeniler tarafından aynı anda başlatılarak devam ettirilen olayların, hükümetin aldığı tedbirlerle fazla kayıp verilmeden yatıştırıldığı; ayrıca olaylar sırasında bazı Ermenilerin evinde silah ve patlayıcı madde ele geçirildiği

Şehremaneti

Ermenilerin îkâ' etdikleri hâdisе esnasında tecavüzât derecâtını mübeyyin ol bâbda tanzim kılınan rapor leffen arz u takdim kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Rebûlevvel sene [1]314 ve fî 21 Ağustos sene [1]312

Şehremini

Rıdvan

**

Şehremaneti

Şehr-i cârî-i Rumî'nin on dördüncü Çarşamba günü Ermeni cemiyet-i fesadiyesi rüesâsından ve mekteb muallimlerinden olup zâbitaca taht-ı taharrîde bulunan Ardaş'ın Samatya'da Sulumanastır'da muhtefî bulunduğu hâneye müracaatla teslim-i nefis eylemesi Samatya Polis Komiserliği'nden teklif

ve tebliğ olunması üzerine saat altıda teslim olacağını söylediği hâlde tekrar vuku bulan müracaatda evvelki ifadesinden nükûl ile teslim olamayacağını bildirmekle merkûmun fîrarına ve mugayir-i marzî-i âlî bir hâl zuhuruna meydana verilmemek için noktalar ve devriye kolları tertib ile gerek merkûm ve gerek zikrolunan hâne civarında bulunan hânelerde olup cemiyet-i fesadiye-i mezkûre azâsından ve merkûmun hempâlarından bulunan ve o esnada bir neferi Sulumanastır Kilisesi derûnundaki mektebe savuşmuş bulunan Ermeniler taht-ı tarassuda aldırılmış olduğu hâlde müteâkiben merkûm Ardaş ve hânesinde bulunan sair evbâş ile bu hânenin civarında vâki ve ber-vech-i ma'rûz derûnlarında Ermeni erbâb-ı mefsetedi bulunan hânelerden nokta ve devriye kollarında bulunan jandarma ve polisler üzerine îkâ'-ı şûriş ve ihlâl-i asayiş maksad-ı hainânesiyle endâhtına cür'et olunan humbara ve kurşunların isabetiyle jandarma ve polislerden dört neferi mecrûh olduğu gibi bunlardan bir de papas ağır suretde cerîhadâr olmasıyla bi'l-mukabele jandarma ve polisler cânibinden dahi isti'mâl-i silaha başlanılmış ve bu sırada Dolabdere-si'nde dolaşmakta bulunan arabacı esnafından ve Ermeni fedailerinden Çemişgezekli Agop'un üzerinde bulundurduğu iki aded humbaradan biri patladılıp hem merkûm Agop ve hem de orada tesadüf eden Kasab Yani mecrûh olup te'sir-i cerîha ile Agop'un düşmesi sebebiyle diğer humbara da ateş almış ise de lehül-hamd bundan kimseye bir zarar hâsıl olmadığından merkûm Agop derhal derdest ile Beyoğlu Mutasarrıflığı'na teslim olunduğu esnada rüesâ-yı fesedededen bazıları ile fesede-i merkûmün taraflarından bir takım atâyâ ve mevâ'id ile iğfal ve ıdlâl edilmiş olan Ermenilerin Galata'da kâin Bank-ı Osmanî'ye hücum ve muhafazaya memur jandarma zâbitiyle bekçilerden birini bi'l-itlâf duhûl ile hemen kapıları seddederek pencerelerden sokağa ahali üzerine ve birbirini müteâkiben yetişmiş olan jandarma ve polisler ile asâkir-i şahane üzerine humbara ve revolver yağdırmağa başlanıldığı misillü akîben Beyoğlu'nda bulunan Ermeni mağaza ve dükkânları derhal seddile derûnlarındaki Ermeniler cânibinden yine ahali ve jandarma ve polisler ile devren geşt ü güzâr etmekde bulunan asâkir-i şahane kolları üzerine birçok humbara ve silah endâhtına ibtidâr ve bu hengâmda bir takım Ermeniler tarafından Beyoğlu Mutasarrıflığı dairesi önünde bir polis ile efrâd-ı asâkir-i şahaneden otuzdan mütecâviz efrâdı katl ü cerhe ictisâr olunmuş ol-

duğu misillü Taksim pîşgâhından mürûr eden Ermeniler ma'rifetiyle orada nevbette bulunan Belediye çavuşlarından Süleyman Çavuş ile Polis efrâdından İbrahim Efendi cerîhadâr edilmiş ve saat sekizde Kumkapı sâkinlerinden Kayseriyeli Parsih nâm kimsenin Kumkapı Nizâmiye Karakolu önünden esna-yı mürûrunda hâsıl olan şübheye mebnî üzerinin taharrîsine teşebbüs edilmesi üzerine hâmil olduğu revolveri memurîn-i zâbıtaya teşhire cür'et eylemiş ve dokuz râddelerinde Uzunçarşı başında Tekfurdağlı kıyafetinde ve on ve on bir sularında Zeytinyağcı İskelesi hammallarından Ermeni Vanlı Melkon ve Ohannes ve Serkiz ile ismi mechûl diğerk bir ve Uzunçarşı başında Bulgar milletinden Südcü Kırık'ın dükkanını önünde ve Tahtakale'de Kundakçı Hanı pîşgâhında şahısları bilinmeyen iki Ermeni ile Hasırcılar içinde gümrük hammallarından Vanlı Vartan'ın ahali üzerine revolver atmalarıyla bi'l-mukabele bunlardan ikisi itlâf ve diğerkleri cerh olunmuş ve Beyoğlu'nda Hammalbaş Sokağı'ndaki apartmanda suçluk etmekde bulunan iki Ermeni tarafından mezkûr apartmanın ve Bank-ı Osmanî karşısında tramvay ahırının üzerindeki ve eski bankaya incek merdivenli sokağın köşesindeki hâneler ile bankadan Perşembepazarı'na gidilecek cadde üzerindeki hanlardan derûnlarına ihtifâ eden Ermeniler taraflarından asâkir-i şahane ve ahali üzerine mütevâliyen atılan silahlardan asâkir-i mezkûrece bir hayli mecrûh ve vefeyât vuku bulduğu misillü bu silahların dâneleriyle yine Ermenilerden iki kişi cerîhadâr olmuştur. Yine yevm-i mezkûrda ismi mechûl iki Ermeni tarafından Galatasaray'na doğru gelmekde bulunan asâkir-i şahane üzerine ve Beyoğlu Mutasarrıflığı dairesi ittisâlinde kâin saatçi dükkanının fevkindeki odada bulunan Ermeniler cânibinden kezâlik asâkir-i şahane üzerine cesîm humbaralar ve Tophâne'de Kılıç Ali Paşa Cami-i Şerifi ittisâlinde köşebaşındaki saatçi dükkanında ve Tophâne'de Yamalıhamam karşısında kurukahveci dükkanında bulunan Ermeniler ile millet-i merkûmeden Tophâne İskelesi'nde vapur kömürü amelesinden sekiz şahıs tarafından ahali üzerine mükerreren silahlar atılarak efrâd-ı asâkir ve ahaliden haylisi cerh ve itlâf edilmiştir. Rıhtım arkasında Köçeoğlu Hanı'yla Karantina Sokağı'nda Hacı Polo Hanı'nın damına çıkmış olan ve Mahmudiye Caddesi'nde Kâğıdcılar içindeki mağazalarda bulunan ve yevm-i mezkûr gecesi İstanbul'da Bahçekapısı'nda vâki Celal Bey ve Yusufyan hanlarına toplanmış olan bir takım Ermeni fesedesi taraflarından

asâkir-i şahane devriye kolları üzerine mükerreren silah endâht olunmuştur. Ferdâsı günü fesede-i merkûmeden altı şahıs bir sandal ile gümrük rıhtımına çıkıp isti'mâl-i silaha başlamaları üzerine devriye kolları ma'rifetiyle derdestlerine şitâb olunduğu hâlde bunlar üzerine dahi isti'mâl-i silaha cür'et eylediklerinden ve Şehzâdebaşı'nda Bozdoğan Caddesi'nde yedi nefer Ermeni'nin ahali-i İslâmiye'ye karşı revolver endâht etdiklerinden merkûmûn bi'l-mukabele meyyiten tutulmuşlardır. Yeşiltulumba'da numarasız dükkânda sâkin Kirkor ve Beşiktaş İskelesi'nde Esayan Mağazası'nda bekçi Vanlı Manuk ve Asmaaltı'nda kâin şekerci dükkânına girmiş olan Ermenilerden üç şahıs memurîn-i zâbıta ve ahali üzerine ve Hacı Küçük Cami-i Şerifi ittisâlinde diğer bir Ermeni yine umuma karşı isti'mâl-i silah eylemiş ve Hasköy tuğla mavnalarından biriyle cısr-i cedîde doğru gelen iki Ermeni ârız olan şübheye binâen kol sandalı tarafından taharrî olunmak istenildiği hâlde müteharrîler üzerine revolver endâhtıyla izhâr-ı bağı ve şakâvet etdiklerinden bi'l-mecburiye mukabeleten atılan silahlardan merkûmân fevt olmuştur. Ayazmakapısı'nda Sepetçiler Caddesi'nde ve Yemiş İskelesi'nde Kantarcılar'da ve Sabunhâne Sokakı'nda Kireçhâne'de ve Muradiye Caddesi'nde manav dükkânı ittisâlinde kurukahveci dükkânında isimleri bilinmeyen Ermeniler ile Kapan-ı Dakîk'de Çöpçü Avakim ve Terzi Mardiros ve Taşçı Nikoğos nâm kimseler ve Ketenciler başında ismi mechûl bir Ermeni tarafından memurîn ve ahali üzerine revolverler atılmışdır. Yeni Cami-i Şerif civarında vâki Fındıklıyan ve Mahmudpaşa'da kâin Yusufyan hanlarına toplanan Ermeni müfsidler ile yine bunlardan attâr çırağı Avadis'in ve Vefa'da kupa arabacısı Melkon'un Şehzâdebaşı'nda ve hüviyetleri bilinmeyen iki şahsın Aksaray'da ve Tahtakale'de Şeyh Davud Hanı kurbünde on bir numaralı kahvede Hacı nâm kimsenin oralarda ve çömlekçi Kiğor[k]'un nalburlar içinde ve ismi tahkik olunamayan fesedededen bir Ermeni'nin Hasırcılar içinde ve kezâlik ismi anlaşılamayan müfsid bir Ermeni'nin ve Küçükpazar'da Tanburacı Hanı'nda ve yine şahsı öğrenilemeyen bir Ermeni'nin Yeni Cami-i Şerif havlusunda asâkir-i şahane ve ahali ve gümrük tercümanlarından Karabet nâmında bir şahsın refakatinde bir çocuk bulunan bir Müslüman kadının râkibe olmak üzere bulunduğu sandala atlayıp firara şitâb eylediğini görüp üzerine varmak isteyen gümrük muhafaza memurları üzerine isti'mâl-i silah eylediği misillü Mercan'da Ali

Paşa Hanı'nda Divrikli Artin ve Eğinli İstapan ve Dikran ve Avadis ve Çarşı Örucüler Kapısı'nda erbâb-ı fesaddan beş şahıs ile Uzunçarşı'da ayak kahveciliği ve Irgadpazarı'nda çilingirlik eden Ermenilerden iki kişi ve Balıkpazarı'nda fırın ittisâlinde kurukahveci müsellahan ahali üzerine hücum etmişlerdir. Yeni Cami-i Şerif derûnunda Taş Han'da sâkin bulunan Ermenilerden iki neferi Mısır Çarşı damına çıkıp oradan iyâb ü zehâb eden ahaliye karşı kurşun atmışlar ve fesededen Hasanpaşa Karakolhânesi karşısındaki handa iki ve Mercan Caddesi'nde bir ve Süleymaniye civarında on altı kadar Ermeni çoluk çocuğa karşı teşhir-i silah etmişlerdir. Cısr-i Cedîd üzerinde berberlik eden bir Ermeni ile oğulları oradaki deniz hamamı civarına karîb dubaya dinamit vaz'ıyla köprüyü ber-hevâ etmeğe tasaddî eyledikleri ahali tarafından görülmesi üzerine dinamitin yaş bulunan fitilinin def'aten ateş almamasından bi'l-istifade orada bulunanlar ma'rifetiyle denize ilkâ edilmiş ve Edirnekapısı ve Salmatomruk ve Balat ve Fener cihetlerinde hâneleri bulunan Ermeniler tarafından geşt ü güzâr eden asâkir-i nizâmiye ve jandarma devriye kolları üzerine kurşun endâht kılınmıştır. Beyoğlu'nda Hammalbaşısı Sokağı'nda Kahveci Simon'un müste'ciren ikamet eylediği numarasız hâneye erbâb-ı fesaddan bir Ermeni'nin duhûlü haber alınması üzerine memurîn-i zabtiye ve asâkir-i şahane taraflarından orasının taharrîsine teşebbüs edildiği esnada orada ihtifâ eden Ermeni fesedesi ve Perşembepazarı'nda bir mağazada gizlenmiş olan fesede-i merkûmeden üç Ermeni taraflarından asâkir-i şahaneye karşı ve Hasköy Yenimahallesi'nde vâki kiliseye ictimâ etmiş olan ashâb-ı fesad cânibinden ahali üzerine silah atıldığı gibi Yenimahalle'de sâkin Ermeniler tarafından dahi ahali-i saire üzerine isti'mâl-i silah ile hücum edilmiştir. Firuzâğa'da Cihangir'e gidecek sokakda doğramacı esnafından Ohannes ile refiki Setrak ve Kirkor taraflarından komşuları ve Tophâne'de Kömürcü Sokağı'nda tuğlacı sergisinin üst katında bulunan üç nefer Ermeni cânibinden ahali ve Mahmudiye Caddesi'nde Kuyumcu Hanı'nda müctemi' bulunan Ermeniler tarafından oradan geçmekte bulunan ameleden Ahmed nâm kimse üzerine kurşun endâht olunmuş ve Kandilli Vapur İskeleyi çımacısı Ohannes, Halid nâm kimseyi bıçak ile itlâf ettiği misillü o gece Bebek'de Ekmekçi Bogos'un fırınından gelip geçen ahali üzerine beş-altı el revolver atılarak ihlâl-i sükûn ve asayiş edilmiştir. Avene-i müfsidinden iki Erme-

ni Kireçburnu'ndan Tarabya'ya gitmekdeler iken mahall-i mezbûr liman fenercisi Mehmed Ağa'nın hânesine hücum ile mûmâileyhin haremini tehdid ve ihâfe eyledikten sonra hânedan çıkarak orada bulunan nizâmîye karakol-hânesi önündeki nevbetçiye teşhir-i silah eylemişlerdir. Mâh-ı mezbûrun on yedinci günü Hasköy'de Bademlik civarındaki Ermeni hânelerinden fasılalı fasılalı devriye kolları üzerine silah atılmış ve o gece Kocamustafapaşa'da Leblebiciköşesi'nde keresteci esnafından Mihran'ın dükkânı bahçesinde dükkân-ı mezkûr hammallarından Vanlı Bekir ve Osman oturmaktalar iken Ermeni milletinden hüviyeti meçhûl bir şahıs elinde kama bulunduğu hâlde merkûmânın üzerine hücum etmiştir. Mâh-ı mezkûrun on sekizinci gecesini Süleymaniye civarında Şemseddin Molla Güranî Mahallesi'nde Kilise Sokağı'nda maiyyet-i şahane çavuşları mütekâidîninden Ali Ağa'nın on dokuz numaralı hânesine yine Ermeni fesedesinden olması melhûz bulunan bir şahs-ı leîm tarafından kundak vaz' olunduğu mahalle bekçisi ma'rifetiyle görülmesi üzerine mezbûr kundağın cüz'î ikâ'-ı te'sir eylediği hâlde söndürülmüş ve bu sırada mütecâsir firar etmiştir. Galata cihetinde bir takım kârgir mağaza ve hanlara tahassun eden ashâb-ı şûriş taraflarından gerek devriye kollarına ve gerek ahaliye karşı birçok silah atıldığı misillü Bank-ı Osmanî'nin alt tarafındaki Feniks Sigorta Acentahânesi'nin üst katında bulunan iki Ermeni taraftan yine sokakdan geçmekte bulunan devriye koluna humbara endâht edilmiş ve Cuma günü selâmlık resm-i âlîsinden avdet eden zât-ı vâlâ-yı Şeyhülislâmî ile bu sırada mürûr eden asâkir-i şahaneye Beyoğlu Caddesi'nde yine fesede-i merkûme taraflarından humbara atılmış iken gerek müşârun-ileyh hazretleri ve gerek asâkir-i şahane bi-inâyetihî Teâlâ humbaranın te'sirât-ı muharribânesinden masûn kalmıştır. Hasköy ve Kasımpaşa cihetlerinde dahi fesede taraflarından ahaliye silah ve humbara atılıp binâenaleyh vîkâye-i nefis [ü] cana mecbur kalan ahali tarafından da mukabele olunmasıyla tahaddüs eden arbedelerde bir hayli mecrûh ve telefât zuhura gelmiştir. Hâdisenin ikinci günü Hasköy tuğla çamur mavnalarından biriyle Cîsr-i Cedîd'den mürûr eden iki Ermeni üzerine muayene ve teftiş maksadıyla giden kol sandalı üzerine merkûmânın icra-yı ateş eylemelerine mebnî bi'l-mecburiye sandaldan silah ile mukabele olunarak mavna derdest edilmiş ve lede'l-mu-

ayene bunun üzerinde kum ve altında cephâne ve humbara zuhur etmekle cihet-i zâbitadan zabtolunmuşdur.

Tafsilât-ı ma'rûzadan rehîn-i ilm-i âlî buyurulacağı üzere öteden beri gerek Avrupa'da bulunan komiteler ve gerek Dersaâdet'deki rüesâ-yı fesedenin tesvîlât ve talimât-ı mel'anetkârâneleriyle efkâ[r] ve ezhânı sümûm-ı fesad ve ihanet ile tesmîm edilmiş olan Ermeni müfsidlerinin takib-i makâsıd-ı mefâsid ve ihlâl-i emniyet ü asayiş emrinde tevessül etmekde oldukları envâ'-ı esbâb-ı asayiş-şikenâneye ve bir daire-i resmiyeden ma'dûd olan Bank-ı Osmanî'ye duhûl edip idhal etdikleri birçok humbara ve esliha ve sair edevât-ı nâriye ve muharribe ile oradan gelip geçen ahali ve asâkir-i şahane ve jandarma efrâdına ikâ' eyledikleri pek çok hasara kanaat etmedikden başka Dersaâdet'in mevâki'-i muhtelifesinde ber-vech-i bâlâ ihlâl-i asayişe tasaddiden başka arabalarla esvâkdan geçen nisvân-ı Müslime'yi dahi işbu edevât-ı nâriye-i muharribe ile tehdide dahi kıyâm ve cür'etleri ahvâl-i meşhûde ve muhakkakadan olup hatta Samatya civarında etfâl-i Müslime'den birisine atdıkları edevât-ı muharribe ile tehlikeli suretde cerîhadâr etmeleriyle makâsıd-ı şenâ'atkârî ve âmâl-i ihtilâl-perverânelerini bu suretle de isbat eylemişlerdir. Hatta icra kılınan taharriyât esnasında Samatya'da Sulumanastır Kiliyesi derûnundaki İnâs Mektebi muallimelerinden Agavni'nin dolabında otuz altı aded humbara, üç aded revolver ve dört deste dinamit ve altı deste revolver fişengi ile kurşunu zuhur etmiş ve şu hâdise-i mel'anetkârânenin hemen aynı vakitte zuhuru ihlâl-i huzur ve ârâmiş maksad-ı denâetkârânesi üzerine müesses bir tertib-i fesad-cûyâne âsârından olduğunda şübhe bırakmadığı gibi elde edilen numunelerinden istidlâl olunduğu vechile fesede-i merkûmenin dinamit misillü ecza-yı müessire-i mültehibe-i şedîdeyi hâvî humbaralar isti'mâli yolunda ikâ'-ı tahribât-ı sibâ'âneye tevessüllerinin ne derecede vahşet-engîzâne bir maksadı takib eylemekde olduklarını bütün âleme göstermiştir. Bağteten ikâ' ed[ile]n ve bilâ-istisnâ umum efrâd-ı ahaliye ve ecnebiye karşı icra edilen şu ef'âl-i hûnrîzânenin bütün sekene-i pâyitaht-ı Devlet-i Aliyyece bittab' hâsıl eylediği heyecan ve müdahale vikâye-i nefis ü can maksadıyla ahali-i İslâmiye ve saire taraflarından bi'l-mukabele vuku'a gelen harekâtın pek çok zâyîâtı sebep olması tabîi bulunduğu hâlde nakliyât-ı vâkı'a-

dan istinbât olunduğu üzere telefâtın yekûnu beş yüz kûsûr neferi mütecâviz olarak Altıncı Daire Hastahânesi kuyûduna nazaran ahali-i Müslime mecrûhî[ni]nin adedi yirmi dört ve Ermeni mecrûhları adedi on dokuz ve Rumlar mecrûhîni adedi sekize bâliğ olup Musevî ve Katolik ahalisinden dahi birer kişi mecrûh bulunmuş ve asâkir-i şahane hastahânelerine nakledilen maktûlîn ve mecrûhînin mikdarına ve mahallât aralarında ve ötede beride fesede-i merkûme tarafından cerh edilip hânelerine avdet ve tedavilerine müsâra‘at edenlerin mâni‘a-i iğtişâş ile tahkik-i aded ve nüfusu kâbil olamamıştır. Bit-tab‘ ittilâ‘ hâsıl edilemeyip bunların daire-i aidesince bilinmesi tabiî bulunmuşdur. Bâlâda beyân olunan vefeyâtın hasbe'l-mevsim te'sir-i hararet ile pek çabuk tefessühleri tabiî bulunmasından dolayı nakil ve defninde bi'l-mecburiye iltizâm-ı isti‘câl edilmesi mülâbesesiyle bunlar miyânında Müslüman mevtâlarının dahi bulunması maa't-teessüf muhtemelât-ı kaviyyeden görülmüşdür. Vak‘anın kemâl-i şiddet ve te'sir ile nâ-gehânî olarak mevâki‘-i müte‘addide[de] bir vakitte îkâ‘ edilmesinden mütehassıl hevl ü dehşetin kulûb-ı umumiyede peydâ eylediği heyecan-ı azîm hemen bir milyon derecesine varan ve akvâm-ı muhtelifeden mürekkeb bulunan İstanbul ahalisini umumen muhafaza-i nefis ü cana mecbur eylemesine ve erbâb-ı şûriş ve fesadın kadınlar ve çocuklar gibi hatta milel-i vahşiye-i gayr-ı mütemeddine beyinde dahi hıfz u sıyâneti şe‘âirden bulunan acizât ve mazlumîne tecavüz derecesinde gösterilen şiddet-i sibâ‘âneye bakılınca zâyiât-ı mecrûhînin şu râddede kalması Hükûmet-i Seniyyece ittihâz buyurulan tedâbîr-i inzibât-kârâne ve hakîmâne âsâr-ı meşkû[r]esinden olarak sezâvâr-ı tahmîd görülecek mevâddan bulunmuşdur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i veliyyü'l-emrindir.

Fî 23 Rebiülevvel sene [1]314 ve fî 21 Ağustos sene [1]312

Şehremini
İsmail Rıdvan

[2 Eylül 1896]

Y. PRK. ŞH, 7/64

Maraş, Zeytun, Andırın ve Yenice kale'de isyan için hazırlık yapan Ermenilerin silahlarını tamir ettirdikleri, silahı olmayanların da silah temin ettikleri ve isyanla ilgili planlar yaptıkları; birçok Ermeni köy halkının da katıldığı Ermeni isyancıların adı geçen kasabalar ve bunlara bağlı köylerde birçok yağmalama ve yakma olaylarını gerçekleştirerek Müslümanları kadın-çocuk ayırt etmeden vahşice katlettikleri veya yaraladıkları, zaman zaman askerle de çatışmaya girdikleri; Ermenilerin kışkırtma ve saldırılarına rağmen Müslümanların sabırlı davrandıkları / Dört yüz asker bulunan Zeytun kışlasının on bin silahlı Ermeni tarafından kuşatıldığı; Zeytun'a akın akın gelmekte olan Ermenilerin Andırın ve Elbistan'ın Müslüman köylerini yakıp yıktıkları; Zeytun ve Maraş başta olmak üzere yardım için bölgeye asker gönderildiği / Hınçakyan ihtilal örgütünün Zeytun ve diğer bölgelerde başarılı isyanlar yaptıklarını belirterek Ermenilerden para yardımı talep ettikleri / Zeytun'da asker, memur ve Müslüman halka vahşet uygulayan Ermeni asilerin dost devletlerin aracılığıyla affedildikleri / Tutuklanan Ermenilerin rahat ettirilmesi için Maraş'ta bir ev kiralanarak hapishane yapıldığı ve ayrıca buraya hemşire ve doktor tayin edildiği / Zeytun ve Haçin Ermenilerinin birleşerek isyan edecekleri haberlerinin aslı olmadığının Zeytunlu Ermeni ileri gelenlerince ifade edildiği / Bazı büyükelçilerin Zeytun'a Hristiyan kaymakam tayin edilmesi talebinin daha büyük zararlar getirebileceği için uygun görülmediği / Çokmerzimen karyesinde toplanan beş bin Ermeni'nin nasihat için gönderilenlere kurşun yağdırdıkları; Adana, İskenderun ve Yarpuz'dan bölgeye asker gönderildiği; isyancılar silah bırakmadıkları takdirde çocuk ve kadınlara özen gösterilerek etkisiz hale getirilmesinin istendiği; Ermenilerin Payas kazası civarındaki köylere saldırdıkları ve Üzeyirli isimli bir Müslüman köyünü de kuşattıkları

Fî 14 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihiyle

Maraş Mutasarrıflığı'ndan meb'ûs telgraf suretidir.

C. fî 11 Teşrîn-i Evvel sene [1]311. Bir vakitten beri Maraş Ermenileri gizlice esliha tedarik etmekde iken evvelki akşam on beş müsella Ermeni

bilâ-sebeb bir genç İslâm'ı katleylediklerinden mütecâsirleriyle kırk sekiz esliha-i mütenevvi'aları sâlimen derdest edilmiş idi. Dünkü gün çarşıda saat dörtde Ermeniler münâza'aya sebebiyet vermiş olduğu hâlde Hıristiyanların hemen dükkânlarını kapayıp müsellahan fesada tasaddî eyledikleri haber alınarak kumandan paşa ile bizzat mahall-i vak'aya şitâb ve tevessü'-i fesada meydan verilmeksizin taraf taraf halecâna gelen efkâr-ı umumiye teskin ve akşama kadar polis ve jandarma ve nizâmiye ile mahalle be-mahalle acele geşt ü güzâr olunarak saat on birde kasabanın harici mahallede on iki müsellah yine sebebsiz olarak iki İslâm'ı tehlikeli suretde kurşun ve bıçakla cerh eylemelerinden nâşi oraya dahi derhal yetişilip mütecâsirler esliha ve fişenk ve üç kıyye barutları derdest edildiği ve bu sırada fîrar eden Ermenilerin İslâm kıyafetinde başına beyaz sarık vaz'la mu'teberândan bir Ermeni'yi karanlıkda katleyledikleri ve gece devriyeye çıkarılan nizâmiye ve jandarma üzerine diğer bir mahallede hâne derûnundan beş el silah endâht eden altı Ermeni dahi sâlimen ahz u girift olunduğu ve bugün Ermeniler dükkânlarını açmayıp Katolik murahasasının riyâseti tahtında fesad îkâ'ı müzâkeresiyle meşgul bulundular ise de bir sebep bulamadıklarından ve saye-i şahanede muhafaza-i asayişe fevkalâde itina olunduğundan bir vukuât olmayıp yalnız bir Müslüman'a teşhir-i silah eden bir Ermeni'nin eslihasıyla sâlimen derdest edildiği ve Vilâyet-i Celîle'ye peyderpey malumât verildiği ma'rûzdur.

Maraş Mutasarrıfı

Abdülvehhâb

**

Haleb Vilâyeti'nden mevrûd şifre telgrafnâme halli suretidir.

Alabaşlılara li-ecli'n-nesâyih gönderilen Zeytun papasıdır. Karabet ile mu'teberândan birkaç kişinin Çarşamba akşamı saat dörtde nezdlerine bir ecnebi ile iki Alabaşlı gelip efkârları ve ictimâlarının esbâbı soruldukda köylülerin kabahat kendilerinde olmayıp teşvik edildikleri ve merkûm ecnebi dahi bunlara nâib-i sâbık Sasonlular gibi köylerini mahv edeceği beyân etmesinden nâşi havf ederek bu vechile ictimâ etdiklerini ve asla bir kimesneye bir fenalıkda bulunmadıklarını dermiyân eylemesine karşı Bertiz ve Beşen

ve Maksudlu kurâ-yı İslâmiyesi'nin katır ve inek ve bargirlerini ve sair ahalî-i İslâmiye'nin emvâl ve hayvanâtını ne için gasb ve yağma eyledikleri sual edildiğinde bu vukuâtdan malumâtları olmadığını ve bir fenalık etmediklerini dermiyân eylemişlerdir ve mâdem ki hiçbir fenalıkda bulunmamışlardır, rıza-yı âlî-i hazret-i Padişahî'ye muhalif olan ve akıbeti de ahali hakkında pek vahim olacak olan ictimâ'ın dağıdılması lüzumu isbat edilmiş ise de bunlar şimdi dağılmayacaklarını beyân ve o sırada yirmi-yirmi beş yaşlarında müsellah iki ecnebi daha gelip bunlara da vesâyâ-yı sâbika te'kîd edilmiş ise de merkûmânın kendilerine fena fena bakmalarından nâşi ses çıkarmağa cesaret etmedikleri ve Patrik efendinin telgrafı kırâet edecekleri sırada ba'demâ Allah'a ve hükûmete karşı bulunmayacaklarına yemin etmişlerse de bunların yeminlerinde durup durmayacaklarına ümid etdiklerini bâ-varaka bildirdikleri Zeytun Kaymakamlığı'ndan iş'âr olunduğu ve merkûm ecnebilerin hangi devlet tebaasından olduklarının tahkiki lüzumu cevaben yazıldığı Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan telgrafda iş'âr kılındığı ma'rûzdur.

Fî 14 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vali
Hasan

**

*Fî 15 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihiyle
Maraş Mutasarrıflığı'ndan meb'ûs telgraf suretidir.*

Alabaş eşkıyası Andırın'a tâbi Kumarlı karyesini basıp emvâl ve hayvanâtını nehb ü gâretle zükûr ve inâsdan birkaç kişiyi cerh etmelerinden nâşi tahkikât için Andırın'a azîmet eden Maraş jandarma binbaşısı tahkikâtı bi'l-ikmâl Fırnıs Nahiyesi'ne azîmet ve müdür ile mülâkât edip avdet eyleyeceği sırada iki bin eşhâs-ı muzırta tarafından mûmâileyh ile maiyyetindeki beş nefer jandarmanın şehid edildiği tahlîs-i can ederek şimdi gelen bir nefer jandarmanın ifadesinden anlaşıldı. Alabaş nâmıyla ortaya atılan fesadın muharriki Maraş ve Zeytun Ermenileri olup Zeytunlular karîben birkaç koldan etrafa hücum ve Maraş içindeki fesadı bi't-tevsî' hükûmeti işgal edecekleri kaviyyen melhûz olmakla Pazarcık Redîf Taburu'nun bir an evvel teslîh ve

iki dağ topun serî'an irsâline müsaade buyurulması ehemmiyet-i fevkalâde ile müsterhamdır. Şimdi Zeytun telgraf hattının kat' olunduğu ma'rûzdur.

Maraş Mutasarrıfı

Abdülvehhâb

**

*Fî 9 Cumâdelûlâ sene [1]313 ve fî 16 Teşrîn-i Evvel
sene [1]311 tarihli ve 1238 numaralı tezkire-i sâmiyenin suretidir.*

Zeytun'da Ermeniler tarafından katledilen iki Müslüman jandarmanın ba'de'l-itlâf ihrâk dahi edilmiş oldukları taraf-ı vâlâ-yı Seraskerî'den arz u iş'âr kılınmış olduğundan Ermenilerin insan yakmak derecesine kadar irtî-kâb-ı cinayet ve mel'anet etmekde olduklarının Avrupa'ya bildirilmesi şeref-sâdır olup Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbet-i Celîlesi'nden bâ-tezkire-i hususiye tebliğ olunan irâde-i seniyye-i cenâb-ı Hilâfet-penâhî icab-ı celîlinden olmakla ifa-yı muktezâsına himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm olundu.

**

Telgrafnâme

Geldiği Yer: Maraş

Numara: 2738

Huzur-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye

Zeytun Kışlası'nda miralay dört yüz nefer mevcuduyla beş gündür tahminen on bin eşkıya tarafından muhasara ve tehlikede, Maraş Ermenileri dahi hânelerinde müsellahan ve mütecemmi'an Zeytun'un bir işaretine muntazır olduğundan memleket ve hükûmet muhâtarada olduğu gibi Ermeniler taraf taraf akıp gelmekde ve Andırın ve Elbistan kurâ-yı Müslimesi'ni de yakıp yıkmaktadırlar. Elbistan ve Maraş'dan yedi yüz nefer redîf ve nizâmiye Zeytun Kışlası'nın imdadına dünkü gün gönderilmekle Maraş'da topu beş altı yüz asker kalıp o da memleketin muhafazasına kâfi olmadığından bezl-i hayat edinceye kadar müftehirâne sarf-ı ikdâm olunacaktır. Mikdar-ı kâfi asker

yetişinceye kadar tedâbîr-i lâzîmenin ittihâzı istîzânına mecburum oldum. Fermân.

Fî 19 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Maraş Mutasarrıfı

Abdülvehhâb

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Telgraf Odası

Maraş Mutasarrıflığı'ndan vârid olan şifreli telgrafnâmedir.

Bugün saat sekiz râddelerinde Maraş'da bir Ermeni hânesinde toplanan birkaç Ermeni fedaisi tarafından atılan kurşunlardan bir Müslüman maktûl diğeri de tehlikeli suretde mecrûh olması ve ahali-i Müslime'nin de mukabeleye hazırlandığı istihbâr kılınması üzerine derhal hükûmetçe tedâbîr-i lâzîme ittihâz kılındığı gibi Maraş Kumandanı Mirlivâ Zîver Paşa mikdar-ı kâfî asâkir-i şahane ile gönderilerek tevessü'üne meydan verilmeksizin teskin olunduğu ve burada jandarma mülâzımı Mehmed Ağa ile ahali-i Müslime'den beş kişi tehlikeli mecrûh olduğu gibi Ermenilerden de ol kadar maktûl ve mecrûh bulunduğu ve mütecâsirlerinden yirmi dört eşhâs derdest edildiği alınan jurnal üzerine arz olunur. Fermân.

Fî 22 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

**

Bâb-ı Âlî
Evrak Odası

Haleb Vilâyeti'nden vârid olan

22 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgrafnâme halli suretidir.

Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan telgrafnâmede evvelki gün Zeytun eşkıyası Andırın hududunda Çukurhisar karyesine hücum ederek bir Müslim'i cerh ve zevcesini katl ile emvâlini yağma eyledikleri ve Maraş Hâdisi-

si'nin zuhuruına sebebiyet vererek Pazarcık'a firar eden mu'în-i kâtil iki müf-sidin derdestle hayyen Maraş'a îsâl edildiği ve Maraşlı bir Ermeni bir torba bulgur derûnunda nakletmekde olduğu bir kilo barut ile Maraş Ermeni mu'te-berânından birisinin hânesinde dakikada on sekiz kurşun ifrâğ eder bir kalıb ile yirmi düzine kurşun ifrâğ olunmakda iken mütecâsirleriyle beraber sâli-men ve bugün saat altıda asâkir-i şahane elbisesini lâbis hükûmet konağında bir Ermeni ve Reji kolcuları kıyafetinde diğer bir Ermeni adam tutulduğu ve bu gece Maraş Ermenileri'nin ekserîsi İslâm kıyafetinde başlarında beyaz sa-rık olduğu hâlde müsellahan ve müctemi'an bulundukları ve Zeytun eşkıyası tarafından Maraş'a tâbi Nadirli Nahiyesi'nin İsmaili karyesine hücum oluna-rak üç hâne ile derûnundaki erzak ve eşyanın ihrâk edildiği ve 21 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli olup şimdi takdim olunan diğer telgrafnâme-i çâke-rânemde arz edilen Ayntab ile Kilis arasındaki hutût-ı telgrafiye tamir oluna-rak gece saat dokuz buçukda muhabereye başlandığı ma'rûzdur. Fermân.

**

Bâb-ı Âlî
Evrak Odası

Maraş Mutasarrıflığı'ndan vârid olan

fî 23 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli şifreli telgrafnâmenin halli suretidir.

Fırnis Nahiyesi Müdürü Kiğork'un kumandasında iki yüzü mütecâviz Zeytun eşkıyası Andırın'a tâbi Çukurhisar karyesini basarak on iki nüfus-ı Müslime'yi katleyledikleri ma'rûzdur.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemi

Haleb Vilâyeti'nden meb'ûs

24 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgrafnâme suretidir.

Maraş'a tâbi Fırnis Nahiyesi Müdürü Kiğork'un kumandasında iki yü-zü mütecâviz Zeytun eşkıyası Andırın'a tâbi Çukurhisar karyesini basarak on

iki nüfus-ı Müslime'yi katleyledikleri Maraş Mutasarrıflığı'ndan şimdi alınan telgrafda iş'âr kılınmakla Ferik Remzi Paşa ile bi'l-müzâkere bu bâbda tedâbîr-i mukteziye icrasıyla lüzumu kadar asâkir-i şahanenin hemen oraya sevk edilerek kâtillerin derdestleri esbâbıbın istikmâli ve ahalinin ale'l-husus kurâ-yı İslâmiye'nin her türlü ta'addîden muhafazasına itina olunması lüzumu kumandan paşa ile bi'l-müzâkere cevaben yazıldığı arz olunur. Fermân.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemi

Maraş Mutasarrıflığı'ndan Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne Mevrûd Telgrafnâme

Zeytun eşkıyası Zeytun'a tâbi Çukurhisar karyesine hücumla ahali-i Müslime'den otuz beş adam katl ve mallarını yağma ve Döngel karye-i Müslimesi ahalisinin de esliha ve mevâşî ve emvâllerini gasb [u] gâret eyledikleri ve Zeytun vergi kâtibini boğazladıkları ve dört nefer çocuklarıyla bir hareminin ne olduklarından haber alınamadığı Elbistan Kaymakamlığı'nın iş'ârıyla ma'rûzdur. Fermân.

Fî 24 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Abdülvehhâb

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemi

Maraş Mutasarrıflığı'ndan

Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne meb'ûs telgrafnâme suretidir.

Bir çete Zeytun eşkıyası dünkü gün Maraş'a tâbi Yenice kale Nahiyesi'nin Kürtler karyesine hücum ile on bir hâneyi derûnundaki emvâl ve eşya ile beraber ihrâk eyledikleri zâbıta jurnalı ile ma'rûzdur. Fermân.

Fî 1 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Abdülvehhâb

Telgrafnâme
Geldiği Mahal: Adana
Numara: 13166

Huzur-ı Sâmi-i Sadâret-penâhî'ye

Çokmerzimen karyesinde beş bin kadar Ermeni'nin ictimâ ettiği ve bu bâbda yapılan tedbirle tahkikât için dahi Vilâyet alaybeyi ile mustantıkın gönderildiği fi 30 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgrafla tafsilen arz olunmuş idi. Bu tahkik memuru henüz oraya muvâsalat etmeyip ancak şimdi Payas Kaymakamlığı'ndan alınan telgrafnâmede bugün Çokmerzimen'in şark cihe-tinde görülmüş olan eşhâsa icra-yı nesâyih için gönderilmiş olan müftü efendi ile mülâzım Receb Ağa'ya Ermeni eşkıyası yaptıkları tabyadan birçok tüfenk kurşun yağdırıp isabet etdiremediğinden mûmâileyhin mevki'-i askeri-yeye geldikleri hâlde yine içeriden ateş kesilmediği ve Üzeyirli tarafından da Ermeniler tecavüz ve ahali-i İslâmiye ile yekdiğeriyle bin beş yüz kadar silah endâht olunduktan sonra Üzeyirli ve Çokmerzimen kenarlarında bulunan hânelere dahi ateş urarak ihrâk eylemekde oldukları ve asâkir-i nizâmiyenin orman şeklinde olan müsâdeme mahalline tecavüzle içeriye girmesi imkân-sız bulunduğu ve hâlâ silah atılmakda idüğü iş'âr olunmuştur. Şu hâlde bun-lar harekât-ı bağıyânede ileri gitmiş olduklarından haklarında muamele-i şe-dîde icrasıyla terbiyeleri derece-i vücûbda görünmekle İskenderun'dan gelecek bölük oraya muvâsalat eylediği gibi Adana'dan gönderilmiş olan bölük dahi bu gece veyahud sabahleyin muvâsalatı me'mûl ve Yarpuz'dan i'zâm olunacak bölüğün dahi hemen yola çıkarılması ekîden mahalline yazılmış olmakla bi-mennihî Teâlâ bunların ictimâ'ında mâdem ki tahassun etdikleri mahaller mürûru müşkil orman şeklinde yerlerdir, şu hâlde ihtiyâten bir kere daha tarîk-ı rıza-cûyâne ve terk-i silaha davet olunarak kabul etmedikleri hâlde civarlarında bulunan ahali-i İslâmiye'nin mevâki'-i askeriye alarak ve müdahalelerine meydan verilmeyerek ve asâkir-i mevcudenin mevâki'-i münasibeye yerleştirilerek eşkıya-yı merkûmenin her taraftan taht-ı tazyik ve muhasaraya alınmalarıyla beraber tarîk-ı muvâredelerinin dahi kat'ı ve bu suretle de arz-ı teslimiyet ve terk-i silah etmedikleri hâlde kaide-i askeriye

ve mukabele-i bi'l-misl usulüne tevfiikan müsellahan darb ve tenkîlleri ve fakat bu sırada etfâl ve nisvânın taarruzâta hedef edilmeyerek bu yolda harekât-ı şakâvetkârenelerinin serî'an önü alınması zımnında cihet-i mülkiye ve askeriye evâmir-i lâzıme i'tâ kılındığını arz eyleriz. Fermân.

Fî 1 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Adana Valisi
Fâik

Adana Redîf Fırka Kumandanı
Şakir

**

Telgrafnâme
Geldiği Mahal: Payas
Numara: 284
Tarih: 1 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Makam-ı Sadâret-i Uzmâ'ya

Evvelce hükûmet-i mahalliye cânibinden Ermeni'nin gâlib olup harb tedarikinde bulunduklarından, muâvenet zımnında yakın mahalden askerle top yetiştirilmesi arz olunmuş ise de nazar-ı ehemmiyete alınmadığından bugün Ermeni milleti İslâm karyeleri üzerlerine hücum ile bir takım telefî-yât-ı azîme vuku'a getirdiklerinden muâvenet-i kâmile i'zâm olunmadığı suretde Payas Kazası'nda millet-i İslâmiye'nin kâmilten mahv olacağı gibi sırf iki yüz kadar İslâm hânesinden ibaret bulunan Üzeyirli karyesi dahi taht-ı muhasarada bulunduğu ve yarınki günde Payas Kasabası muhasaraya alınarak İslâm'ın büsbütün helâk olacağı arz olunur. El-emân! Ya derdimize derman, ya katlimize fermân!..

Ahali-i nefis-i
Payas
İbrahim

Muhtâr
Mehmed

Ahaliden
İsmail

Ahaliden
Ömer

Ahaliden
Hasan

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Telgraf Odası

Haleb Vilâyeti'nden vârid olan şifreli telgrafnâmenin suretidir.

Dünkü gün sekiz yüzü mütecâviz Zeytun ve Fırnıs ve Geben Ermeni eşkıyası Andırın Kazası merkezi üzerine hücum ederek derûnundaki cami-i şerif ile Hıristiyan hânelerinden mâadâ hükûmet konağıyla İslâm hânelerini yağma ve ihrâk ve firara muktedir olmayan memurîn ve ahali ailelerini esir eyledikleri ve kaymakam ile hey'et-i kazanın birer tarafa savuşmuş oldukları oradan gelen iki nefer jandarmanın ifadelerinden ve Kozan mutasarrıfının kumandanlığa mevrûd telgrafnâmesinden anlaşıldığı Maraş Mutasarrıflığı'ndan şimdi alınan telgrafnâmede iş'âr kılınmış ve bu gibi taarruzât ve şakâvetin önünü almak için bu bâbda her ne türlü tedâbîr icrası iktizâ eder ise kumandan Mustafa Remzi Paşa hazretleriyle bi'l-müzâkere iki-üç güne kadar icra ve ikmâliyle ve kuvve-i askeriye sevkiyle asayiş ve emniyetin iade ve takarrürü için cevaben mutasarrıflık-ı mezkûra tebligât-ı kaviyye icra kılınmış olduğu ma'rûzdur. Fermân.

Fî 3 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Haleb Valisi

Hasan

Haleb Vilâyeti'nden Vârid Olan Diğer Şifre Sureti

Evvelki gün bir çete Zeytun eşkıyası Maraş'a tâbi Yenice kale Nahiyesi'nin Kürtler karyesine hücum ile on bâb hâneyi derûnundaki emvâl ve eşya ile beraber ihrâk eyledikleri Maraş Mutasarrıflığı'ndan alınan telgrafda iş'âr kılındığı ma'rûzdur.

2 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

Vali

Hasan

**

*Fî 4 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihiyle Maraş Mutasarrıflığı'ndan
Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'ne meb'ûs telgrafnâmenin suretidir.*

Dünden üç gün mukaddem Zeytun ve civarı Ermeni eşkiyası kuvve-i külliye ile hücum ederek Yenicekele Nahiyesi kurâsından elli hâneli Süsükürtler³¹ ve elli bir hâneli Küşürge³² ve otuz hâneli Musalı ve kırk hâneli Karbasan Kazası'na tâbi Kerimli karyelerini yağma ve ihrâk eyledikleri icra edilen tahkikâtdan anlaşılmağa dünkü gün ol civara iki tabur asâkir-i şahane sevk olunduğu ma'rûzdur. Fermân.

**

Telgrafnâme
Geldiği Mahal: Haleb
Numara: 16472

Huzur-ı Fehâmet-neşûr-ı Sadâret-penâhî'ye

Maraş Mutasarrıflığı'ndan şimdi alınan telgrafnâmede Maraş'daki tebaa-i gayr-ı Müslime rüesâ-yı ruhâniyesiyle mu'teberânına bi'd-defaât nesâyih-i mukteziye ve te'minât-ı kaviyye i'tâ olunmuş iken işiyle gücüyle meşgul ahali-i Müslime'ye karşı yine dükkânlarını açdırmayıp müctemi'an muhtefî ve müterassıd olmalarından hâlâ îkâ'-ı şûrişe hitâm vermedikleri anlaşılıyor idi. Gece vakti bilâ-sebebe bir Müslüman'ı katl ile ale's-sabah asâkir-i şahane ve jandarma ve ahali üzerine hânelerinden kurşun endâhtına başlamalarını müteâkib derhal Mirlivâ Zîver Paşa ve Binbaşı Ali Efendi ile asâkir-i şahane ve jandarma kol kol çıkarılıp bir dereceye kadar teskin ve üç-dört yerden îkâ' edilen harîkın itfâ edilmekde olduğu ve dahilî ve haricî çarşı ve mahallât muhafaza altında olup şuradan buradan ara sıra silah atılmakda ve bi-tevfikihî Teâlâ bir an evvel iğtişâsın külliyyen def'ine çalışılmakda idüğü ve maktûlîn ile mecrûhîn ve zâyiâtın mikdarı bi't-tahkik bildirileceği ve müteâkiben alınan diğer telgrafnâmede dahi hâl-i şûriş teskin edilerek tekrar vuku'-

³¹ Metinde "Süsüküdü" şeklinde geçmektedir.

³² Metirde "Keşügre" şeklinde geçmektedir.

una meydan verilmemesi esbâbına kemâl-i ehemmiyetle ikdâm olunmakda olduğu beyân edilmekle arz olunur. Fermân.

Fî 7 Teşrîn-i Sânî sene [1]311

Haleb Valisi
Hasan

Haleb Nizâmiye Kumandanı
Edhem

**

Nezâret-i Zabtiye

*Londra'da tab' olunan Hınçak gazetesinin
I Kânûn-ı Evvel sene [18]95 tarihli nüshasından mütercemdir.*

Zeytun İhtilâline Muâvenet

Zeytun kahramanları bir mâhdan beri Hınçakyan âsi bayrağı altına tecemmu' ederek Zeytun'da kâin kışla ile mevcudu altı yüz Türk asâkir-i nizâmiyesini zabt ve esir etdikden başka civarında bulunan İslâm karyelerini işgal ve Ermeni milletin aziz davasının fatihi olduklarını ilân ve hükûmeti havf u telaşa dûçâr ve müte'addid askerlerini mağlubiyete giriftâr etdiler. Hûnhâr düşman Ermeni davasını uzun müddet sürüncemede bırakıp şimdi kendisi kazandı. Bugün Ermenilerin büyük vazifeleri ise Zeytun'a akçe yetiştirmeğe sa'y ü gayretten ibaretdir. Binâenaleyh beyân ederiz ki Zeytun fütûhâtı bi'l-cümle Ermenilerin iâne-i nakdiyelerine mütevakkıfdir. Şu hâlde muâvenet-i nakdiye edilmeyip de Zeytun kahramanları mağlub olacak olur ise bu bâbdaki mes'uliyet Ermeni cemaatine aid kalacaktır. Evvelce ilân olduğu gibi bu kere dahi tekrar ile cümlenizi davet ederiz. *Hınçakyan* gazetesi sütunlarına iâne defteri dahi küşâd edilmiştir. Zeytun ve Kilikya ile sair mahallerde icra olunan ihtilâl için verilecek iâne akçeleri Hınçak matbaasının adresine gönderilmelidir.

Zeytun ihtilâli nâmına olarak bugüne kadar şirketimiz veznesine Türkiye'nin on şehir ve kazasından 480 aded İngiliz lirası ve "K", "Î", "N" şehirlerinden 50 aded, "Z"den 10 aded İngiliz lirası vürûd etmiştir.

Fî 17 Teşrîn-i Sânî sene [18]95

Hınçakyan Şirket Merkezi

**Yıldız Saray-ı Hümâyûnu
Başkitâbet Dairesi**

Haleb Vilâyeti'nden Şifre Telgrafnâme

Suret

Zeytun eşkıyası şimdiye kadar civarlarında bulunan İslâm karyelerinden Beşen ve Kürtül ve Süsükürtler³³ ve Avkasır³⁴ ve Kerimli ve Demrek ve Sarı ... Küşürge ve Çukurhisar ve Geben karyeleriyle Andırın merkezini yağma ve ihrâk ve ahali-i Müslime'nin zükûrundan iki yüz elli ve inâsından on altı nüfus katl ve zükûr ve inâsdan sağır ve kebîr yüz kadar nüfus cerh etmişlerdir. Bu köylerin mahrûk hâneleri beş yüze karîb olup ahali hicrete mecbur olmuştur. İslâm kadınlarının memelerini kesmek ve çocukları ebeveyninin gözü önünde boğazlamak ve barut ile gözlerini yakdıktan sonra öldürmek gibi harekât-ı vahşiyânelerinin vuku'u muhakkaktır. Alabaş³⁵ Nahiyesi'nde iki jandarmayı yakdıkları gibi Maraş jandarma binbaşısı ile maiyyeti üç jandarmayı şehid ve birisini tehlikeli surette cerh ve esna-yı râhda Nizâmiye Mülâzımı Hasan Ağa'nın gözü önünde üç nefer masum evlâdını ve muahharan kendisiyle haremîni ve Andırın'da Jandarma Çavuşu Yusuf'u ve Bertiz'de nizâmiye onbaşısını şehid eylediler. Zeytun içinde ve sair yerlerde pek çok katl ve ... ve işkence ve yağma îkâ' eylemişlerdir. Tahkikât ve tafsîlâtı iade-i asayişe mütevakıftır.

C. fî 1 Kânûn-ı Evvel sene [1]311. Bu bâbda Maraş Mutasarrıflığı'ndan olunan istifsâra cevaben alınan telgrafnâme bâlâya naklolunmakla ol bâbda fermân.

Fî 1 Kânûn-ı Evvel sene [1]311

Haleb Valisi

Zihni

**

³³ Metinde "Süsügürcü" şeklinde geçmektedir.

³⁴ Metinde "Ok asar" şeklinde geçmektedir.

³⁵ Metinde "Ahbaş" şeklinde geçmektedir.

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemî

7 Kânûn-ı Evvel sene [1]311 tarihiyle
Haleb Vilâyeti'nden vârid olan şîfre telgrafnâme suretidir.

Maraş Ermeni rüesâ-yı fesadiyesinden Papas Der Gavant evrak-ı muzır-
ra ile derdest edilip Ermeni tertibât-ı fesadiyesinin şimdiki Ermeni Patriği
dahi mürevvici olduğu ve Maraş Katolik murahhasasının dahi fesadda iştirâ-
ki bulunduğu ve İngiltere'nin va'd ettiği muâvenet-i askeriyeden cür'et aldık-
larını beyân ile kendisinin Zeytun reis-i eşkıyasıyla icra eylediği muhabereye
dair derdest edilen evrakı tasdik ve itiraf etmediğinden tahkikâta devam olun-
makda olduğu Maraş Mutasarrıflığı'ndan ve Ayntab'da tutulan Toros nâmın-
da bir Ermeni şakâvete iştirak için Zeytun'a gitdikleri hâlde aç kalmaları ci-
hetiyle diğer beş nefer refikiyle firar ederek refikleri diğer mahallere savuş-
tuklarını ve Zeytun'da İngilizli kumandan ile beş yüz kadar İngilizli ve mü-
sellah on bin Ermeni bulunduğu ve bunların Kayseriye ve mahâll-i saireden
geceleri Zeytun'a girdiklerini ve kendilerinin bulundukları noktadaki Erme-
nilerin kâmilan Martini ile müsellah bulunduklarını esna-yı istintâkda ifade
eylediği Ayntab Kaymakamlığı'ndan iş'âr olunduğundan Maraşça tahkikâtın
ikmâliyle neticesinin iş'ârı Maraş Mutasarrıflığı'na ve merkûm Toros'un
buraca isticvâbı için Haleb'e i'zâmı Ayntab Kaymakamlığı'na cevaben tebliğ
kılınmış olduğu ma'rûzdur.

**

Üç yüz on bir sene-i Rumiyesi Maraş ve havalisinde ser-zede-i
teessüf olan Ermeni vukuâtının hakâyık-ı sâtı 'asıyla berâhîn-i kat 'i[yy]esi
garaz ve mübâlağadan müberrâ olarak ber-vech-i zîr arz u tahrîr olunur.

Mukaddime

Saye-i merâhim-vâye-i hazret-i Padişahî'de umum Maraş Hristiyanları
hukuk-ı beşeriye ve medeniye ve mezhebiyeye serbestçe mâlik oldukları ve
makamât-ı âliyye arz-ı şikâyet vesile olacak memurîn-i hükûmet ve ahali-i

Müslime'den muamele-i bâride görmeyip öteden beri İslâm komşularıyla kardaş gibi hoş geçindikleri ve hele Maraş'ın içinde bir konağın bir tarafında Müslim ve diğer cihetinde gayr-ı Müslim ikametle hüsn-i muâşeret ededikleri ve sâika-i cehâlet ve tahrikât ile birkaç kere harekât-ı bâğyânede bulunmuş olan Zeytunlular da afv-ı âliye mazhar olarak hatta Bayezidzâdeler hanedan-ı kadîminin eytâm ve erâmiline irsen müntakıl binlerce dönüm arazi-i münbiteyi fuzulen zabteden Geben Ermenileri adalet ve kanuna karşı müsâmaha ve müsaade gördükler[i] hâlde Hınçak Komitesi'nin birkaç seneden beri ekmekde olduğu fesadın mahsulü olarak bu sene Süveydiye'den bu havaliye gelen ma'hûd [A]gasi ile avene-i havenesi gûnâ-gûn desiselerle Ermeni sebük-mağzânını iğfal ve îkâ'-ı şûrişe ve kıtâle tahrik ve ıdlâl eyledikleri vâreste-i şek ve istidlâldir. Sevda-yı fesad kanlarına telkîh edilen Maraş Ermeni delikanlılarının nâsiye-i hâl u kâlleri büsbütün tağayyür edip mevsiminden evvel bağlarını terk ile nefis-i kasabaya toplanarak başlarında uzun fes, kulaklarının yumuşak altı hizasına kadar sakalları traş olarak sokaklarda müstehziyâne gadûbâne bakmak ve şâyân-ı hürmet İslâm ihtiyarlarını tepeleyip savuşmak, şehir içinde Amerikakârî revolver taşımak, vakitli vakitsiz cemiyetler teşkil etmek ve ahali-i Müslime'nin hasbe'l-mevsim bağlarda ve pirinç ve pamuk tarlalarında olduklarını ve emniyet üzerine eslihasız bulunduklarını bildiklerinden bi'l-istifade tertibât-ı fesadiyenin sür'at-i icrasına ve Zeytunlular ile bi'l-muhabere esliha ve cephânenin ikmâline fevkalâde çalışmak gibi evzâ'-ı garîbe ve etvâr-ı acîbede görünmekden kendilerini zabtedemediler. Zaten bunların mâ fi'z-zamîrine vâkıf olan Hükûmet-i Seniyye gerek tahsilât ve gerek inzibât hususunda gayet hakîmâne hareket ederek vukuâtın tahaddüsüne zerre kadar ... verilmediği hâlde Ermenilerin fesad volkanı kendiliğinden patlayıp âtîde arz olunacağı vechile îkâ'-ı ihtilâl kasdıyla evvelâ tehlikeli suretde cerh eyledikleri masum bir İslâm gencinin müteessiren vefatından dahi ahali-i Müslime'den bir mukabele-i heyecan hissetmediklerinden artık çarşıda alenen ahali-i Müslime üzerine hücum eylediler. İşte buralarca güneş gibi âşikâr ve meşhûd-ı enzâr-ı uli'l-ebzâr olan hakâik-i ma'rûza fesede-i merkûmenin kendi hatt-ı destleriyle muharrer ve imzalarıyla mümzâ evrak ile bir kat daha te'eyyüd eylemiştir.

Zeytun'da Fesad Emâreleri

20 Eylül sene [1]311 tarihinde Haçin Kazası erbâb-ı mefsedetinden Kabaoğlu Mihran ve mukaddemâ asker yazmak üzere iki Ermeni'yle Haçin'e gelip kendisini ecnebi tarzında göstermiş olan başı kalpaklı bir şahsın Zeytunluları silahlandırmak üzere Zeytun'a gittikleri Kozan Mutasarrıflığı'nın telgrafından anlaşıldı.

2 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Gece saat iki râddelerinde henüz birkaç gün evvel Zeytun'a muvâsalat eden Kaymakam Avni Efendi'nin hânesine Zeytunlular tarafından bilâ-mûcib bir kurşun atıldı. Hükûmetçe melhûz olan gâilenin tahaddüsüne sebebiyet verilmemek için yalnız mütecâsirinin hafiyen tahkikiyle iktifa olundu.

4 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytunluların ilân-ı şakâvetle oradaki kışla üzerine hücum edecekleri Maraş'dan hafiyen haber alındı.

Zeytun'a Tâbi Alabaşlıların Tuğyânı

4 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Tahsilât için Alabaş Nahiyesi'ne giden Jandarma Mülâzımı Osman Efendi'nin köylerde mevâşî ve nisâdan başka kimseyi bulamadığından erkeklerin nereye gittiklerini kadınlardan sual eylediğinde hemen savuşup gitmesi ve gitmez ise hayatı tehlikede olduğu cevabını almakla bi'z-zarure avdet ederek Alabaşlılardan Haçer ve Mihal kahyalarla Der İstefan nâm eşhâsın riyâseti altında şakâvete müheyyâ bulunduklarını beyân eyledi.

6 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Yüz elli kadar Alabaş eşkıyası Karakütük nâm mahalde toplanmış oldukları mevsûkan işidildi.

7 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Alabaşlıların iki nefer jandarmayı katl ve ihrâk eyledikleri istihbâr kılındı.

Zeytunluların İlân-ı İsyanı

7 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Ecnebi kıyafetinde Zeytun'a gelen fesenin riyâseti tahtında olarak Zeytun eşkıyası kuvve-i külliye ile kaza hudu-

dunu tecavüz ederek Andırın[ın] Kumarlı karyesi ahalisine hücum, zükûr ve inâs altı nüfusu katl ile kâffe-i mevâşî ve eşyalarını gasb u gâret eylediler.

8 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Ayntab'dan on üç, Maraş'dan on altı müsellah Ermeni daha Alabaş erbâb-ı fesadına iltihak ederek Göksun'a tâbi Kireç karyesi Ermenileri dahi Döngel karye-i Müslimesi'nin yüz kadar ağnâmını ve Alabaşlılar Hacı Eyüb Efendi'nin üç re's esterini ve Çakallı Aşireti'nin beş altı yük zehâirini ve Maksudlu ve Beşen karyelerinin inek ve bâgirlerini cebren sürüp götürdüler.

9 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytunluların kışlaya dinamit ilkâ ve telgraf hattını tahrib ederek umumen isyan eyleyecekleri Maraşça hafiyyen haber alındı.

9 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Maraş'daki Ermeniler tedarikât-ı fesadiyenin ikmâlî zımnında muhtac-ı tamir olan eslihalarını çarşıdaki tüfenkçi dükkânlarına verdikleri re'ye'l-ayn müşahede olundu.

10 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Nesâyih-i mukteziyeyi hâvî Dersaadet Ermeni Patrikliği'nden Maraş ve Zeytun reis-i ruhânilerine birer telgraf geldiyse de fâidesi görülemedi.

11 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Alabaş ve Fırnıs erbâb-ı şakâveti Kayseri kervanının tarîkını kat' ile bir takım eşyayı gasb ve Darende'den Maraş'a gelmekte olan tüccar[d]an Hacı Ali Ağa'nın biraderini Ahır Dağı'nın arkasında ale'l-gafle kurşun ile katleylediler.

1[1] Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Îkâ'-ı şûrişe bahane aramakda olan Maraş Ermenileri dahi çokça çalışmışlar ise de hükûmet ve ahali-i Müslime'den bir gûne ser-rişte bulamadıkları [h]âlde artık fesad volkanları kendiliğinden patlayarak akşam üzeri Maraş Kasabası ahalisinden Gömleksiz Mehmed'in oğlu [nâmında] bir genç kendi [h]âliyle hânesine gelmekte iken bir gûne sebep-i meşrû' tahtında olmayarak mahzâ ahali-i Müslime'nin efkârını teh-yîc ve îkâ'-ı şûriş kasdıyla on beş [ka]dar müsellah Ermeni delikanlıları tarafından tehlikeli surette cerh edilerek müteessiren bir gün sonra vefat eyledi. Jandarma ve polis tarafından [ta]kib olunan kâtillerin yalnız ikisinin hânesinden kırk sekiz parça esliha-i mütenevvi'a meydana çıkarıldı. Ahali-i Müslime ise asla ve kat'â şakk-ı şefe [e]tmediler.

Maraş'daki Ermenilerin Birinci Arbedesi

[Er]meniler Maraş'da bulunan kuvve-i harbiye-i askeriye-i işgal ve beynlerinde istilasî mutasavver olan Zeytun Kışlası'nı imdaddan mahrum etmek ve Cuma günü [ce]maât-i Müslime'yi katliâm ile Maraş'ı dahi zabt etmek kasdında iken her nasılsa bir Ermeni kasabının ta'cîli arbedenin iki saat evvel [zu]huruna sebebiyet verdi. Şöyle ki:

11 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Cuma günü saat dört râddelerinde Maraş çarşısında bir Ermeni kasabının birkaç kuruş alacağı olduğu iddiasıyla bir Müslüman kasabına galîzan itâle-i lisan³⁶ ile beraber şedîden hücum etmesi üzerine umum Ermeniler dükkânlarını kapayıp tasavvur ve tasmîm ile ceyblerinde bulunan revolver ve kamalarının teşhirine cesaret eylediler ise de istedikleri gibi isti'mâline muvaffak olmaksızın her hâlde nüfusu³⁷ kesretli bulunan İslâm gençlerinin yumruk ve değneklerine mukabele edemeyerek hânelerine çekilip sokaklara ve komşularına kurşun atmağa başladılar.

Çâkerleri derhal bizzat yetişip nime't-tesadüf o anda seksen nefer es-terli askerinin Haleb'den mahall-i vak'aya muvâsalat etmesi tarafeynden katl vuku bulmaksızın nâire-i fesadî itfâ eylediyse de o gün akşam üzeri Karaman-lı Mahallesi Ermenileri'nden birkaç şahsın sokakdan geçmekte olan mahalle-i mezkûre imamının mahdûmuyla diğer bir İslâm'ı ikâ'-ı fesad kasdıyla tehlikeli surette cerh ederek rast gelenlere saldırmalarından nâşi tekrar orada bir arbede daha kopduysa da bereket versin ki mahalle-i mezkûre mütehay-yizânı Çukadarzâdelerle eli silah tutar İslâm gençleri umumen mevrû'ât başında bulunmaları ve Mirlivâ saadetli Ziver Paşa ile dakika fevt etmeksizin oraya da azîmetimiz cihetle tevsî'-i fesada meydan verilmeyerek mütecâsir-lerin esliha ve cephâneleri sâlimen derdest edilmekle fitne tesk[i]n olundu.

İsabet Ber-Tesadüf

Mesâvî-i ahlâk ve ilkâ-yı şikâk u nifak ile meşhur ve ma'rûf olan fesede-i hazelenin Miralay'ı Topalyan Karabet başında beyaz imame, sırtında

³⁶ Metinde "silan" şeklinde geçmektedir.

³⁷ Metinde "nüfuslu" şeklinde geçmektedir.

elbise-i İslâmiye olduğu hâlde akşamki Karamanlı vukuâtından sonra gecelenin İslâm zannıyla Ermeniler tarafından kurşunla katledildi.

Kezâ 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytun Kasabası dahilinde geceli gündüzlü işlemekte olduğu bildirilen tüfenkçi dükkânlarının nazar-ı hikmet ve dikkate alınması lüzumu mahalline tavsiye olundu.

Kezâ 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Suretâ Alabaşlılara nasihatle Ermeni Patriği'nin telgrafnâmesini kırâet ve bâtinen tertibât-ı fesadiyeyi müzâkere ve meşveret eylemek üzere Alabaş Nahiyesi'ne giden Zeytun papaslarından meşhur Köse Papas ile mu'teberândan müteşekkil rüfekâsı Zeytun'a avdet eylediler.

Kezâ 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytun yerlisinden olup jandarma çavuşluğu beşinci rütbeden mecidi nişan-ı zîşânıyla taltif olunan Nazarî nâm şahıs otuz kadar avenesiyle Alabaşlılara iltihak ve akşam üzeri Zeytun Kasabası'nda Bozbayır Mahallesi'nde Tozluoğlu Minasakan nâm bir herif asâkir-i nizâmiye devriye koluna kurşun endâht eyledi.

Kezâ 13 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Ecnebi kıyafetinde olup Maraş ve Zeytunluları tahrik etmekde bulunan iki şahsın Alabaşlıları cebren isyan ettirmekde oldukları Zeytun mu'teberânının itirafından anlaşıldı.

Ahali-i Müslime'nin Sabır ve Tahammülü

Maraş ve Zeytun'daki Ermenilerin bunca tecavüzâtına karşı ahali-i Müslime'nin kasabada ve gerek köylerde ihtiyar eyledikleri sabr u sükûnetin emsali doğrusu hiçbir millet-i hâkime ve belki mahkumede bile görülmemiştir.

14 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Bazı müzâkerâtda bulunmak üzere Maraş'da mukim Amerikalı Mister Lee ve Katolik Murahhası Ter Kiyan Avadis ve Ermeni Murahhasa Vekili Der Ohannes efendilerin Zeytun'a i'zâmı hakkında Zeytun mu'teberânının ricası üzerine kaymakamlıktan bir telgrafnâme geldi. Hükûmetin kendi eliyle kendi aleyhinde komite erkânını birleştirmeğe vasıta olmayacağı meâlinde Livâdan kaymakamlığa cevap yazıldı. Mûmâileyhim Lee ve Avadis ve Ohannes efendilerin fi'l-i fesadda Zeytunlularla müşterik oldukları bu telgrafdan da anlaşılır.

Kezâ 14 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Cumartesi günü akşamı Pazar gecesi saat beş râddelerinde Zeytun eşkıyası tarafından mahalli telgraf hattı tahrib edildi.

14 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Maraş Katolik murahhasasının meclis-i idarece bazı müzâkerâtda bulunmak üzere hükûmete gelmesi için taraf-ı acizden Jandarma Mülâzımı Cuma Efendi suret-i mahsusada gönderildiyse de mûmâileyh murahhasa bilâ-sebeb izhâr-ı hiddet ve şiddetle ve yirmi bin nüfusun reisi olduğu ve çarşı pazarın kapanmasını kendi emreylediğini ve hükûmete gelmeyeceğini kat'iyen beyân ederek riyâseti tahtındaki komite ile müzâkerât-ı fesadiyeye devam eyledi.

Fî 14 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Maraş Kasabası'nın Künbet Mahallesi'nde leylen muhafaza-i asayiş için sokaklarda kol gezmekte bulunan jandarma ve asâkir-i şahane üzerine Ermeni hânelerinden ansızın beş el silah atıldı.

14 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Maraş'daki Hıristiyanlar geceleyin mum ve lamba yakmayıp içeri odalarında hafiyen tertibât-ı fesadiye müzâkerâtına ve mazgal delikleriyle hânedan hâneye dahilen yol açmağa ve icab eden mahallere cephâne deliklerini hafr ve inşa etmeğe hasr-ı evkât eylediler.

Maraş'da Müslim ve gayr-ı Müslim hâneleri muhtelit ve mülâsık olduğu cihetle Hıristiyanların geceleyin lamba yakmamalarından bir maksadları da Zeytunlulara verdikleri talimâtta şâyed hasbe'l-icab geceleyin Zeytunlular Maraş'a hücum eyledikleri hâlde lamba ve mum ziyâsı görünen hânelere yani Müslümanlara hücum ve katliâm olunmasına işaret olduğu ahîren olunan tahkikâtdan anlaşılmış ve geceleyin ilkâ-yı mefsedet kasdıyla sokakları dolaşmakda olan Ermeniler İslâm kıyafetinde başı beyaz sarıklı olarak re'ye'l-ayn görülmüşdür.

15 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Maraş jandarma binbaşısı olup Kumarlı karyesinin tahkikâtından avdet etmekde bulunan Mehmed Efendi her nasılsa maiyyetindeki mahkeme azâsından Dolabcıyan Artin'in mefsedet dolabına düşerek Fırnis Nahiyesi Müdürü Kığork'un hiyânetiyle esna-yı râhda bağteten birkaç yüz eşkıya tarafından atılan kurşunlardan yanında bulunan üç nefer jandarma ile beraber katl ü şehid ve bir neferin de tehlikeli suretde cerh ve kulaklarına tüfenk çubuğu idhal edildiği haber-i dehşet-eseri Maraş'a vâsıl oldu.

15 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Maraş Kasabası'nı basmak hülyasıyla Zeytun Kazası hududunu tecavüz ve nehr-i Ceyhan'ı geçmiş olan ma'hûd Nazarî Çavuş'un kumandasında bin sekiz yüzden ziyade eşkıya Bertiz³⁸ Çayı'nda açıkda bulunan yalnız yüz neferi asâkir-i şahane üzerine şiddetle hücum ve saat birden dörde kadar lâ-yenkati' kurşun yağdırmışlarsa da asâkir-i nusret-me'serin metânet-i merdâne ve savlet-i şîrânelerine tâb-âver olamayarak merkûm Nazarî Çavuş ayağından mecrûh ve birkaç eşkıya maktûl oldukdan sonra eşkıya utanmaksızın Zeytun'a kadar firar ve oradaki eşkıya ile kışlayı muhasaraya ictisâr eylediler. Bu muharebe-i müdhişede asâkir-i şahaneden mecrûh olmayıp yalnız bir onbaşı şehid ve eşkıyadan otuz kadar maktûl ve kırktan ziyade mecrûh bulunmuşdur.

Mülâhaza

İşte maârif ve medeniyet ve mezâyâ-yı insaniyeden külliyyen bî-behre olup vahşilikle Ermenilerin medâr-ı iftihar olan Zeytunluların cinayetini de bu Bertiz³⁹ vukuâtında tahakkuk eyledi. Öteden beri silah be-dest-i şakâvet olarak ahlâk-ı hamîdiyeyi ahlâk-ı rezîleye feda etmekde bulunan Zeytunluların esliha ve cephâneleri mükemmel ve silah-endâzları kendilerce müntehab olarak muharebe kasdıyla kazalarından hurûc ve açıkda bulunan yorgun yüz nefer asker üzerine bin sekiz yüzden ziyade kuvve-i külliye ile hücum eyledikleri hâlde hiç olmaz ise biraz ibrâz-ı şecâ'at etmeleri lâzım gelirdi. Lâkin şecâ'at dahi ahlâk-ı memdûhadan olduğu cihetle cenâb-ı Sâni'-i Hakîm Zeytunlulara o meziyyetden dahi ihsân buyurmamışdır.

15 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytunlular Elbistan telgraf hattını dahi kat' eylediler.

16 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytun eşkıyasının Maraş'a hücumuyla beraber Maraş Ermenileri dahi dahilen ihtilâle kıyâm edecekleri ve Maraş'dan peyderpey fedailer Zeytun'a iltihak etmekde olduğu derdest edilen üç şahıs Ermeni casuslarının itiraflarıyla da tahakkuk eyledi. Bu casuslardan birisi tebdil-i nâm ve elbise ederek Acemli Cami-i Şerifi derûnunda derdest

³⁸ Metinde "Tebriz" şeklinde geçmektedir.

³⁹ Metinde "Tebriz" şeklinde geçmektedir.

edilmesi bukalemun gibi eşkâl-i muhtelifede görünen Ermenilerin gûnâ gûn mefsedetlerine bir nümunedir.

17 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytun eşkıyası Sarıgüzel ve Ke[r]tmen nâm İslâm köylerine hücum ve iki çocuk ile üç adam katl ve kadınların ırzına taarruz eylediler.

17 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Nizâmiye mülâzımlarından Hasan Ağa ailesiyle beraber Feke'den Maraş'a gelmekde iken Fırnıs civarında Ermeni eşkıyası tarafından gözü önünde üç nefer masum evlâdı vahşiyâne bir surette parça parça katl ve haremine fi'l-i şenî' icrasından sonra kendisiyle beraber şerbet-i şehâdeti nûş eyledi.

17 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Maraş Katolik murahhasasına Dersâdet Patriği Azaryan Efendi hazretleri tarafından ihtarât-ı lâzime tebliğ olunmuş ise de tashih-i meslek etmeyerek öyle deruhde etmiş olduğu fesad komitesi riyâsetini ifadan bir türlü fâriğ olmadığı gibi daha ziyade teşdîd eyledi.

18 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Eşkîya Zeytun Kışlası'nı istila eyledi.

Maraş'ın İkinci Vukuâtı

22 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Pazar günü saat beş râddelerinde Maraş Kasabası'nın meyhâneleri civarında bir Ermeni hânesinde toplanarak Zeytun Kışlası'nın eşkıya eline geçmesinden nâşi sermest-i câm-ı arak ve müstağrak-ı derya-yı sürûr olan birkaç Ermeni fesedesinin kasden sokağa atdıkları kurşunlardan müteessiren o anda zavallı bir Müslüman maktûl ve diğeri de tehlikeli surette mecrûh olması ve akîbinde memleketin her tarafında Ermeni hânelelerinden ahali-i Müslime üzerine kurşun yağdırılmasıyla derhal jandarma ve asâkir-i şahane ile Mirlivâ saadetli Zîver Paşa mahall-i vak'aya yetişip bir gün evvel Maraş'a gelmiş olan Ferik Mustafa Remzi Paşa hazretleriyle taraf-ı acizîden ittihâz olunan tedâbîr-i serî'a-i sâibe semeresi olarak nâire-i fesad itfâ olundu. Bu sırada jandarma mülâzımlarından Mehmed Ağa ile ahali-i Müslime'den üç kişi mecrûh ve iki kişi maktûl olduğu gibi Ermenilerden dahi o kadar maktûl ve mecrûh bulunduğu verilen jurnalden anlaşılmıştır.

Çukurhisar Karyesi'nin Katliâmı

23 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytun Kışlası istilasından sonra şakî-i meşhur Fırnis Müdîr-i sâbıkı Kiğork eşkıyadan kuvve-i külliye-yi tahrik ederek cevânib-i erba'ası Ermeni köyleriyle muhât Çukurhisar karye-i cesîme-sine hücum ve nüfus-ı mevcudesini katliâm ile kâffe-i hayvanât ve emvâl ve eşya ve erzaklarını nehb ü gâret ve hânelerinin bazısını ihrâk, mütebâkîsini kâmilten tahrib eyledi. Bu karyenin nüfus-ı zükûr ve inâs ve sağîr ve kebîrin-den seksen altı maktûl ve on yedi mecrûh bulunmuş ise de etrafı bazı kaçak eşkıya ve berf ile muhât olduğundan telefâtının mikdarı daha ziyade olacağı nüfus defterinden anlaşılıyor. Bu karyede edilen harekât-ı vahşiyânenin Engizisyon Cemiyeti'nden sonra emsali işidilmemiş dense mübâlağa edilmemiş olur. Eşkıya tarafından on beş yaşındaki kızların memeleri diri diri kesilip "Al Serkis sana turunç vereyim.", "Al Karabet sana portakal vereyim." diyerek mülâ'abât-ı vahşiyâne sahne-i temâşâyâ konuldu. Kadınların karınları yarıp içinden cenin çıkarıldı. Çocuklar çam ağacına bağlanıp ihrâk edildi. Hâsılı lisan-ı edeb ve hayâyâ alınmaz faciaların kâffesi bu mazlum karyede tamamıyla icra olunarak şu asr-ı medeniyetin sahâyif-i tarihi mazlumîn ka-nıyla lekedâr kılındı.

24 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytun eşkıyası kendi hizmetkâr ve çiftçileri bulunan ve Fırnis ile Zeytun arasında vâki olan Tanır ve Döngel kurâ-yı Müslimesi'ne hücum ile kâffe-i emvâl ve eşya ve mevâşîlerini gasb ve ırz ve namuslarını pâymâl eylediler. Bu iki karye-i cesîmenin kâffe-i mâ-melekleri eşkıya tarafından gasb edilmekle beraber zükûr ve nisvân ve sıbyânları esâretle Zeytun'a getirilip⁴⁰ orada gördükleri işkenceler ve muhasara vaktinde çekdikleri açlıklar ve namuslarına edilen taarruzlar tarif olunmaz derecededir.

24 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Göksun Nahiyesi'ne tâbi Değirmendere ve Taşoluk ve Kireç ve Gölpınar Ermeni köyleri dahi ref'-i livâ-yı şakâvetle civarlarında bulunan Fırnis ve Zeytun eşkıyasına iltihak eylediler.

⁴⁰ Metinde "gitdirilip" şeklinde geçmektedir.

24 Teşrîn-i Evvel sene [1]311: Zeytun ve Fırnis eşkıyası tarafından Demrek⁴¹ ve Sarımollalı karyeleri ihrâk ve ahalisinden bir biçare katledildi.

1 Teşrîn-i Sâni sene [1311]: Şakî-i meşhur Nazarî Çavuş ile avenesi elli yedi hâneli Beşen karyesini yağma ve ihrâk ve diğer koldan Alabaş eşkıyası dahi sekiz hâneli Kürtler karyesini derûnunda bulunan hasta bir adam ile ihrâk eylediler.

2 Teşrîn-i Sâni sene [1]311: Zeytun ve Fırnis eşkıyası tarafından Yenicekele Nahiyesi'ne tâbi elli hâneli Süsükürtler⁴² ve elli bir hâneli Küşürge ve otuz hâneli Musalı ve kırk hâneli Karbasan ve Andırın Kazası mülhakâtından seksen hâneli Kerimli nâm-ı diğer Keşkekli ve on altı hâneli Sisne karyeleri müteselsilen yağma ve ihrâk edildi. Maktûl ve mecrûhların mikdarını mübeyyin cedvel zeylen merbûtdur.

3 Teşrîn-i Sâni sene [1]311: Yenicekele Nahiyesi'yle Geben Ermenileri, Zeytun Kazası eşkıyasıyla müttefikân Andırın Kazası merkez-i hükûmetini basıp memurîn ve sekenesinin kâffe-i eşya ve emvâllerini nehb ü gâretle emâkin-i emîriye ve kuyûd-ı resmiye ve oradaki mevcud ebniyeyi kâmilen ihrâk eylediler. Jandarma Yusuf Çavuş'un gözlerini bıçak ile çıkarıp diri olduğu hâlde göğsünü ve sair azâsını barut ile yakdıktan sonra canavarlar gibi parçalamış oldukları muahharan bulunan cenazesi keşfinden anlaşıldı. Bu çavuşun kabahati eşkıyanın hücumunda hükûmeti muhafaza yolunda ifa-yı vazife etmiş [olması] ise de eşkıyanın, oradan getirdikleri hizmetçi bir karının elbiselerini soyarak her tarafı uryân olarak gezdirmeleri ve azâ-yı bedeniyesini yegân yegân kat' ile katleylemeleri, altı yüzden ziyade müsellağ Zeytun bahadırlarının eser-i şecâ'atinden başka bir şeye haml olunamaz.

Mülâhaza

Zeytun, Alabaş, Fırnis, Göksun, Geben, Yenicekele Ermenileri komşuları bulunan bunca İslâm köylerini yakıp kavurmakdan ve emvâl ve eşyalarını gasb u gâret, nüfuslarını katl ve ırz ve namuslarını pâymâl etmekden çekinmedikleri hâlde ahali-i Müslime'nin hiçbir Ermeni köylerine ve hatta

⁴¹ Metinde "Temrek" şeklinde geçmektedir.

⁴² Metinde "Süsükürdü" şeklinde geçmektedir.

adi bir yolcusuna müdahale ve taarruz etmediklerini aynen müşahede eden Maraş Ermenileri dahi ahali-i Müslime'nin bu sabır ve tahammülünü acze haml ederek Maraş'ın Zeytun hududunda asâkir-i şahane ikame olduğu cihetle artık Zeytunluların Maraş üzerine hücum edemeyeceklerini teyakkun eylediklerinden emsal ve akrândan geri kalmamak fikr-i fâsidleriyle ve hamiyet-i cahiliye sâikasıyla bir daha tecrübe-i tâli' meydanına atıldılar.

Maraş'ın Üçüncü Vukuâtı

Maraş Ermenilerinin dükkân ve hânelerinden bir gûne zâyîâtları olmadığı hâlde birinci arbededen sonra Katolik murahhasasının iğvâsıyla dükkânlarını kapayıp hânelerinde gizlice tertibât-ı fesadiyelerini ikmâl eyledikten sonra 6 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 Pazartesi günü ale's-sabah memleketin her tarafından ahali-i Müslime ve asâkir-i şahane ve jandarmalar üzerine kurşun yağdırmağa başladılar. Etrafı sur ile muhât Bayramyan Haçer ve Amiralyan Mıgırdıç'ın dairelerinin fevkânî odalarından endâht eyledikleri Martini kurşunlarından birisi insafsız Bayramyan'ın e'azz-i ahibbâsı bulunan ve kendi hâliyle sokakdan yavaş yavaş geçmekte olan Hacı Eyüb Efendi'nin ihtiyar kayınpederini ve diğer bir kurşun dahi Mirlivâ saadetli Zîver Paşa'nın maiyyetindeki borazan neferini cerh ve şehid eyledi. Şekerdere ve Künbet mahallelerinden Ermeni kurşunları adeta yağmur gibi İslâm hâneleri üzerine yağıyordu. Çâkerleri Ferik Mustafa Remzi Paşa hazretleriyle Reji İdaresi'nin önündeki meydanlığa geldiğimizde Akdere Kilisesi'nden atılan kurşunlar yemin ve yesârımıza düşüyordu. Mutasarrıflık odasına atılan Ermenilerin Martini kurşunlarından birisi pencerenin dört parmağından aşağısına isabet edip bu kurşun Erkân-ı Harbiye Dairesi'nde hâlâ mahfûzdur. Her ne ise o anda tedâbir-i lâzime ittihâzıyla Mirlivâ saadetli Zîver Paşa'nın maiyyetinde mikdar-ı kâfi asâkir-i şahane ile ber[a]ber Katoliklerin ve Nizâmiye Binbaşısı Ali Efendi taburuyla beraber Ermeni bulunan Künbet Mahallesi'nin ve Miralay izzetli Nuri Bey dahi Amerika misyonerleri dairelerinin ve kol kol asâkir-i şahane ve jandarma memleketin sair mahallerinin muhafazasına sevk ve i'zâmıyla şûrişin bir an evvel teskinine fevkalâde gayret olundu. O gün cihet-i mülkiye ve askeriyeden edilen tahkikât-ı mükemmele ve görülen emârât-ı kaviyye ile de sâbit olduğu üzere Maraş'da öteden beri eşirrâ gürü-

hundan olan Şekerdere ve Künbet Ermeni eşkıyalarının hânelerindeki barut cephâneleri bi-hikmetillahi Teâlâ ateş alarak harîkîn vuku'una sebebiyet ve ara sıra patlamakda olan barut ve el humbarası dehşet vermiş ise de tulumbarlar vasıtasıyla itfâ kılındı. Muhterik hânelerle maktûl ve mecrûhların cedveli zeylen merbûtdur. Bundan sonra saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de, nefs-i Maraş'da vukuât olmamıştır.

7 Teşrîn-i Sânî sene [1]311: Miralay izzetli Ali Beyefendi -ki hüsn-i hizmetlerine mükâfâten avâtıf-ı seniyyeden bu kere rütbesi mirlivâlîğe terfî' buyurulmuştur- Geben nâm mevki'e muvâsalatla oraya mütehassın külliyyetli eşkıyayı itaate teklif eylediğinde eşkıya-yı merkûme kabul etmeyerek asâkir-i şahane üzerine kurşunlar endâhtına cesaret eylediklerinden olunan mukabele-i meşrû'a ve savlet-i şîrâneye dayanamayarak evvelce tahliye etmiş oldukları hânelerine asâkir-i şahane girip şiddet-i şitâdan barınmamak kasdıyla kendiler ateş verip Fırnıs cihetine firara şitâb eylediler.

7 Teşrîn-i Sânî sene [1]311: Yenice kale'ye tâbi Nasârâ ve Mucukdere karyeleri ahalisi dahi evvelce mahsusen gönderilen jandarmalarla Maraş'a gelmeyen Terasanta rahibleriyle beraber hiçbir mecburiyet olmadığı hâlde me'vâlarını terk ile Zeytun eşkıyasına iltihak eylediler.

9 Teşrîn-i Sânî sene [1]311: Ermeni eşkıyası kuvve-i külliye ile bağte-ten Geben İslâm karyesine hücum ve orada bulunan altmış sekiz nüfus nisvân ve sıbyân ve ihtiyarları, adamları katliâm ederek yirmi yedi hâne-yi ihrâk eyledikten sonra Fırnıs cihetine kaçdılar.

15 Teşrîn-i Sânî sene [1]311: Fırnıs ve Zeytun dağları arasında kalıp etrafı eşkıya haşerâtıyla muhât bulunan Mihalet nâmında dört beş haneli bir İslâm karyesine dahi Zeytun haydudları hücum ve emvâl ve mevâşîlerini gasb ile kimisini katlederek kimisini de kayalardan aşağı atarak orayı da bitirdiler.

Zeytun Kasabası'nda Ermenilerin İnkâr Eyledikleri Cinayât-ı Azîme

Ermenilerin bu kere Zeytun Kasabası'nda desâis-i mel'ûnâne ile esârete aldıkları asâkir ve memurîn ve aceze-i İslâmiye haklarında icra eyledikleri harekât-ı vahşiyâne lâ-yu'ad ve lâ-yuhsâdır. Memurîn ve zâbitân-ı askeriye-

nin elbiselerine varıncaya kadar kâffe-i emvâl ve eşyalarını gasb ve lisan-ı edebe alınmaz namussuzluklara cesaret eylemeleri efrâd-ı askeriye-yi aç susuz şiddet-i şitâda çırılçıplak her gün işkencelerle ölüm hâline getirdikten sonra nihayet derilerini yüzmek ve kancık canavar karıları eline balta ve alet-i câriha verip azâ-yı bedeniyelerini tedricen kesdirmek ve sıbyân ve nisvân-ı İslâmiye'yi her türlü mel'ânetler icrasıyla zebh ve salb eylemek gibi âlem-i insaniyeti dağdâr eden faciaların ta'dâd ve tezkârından ictinâb olundu.

Hulâsa

Mazlumiyet iddiasıyla âlemi tasdî' den hayâ etmeyen Ermeni eşkıyası bâlâda arz olunduğu üzere Zeytun ve Andırın kazaları dahil ve civarında bulunan İslâm köylerini serâpâ yağma ve ihrâk ve sekenesini katl ü cerh ve perişan ederek kız ve kadınlarını cebren esir ve harekât-ı vahşiyâneye hedef eyledikleri hâlde etrafta bulunan Çerkes ve Türk ve Kürd bahadırlarının hiçbiri si bir Hıristiyan karyesine zerre kadar taarruz etmemeleri mahzâ Ulû'l-emr-i a'zam ve Halife-i muazzam efendimiz hazretlerinin irâdât-ı seniyyelerine olan kemâl-i inkıyâd ve itaatden başka bir hikmete müstenid değildir. Yoksa umum Zeytunluların yalnız Bertiz⁴³ Nahiye-i İslâmiyesi'ne karşı duramayacakları vukuât-ı mâziye ve hatta bazı had-şinâs Zeytunluların itirafıyla bile sâbit ve muhakkaktır.

Hâtime

Zeytunluların İstîmânı

Tahrib-i kurâ ta'zîb-i zu'afâ ile mübâhî bulunan Zeytun ve Fırnıs tâğî ve bâğîleriyle her taraftan imdadlarına giden Ermeni fedaileri Fırnıs ve Hamidiye Köprüsü cihetlerinden asâkir-i şahanenin hamle-i gazanferânesini gördüklerinde her noktası bir istihkâm-ı tabîi olan sengistânlarda bile dikiş tutduramayarak derûnundaki aceze-i nisvân ve sıbyâna merhameten muhâceme-i askeriyeden masûniyeti eşfâk-ı seniyye iktizâsından bulunan nefis-i Zeytun'a iltica ve birkaç gün muhasara ile tazyik altına alındıklarında el-emân feryadını ref'-i semâ ederek düvel-i mütehâbbenin tavassutu üzerine afv-ı

⁴³ Metinde "Tebriz " şeklinde geçmektedir.

âliye mazhar oldukları ma‘rûzdur. Ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 27 Ramazan sene [1]313 ve fî 28 Şubat sene [1]311

Maraş Mutasarrıfı

Abdülvehhâb

Ahali ve Emâkin-i İslâmiye

On üç bâb mescid ile on iki bâb sıbyân mektebi eşkıya tarafından ih-râk edilmiştir.

Maktûl				Mecrûh				Muhterik Olan Hâne
Zükûr-ı Kebîr	Zükûr-ı Sagîr	Înâs-ı Kebîre	Înâs-ı Sagîre	Zükûr-ı Kebîr	Zükûr-ı Sagîr	Înâs-ı Kebîre	[Înâs-ı Sagîre]	
108	02	07	01	14	00	00	00	00
006	05	07	04	5	00	01	00	67
000	01	00	00	01	00	00	00	16
005	02	08	03	00	00	00	00	11
000	00	00	00	00	00	00	00	28
002	01	00	00	00	00	00	00	46
000	00	00	00	00	00	00	00	05
014	00	00	00	03	00	00	00	37
014	11	32	11	03	01	06	01	27
052	08	11	15	05	00	03	01	101
004	02	02	00	00	01	00	01	80
006	00	00	00	00	00	00	00	00
000	00	00	00	00	00	00	00	16 Sisne
000	00	00	00	00	00	00	00	57 Beşen
003	02	00	01	00	00	00	00	17 Kertmen
002	01	01	02	00	00	02	01	05 Mihal

Maktûl				Mecrûh				Muhterik Olan Hâne
Zükûr-ı Kebîr	Zükûr-ı Sagîr	Înâs-ı Kebîre	Înâs-ı Sagîre	Zükûr-ı Kebîr	Zükûr-ı Sagîr	Înâs-ı Kebîre	[Înâs-ı Sagîre]	
000	00	00	00	00	00	00	00	20 Döngel
218	35	69	37	32	05	12	04	433

Maktûlîn	Mecrûhîn	
359	53	Zeytun'da şehid olan asâkir-i şahane
414	00	
<u>031</u>	<u>00</u>	Sekizinci sahifede esâmîsi muharrer zevât-ı saire
804	53	

Eşraf-ı İslâmiye ve Zâbitân ve Efrâd-ı Askeriyenin Şühedâsı

Şühedâ	
04	Maraş Jandarma Binbaşısı Mehmed Efendi'yle maiyyeti neferât
01	Zeytun Topçu Mülâzımı ... Mûmâileyhin azâ-yı cevârihi üç günde tedricen yegân yegân kat' ve bilâhare vahşiyâne bir surette balta ile odun gibi yarılarak parça parça edilmiştir.
05	Feke Nizâmiye mülâzımlarından Hasan Ağa ile haremi ve üç nefer masum evlâdı
01	Bertiz Vukuâtı'nda meydan-ı hamiyet ve şecâ'atde şehid olan onbaşı
02	Alabaşlılar tarafından ihrâk edilen jandarmalar
01	Kürtül karyesinde firara mecâli olmayan ve ateşe ilkâ edilen Abdullah Kahya
01	Andırın eşrafından ve hanedan-ı kadîminden Abazazâde Durdu ⁴⁴ Beğ

⁴⁴ Metinde "Todori" şeklinde geçmektedir.

01	Maraş mu‘teberânından Seyiszâde Hacı Efendi
01	Darende tüccarından Hacı Ahmed Ağa
01	Andırın eşrafından Keçilizâde Halil Ağa
01	Andırın Mahkemesi Mustantık Muâvini Ahmed Efendi
02	Andırın jandarma çavuşlarından Yusuf Çavuş'la maiyyeti efrâdı
414	Zeytun'da esâretde kalan asâkir-i nizâmiye efrâdı
003	Ümerâ-yı Çerâkise'den Andırın'da meskûn Mehmed Bey'le Kü[r]tük karyesinde meskûn diğer iki nefer Çerkes
002	Maraş'ın üçüncü vukuâtında asâkir-i nizâmiyeden
004	Zeytun Kışlası muhasarası esnasında
001	Zeytun afv-ı âliye mazhar olduktan sonra asâkir-i nizâmiyeden
440	

Ahali ve Emâkin-i Gayr-ı Müslime

İki bâb kilise muhterikdir.

Maktûl				Mecrûh				Muhterik Hâne	
Zükûr-ı Kebîr	Zükûr-ı Sağîr	İnâs-ı Kebîre	İnâs-ı Sağîre	Zükûr-ı Kebîr	Zükûr-ı Sağîr	İnâs-ı Kebîre	İnâs-ı Sağîre		
216	09	03	03	20	00	02	00	71	Maraş Kasabası Ermeni milleti
061	00	02	02	12	00	03	01	00	Katolik Ermeni milleti
065	01	03	01	12	00	02	00	03	Protestan
342	10	08	06	44	00	07	01	74	

Sancak dahilinde İtalya Devleti tebaasından ve Terasanta rahiblerinden Salvator nâmında bir rahibin iğtişâşât arasında Maraş'a gelmesi için mahsusen jandarma gönderilmiş ise de gelmek istemeyip rüfekâsı bulunan diğer üç nefer rahibin bulundukları karye Hıristiyanlarıyla beraber Zeytun eşkiyasına iltihak eylediklerine ve merkûm üç rahib nefis-i Zeytun Kasabası'nda asâkir-i şahaneye dehâlet eylediklerine nazaran mûmâileyh Salvator'un iğtişâşât arasında katledildiği anlaşılmış ise de kimler tarafından ne suretle nerede katledildiği bilinemediği gibi cesedi dahi meçhûl bulunduğundan keyfiyet derdest-i tahkik bulunmuşdur. Bundan başka livâ dahilinde tebaa-i ecnebiyeye bir gûne taarruz vuku bulmadığı ve saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de asayiş tamamıyla hüküm-fermâ olduğu ma'rûzdur.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Sadâret-i Uzmâ
Mektubî Kalemi
Aded: 1883

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Zeytun Papası Karabet'le mu'teberânı, devletli müşir paşa hazretleri ile Maraş mutasarrıfının nezdine gelerek Zeytun Kasabası'nda şakâvetle me'lûf Bozbayır ve Kargalar mahallelerinden yüz hâne halkıyla eşkiya rüesâsından ve jandarma çavuşlarından Nazaret Çavuş ve Androsoğlu Zeytun Kasabası'ndan teb'îd olunmadıkça asayiş takarrür etmeyeceğini suret-i mahremânede ifade eylediklerini ve konsoloslara da bu yolda beyân-ı keyfiyetle onlar tarafından dahi ifadelerinin tasdik kılındığı Maraş Mutasarrıflığı'nın iş'ârına atfen Haleb Vilâyet-i Celîlesi'nden çekilip Meclis-i Mahsus-ı Vükelâ'da kırâet edilen telgrafnâmede dermiyân olunduğundan ba'dehû iktizâsı kararlaştırılmak üzere evvel emirde ol bâbda konsoloslar tarafından sefâretlere ne yolda iş'ârât vuku bulmuş olduğu ve Düvel-i Muazzama süferâsının buna dair olan re'y ve mütâlaaları suret-i münasibede istifsâr olunarak neti-

cesinin iş‘ârı hususuna himmet buyurulması siyâkında tezkire-i senâverî terkîm kılındı, efendim.

Fî 27 Ramazan sene [1]313 ve fî 29 Şubat sene [1]311

Sadrıazam

Rif‘at

**

Süferâ-yı Saltanat-ı Seniyye'ye Telgraf

Zeytun'a Hristiyan kaymakam tayini bazı sefâretler tarafından teklif olunmakda olup Vilâyat-ı Sitte'de icra olunacak ıslâhâtın Zeytun'a da tatbiki mukarrerât lâyihasında münderic olduğundan Devlet-i Aliyye sırası geldikde Zeytun'a Hristiyan'dan bir kaymakam tayininde tereddüd etmez ise de Zeytunluların bu kadar asâkir-i şahaneyi ve ol havalide birçok İslâm'ı katl ve İslâm köylerini ihrâk ve muhadderât-ı İslâmiye hakkında envâ‘-ı fecâyî‘ ve şenâyî‘ icra etdikleri hâlde nezd-i Saltanat-ı Seniyye'de bulunan süferânın tavassutları üzerine haklarında afv-ı âlî-i hazret-i Padişahî şâyân buyurulmuş iken bunlar bunun şükrünü bilmeyerek el-yevm oralarca ifsâddan hâlî olmadıklarına ve bunun te’sirât-ı muzırrasından olarak ötede beride ve ale'l-husus Dersââdet'de Ermeniler tarafından polisler katl ü itlâf ve bir takım âlât-ı muharribe isti‘mâl edilmekde bulunduğuna nazaran Zeytun'a şimdiden Hristiyan kaymakam tayininde daha ziyade fenalıklar vuku bulacağı ve başka mahallere de sirayet edeceği ve bu hâl yeniden sefk-i dimâ‘ı mûcib olarak bunun mes’uliyetini Devlet-i Aliyye kabul edemeyeceği cihetle Zeytun'a Hristiyan'dan kaymakam tayininin Vilâyât-ı Sitte ıslâhâtı hitâmına ta‘lîki emr-i zarurî olduğunun ve düvel-i fahîmece de bu suret karîn-i takdir olacağının nezdinde bulunduğunuz devlet-i fahîme hariciye nezâretine serî‘an tebliğiyle alınacak cevabın iş‘ârı muntazardır.

**

59 Numaralı Fî 14 Mayıs Sene [1]312 Tarihli

Maraş Müdde 'î-i Umumî Muâvinliği'nden Vürûd Eden Tahrirâtın Sureti

Hâdisât-ı malumeden dolayı el-yevm ne kadar müttehem ve mevkûf olup bunların ikmâl-i muhakeme ve tahkikâtı neye mütevakıf bulunduğu ve cürmleri neden ibaret olduğu her birisinin ismi bâlâsında gösterilerek tevkifhâne derûnunda vefat edenlerin dahi nev' -i cürm ve esâmîsiyle sebep-i vefatını mübeyyin defterin bi't-tanzim sür'at-i takdimi ve tevkifhâne derûnunda hasta olanların ne suretle tedavi edilmekde bulundukları ve tevkif ve hapis-hânelerin mükemmel olup olmadığının ve nevâkısı ve intizamsızlığı var ise neden ibaret bulunduğu ve bir de mahbusîne bazı taraftan işkence edilmekde olduğu istihbâr kılınmakla bu bâbdaki malumât ve mütâlaâtın arz u iş'ârı 7 Mayıs sene [1]312 tarihli telgrafnâme-i âlîlerinde emr u irâde buyurulmuştur. Hâdis-e-i malumeden dolayı el-yevm müttehemen ve maznûnen mevkûf olanlar ile tevkifhânede vefat edenlerin nev' -i cürmleriyle mikdar ve sebep-i vefatlarını mübeyyin tanzim olunan bir kıt'a defter ile keyfiyet-i vefatlarına dair tabib rapor ve zabıt varakalarının suver-i musaddakası defter-i mezkûrun mülâhazât hânesinde gösterildiği vechile başka bir zarf derûnuna mevzû'an ve melfûfen takdim kılındı. Mahkeme azâsından birinin vefatı ve birisinin dahi Jandarma Binbaşısı Hacı Mehmed Efendi'nin katlinde zî-medhal olmasına mebnî maznûnen mevkûf bulunması ve berây-ı tahkik Elbistan'a azîmet-i acizânemde azâ mülâzımlarından birinin dahi müdde'î-i umumilik vekâletinde bulundurulması ve intihâbât icrası hasebiyle mahkeme hasbe'l-kader te'ehhur edip ve muhakemâtın icra ve ikmâli ise intihâb olunan azâların tasdik-i memuriyetleriyle hâsıl olacağı ve defter-i mezkûrda gösterildiği üzere hâdis-e-i malumeden dolayı istintâk dairesinde derdest-i tahkik iki iş bulunur ise de bunun dahi birisi derece-i hitâmda olup diğerinin ehemmiyetine mebnî şimdiye kadar neticelendirilememiş ise de onun dahi karîben ikmâl olunacağı ve hapis-hânelere gelince, Maraş'da başka tevkifhâne olmayıp on iki odayı şâmil umumî bir hapis-hâne mevcut ise de lüzum üzerine fî 3 Kânûn-ı Evvel sene [1]311 tarihinde hükûmet konağına muttasıl fevkânî ve tahtânî ... ibaret bir hâne daha istîcâr olunarak ale'l-umum mevkûfnin istirahatleri te'min edildiği gibi hastegân için dahi ayrıca odalar tahsis ve müte'addid etıbbâ tayin olunarak her gün muayene ve tedavilerinin icrasıyla beraber

hapishânelerin umûr-ı tanzîfiye ve tathîriyesine ve me'kûlât ve meşrubâtına dikkat ve ihtimâm olunduğu ve her iki hapishâne[de] maznûnen ve müttehemmen ve mahkumen yüz otuz üç şahıs bulunup odalarının cesâmetine nazaran hadd-i itidâlde olarak izdiham bulunmadığı ve gerçi mezkûr defterde gösterildiği üzere hapishâne[de] bazı vefeyât vuku bulmuş ise de bunun bir izdihamdan yahud kavâ'id-i sıhhiyeye adem-i riâyetden ve suver-i saireye teşebbüs [etmekden neş'et] etmeyip raporlar mündericâtına nazar[an] Maraş Kasabası'yla havalisinde zuhur eden hafîçe humma-yı tifoidi eseri olduğu; işkence bahsine gelince, gerçi hâdise ibtidâlarında böyle bir şüyû'ât mevcut ise de bunu te'yid ve tasdik edecek bir hâl görülemediğinden ve işkencenin musaddar ve münşeâtı dahi rüesâ-yı fesaddan olup maznûnen mevkûf bulunan Maraş Kasabası'nın Kırklar Kilisesi papaslarından Der Gavant -nâm-ı müsteârı Maroka Cika'dır- ve azâları tarafından işâ'a etdirildiği evrak-ı istintâkiyeleri müfâdından anlaşıldığı ve mazbût ifadelerine nazaran güya polis dairesinde vuku bulan ikrar ve itiraflarının cebr ve işkenceye müstenid olduğundan işkence hususu evrak-ı istintâkiyelerine kayd ü zabt edilmedikçe irâd olunan suallere cevap verilemeyeceği merkûmûn tarafından beyân edildiği görülüyor ise de mürtekeb oldukları cürmleri yalnız ikrar u itirafa müstenid olmayıp merkûm Der Gavant'ın hânesinden zuhur eden muhaberât-ı fesadiyeyi muhtevî telgraf ve mekâtîb ve evrak-ı muzır-ı sairesiyle anlaşıldığından evrak-ı muzır-ı mezkûre kendisine bi'l-irâe kiyâsetinden nâşi itiraf-ı cürm ü kusur ederek adalet-i Padişahî'ye dehâletle evrak-ı mezkûre mündericâtları birer birer tafsîl [ile], komite azâ ve efrâdını ta'dâd ve tayine mecbur olduğu, ifadât-ı mazbûtaları vukuâta muvâfık ve muhabereyi şâmil mektupları mündericâtına mutabık ve Arzruni nâm-ı müsteârını taşıyan Agop müsemâmâ Efendi'nin mektub ve mazbût ifadeleri bunu müeyyid ve musaddık olmasına nazaran işkence hususu müsteb'ad görüldüğü ve eğerçi ifadât-ı vâkı'a yalnız ikrara müstenid olsa idi cebr ve işkencenin vücuduna bir derece ihtimal verileceğinden ihbarât-ı vâkı'anın adem-i sıhhati elde mevcut evrak-ı muzır ile tabîi olduğu. Hulâsa mevkûf-ı mevcudeye göre her iki hapishânede izdiham olmadığı gibi umûr-ı tanzîfiye ve tathîriyesinde ve mevkûf ... olanların muayene ve tedavilerinde ve me'kûlât ve meşrubâtlarında bir vechile kusur ve rehavet görülmediği ve hâl-i hâzıra nazaran hapishânece bir noksan

bulunmadığı ve nâib olunan azâların tasdik-i memuriyetlerini mübeyyin gönderilecek buyurulduları gelinceye kadar icra-yı muhakemelerinde mâni bulunmayan bazı evrak-ı cinaiyenin şu günlerde hemen muhakemeleri icra kılınacağı ma'rûzdur. Ol bâbda.

**

*Haleb ve Adana Fevkalâde Kumandanı Müşir Edhem Paşa
hazretlerinden mevrûd fî 18 Haziran sene [1]312 tarihli telgrafnâme suretidir.*

Ahali-i İslâmiye ve Hıristiyanıye'nin te'lif-i beynleri için Zeytun Kazası Kaymakamı Mahmud ve Binbaşı Cavid efendiler ile Zeytun mu'teberânından Karabet ve Nazaret ağalardan mürekkeb bir hey'et Elbistan, Göksun, Fırnıs, Andırın cihetlerine Zeytun'dan hareket etmişler idi. Hey'et-i mezkûre Elbistan'a muvâsalat ile Elbistan ve civar ahali-i İslâmiyesi'yle Zeytun Hıristiyanları'nın kaymakam ve binbaşı-i mûmâileyhin meşhûd olan gayretleriyle te'lif-i beyn ve emniyetleri satvet-vâye-i hazret-i Hilâfet-penâhî'de te'min edilip makam-ı tahdîsde dua-yı devam-ı ömr ü iclâl-i hazret-i Padişahî'nin tezkâr edildiği Der Karabet ve Nazaret ağalar tarafından bâ-telgraf arz edildiği Zeytun Ciheti Kumandanlığı'nın telgrafnâmesi üzerine ma'rûzdur.

**

Mektubî-i Hariciye

Numara: 792

Tarih: 26 Ağustos sene [1]312

Makam-ı Sâmi-i Sadâret-i Uzmâ'ya Tezkire-i Aliyye

Zeytun Papas[ı] Karabet'le mu'teberânının devletli müşir paşa hazretleriyle Maraş mutasarrıfının nezdine gelerek Zeytun Kasabası'nda şakâvetle me'lûf Bozbayır ve Kargalar mahallelerinden yüz hâne halkıyla eşkıya rüesâsından ve jandarma çavuşlarından Nazaret Çavuş ve Androsoğlu'nun Zeytun Kasabası'ndan teb'îd olunmaktıkça asayişin takarrür etmeyeceğini suret-i mahremânede ifade eyledikleri ve konsoloslara da bu yolda beyân-ı keyfiyetle onlar tarafından dahi ifadelerinin tasdik kılındığı Maraş Mutasarrıflığı'nın

iş‘ârına atfen Haleb Vilâyet-i Celîlesi'nden çekilen telgrafnâmede dermiyân olunduğu cihetle ba‘dehû iktizâsı kararlaştırılmak üzere evvel emirde ol bâbda konsoloslar tarafından sefâretlere ne yolda iş‘ârât vuku bulmuş olduğu ve Düvel-i Muazzama süferâsının buna dair olan re’y ve mütâlaaları suret-i münasibede istifsâr olunarak neticesinin arz u inbâsı ifadesini şâmil resîde-i dest-i ta‘zîm olan 27 N. sene [1]313 tarihli ve bin sekiz yüz seksen üç numaralı tezkire-i sâmiye-i Sadâret-penâhîleri mütâlaa-güzâr-ı acizî olarak sefâretlere tebligât-ı lâzîme icra kılınmış idi. Zikrolunan yüz hâne halkının oradan teb‘îdi kasabanın ahvâl-i hâzırasınca büyük bir tebeddülü mûcib olmayacağı ve zaten merkûm papas ile mu‘teberânın hükûmet-i mahalliyece pek de şâyân-ı emniyet eşhâsdan ma‘dûd olmadıkları ve oraya asayiş ve medeniyetin menâfi‘ini efkâr-ı ahaliye telkin ve ifhâm edebilecek muktedir memurlar tayini lâzımeden idüğü Haleb İngiltere konsolosu tarafından alınan malumâtıdan anlaşıldığı bu kere İngiltere Sefâreti'nden cevaben ifade olunmakla emr u fermân.

**

*Fî 8 Rebûlâhir sene [1]314 - Fî 3 Eylûl sene [1]312
tarihiyle Dahiliye Nezâret-i Celîlesi'nden mevrûd tezkirenin suretidir.*

Devletli efendim hazretleri

Zeytunlularla Haçin[li]lerin ittihâd ederek fesad îkâ‘ına teşebbüs edecekleri hakkındaki ihbarâtın kizb ü iftiradan ibaret olup daire-i itaatden ayrıl-mamağa ahd ü yemin eylediklerine dair Zeytun'da bulunan bazı rüesâ-yı ruhâniye ile mu‘teberân tarafından i‘tâ olunup Haleb Vilâyet-i Celîlesi'nden tisyâr olunan mazbatanın suret-i muhrecesi Tesrî‘-i Muamelât Komisyonu ifadesiyle leffen tesyîr kılınmış olmakla ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

**

Suret

Kazamız ahalisinin ahvâl-i mâziye-i muzırrası mülâbesesiyle umumi-yetle ikmâl-i enfâs-ı ma'dûde-i hayat nokta-i mühlikesinde bulunmuş iken mahzâ sahib-i merhamet-i mücesseme olan veli-nimet-i bî-minnetimiz şevket-meâb efendimiz hazretlerinin eltâf-ı cemîle-i Şehriyârî ve inâyât-ı adalet-güsterîleri muktezâ-yı âlisi olarak nâil olduğumuz afv-ı âlî-i tâcdârî cümlemizi de tahlîs ve ihyâ eylediği müsellelmâtdan olduğu gibi saye-i satvet-vâye-i hazret-i Hilâfet-penâhî'de asayiş-i mahalliyemizin dil-hâh-ı âlî vechile tamamıyla iadesinde müşirimiz devletli Edhem ve kumandanımız saadetli Ali paşalar hazerâtının leyl ü nehâr bilâ-ârâm ifa buyurdıkları himemât-ı aliyye-i ahali-perverâneleri sayesinde refah ve emr-i ta'ayyüş-i bendegânemiz dahi te'min edildiğinden fîmâ-ba'd zîr-i cenâh-ı cenâb-ı mülkdârîde âdâb-ı tâbiyyet ve ubûdiyet dairesinde hizmet etmeğe va'd ve Saltanat-ı Seniyye'ye çeşm-i hiyânetle bakanın gözleri kör ve adaletden mahcûr olsun deyu ahdetmiş iken bazı garazkârânın tasnî'ât ve müftereyâtı semeresi olarak bu kere Patrikhâne tarafından acizlerine keşide kılınan telgrafnâmede güya kazamız ahalisinin bir kısmı hâlen vadi-i şakâvetde pûyân ve yaylalara çıkmakda bulunan ahali-i Müslime'yi iz'âc etmekde olduklarından keyfiyet Mâbeyn-i Hümâyûn'a kadar aksederek neticesi vahim olmakla nesâyih-i lâzımenin icra ve o gibi hâlât-ı muzırradan sarf-ı [nazar] olunması izbâr buyurulduğu maa't-teessüf okunmuştur. Halbuki bilumum kazamız ve ahalisi nâil oldukları şu inâyet-i cihan-kıymet-i zıllullahînin ifa-yı hakk-ı teşekküründen aciz bulundukları ve iş güçleriyle iştigâl eyledikleri ve velev cüz'î olsun bir vukuât-ı adiye dahi bulunmadığı ve asayişin ber-kemâl olduğu şu esnada Zeytun'un mahv u itlâfını arzulayanın fikr-i fâsidesine bilâ-tahkikât itimadla husus-ı ma'rûfenin izbâr ve işâ'ası hakikaten ahali-i biçaregân kullarını lücce-i elem ve esefe gark eylemiştir. Zira keyfiyet-i mezkûrenin isnâdı yeni başdan gazab-ı Hükûmet-i Seniyye'ye uğratmak ve ahali miyânelerinde hâsıl olan muhabbetden mahrum ve nâm-ı acizânemizi bir kat daha lekedâr etmek maksadına müstenid idüğü derkâr bulunmuştur. Binâenaleyh bu kere husus-ı ma'rûzadan dolayı icra-yı nesâyih için Maraş papaslarından Dikran ve Artin efendiler kazamıza gelmişler ve daire-i itaatde yaşamaklığımız nasihat edilmiş ise de nasihat edecekleri madde-i asliyenin esası olmadığı mûmâileyhimâca dahi tahak-

kuk eylediği gibi öyle bir hâlât-ı nâ-marziyenin kat'ıyyen vuku'u olmadığı hükûmet-i mahalliyemizle kumandan-ı zîşânımız taraflarından dahi cevaben iş'âr olunacağı tabîi bulunmuş ise de artık isti'tâf-ı ma'delet ve protesto zım-nında hâk-i pâ-y-ı sâmi-i hazret-i mutasarrıf-ı âsafânelerine iltica ve dehâlet eylediğimizden icra-yı icabı vâbeste-i re'y-i rezîn-i isabet-karîn-i mün'imâne-leri bulunmuş olmanın ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehül-emrindir.

Fî 7 Ağustos sene [1]312

[15 Eylül 1896]

HR. SYS, 2810/2

45

ERZİNCAN, BAYBURT VE ERZURUM'DAKİ ERMENİ OLAYLARI

Erzincan'da Ermenilerin kışkırtmaları ile başlayan ve her iki taraf ile askerden ölenlerin bulunduğu olayların yatıştırıldığı, olay çıkması muhtemel köylere de müfrezeler çıkarıldığı / Bayburt'ta köylerden şehir merkezine gelip toplanan Ermenilerin asker ve Müslümanlara saldırarak olaylar çıkardıkları / Erzurum şehir merkezinde Ermeni gençlerinin hükümet dairesinde tabur ağasına ateş açmalarıyla başlayan ve birçok ölü ve yaralının bulunduğu olayların bastırılarak asayişin temin edildiği

Makam-ı Sadâret-i Uzmâ'ya Haleb Vilâyeti'nden

meb'ûs fî 7 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgrafnâmenin suretidir.

C. 6 ve 7 Teşrîn-i Sâni sene [1]311. Maraş'da vuku bulan şûriş diğer telgrafla da arz olunduğu üzere muhafaza-i asayiş için derûn-ı şehirde dolaşmakda olan asâkir-i şahane ve jandarma devriye kolları üzerine kiliselerde ve hanlarda bulunan Ermeniler tarafından bağteten silah endâhtına ve şehrin her tarafında asâkir-i şahane ve jandarmalarla ahali-i Müslime'ye kurşun yağdırmakda ve kasabayı külliyyen imha kasdıyla üç-dört cihetden harîk îkâ'ına cür'et etmişlerse de saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de derhal tedâbîr-i lâzıme bi'l-icra asâkir-i şahane ve jandarma sevkiyle hemen önü alınıp ve harîk itfâ olunup asayiş iade olunduğu ve dün akşamdan beri bir gûnâ vuku-

ât zuhur etmediği ve telefâtın mikdarı derdest tahkik olunup neticesi ba‘dehû arz olunacağı Maraş Mutasarrıflığı'ndan cevaben alınan telgrafnâmede bildirilmiş ve şu hâle nazaran şûriş bağteten Ermeniler tarafından ikâ‘ olunduğu anlaşılmakda bulunmuş olduğu ma‘rûzdur. Fermân.

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemi

Erzurum Vilâyet-i Celîlesi'nden
Dahiliye Nezâreti'ne meb‘ûs telgrafnâme suretidir.

Şimdi Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriyet-i Celîlesi'yle Erzincan Mutasarrıflığı'ndan müştereken alınan telgrafnâmede Erzincan'daki Ermenilerin bir şûriş çıkarmak tedarik ve teşebbüsünde oldukları bir müddetden beri hiss olunmakda ve tedarikât-ı lâzime-i teyakkuzkârâne ittihâz kılınmakda olup Erzincan Kasabası'nda haftada bir gün pazar kurularak o gün kasabaya on-on beş saat ve daha çok mesafelerde bulunan karyeler ahali İslâm ve Hıristiyan ahz u i‘tâ zımnında kasabaya gelmek mu‘tâd olduğundan her hafta Pazartesi günleri kurulan bu pazarda külliyetli ahali ictimâ etmekde olduğu misillü ber-mu‘tâd bugün dahi pazar mahalleri tamamıyla dolu olarak ahali alışverişiyle meşgul iken birkaç Ermeni fedaisi Buğday Meydanı denilen büyük pazar mahallinde mer‘iyyü'l-hâtır imamlardan birini başından revolverle telef ve daha birkaç Ermeni kezâ şurada burada kurşun endâht ederek birkaç İslâm'ı katl ü cerh eylemeleri üzerine yine ahali heyecana gelerek kasaba derûnunda nâgehânî bir iğtişâs zuhur etmiş ve bi'l-ittifak evvelce ihtiyâten çıkarılmış olan devriye kollarına ilâveten tekrar bir hayli zabtiye ve asâkir-i şahane çıkarılarak şûrişin men‘ ü def‘ine çalışılmış ise de çarşıda bulunan Ermeniler dükkânları derûnunda ve sokak arasında ictimâ ile ve hücumla hazırlanarak sokaklarda ve hâneleri damlarından ve pencerelerinden tüfenk ve revolverle kurşun atdıklarından şu hâl tarafeynden mecrûh ve maktûl vuku‘una sebebiyet vermiş ve olunan fevkalâde ikdâm u gayretle bir-iki saat içinde ahali dağıdılarak şûrişin bi-avnihi Teâlâ teskin edilmiş olduğu ve hâ-

dise esnasında İslâm mahallesinden ayrı ve toplu bulunan Ermeni mahallesine gidilerek mahalle içinde fenalık vuku'una meydan verilmemek üzere tedâbîr-i mukteziyenin ittihâzına dikkat olunmuş ve damlarda bulunan Ermeniler tarafından etrafa ve hatta hıfz-ı asayiş için gezdirilen tabur ve piyade müfrezelerine kurşun atılmış ise de hamd olsun mahallât içinde bir ferdin bile burnu kanamadığı, kurulan mezkûr pazar için ber-mu'tâd karyelerden gelmiş olan ahali kâmilen mahallerine avdet etdirildiği hâlde asâkir-i şahane ümerâ ve zâbitân, memurîn-i hükûmetin fevkalâde ikdâm, asker ve memurîn-i hükûmet bu kadar kalabalık içinde zuhur eden işbu iğtişâşın bi-lutfihî Teâlâ İslâm ve Hıristiyan mahallelerine sirayetine meydan verilmeksizin ve asâkir-i şahane tarafından isti'mâl-i silah olunmaksızın teskin olunmuştur. Tarafeynden vuku bulan maktûl ve mecrûhun mikdar-ı sahîhi henüz malum değil ise de elli-altmış râddesinde olduğu tahmin edildiği ve dahilî bir şûriş ikâ' etmek fikriyle yine Ermeniler tarafından teşvik ve tasallut edilmekte olduğu kaviyyen me'mûl olan Dersim eşkıya-yı vahşiyesinin birkaç günden beri Erzincan köylerine tecavüz ederek bir hayli ağnâm ve mevâşî götürmüş oldukları haber verilmesi üzerine bunların men'-i tasallutâtı için süvari asâkir-i şahane müfrezeleri sevk olunmakla def' u tenkîl esnasında asâkir-i şahane neden mecrûh[n] de vuku bulduğu ve Ermenilerin köylerde dahi bir hâdisе çıkarmak fikrinde oldukları hissedildiğinden köylerde icab eden yerlere süvari müfrezeleri çıkarıldığı gösterildiği ve Ermenilerin Erzincan'da böyle muhterem bir İslâm'ı katle tasaddîleri kesreti bedîdâr olan ahali-i Müslime'yi heyecana getirerek bir katliâm icrasına sevgiyle Avrupa'ya karşı millet-i İslâmiye'yi zâlim ve gaddar göstermek maksad-ı hainânesine müstenid olduğu hâlde bu suretle teskin-i nâire-i şûriş ve fesada muvaffakiyet her hususda olduğu gibi bu bâbda dahi Müşiriyet-i müşârunileyhâca ittihâz olunan tedâbîr-i hakîmâne ile icra olunan itina ve dikkat semeresiyle idüğü derkâr bulunduğu ma'rûzdur.

Fî 9 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Rauf

**

Erzurum Vilâyeti'nden vârid olan şifre telgrafnâme hallidir.

Bayburd Kazası'nda dahi Ermenilerin bir mesele çıkardıkları istihbâr olunması üzerine şimdi telgrafhâneye gönderilen memur-ı mahsus ma'rifetiy-
le makine başında Bayburd kumandanıyla cereyân eden muhaberede birkaç
günden beri karye Ermenilerinin kasabada hafıyyen ictimâ ederek el-yevm
saat dört râddelerinde şuraya buraya tehâcûme ve pencerelerden İslâm aha-
liye ve asâkir-i şahaneye kurşun atmağa başladıklarından işin karıştığı ve
el-ân dahi devam etmekte bulunduğu ve telefâtın mikdarı henüz bilinemedi-
ği anlaşılmış olduğundan alınacak neticenin ba'dehû arz olunacağı berây-ı
malumât ma'rûzdur. Fermân.

Fî 14 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Vali

Rauf

**

Bâb-ı Âfî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Mektubî Kalemi

18 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihinde

Erzurum Vilâyeti'nden gelen şifreli telgrafnâme suretidir.

Bugün vakt-i zuhrda Erzurum'da bir takım Ermeni gençleri bir suret-i
gayr-ı me'nûsede hükûmet dairesine gelerek tabur ağasına kasdedip tutduru-
lamamış ve müteâkiben posta evrakıyla meşgul olan jandarma bölük emini,
Ermenilerden birisi tarafından revolver kurşunuyla telef edilmiş olmakla o
sırada silah sadâsını işiden mevcut jandarmalar tarafından bi'l-mukabele
merkûm Ermeniler telef olunmuş ve bunun üzerine ortalık karışmış ise de
şâyed bir hâdise zuhuru takdirde jandarma ve asâkir-i şahanenin muhafaza-i
asayiş için ne vaziyetde bulunmaları lâzım geleceği evvelce cihet-i askeriye
ile bi'l-müzâkere kararlaştırılarak memleketin her tarafına jandarma ve asâ-
kir-i şahaneden müte'addid noktalar vaz'ıyla tedâbîr-i lâzime-i inzibâtiye
ittihâz ve icra kılınmış olduğu cihetle asâkir-i şahane muayyen mevkilerin

muhafazasına yetişinceye değin yalnız İslâm mahalleleriyle mülâsık olan Hristiyan mahallelerindeki müsâdemâtda tarafeynden kırk-elli kadar telefât ve bazı mahallerce yağma vuku'uyla iki-üç saat zarfında basdırılarak iğtişâ-şâta nihayet verilip asayiş te'min edilmiştir. Hâdisenin zuhurundan biraz evvel Ermenilerden birisi Ermeni dükkânlarını dolaşarak dükkânların kapanmasını bâridâne ihtar eylediği haber verildiğinden merkûm mevkûfen taht-ı istintâkda ve memurîn-i saire tahkikât icrasında bulunduklarından gerek bu bâbda ve gerek tarafeyn telefâtının mikdar-ı hakikîsi hakkında istihsâl olunacak malumât ba'dehû arz olunur. Fermân.

**

Erzurum Vilâyeti
İstînâf Mahkemesi
Müdde'î-i Umumîliği
Aded: 228

Adliye Nezâret-i Celîlesi Cânib-i Âlîsi'ne

Ma'rûz-ı çâkerleridir

18 Teşrîn-i Evvel sene [1]311 tarihli telgraf-ı çâkerîde arz olunduğu üzere telgrafnâmenin şifreye tahviline muvaffak olunamadığından Erzurum Ermeni Murahhasasıyla isimleri ta'ayyün⁴⁵ eden Hamamcıyan ve Ballaryan ve sair müttetikleri kimesneler, tertib ve ikâ' eyledikleri fesadı mâh-ı hâlin on sekizinci Çarşamba günü icraya mütecâsir oldular. Şöyle ki saat yediyi geçerek fedailerinin perakende kısmı çarşılarında Ermenilere "Dükkânları kapadınız." ve "Urunuz." deyu ilân-ı ihtilâle çıkarılıp kısm-ı küllîsi de içlerinde bir papas olduğu hâlde Müslümanların öğle namazı kıldıkları Lala Paşa Cami-i Şerifi havlusundan hükûmet sarayına gelip jandarma bölük eminlerinden birini şehid ve bir yüzbaşıyı cerh ile bazıları memurîn ve odalarına kurşun atmağa ve sair fesedenin de her birisi şehrin birer taraflarında askere ve Müslümanlara silah endâhtıyla kîtâle cür'etyâb olmalarıyla jandarma ve polis taraflarından hükûmetdeki müsellağ fedailerini mukabeleten itlâf ve Yâver-i

⁴⁵ Metinde "tayin" şeklinde geçmektedir.

ekrem-i hazret-i Şehriyârî devletli Şakir Paşa hazretleriyle Hükûmet-i Seniye ve kumandan paşa hazretleri taraf-ı sâmillerinden bizzat ve asâkir-i şahane ve jandarma vasıtalarıyla tedâbîr ve muamelât-ı lâzıme ile men‘-i ihtilâl ve teskin-i heyecan-ı şûriş buyurularak bir takım yağmacılar celb ve istintâk ve almış oldukları eşya istirdâd olunmaktadır. Hâdisenin zuhuru saatinden beri taraf-ı çâkerânemden dahi imkân mertebesinde teskin-i heyecan tedâbîrine çalışılıp kanunen lâzım gelen tahkikât ve muamelât sürat ve ehemmiyet-i kâmile ile icra edilerek meselenin şu suretle vuku‘u tahakkuk etmiştir. Ermenilerin telefâtı yüz seksen, mecrûhları kırkdan elli râddesindedir. Jandarma ve askerden ve Müslümanlardan şehid olanlar on beş ve mecrûhlar elli-altmış râddelerinde tahmin olunuyor. Ecnebilerce bir gûne hasar işidilmemiştir. Şimdi emniyet-i umumiye gün be-gün husûl bulmakda ve muamelât-ı ahîre netâyicinin arzı derkâr bulunmağın fevka'l-gâye meşgale ve telaş içinde bu kadarcık arz-ı malumâta muvaffak olunabilmiş olmağın ol bâbda ve her hâlde emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 15 Cumâdelevvel sene [1]313 ve fî 21 Teşrîn-i Evvel sene [1]311

Erzurum İstînâf Müdde‘î-i Umumîsi

Es-Seyyid Mehmed Tefvik

**

Nezâret-i Celîle-i Hariciye'ye

Fî 23 Kânûn-ı Evvel Sene [1]311 Tarihiyle Vârid Olan Tezkire-i Sâmiye Sureti

Devletli efendim hazretleri

Nefs-i Erzurum ile dahil-i vilâyetde bazı mahallerde zuhur etmiş olan iğtişâşâtın esbâb ve keyfiyyâtına dair Erzurum Vilâyet-i Celîlesi tahrirâtıyla Erzincan Mutasarrıflığı'nın Vilâyet'den gönderilen tahrirâtı suretleri leffen taraf-ı devletlerine irsâl kılınmakla icab-ı hâlin icrasına himmet buyurulması siyâkında.

**

Erzurum'da Şakir Paşa Hazretlerinden Vârid Olan Telgrafnâmenin Halli

Dünkü gün Erzurum'un Ermeni mütehayyizânı evvelâ valiye ve sonra da nezd-i çâkerâneme gelerek vukuât-ı müellimenin zuhurundan dolayı beyân-ı teessüf ve bu hâle sebep olanlara beddua etmek suretinde arz-ı sadakat eylediklerinden hâle münasib beyân-ı nasihat icrasıyla te'minât verilerek iade olunmuşlar idi. Onları müteâkib murahhasa dahi gelip Saltanat-ı Seniyye'ye fevkalâde sadakatden bahseylemiş ise de Ermeni mütehayyizânının bugün bi'l-vasıta gönderdikleri haberde güya Erzurum murahhasasının halkı sükûn ve emniyete davet edeceği yerde öteden beri kavî ve fi'liyle meslek-i mühey-yicânede bulunmakla bundan böyle mevkiini muhafaza etmesi manen ve mad-deten kâbil ve caiz olamayacağından bahisle kaldırılıp yerine âharının tayini istid'âsıyla Kilise Meclis-i İdaresi tarafından Patrikhâne'ye telgraf çekildiği-ni ihbar ve bu suretin Bâbîâlce dahi mazhar-ı müsaade buyurulması zımnın-da taraf-ı çâkerânemden keyfiyetin huzur-ı efhamîlerine arzı istimzâc kılın-mış ve ifadât ve ihbarât-ı vâkı'anın ne dereceye kadar hüsn-i niyete müstenid ve sahîh olduğu mechûl ise de sıhhati takdirinde ehemmiyeti müstağnî-i tafsil bulunmuş olmakla berây-ı malumât arza müsâra'at kılındı. Ol bâbda.

Fî 11 Teşrîn-i Sâni sene [1]311

**

Erzincan mutasarrıfının Erzurum Vilâyet-i Celîlesi'ne mevrûd

18 Teşrîn-i Sâni sene [1]311 tarihli ve 305 numaralı tahrirâtı suretidir.

Telgrafnâme-i sâmi suret-i münîfesini tezyîlen şeref-vârid olan 4 Teş-rîn-i Sâni sene [1]311 tarihli telgrafnâme-i devletlerinde Erzincan'da zuhur eden Ermeni hâdisesine hangi taraftan sebebiyet verilmiş ve İslâm ve Erme-ni'den ne kadar telefât ve mecrûh vuku bulmuş ise delâil-i mukni'a ile arz u iş'ârı ve evrak-ı sübûtiyesi var ise takdim ve tisyârı irâde buyurulmuşdur. Ku-yûdât-ı adliye ve makam-ı devletleriyle cereyân eden muhaberât-ı mühimme evrakının nâtik olduğu üzere Ermenistan teşkil etmek efkâr-ı muzırrasıyla bu havalide Ermeniler tarafından îkâ' edilen ihtilâl mukaddemeleri yeni başla-

miş olmayıp birkaç seneden beri âsâr-ı fesad başgöstermiş idi. Ez-cümle beş altı sene evvel Erzincan Sancağı'na tâbi Kuruçay Kazası'nın Armudan karyesi ahalisinden ve millet-i merkûme[den] Hacı Kalust'un taht-ı riyâsetinde olarak Memâlik-i Mahrûse-i Şahane'de mütemekkin Ermeni milletinin Saltanat-ı Seniyye aleyhine müsellahan isyan ettirmek ve Memâlik-i Şahane'nin bir kıt'asını idare-i hükûmetden çıkarmak niyet-i mefsetkârânesiyle şirket-i fesadiye teşekkül ederek işbu komiteye dahil olanlardan hayli mebâliğ ahz ile hafıyyen esliha ve cephâne iştirâ ve tedarikle beraber katl ve gasb-ı emvâl için memurlar nasb u tayin ile asayiş-i dahiliyeyi kısmen ihlâl ve birçok mahalleri dolaşarak evrak-ı muzırna neşrine ve işbu ittifak-ı hafileri aksetmesiyle tahkik-i ahvâllerini ihbara tayin edilen Armudanî Ömer Pehlivan'ı katl ve na'sını gaz yağıyla ihrâk ve derdestlerine memuren i'zâm kılınan Jandarma Hüseyin Çavuş ile ve maiyyetindeki efrâd ve ahaliye katl kasdıyla teşhir ve isti'mâl-i silah ile Bekçi Hasan'ı cerh ve Refahiye Kaymakamı Sâdık Efendi'nin ve rüfekâsının esna-yı râhda önlerine çıkarak emvâl ve eşyalarını nehb ü gâret eylemesiyle ol vakit her taraftan müfrezeler sevk ve pek şiddetli takibât icra edilmesi üzerine merkûm Hacı Kalust, [ri]yâsetinde bulunan eşhâs ile Kemah Kasabası'yla Erzincan arasında ve sarp bir dağ üzerinde vâki olup zaten mecma'-ı fesad olan Çanglı nâm manastırda bir müddetler tahassun etmiş ve oradan da bi't-tazyik nihayet bir mağaraya⁴⁶ kapadılmış ve birkaç günler de orada muhasara edildikten ve iki İslâm mecrûh oldukdan sonra saye-i şevket-vâye-i hazret-i Padişahî'de derdest olunarak Erzincan'a götürülmüş ve elde edilen elli kadar erbâb-ı fesaddan ef'âl-i mesrûdeleri ve cinayât-ı mükerrere ashâbından oldukları cihet-i adliyece cereyân eden muhakeme neticesinde kanunen sâbit ve tahakkuk etmesiyle mahkumen mahbus kalmış idi. Maamâfih millet-i merkûme sâlifü'l-arz komitenin icra eyledikleri mefset ve şakâvetden nâil-i maksad olamamalarıyla tekrar bir fesad ikâ'ını tasavvurla Kemah Murahhası Vartan Efendi'nin hafidi Rupen nâm şahsın taht-ı riyâsetinde olduğu ve Erzincan murahhası vekilinin damadı Kiğork dahi beraber bulunduğu hâlde sâlifü'l-arz Çanglı Manastırı'na gönderilmiş ve bu eşkıya da Malatya Çiftlik-i Hümâyûnu'na gitmekte olan asâkir-i şahane kayma-

⁴⁶ Metinde "mağazaya" şeklinde geçmektedir.

kamlarından çiftlik-i mezkûr müdürü izzetli Reşid Beğ'in esna-yı râhda önüne çıkararak üç yüz lira nakid ve bir takım eşyasını gasb ve maiyyetinki çavuşu katletmiş ve hükûmetçe haber alındığını müteâkib asâkir-i nizâmiye ve jandarmadan müfrezeler sevk ile mezkûr manastır civarındaki ufak bir ormanda haylice müsâdemeden ve iki zâbitle iki nefer mecrûh oldukdan sonra mukabele-i bi'l-misl kıyâm ile eşkıya-yı merkûmeden ikisi meyyiten ve üç neferi de hayyen derdest olunmuş ve kusur bir hayli mikdarı firar eylemiş idi. Elde edilen mezkûr üç neferin fesad çıkarmak için tarîk-ı şakâvete çıkarıldıklarını ikrar u itiraf eyledikleri gibi mezkûr manastırın civarında gayet sarp ve sengistân bir cebeldeki mağaradan esliha imaline mahsus destgâh ve melfûf zabtiye varakasında cins ve nev'î gösterilen birçok edevât-ı nâriyenin ahîren zuhur eylemesi millet-i merkûmenin büyük bir fesad için hazırlanmış olduklarını ihsâs etdirmesiyle hükûmetçe tedâbîr-i lâzımeye teşebbüsden geri durulmamış ve millet-i merkûmenin bu gibi vukuât ve ifsâdâtın kendi maksadlarınca hüsn-i te'sirini görememeleriyle büyük bir fenalık daha çıkarmak için ilk düşecek fırsata intizâren hazırlandıkları, çarşıdaki dükkânlarında bulunan eşyanın tadrîcen hânelerine kaldırılmasından ve bir haylisinin üzerlerinde ve dükkânlarında silah bulunmasından ve ahvâl-i sairelerinden bir derece anlaşılmasıyla çarşı ve pazarla sair memergâh olan mahallerde devriyeler çıkarılıp tedâbîr-i inzibâtiyeye fevka'l-gâye tevessül olunmuş ise de bu memleketçe öteden beri Pazartesi günleri ahalice pazar ittihâz edilmiş ve bu günlerde civar kaza ve kurâdan birçok ahalinin li-ecli'l-ahz ve i'tâ tecemmu' etmeleri âdet-i kadîmeden bulunmuş olmasına ve şehir-i Teşrîn-i Evvel'in dokuzuna müsâdif olan Pazartesi gününde âdet-i kadîmeleri vechile birçok ahali-i İslâmiye'nin kasabaya gelmelerine ve Ermenilerin de bu izdihamdan bi'l-istifade îkâ'-ı fesad ve şûrişe müsâid bir vakt-i fırsat görmelerine mebnî en ziyade kalabalık olan Zahir Meydanı nâm mahalde mechulü'l-ahvâl altı nefer Ermeni revolver ile ateşe başlamış ve çarşı içinde de iki Ermeni mağazasından atılan revolver kurşunlarından İmam Salih ve eşrafdan Hafız efendiler vefat eylemiş olmaları üzerine ahali-i İslâmiye de galeyana gelerek iki sınıf ahali yekdiğerine karışmış ve derhal asâkir-i şahane ve jandarma ve memurîn yetişerek güç hâl ile beynleri fasledilmiş ise de pek ziyade izdihamlık

olmak hasebiyle müsâdeme iki saat kadar devam etmiştir. Teskin-i heyecan ve şûrişi müteâkib icra edilen tahkikâta nazaran yevm-i mezkûrda ahali-i İslâmiye'den derûn-ı kasabada altı vefat doksan yedi mecrûh ve Ermeni'den elli beş maktûl ve yüz elli mecrûh olmuş ve kurâca zuhur eden ahvâl ayrıca telgraflarla arz edilmiş olduğu ve İslâm'dan vefat edenlerle mecrûh olanlarda kurşun ve bıçak yaraları ve Ermenilerin kısm-ı a'zamında sopa ve sair âlât-ı dâribe emâreleri görülmüş ve [cihet-i] adliyece derhal raporu tanzim edilmiştir. Ahîren kılınan tahkikâta ve elde edilen evrak mündericâtına nazaran hâdis-i ma'rûzanın Ermeniler tarafından vuku'a getirildiğine ve bâdî-i iğtişâş ve fesad Ermeniler olduğuna ânîfü'l-arz Ermeni fedailerinin taraf taraf İslâmlara silah atmaları ve katl ü cerhe bidâyeten onlar tarafından ahali-i İslâmiye'yi heyecana getirmeleri gibi delâil-i mukni'a mevcut olduğundan başka işbu hâdiseden mukaddem icra-yı ihtilâl için yazılmış ve geçen elde edilmiş olan Palas(?) Erzincan İhtilal Komitesi tebaası mühr-i kebîriyle memhûr ve zîri Ermenilerin icra cemiyeti tarafından mümzâ, üç lira ile bir aded kapaklı tüfenk ve fişenklerinin kabzını nâtık iki kıt'a ilmuhaberinin ve yine mündericâtı bütün Ermeni milletini tarîk-ı ihtilâlê sevk ve teşvik için umum sırasında neşredilmiş olan Ermeni ihtilâl komitesi mührüyle mahtûm varakanın ve mezkûr komitenin reisi nâm-ı müste'arla yâd edildiği anlaşılan Şahin nâm imzasıyla mümzâ ve üç lira ile bir aded şahıs tarafından Trabzon'daki müfsidlere buraya yazılmış olan mektubların zuhur eylemesi ve bu mektublarda ateşçi bölüklerinin suret-i teşkili ve bunların mühimmât ve esliha ve sair âlât-ı nâriye tertibi ve tensîki cihetleriyle ilk düşecek fırsattan intizâren mevcut ve müheyâyâ bulunduklarının gösterilmesi ve daha birçok tedâbîr ve harekât-ı fesadiyeleri ve ihtilâlî tesrî' ve efkârı tehyîc yolunda elde edilen nutuk mündericâtı ve millet-i merkûmeden isticvâb olunan birçok adamların fesadın bidâyetinden nihayetine kadar ittihâz edilen tedâbîr ve harekâtın mahiyetiyle cemiyet-i fesadiyenin nev' ve derecât ve vezâifî ve hâdis-i ma'[hûdenin] Ermeniler tarafından ne suretle îkâ' edildiğini tafsilen beyân ve ikrar eylemeleri gibi delâil-i mukni'a-i müte'addidenin vücudu fesad ve hâdisenin [millet-i] merkûme tarafından vuku'a getirildiği maddeten ve manen iştibâhı bâ'is olacak hiçbir hâl bırakmamış ve bu bâbdaki on iki kıt'a [evrak-ı] sübû-

tiyenin suret-i musaddakaları leffen arz u takdim kılınmış olmağın ol bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

**

Melfûf 1

*Huzur-ı sâmi-i Sadâret-penâhî'ye
Erzurum Vilâyet-i Celîlesi'nden keşide olunan telgrafnâme suretidir.*

Ahali-i Müslime ve ahali-i gayr-ı Müslime'den lâzım gelenlerin başka başka celbiyle icabı vechile ifa-yı nesâyih ve vesâyâ edildiği gibi içlerinde harekât-ı ihtilâl-cûyânede bulunanların hükûmete teslimiyle muhill-i asayiş hâlâtdan mücânebet edilmesi lüzumu dahi ilâveten telkinât olunduğu 5 Eylül sene [1]312 tarihli telgrafnâme-i çâkerânemle arz olunmuş idi. Tefhîmât-ı vâkı'a semeresinden olmak üzere dünkü gün Ermeni mu'teberânından bazıları nezd-i çâkerîye gelerek erbâb-ı fesaddan birkaç Ermeni'nin bir hânede bulunduklarını suret-i hafiyede ifade ve ihbar etmeleri üzerine derhal tarif edilen hâne basdırılıp lede't-taharrî iki Ermeni üzerinde Ermeni hurûf-ı mukatta'a-sıyla Ermeni İhtilâl Komitesi cümlesinin ilk harfleri mahkûk bir iğneli tüfenk ve revolver ile bir balta bir kalpak ile bir Kürd külahı ve henüz mündericâtı derdest-i tercüme bir takım evrak elde edilerek Polis İdaresince tahkikâta devam edilmekte olduğundan netice-i tahkikâtın arz edileceği ma'rûzdur. Fermân.

Fî 18 Eylül sene [1]312 / [30 Eylül 1896]

HR. SYS, 2803/1

46

EĞİN'DEKİ ERMENİ OLAYLARI

Eğîn'de silahlı Ermenilerin asker üzerine ateş açmalarıyla çıkan çatışma üzerine karışıklığın kasabanın her tarafına yayıldığı, Ermenilerin büyük kayıplar verdiği, şehirde çıkarılan yangınların söndürüldüğü ve karışıklığın sona erdirilerek asayişin sağlandığı; ayrıca Ermenilerden birçok silah ele geçirildiği

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Tesrî'-i Muamelât Komisyonu
Aded: 515

Hariciye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devletli efendim hazretleri

Geçende Eğin'de îkâ' edilip saye-i satvet-vâye-i hazret-i Padişahî'de bertaraf edilen hâdisе hakkında vaktiyle Vilâyet'den malumât-ı kâfiye i'tâ olunmadığından hâdisе-i mezkûrenin suret-i vuku'uyla nasıl teskin edildiğinin ve malumât-ı müteferri'a-i sairenin mükemmel bir rapor suretinde serî'an ve muvazzahan iş'ârı lüzumu Tesrî'-i Muamelât Komisyonu kararıyla Mamuretülaziz Vilâyeti'ne bildirilmiş idi. Mezkûr Vilâyet'den bu kere alınan telgrafnâme mûndericâtı tafsilât-ı matlûbeyi hâvî olmakla ihrac etdirilen sureti berây-ı malumât komisyon-ı mezkûr ifadesiyle leffen irsâl-i sûy-ı âlî-i dâverâneleri kılındı. Ol-bâbda emr u fermân hazret-i men lehü'l-emrindir.

Fî 3 Cumâdelûlâ sene [1]314 ve fî 29 Eylûl sene[1]312

Nâzır-ı Umûr-ı Dahiliye

Memduh

**

Bâb-ı Âlî
Daire-i Umûr-ı Dahiliye
Tesrî'-i Muamelât Komisyonu

Mamuretülaziz Vilâyeti'nden mevrûd telgrafnâme suretidir.

Eğin hâdisе-i zâilesinin mukaddeme-i vuku ve zuhurunun ve ittihâz olunan tedâbîr keyfiyyâtının mufassalan ve muvazzahan rapor suretinde iş'ârı bâ-telgrafnâme Mamuretülaziz Vilâyeti'ne bildirilmiş idi. Eğin Kumandanı Miralay Tevfik Bey ve Nizâmiye Taburu binbaşısı ile Kaymakam Vekâleti'nin iş'ârât-ı müşterekelerine atfen Vilâyet-i müşârunileyhâdan bu kere keşî-de olunan telgrafnâme-i cevabîde Ermenilerin etvâr ve harekâtından ve kili-sede ve hânelerinde ictimâlarından bir fesad çıkaracakları hiss olunması üze-

rine murahhasa efendi ile idare ve mahkeme ve belediye azâsından ve mu'te-berân-ı milletden lâzım gelenler hükûmete celb ile tenbihât-ı lâzıme ve nesâ-yih-i müessire bi'l-icra hükûmetçe de takayyüdât-ı fevkalâdeye ibtidâr olunmuş ise de Eylûl'ün üçüncü günü ale's-seher yine cemiyetli bir hâlde Köyba-şı nâm Ermeni Mahallesi Kilisesi'nde ictimâ ile müddet-i medîde kaldıktan sonra dükkânlarını açmayarak bir kısmı mahalle-i mezkûre üstünde bulunan cesîm taşlara müsellahan çekilip kısm-ı mütebâkîsi dahi hânelere kapanmış ve öteden beri orada ikame edilmiş olan asâkir-i şahane bölüğü üzerine silah ve humbara endâhtına kıyâm ile bir nefer şehid ve biri de mecrûh edilmesiyle asâkir-i şahane tarafından müdafaa ve tenkîllerine başlanılması üzerine hâne-lere tahassun eden fesede mukâvemet edemeyeceklerini anlamalarıyla bulun-dukları hâneleri ateşleyip yukarıdakiler de iltihak eylemeleri ve Tave Mahal-lesi'nde ikame edilen bölük ve ahaliye de silah endâht eylemeleri üzerine şû-riş kasabanın her tarafına sirayet eylemiş ve bu esnada evvelce taşları tutmuş olan reis-i eşkıya Kasab Manuk avanesi ve muahharan onlara iltihak eden fesede üzerine asâkir sevk ve tazyik edilmesiyle Sandık Dağ'a doğru firara yüz tutmuş ve kuvve-i askeriye ancak kasabanın muhafazasına kâfi olduğu cihetle o sırada takiblerine çıkarılması mümkün olamamış ise de etraftan gel-mekde olan aşâyir tarafından bi't-tesadûf vuku bulan müsâdemede cümlesi itlâf ve perişan edildiği ve üzerlerinde yüz kadar Martini kapaklı gibi esliha-i harbiye revolver ve kama bulunup Ordu-yı Hümâyûn'a gönderilmek üzere depo-yı askerîde hıfz edilmiş ve fakat bu sırada telef olan merkûm Manuk ile avanesinin eslihası eyâdî-i aşâyire geçmiş ve kasaba civarında muhtefi iken hayyen tutulan Kozmoz nâmında bir Ermeni nezdinde dahi bir aded Rusya Berdan tüfengiyle bir revolver ve bir sandık derûnunda yedi aded memlû humbara ve boynuzdan ma'mûl bir boru ve şifre miftâhı gibi rakamlı bir şey elde edilerek mahkemeye tevdi' olunmuş ve îkâ'-ı şûriş edenler nefsi-i kasa-ba ahalisinden olup maktûl olanlar miyânında Eğin'in İliç ve Divrik Kazası'nın Pingan karyeleri Ermenilerinden dahi bulunmasına nazaran civardan da-hi bazı erbâb-ı fesadın iştirak ettiği anlaşılmış olduğu gibi harîk ibtidâ Erme-niler tarafından mahalle-i mezkûrede îkâ' edilerek kasabanın sıklık ve hâne-lerin yekdiğerine mülâsık olması mülâbesesiyle orada dört yüz on Hristiyan hânesiyle sirayeten kilisenin kısm-ı ahşabîsi on üç İslâm hânesiyle mezkûr

mahalle ittisâlindeki Kazgancı Çarşısı'nda vâki ve metrûk doksan beş Hıristiyan ve yüz otuz yedi İslâm dükkânı muhterik olduğu ve diğer bazı mahallât-da dahi harîk zuhur ederek yüz doksan Hıristiyan hânesiyle Aşağı Kilise'nin ahşab kısmı ve dokuz İslâm hânesi yanmış ise de bu harîkın kimin tarafından îkâ' olunduğu anlaşılamamış ve maamâfih Eğin'in müstakil çarşısı ve sair şerefli mahallâtı askerle muhafaza edilerek orada hiçbir zâyîât vuku'una meydan verilmediği ve esna-yı şûrişde Ermenilerin zâyî olup kasaba ve civar kurâ ahali-i İslâmiyesi yedine geçen eşyası tahkik ve taharrî ile istirdâd olunmakda ve sahibi mevcut olanlara iade, sahibi bulunamayanları hükûmetde hıfz edilmekde idüğü ve esna-yı vak'ada ahali-i İslâmiye'den on bir vefat, yirmi altı mecrûh ve Ermenilerden beşyüz seksen bir maktûl ve kırk sekiz mecrûh ve bunlar miyânında kazâen tesadüfle nisâdan iki vefat ve yedi mecrûh ve etfâlden üç çocuk hafifçe yaralanmış ve bir hastahâne küşâd ile mecrûhîn tedavi edilmekde ve tayinât verilmekde ve iğtişâş sırasında kasaba etrafına bazı aşâyir gelmiş ise de kasabanın medhallerine ikame edilen asâkir tarafından duhûl ve iştiraklerine meydan verilmemiş ve saye-i kudret-vâye-i hazret-i Padişahî'de satvet-i askeriye semeresi olarak yirmi dört saatde asayiş tamamıyla iade kılınmıştır ve Ermeni milletinden ve dava vekillerinden Aleksander'ın Eğin'de bulunan erbâb-ı fesada ve bunlara muâvenet edenlere dair verdiği ihbarnâme üzerine müfsidînden hayatda bulunan[lar] adliyeye teslim edilmiş ve geçen Cumartesi günü sabahı mezkûr Köybaşı Mahallesi'nin yangın mahallinde bir cephâne patlamış olduğundan şübheli mahaller hafr edilerek taharriyât icra edilmekde bulunmuş olduğu bildirilmiştir.

Fî 24 Eylûl sene [1]312

Rauf

[11 Ekim 1896]

HR. SYS, 2812/5

II. BÖLÜM

BELGE FOTOKOPİLERİ

صورت

قول قول نوح ابدی عالمی که نه بدافا صدف قوسیه انعمده و اختلال درجه نایب دره نایبیدی که نه موت
 اره لیه مفرده کوندلک قبل اوله مافده و درجه اختلال به به لایق به معلقان که مافده ابرو که اوله
 عرصه ایستد اختلال درجه اشو جمع کوی ساعت سکه قدر دوام ایدک مملکت قسم اعظمی محتره
 اولیعی ماکه کرک حربیه و کرک شویسه بر درجه قدرشیکه ایستد بکه بهر مکرر و ساعت بری بخور از
 جانی ایچ حربیه ظهور ایدک مملکت هرجه سرب و اوراد فلا بعضه شاره لرد به شفه جلا سبب
 و باجمه دکا ندر اسدوم و خرسایه های و کلبار بنوبه محتره اولیعی و ایستد عجزه فایده محتره
 محتره بعضه برله بری بلکه ایستد بهر ده فدای مملکت طایفه ایستد ایستد و نلفا
 طریقت مفادی هنوز مجهول اولیفته بعد عرصه اید به شکی معروضه زمانه

معوضه العزیز و الان کنته بمعوضه شفه نلفا قدام صورت
 عربیکه فایده مافده مور و نلفا قدام مایه نقل و عیناً عرصه اولیعی ازنی افکار مافده بود و بجای
 و بلکه و دیان سازه ج ان اول از غای ظهور اولیعی کل عربیکه قصبی اولوب بود فک و فنی و فنی
 به کندی سبب و بروب و بروب اختلافات و ضایعات عظیمه ده دفع اولیه و منی نیک سید ایستد
 حققت حکومت محلیه عرصه و خالت ایستد بکه به کلبار لایحه لایحه قیاسوب جلا انعمده و منعم دفع
 عرصه اولیعی و ورزه لا یقطع انده ایستد به طوبی کد و لایحه نصاب اجا و لازم کلانده ده نامیان
 ایضا ایستد مکاتیر بر فوری و شومعه قوه معوضه عکبه و نخبه اهل محله معوضه اشک اطفا
 و شوشک از لایحه ایچمه صول غیبتک ایضا لرومی مکانه بیدیلوب اندیشه ستمک بر بنوبه و نوب
 اتخاذی مکانه کور بدم بکند به باطنه نعلی بوند به بایده و دهها فضله اغتاشات و ضایعات میدان فایده
 مأمول قوی اید و معروضه زمانه ۸۸ سرایه السلام
 معوضه العزیز و الان

امین

۷۹ / سر محمد علی خان بن محمد احمد و در او اثر شرفی موقوفه نمودند.

چنین از رخا نه ظهوره ملک حاد دره صلح هر طرفه عصر نه به و اندام دره خور و دور بر سر یا لایه تیب آیت
و انضباط محمد نه شبهه ای ملوک اولیین حاله نمیده جمعه کونا سخت طغوز ارم کرخت و مخاف بیهه موانع ازین موانع
تدبیری رویه اولیین بر پنج ال اصلاح صدای ازین ازین صدای و دفع لغزان و بیهه محله یا صدق فری بری ها
سلامتی بنی قنوی عیض شایعات سبیل جاسو و یازار دره هکس خانه لایه قیغه یا سکود فری و عا کرخت خانه
و اندام دره خور هیضای دره سوفا خورم طوبیانه از خفا هم دفع و عیضاه ها تکیه ای به اسایش اعاد
ایرانی و یوفاست ایض دره درت نغوز قیغه و بر نغوز مجروح اولیین از رخا نه نظریه بنی کین النعم
تفاوت دره اشاکونده و بادی گفت سه اولیین یا لیقه خوره هیضای دره خورنه عا کرخت خا نغوز نه
چوای خا نغوز اولیین بری صدقات صورت دره

فَكَذَّبُوهُ

نامہ

صوبہ سندھ

[illegible]

مفتویٰ امامی علیہ السلام

جوهره مرصع او حفاطو غیر لو از بند نه بشفه لاجل معاونت سائر طرفه در کمال ابراه
 بسبب بیدارده از حق تعالی بیکم و اشراف سید الوجب حمدی سلام اول در دعا و از آن مرها
 اوله قدری حمله با جلاله از نه انکلا تدریسی بیاسنا فتح کفیه قول اعلا فکده و لیس فی سیریه
 الهامه تفراده اسرار انسه و نصایح لایزاله بر پایه جمیع کفیه کما غاکنه جدا بخت اولی
 حققت و فتح جلوه افشاده جوایز الهامه تفراده رضای بر قصد بوی با کفره سیم دعوت بیدار
 سوره انکلا در ری دعوت اجابت بیدار بیدار بیدار بیدار بیدار بیدار بیدار بیدار بیدار
 کربلا کوه حسنه فاسونه جرم ایدوب مرصع حاکم تار اوقات بیدار بیدار بیدار بیدار
 کربلا در دست اولی و او حفاطو قریب کجور و جودای غضب و عداوت جرات بیدار بیدار
 کربلا در دست اولی و او حفاطو قریب کجور و جودای غضب و عداوت جرات بیدار بیدار
 صفه جداره ایدار دره زلف اولی و او حفاطو قریب کجور و جودای غضب و عداوت جرات بیدار
 فوسونه جرم ایدوب مرصع حاکم تار اوقات بیدار بیدار بیدار بیدار بیدار بیدار
 ارضی و دایره دایره دایره دایره دایره دایره دایره دایره دایره دایره دایره دایره
 انجلیس کفیه تفراده و جودای غضب و عداوت جرات بیدار بیدار بیدار بیدار بیدار
 مایه بیدار و عداوت بیدار و عداوت بیدار و عداوت بیدار و عداوت بیدار و عداوت بیدار
 اندکای حکوم بیدار و عداوت بیدار و عداوت بیدار و عداوت بیدار و عداوت بیدار

مَدَنِيَّةُ

[illegible][illegible]

عزیز و مقرب اور اہل کی نصیب و رزق میں ہند علی مرتضیٰ سید و الہیہ تعارفہ بالہ فیض الہی علیہ الرحمۃ وکونک اموی

تذکره خلاف مناسبت

مخبر ازت لایحه افین طوایف دولت هجری ۱۳۰۰									
وکیل نوروزی	امضای	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین
مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین
مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین
مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین
مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین
مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین
مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین
مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین
مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین	مأمورین

حضور فی حدیث

سید محمد تقی آیدیندنه بر حاقی رونکی کوه در خاف و بوم و کاندوم بوظایف سیاسی تجاری خفیا
 خازنه نفس ارباب بکوه دخی جیوم، طوریکن، اول جقه ای بوم، ای اها، سید اوزر
 سید هجوم آیدینه، سید دخی مقبل آیدر ای سیز عیره لهور بجمعه فقه و تدریسی و ایامه و لایحه
 و کله هاه و فطیه و بولیس و ایش اید متولد تسکینه جاسوقه اولی و سید سید بویا عهده دخی
 سوسی و بوسی خند
 سید آیدر
 مودعه و نمانه

[illegible][illegible]

مکتبہ اسلامیہ
کراچی

مکتبہ اسلامیہ
کراچی

درجی اردو لکھا ہو۔ شہرت نہ دار اولاد نہ تھا اقامہ دہ عیش دہ النامہ تھا اقامہ مائتہ نظراً ارمیک قتلہ وکھو
قوناغی و دیوی و ہیما لک امانہ امیر ہجیری برودہ برہ برہو اتمک اوزرہ نصیح اتمہ اولیٰ و مختلف تعلیمات
الاحمدہ لک نہ قورہ عددی کومولہ اولیٰ برمولہ جیفار بندہ رنہ حکومت سلیم اولیٰ و باطلار دینے زیادہ سزا
جوبہ درجہ و نہافت ابقاع اتمکہ اولادہ جوبہ دیا میل دہ مالدہ ایدلیکی دار میل یا نصیح و نہافتک برجوتی
بوالا ناریہ ایلہ وقوع کورسہ اولیٰ و شوریہ برورجیم قورہ سکوت بولسہ برہ خاں لک یک طاعن اولیٰ و
حرفک نمائز اولیٰ مدین اکلا شمسہ وادادہ بولسانہ و مرکز دہ کوندہ ریلوہ عاکر شاہان ایلہ تیار و اقوام
قورہ العادہ اجلاس اتمک کلید دین و حرفک اطماس خط و خطبرہ غیرت اتمی جواباً یا طبعہ اولیٰ و اشعار
اولیٰ و مائتہ کردہ عاجز مائے علیہ معلومات اعطی در دست بولسہ اولیٰ و محاط علم علی بولسہ اوزرہ عرصہ معلومات
ابتدائی اولیٰ و امروادہ اتم خطبرہ لک اتم صمدی اولیٰ و اسرہ اتم

عبر
ضی

برخطہ اردو لکھا ہو۔ شہرت نہ دار اولاد نہ تھا اقامہ دہ عیش دہ النامہ تھا اقامہ مائتہ نظراً ارمیک قتلہ وکھو

258

ح

مرعیه مقرر نموده اند و بعد از آنکه نفقه زن بمقتضای ۱۹ ماده اول لایحه تأیید و تصویب گردیده
مورد رسید.

زینوجه قلم شده بر بالای دست یوز نفر موجود بود به گونه رتبه ای او به یک اشیا
طرح شده محاصره و در یک ده و مرعیه از میوه های خانه گرفته شد و محتملاً
زینکه بر آن زن منظر اولدیفند به مملکت و حکومت محاصره ده اولدیفی کی
از میوه طرف طرف اقرب کلانده و اندر بهر و البتانه قزاقی مسلمیه یا قزاق
بیقیمه در لر البتانه و مرعیه بی یوز نفر و دیف و نفقه به زینوجه
قلم شده اما در این دو کوه کوه در یک مرعیه طوایف به الی یوز عکس و قزاق
آورده مسئله محاطه نه کانه اولدیفند بهر اشیاء ای بجایه قدر مقتضای
صرف اقدام اولدیفند مقدار کانه عکس بجایه قدر نیاز لازم به انقادی
استیانت مجبور اولدم فرمانده

عبداللہ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بِحُزْنٍ أَلَمٍ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ أَلَمْ يَكُنْ لَهُ الْبَاقِعَاتُ مِنَ الْأَمْوَالِ أَثَرٌ فَلْيَصْطَرِبْ لَهَا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ

ماہنامہ معراج، ماہنامہ کتابت حلیہ سے

صبي والبي
صه

فہرست نامہ

فہرست نامہ									
موضوع	تاریخ	مقام	موضوع	تاریخ	مقام	موضوع	تاریخ	مقام	موضوع
امضی	۱۰	۱۰	امضی	۱۰	۱۰	امضی	۱۰	۱۰	امضی
نام و منصف و مکتب	۱۰	۱۰	نام و منصف و مکتب	۱۰	۱۰	نام و منصف و مکتب	۱۰	۱۰	نام و منصف و مکتب
واسطہ منصف	۱۰	۱۰	واسطہ منصف	۱۰	۱۰	واسطہ منصف	۱۰	۱۰	واسطہ منصف
ماہور نوبت	۱۰	۱۰	ماہور نوبت	۱۰	۱۰	ماہور نوبت	۱۰	۱۰	ماہور نوبت
کشیلا بدق نامو	۱۰	۱۰	کشیلا بدق نامو	۱۰	۱۰	کشیلا بدق نامو	۱۰	۱۰	کشیلا بدق نامو
اختیاد نامو	۱۰	۱۰	اختیاد نامو	۱۰	۱۰	اختیاد نامو	۱۰	۱۰	اختیاد نامو

ماہور لکھوہ باسکیت جلد

۱۔ سرکار مرشد سکر ویتونہ در ساعت ماذوہ بولناہ ہجیرہ کوریلہ ہوارنہ رتہ و مرشد بیاتہ اولہ کوئی
 قریبہ بر ویو کوہ کلانہ بر لکھوہ مرشدہ در تاکہ جمعا لکھوہ لکھوہ ایہ البتہ ربوی حافظہ سندہ دیتونہ و کوہ
 ناہی سندہ یوزہ ایہ لکھوہ لکھوہ مرشدہ در تاکہ جمعا لکھوہ لکھوہ ایہ البتہ ربوی حافظہ سندہ دیتونہ و کوہ
 ایہ ایہ خانی کوئی و ہوارنہ سکر خانی کوئی قریبہ ایہ ایہ لکھوہ لکھوہ مرشدہ در تاکہ جمعا لکھوہ لکھوہ ایہ البتہ ربوی حافظہ سندہ دیتونہ و کوہ
 ایہ ایہ لکھوہ لکھوہ مرشدہ در تاکہ جمعا لکھوہ لکھوہ ایہ البتہ ربوی حافظہ سندہ دیتونہ و کوہ
 عکسوتی سندہ خانی و لکھوہ لکھوہ مرشدہ در تاکہ جمعا لکھوہ لکھوہ ایہ البتہ ربوی حافظہ سندہ دیتونہ و کوہ
 ایہ ایہ لکھوہ لکھوہ مرشدہ در تاکہ جمعا لکھوہ لکھوہ ایہ البتہ ربوی حافظہ سندہ دیتونہ و کوہ
 وایہ لکھوہ لکھوہ مرشدہ در تاکہ جمعا لکھوہ لکھوہ ایہ البتہ ربوی حافظہ سندہ دیتونہ و کوہ

یاور اکم حفصہ شہزادی در ولایت حفصہ

262

١٠

[illegible]

وکمل دالہ
امری

1414 5, 11 5, 14. 22

[illegible]

بابو اکرم حضرت سہیلہ درویشہ بابا صاحب دہلوی

[illegible]

۱۰

[illegible]

الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

۱۰

[illegible]

یاد اکریم درویشہ شافعیہ

الحمد لله
خالق

الحمد لله
ويعلم

بارككم دروسه مایه هفتاد

[illegible]

[illegible]

2

273

مفسر فی حدیث نبوی
محمد اولون بکون رضی الله عنه ولا یغیر خلافت مرفی علی وقوله اولی فی منہم اولی عمره بنایان مضمونه برکات
اولی در عصره اولی اولان هون مزمه وقوله حق مضمونه اجلی تحقیقاته مضمونه اولی بنایان میرا کتابت
بنایان مکتوبی ولایه خیر اقدیر انسان توفیق مضمونه علی یولیده آورده زیره نقل تقدیم
اولی مضمونه فرمان ۱۰ شریک نام الی الله ولین فانی

[illegible]

مرز بقوہ قائم مقامیہ (صبروت)، بکریٹہ لائی، ناریلی، شرفانہ، ندیم، حوریہ۔

[illegible]

هـ

بدرز کمالی
باش کتابت داروس

سجاسی ولائیت شریفه کدو نام

تواری که فرانس فونلوسی بر بنی دغه وحنی دولتی کونه دخی داتره حلیه کلدی اعمسات
رافضیه ایچی اضملولی مرتبه بیک هیند سزد بزو حکومت و اهالی اسلامیه علیه ابقاع ایلدیری
مضدت و جنایاتک سبب و بر دیکلی و غضب و عداوت دخی اعمسات مذکوره ملک نیای
منا بعه طبعیه سنده اولوب هین فرانس رئیس جمهری موتی موسیوفانو له بر ایالیالی طرفه
اندوف ایلی اونه ریه فرانس ده ساکنه یک هیده ایالیالیلرک اموال و اسبکی فرانسه طرفه
عمارت ایلیلی خله کتور موسیوفانو ملک شاکانک بیه طرفه ایملرک اشیاء فعل و حرکتی
اولره ده دوجار اولدیری حاران حفظیه بقیع ایامک لازم کله حلی بولسه فونلوسی سولیه
دایره سانه ایلیلی فونلوسی مهرانک حاییه اییه احوال حفظه معن لانه و مصفاة بیانه
افکار و ایمیلرک اموال اضملولیانه ده بوضه ایلر و ایلیری کنه و فدا بیلرین اهالی اسلامیه
بر درجه فایز طوره بیلرک قوت مالک بولسه قلمری اعتقادی کله و اول برقیی انکذره ده
معدنیه فیلدیس انقذ رنده بولمزرعه ایلر و حلیه کنه حورنای ده افاده و تذکره ایلیلی
برای عملیات معدنیه و سانه ایله برقیی ایلیلی

سجاسی و الیس
خلیل

ماہر محمود باگتیت جلد سے

[illegible]

مخبرات لغیر افند طولانی در وقت هیچ بزرگوں مسئولیت قبول نہایت

۲۱۱

۲۱۲

مَخَابِرَاتِ الْغِيَاوَةِ طَوْلَانِي لَا وَكَلْتُ هَجْزُكَ مَسْئُولِيْتُ قَبُولُ رَايَلِينْ

ماہر حمیدوہ مائتہ و چہدہ

۱۸۱

تذکره

تذکره									
محل	تاریخ	محل	تاریخ	محل	تاریخ	محل	تاریخ	محل	تاریخ
مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴
مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴
مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴
مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴
مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴
مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴
مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴
مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴	مجلس	۱۳۰۴

مقام

ازین فرایند و این بفرمانه ای محلی هاجیه در هاجیه ایسم حاکم کیس عین بامده تیر بکن فرقه عوفان س
اوله جده نفر ضعیف بر مرور زده نوبتی نفری مضافات کم اوله ایسم سوانق نوبتی مرقوم بران سراج انداخته افکار
ایر زده عین اصابت نوبتی طرفه درض مغیر ایبریک قوشه کی ایراندی یشوب مرقومون تعقیب ایسمه و او مرده
خاک لریند حیانه به این یوزده متجاوز ایسمه ایست فغانی فرا ایبریک ریس اتقا اولده هاجیه دست
واوری پاکتی انظرکای مجد فرمه رو و لور ایله اوتور عدد قشاق و ارض العباده ظهور ایله سر عدد و رفه دره
برنده اسددر مشغول کور دریده بریایم انسه فیه یوبه فکریمه موفه اولونه طومر عیبه همامه کجیم ایه لم ربو
میر و دیگر مکتوبه قصه زجه ایلمیک بره معلومه عرصه کشفه فرماه (ایله الله)

و نه ایله ایله
غیر

ما به بوده باشد کتابه جدید

حسبه

سایه مطالعه کولیکینه تفهیم قوی فرماه (ایله الله)

زبونه نفسی طوفان و مادی عکاسی هفتاد و نه برده می قدر طوالت و در آن ملامت
افاده کرده اند از این که قوه سلولی سبب فی بیه راه داده بودند ایروکی می بران زبونه
منجمله اولی که بود قوه منصفه که از آن تفاوت کرده فراغی درجه زبونه نفسی
اگر کسی از آن غفلت و غفلت بر آن طبعی و مویانه مرعیه بر آن مرعیه سبک زبونه
و کینه باز دینی یعنی نام نیک اعطای مرعیه معینانه با آن تفت زبونه اعظم اولی که
موسس نظریه یافته که جزا کو در به حقیقی مادی حقیق و بوسه زبونه حکامه مرعیه
منجمله حکومت عدالت و انصاف اید و او را در کی موقوفه عکس ده بر هیا و سه واسطه
منجمله انعام و قرب و مدح و توبی حکومت موسی و بره ر ک هتا - دستار ایل وقت
قرآن معصیه منی اولی که کلدینی و مرتقم هیا سه زبونه طوفان و او را انقباض
موجب مدد نیک مقولتی اثبتی و الی قدر عکاسی هفتاد و نه برده می قدر طوالت
ایلی که هفتاد و نه برده می قدر طوالت و الی که هفتاد و نه برده می قدر طوالت
کافی و زبونه عصانه اطرافه فیض ایل سبب انعامه و فی سبب ایل ده بر هیا و سه
سبب و قدح و اولی که از این در دیده موجود اولی که سبب حیا و موجود اولی که
رضی اطرافه عصانه سبب بر آن طوفان و او را در طول مدت قوه عکس ده بر هیا و سه
منجمله اولی که بر طوفان مرعیه و عیب اباب فی حقد و نقصیات و نایب قانونی
اگر چه انعام اولی که از این اولی که سبب حیا و موجود اولی که سبب حیا و موجود
اولی که بر طوفان مرعیه و عیب اباب فی حقد و نقصیات و نایب قانونی
اگر چه انعام اولی که از این اولی که سبب حیا و موجود اولی که سبب حیا و موجود
اولی که بر طوفان مرعیه و عیب اباب فی حقد و نقصیات و نایب قانونی
اگر چه انعام اولی که از این اولی که سبب حیا و موجود اولی که سبب حیا و موجود

فَلَا تُخْلَفُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

[illegible]

یا واکرم صفی شهبازی درویشد مایا حقیقت

[illegible]

نمونه

ایکسپریس

[illegible]

بائنس کتابت دارہی

تكملة رسمیه مدارات صوری

عطوفتو افتم حفدی

[illegible]

مقدمہ ایلہدہ
قولی قولی
صوت صوت
عہدہ عہدہ

فهرست
۲۶۸۱

[illegible]

رفقہ الہدیہ
 قواری قواری
 دکتا دکتا
 عیسائی عیسائی

نذکرہ رسمہ عبارت صورت

[illegible]

نقابہ ابدیہ
قولی قولی
روح روح
عبد اللہ

پانچویں ہفتہ صرف

مسئله : است نظیر اوسته اشو نیز که ساریه صد ازینا بیکری مکی مرفوض و کاردان معطله بعد حدسی اب بر مفرط بعل اولک
معطله مذکور . بدین ترتیب حدین اوده . بازنده کی از منیه استیمی . ایر . بیکری فرت برادره حد . استمال شده دل من

باسم کتابت دارہی

2

[illegible]

فوق مکنتہ ہونے پر	حق جبرائیل علیہ السلام	ولی الامر اقدس سرکار	شیخ الاسلام	صدر اعظم
اگر ایک کھنڈن	تقدیر حق	امروہ ماہ	مجلس کھلائے مکہ	رفت
اولی الامر	وفا علیہ	عبدناظر	خانہ یاسا	شوراء وقت
جبرائیل ناظر	عبدناظر	عبدناظر	راغین ناظر	سمیع
ہے	اوقات ہمارے ناظر	طوٹنا ہر وقت	محمد و	تجارت و نافذ ناظر
معارف ناظر	غالب یاسا	سین	صدائے مشائخ	محمود
نہ ہوا	ناظر	مالیہ ناظر	توفیق	
		صبر		

مقامہ ایسے کہ
قادران
موجود
محمود کلامی

استوصط صوته في الصلاة يا ربّ وبل صوفي

مجلس مخصوصه و کماله فیه مطهره عالی دولتی ایام چهارم ذی القعدة ۱۲۸۰ نوروزی تذکره ساجده حضرت زینبیه هجده سیه قیامه و مطهره فاطمیه و زهرا بیرونه
ازین استیفاءه حضرت عزیز و نورمحمد اسحاق است و ازین انظار و ایام ایام ساجده حضرت زینبیه هجده سیه قیامه و مطهره فاطمیه و زهرا بیرونه
و در تمامات حضرتیه حازه عسویه علیا عسویه و مطهره مذکوره ده هجده سیه ایام نوروزی نوروزی دولتی ایام اولی مرتبه و مطهره و ایام نوروزی

کتابخانه
مکتبہ اسلامیہ
۱۴

این اربع روز اود بر سر کافریه اولی که بر منجی همه کونی را بر کرده دفعه اوله عبادت نک اسباب و صورت ظهوری حضرت
اجرا اربعه تحقیقات اولی بی شکمه ارا نعل قدس سیر :

[illegible]

احوال وقوعه میدان بر سر سه ایری
 انبیر کلبه اجتماعند مکر را دخی اهل اسلام بک عروجی تحریک انکاجون خمدون واقع ساعات بر افغان
 بر تیزی کی ترتیب اینکری دخی بیایدی در سطره دخی بر نه افغانه جلیسه رده داخل دغای مملکت دخی و جلی اهدان و قایم
 در ازم و بر محمدن اوله دوزره مرکز دولته جباریک عشت سازه کرامه (علی بخاری) قریبی قریزه کجیلر بر رینه قریبی
 افسانده شجر آری بر اسد مخفی و ایی اسار کبر لری غصب اینکری کی مجاهد شهسور اوزیور اعلی غایتی سار مومک افعار زن و مولای
 امدهن سیه جاع بر یخی غلبه دخی مکتوبه جاعه عراندی سوزانده ایلمه عراندی بستره قایمه وادمناع سار و بهر کورستر مکه
 خفیه حرمانه ایره ک بود و کرمائی حرکات خمدون ایره ایدر خمدون مقدمائی ستره و افعارده نفیس اهدان یکده کوشکاری
 بر حاده اوله ستره بدلا کوشی همه کوشدن بر فکون اول اینکری کاندنزه کی سار دیمه ندر اوزیوری خایه ایره
 نقل ایدمکه بر تیزی یو سحر کوشی و سازه عید اباع خمدون ایره اینک بنده بر تیزی کشف ارنی اوزینه و انان سحر اولان
 ترابر افغانه لری بر فات دغای حکم اچون مقدمائی قوه قور و عوده شهرک اچاب ایره ارفه و نقاط بلیسن و سارانه در لر لر عک
 و بر حاده اوله ستره بدلا کوشی همه کوشدن بر فکون اول اینکری کاندنزه کی سار دیمه ندر اوزیوری خایه ایره

[illegible]

نعمت این دروغانک تعقیبات در سبزه سحر :
 و قد نک شکل در این نقیصه ایرنه تحقیقات اساسا به بحر دافنده جریان یافته . در نزد به تجسس برای مقصد
 کلیسا اهری . اینجی و قد غور و قوع در دای اینجی ایندک سکه در لرزج بولنده اورانه و اشعار فخره ابدت فغانی ،
 در نجیب با عدله جرم و قومی سبک اهلان ضبط ادرله مقبوله و مجر و جبهه سلاطینک وجودی ، شجی و قوع بزرگ حریفک
 به سبب دایه برای ایندک ایندک بدل معنی الیله بر :

توسیع دائره برای یکم اینست که بدان کسی که در این دایره است
 ۱- تبعه سلك جان ولى و مرمره و حقونك و محاطه سى سبانی را ناما نماید در آنصالحا جو سیه احدی حکومت نماید
 باید عطا نموده آسانك هر صورت مستقر اولینى و حقى كچه اغتوسه كمال ستره اجرای احكام ایدیه نورانك ایجاب آید
 خوف و امتیاز و تسخیر و عباد و محاربه ایجاب و درون جنا در آنقدر افاضی اختیار سیه احدی بکهر جمعا علیه خرسا نماید
 نه شخصیه نه زنده بود و پس خالان خانه لینه هیچ بر طرفه جزئی و حقى تعرضه و قریع بودا سکه اینست که فقدان آسبى
 بزرگ ایدیه رك قطعا ده اجتماع اجملى و عتیه سیه تقسیم اکر سیه اولی بر تفاوت مالک کربا عتیه با سیه با سیه اینست
 در حقى بودنی حالده بطریق اکر سیه اجملى قدر فاودن مولد نسبتان افتد و بطریقه نه و ایدیه رى رایجانه
 اورا و تحقیق بیانست بر نامه افادات مغرور نه نماید در تصرفا مرى تخم ایدیه رى ایدیه درون کمدانى مرفه و کلى
 قدرى بقیه اقدى تر سیه نه سیه ایدیه سجده و در و یکى ایضا خارج آسانك فقدانى حقیق و بطریقانه نه و ایدیه تصرفا
 زینده کی درون کمدى مهرى اولینى تصدیقه ایدیه که موکرا اند چنانکه قطعیا خلاف واقع اولینى رایع التویه حقیق
 باد هیچ قطعیا مسعودیت کا علیه ایدیه ارار ایام ایدیه رك آسبه و عدالتك تماما موجود ایدیه کلى بیانست و تصرفا نه
 نه کورک حقه بودنی بر زمانه هجرى و مند جای تزقیق و حقى اکر سیه کسبه مهر تدبیر سیه اولینى عودت و بیان

امتیاز واقعاً اسبابی است یعنی درجه بندی آن بر یک یا نه افضایده سؤال اول نه فراموش است که در نه قطعاً

دوم قولگی جماعتك مرفهين كيلي كورگي يوسف افغ دخی اينيلرك دكابه معادي سد بلك كچي لردم
نمايندگان جمهوري شورى اولاد قندهار هيجاني مجرديكده بحيره ارمني مرفهينك طلب و دعوت اجات دارمى كلسا مرفهينك
غيرتله مرفهينك افغان مرفهينك بجهت ايرليني سويلدند .

ارمني مرفهين كيلي هداكل افغ بلك افغان اولاد افغانه شرح استغفاي قهر رايم حكومت سینه نك مرفت
و عدالت و هالت اينكي وجهه ده اسلام ايم فرستاك بكي كيرنه سدع الزامت ايندكيري كورسه ايرليني مند بجر .
ارمني قولگی جماعتك مجلس اداره ولايت اعضا سندن قرايانه ارسب افغ بلكه كلسا اجتماعي
مورد قنده ايا طاعتك بر طاق اينيلرك كور عهدي كور سويلد بويل ياچور سويلد موصه ، بولي اولد ورسه بولرد ،
باير لرد و هتلك اينسه كچي دعوت لرد موكرا كاك آساينك تصديره اولسه افغان ايندكيري دويسه كلسا
اجتماعك دوقلمسه ايرليني بيايه و وقعه نك دوام اينسه ايرليني قنده كنر سعت طرفه خانه سندن بلك چومد قورنيز
اينسه كچي اشتراك سادي كور سندن هكائلك اسباب حقيقي سؤال اولد قنده برجهت مرفهينك ايراد ايد مرفهينك
بصه سياه بده طولاي نقل دعوت ياچور بولندي زمينه اداره سان ايتند .

دوم ارمني مرفهين مجلس اداره ولايت اعضا سندن بيا سياه اوله س افغ اينجا مات واقع سبب افغان
بيلمينكي ارمني قنده ايرليني طاق ايندك افغانه دبعده ايندك نمايندگ مرفهين ايرليني افغان ايم كچي اشتراك اينسه
ايرليني زمينه اداره كلد ايم مرفهين .

ارمني قولگی مجلس اعضا سندن قرايانه سياه واقع اولد اينجا بده ارمني مرفهين بر طاق اينيلرك بجهت
كلسا و دكانلر مكنيلر سد ريل ساره بولي ده بكي جمع ايردوب افغانه مرفهين بيلمينكي ايندكيري بجهت قورنيز
بركونا ظلم و قهر كور مرفهين رينه قولگی جماعتك قرايانه هتا افغ دخی غيبي سياه كچي ايرليني مرفهين دن
ارمني مرفهين غيبي سياه ايرليني مرفهين .

ينه ارمني مرفهين بيا سياه ارسب افغ بلك مرفهين افغانه سبب كچي سياه اولد بركونه مرفهين اينجهت برادره
مرفهين بيه افغ ايندك ايندك ايرليني سياه مرفهين بر فاج فرستاك دكانلر مرفهين ايرليني مرفهين ايرليني دارنده
قنده مرفهين عدالت مجلس ايسه مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين
خانه لريه كچي كور سياه سبب سؤالي ايندك اسلام لرد قور دوقلمري سويلدوب دكانلر بيا سياه ايرليني اسلام لرد
هاجی احمد افغ دخی مرفهين سبب افغ ايندك افغانه مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين
ايرليني مرفهين حاجی احمد افغ مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين
يوسف اسلام لرد بركون هيجان بولندي ايرليني مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين مرفهين

بی دربی خانه لریه نقلی اتمک کی هجانه آنا بی کوسه سده اولدق بی بیانه اتمد .
یه ارینی مقندن تونوجیه نه قره بت کلیسا اجتماعه دار اولان معاینه مزاجعت اولدق بی صیره ده اجتماع
مذکورک بر طاقیمچول اولدحوال ارینی هاجیه بیکلرک انرفساد اولوب بریزده بریزه بیکلرک ظهور ایتکی وادوقه
قدر آسایک لهر معونه موجود دبرکال اولدق اعتراف اتمد .

یه ارینی مقندن قره بت مصلو اولد آجوانده هاده ده بریه مقصد کلیسا اجتماعه ملل فریبانه افزانه
ایده اوج اولد دست یاسنده بر طاقیمچولک دکا بیکدی تهرید وکلیناده اجتماعه هاجیه صوره آجیه قیده آجیه داره
نایسه سخی ایتکی و اجتماع مذکور صیره سخی بود اولدک (ایستنا) اولدق اجمیره مضطرب تنظیم ایتکی بی مع القسم
اهیارده بولمده .

وقه ده دست کوله صوکره دیابیکل فایحه بود ایتکی سخی منکره ارکان دل آغیت وکلیس وکلیس
هکومت داره سه طرک بیه معرفیات وافاده لری اولدق سیریم ملریم بالکجوب هاده بیکلرک ظهورنده اولدیه
یکری کوله مقدم اینلرک ملل سائر هریستایه دکا لری سداک کلیسه اجتماع ایتکی صیره ده قزایانه اوسب
برباری هجور وینا سیاه اولدق وینا سیاه قره بت افدیر «استانوله اینلری اولد وستر سزده اسد لری
اور مقندن هکلیسک سولج آتمده فو ایتکی سخی تهرید نایه بیکلرک «دیلمه قاضی ارینی برقی ده صلی الیه
قطابا» افزادله اسد لری اور وکر دیکلیات وریو بیکر لکله اکر فو ایتکی سخی سولج قطبوسکر»
دیلمه سیاه هکلیسک ایتکی سخی وینا سیاه اتمد .

۷ - وقه بیکلرک بیات ظهوری اولد همه کوندن جمعه ایتکی سخی کون رعیت لیه الی راهه لریه قدر
منه بیانه توماس افندیک طاق قاضی هواجی کی شوسه هاده سه ناظر وریو فو اسراف اسلام بیکلرک هکلیسک لریه هاکم
اولان خانه سیکلرک سارینه وکلیس سارینه سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی
مجموعه افندیک خانه سه سولج وجمعه انداخت ایلد آید سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی
واسراف اولدک ندایر سیکلرک ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی
بیکلرک سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی
دلایل جوتیه سندن بری ارانه ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی
تعلیمه مکرر ایلد تارار هاده ده مکررک خانه سندن قوشون آتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی
افندیک کربسی وکلیسک ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی
اولدق ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی
هکلیسک اولدق لریه سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی سولج ایتکی سخی

[illegible]

مرکز و طغانات و لایحه اهدات خسا و ایدلکه و اولیغنی گوسته رنه و لاندن اولمه اوزرجه بیسی و دینیه
ماتریه قیزانه خریسی اهلایسندیه مجرول اوله و ای جزستانک بیجه قعیسی جوارین کاشمه کول نامکده اسلام اولدیغنی نیاه
ایدله لایسندیه کوی بزرک استجواب انسی اوزرینه بدینک کی کفنی تکلیفی اولیشله و معلوم اولدیغنی و جریله شخصی مرقومله
ماتوقه اعلی برهنه نامده برانی اولدیغنی اهلایسندیه و استجواب ایدلکه مرقومله و ابره کی اوسب افه طرفه
دربز اسلاموله اور و سنده سزده اور و کر قورخاینه تبلیغاتی ایفا ایلدما موثریله بیجه یه اغزام اولدیغنی اقرار
ایدله رک اول بابین کی و رنه نفقه سی بیجه قاعقه الفک ۷۷ تشریه اول ۱۱ نایغنی و ایکی یوز طقا نه یوز و
خریبات رسیسوله ولایت جلیله یه تقسیم انسه دیوراجده اجرا ایدیله استجوابانیه اخذات سقشی تکرار و اعراض
ایسکه نه معرکه اها دانه لکله اولر ایدینک جمعه کن علی الصباغ اسی سوفا خاک جاشی به متدا و مرقومده کاشه طوط
آغاچی یانک کی مناره آتسه بولسا نه ششم خرنج موی ایلر اوسب افه نیلک کنبه نقار فخره اخطاراته تبلیغات
مبطلری بیجه لی اوهانسیبانه و ایدمال انسی قلیه وینی بریکجه مرقوم اوهانکله هانه سده مسافر قالیوب عودته ایدرکه
معی مذکورده در دست ایسده اولدیغنی بیله ایدله صدر

۲ - ممکنه بدایت سرسختی حمزی و اعفاسندن عبدالله افندي در سکه های توفیه بلاد مصر در
 پلیس عساکره دفعه دهم براج ادم بولندنی حاله مغلیه در توماس افندي آلف البیله خانه سه غریخته مربوط
 ضابطان ده تفصیل در حق محر اولینی حوزت اهل اندکری خبر باشد که کجی علیه طبع و را طبع و اوراده مضره قوسین
 تودیع الیکله ترجمه و توفیه اولدی . اوراده مذکور مباحث بولسانه ایلی عد کتاب مطبوعه کبری بر طاقم سرفیات
 مبرجه و عبارت صحیحی کورده رطله سکه طرفه کی سرفیات ده ایسی بقومه توفیه اولنده قده بری مارام مارایانه
 نامده برشاعده نلک استغانه خطایا تعلیم اسمیه اولینی افتد لمجوانه بر منکره اولاد و دیگر نلک ایسه
 " مشروطیت علیه نلک الیله سبائی " نامیله بیلک یوز سکه لانی سه میدر دی که شهر ناسنده تعلیم اولمنده

«بول مقصد له د اتمان بول خدا کا لفظ له ابري کليمو معصوم قاندرنک د کوسيله عالم دیندنک هر طرفه
بر رفت و جهد کلشد . فقط براز ده اکت لا زندر . دکندرنک مولک شغری و بزیم حریترنک ایلاک شغری
یا قاندرنک . بول قونو بزیم ایچون معاوت و عیاشی در . سوندر که او بولر معاوت ایچون بول سبیل
لا زندر . سول کلکنک سکونی بزیم ایلاک اهلکنی بولر بولر اوراد و ده برسی چقارنوخ لا زندر . دکندرنک
طوبیوسر عیاشی بولر بولرک طبعندنک اولاد و شیکل میدانه چقارنوخ در . بولنک ایچون یا لک بر طوبیوسر
بولر هر طرفه معصوم ایله درده عبادتینه طوبیوسر اولر ایچون نعل ایچ سولر . شریعه قدر جیدی بر منفعت کور و دلم مدی .
بردها خبره لا زندر . قرینه قار دکندرنک عبادت ایچون اجتماع ایلاک کوری کلاره آخو دکندرنک ایلاک کورنک
مطلقا منوخه اولر ایچون بولر ایلاک کورنک سول اولر بولرک بر لره ضروری موجب اولور استعجال ایترلی بز . بولکی هالاک کورنک
قیر نزلک ایلاک له د اتمان بول خدا کا لفظ له ابري کليمو »

302

[illegible]

مردم اورا حمله و دلیکی کرد و سر بریدند و سر او را در میان
انف البیاضه بطبع شرقی کنای میانه ظهور اید و آیه ای چون برای غنی یکسایه دعوی مقصود بولانه ای
قطعه بدست مای تذکره اوزرین ایضای ترفیقات اوله قدومه آیه ای چون یکسایه بغیر دعوت ایراد می شود بعد تر آنکه
فرستادن درجه نامشود احوالده اولیغی کور کورلر و بعد تر کورلر معافه مضروی ترویج امیطه تنظیم اوله انه شرقیه مجری
ساز کورلر تغنیات مذکور ناک است ایضی تعبیه و اختتام اربع حکمی طبعی بولنده .

۴ - ذکر اولنامه جمعه کتب اربعین در کتب اربعین بعد از ظهر در روز جمعه اول ۱۱ تا ۱۲ بر قطعه ضبط نامه ایلم مذکور ابوینساری حکومتهای اجماع
ابولتی بولتینی کورب مربوط ۱۳ به اول ۱۱ تا ۱۲ بر قطعه ضبط نامه ایلم مذکور ابوینساری حکومتهای اجماع
در زیره مرقومونی تعقیب آمده است بنورون برینک در شهر دخی صاریت بریاکت در روضه الی بدی عده عسکری
بقای ملکونک خانه سندن حقیقه اربع اربعینک کنیسی کورم بر فراره قصه ایتمارنده طوموزی حال ایتدی شهر
عساکر نظامیه بهایه و سرزنده زهدی افندینک بعد الحارثه علی بار واده موقافند کیجیکلی صبره ده
بیاض کور کورکلیسیا مدح کتب اربعین در کتب اربعین

بر وجه زیر خلاصه و بـرج اولندی :

بر وجهی بر حاکم و بیع و کسب
 بهرام پاشا جامعده بولنامه سلطاندر فتنه ۱۱۰۰ شریه اول ۱۱۰۰ تا غنی و بوز اول و اوج افشار و سلطان
 ضبط نامه دره مذکور جمعه کشت ضبط نامه ده اسبایی محرم زو اند به بر قاضی آیدست المقدمه و جامع مذکور خطیبی خطیر و زنده
 ایلم که ده اوله قری بر وجه ده مجهول الاصول بر خط ک آیدست المقدمه و فقط آیدست اصول و فرد و غنه فقط
 و عدم و قوف آقا کی کس و مکه اولی اوزیر نه طای ایلینی کسب نه سوال اولور و زمانه یاننده جمیع ریغی بر و دیو
 آیدست متعاقب جامع مذکور غیب و شکل جهنم زدن بر طاق مسلح خشیاندر جامع هولیه هجوم و استغفار سلام
 میبشت ایلمری و ادراده کی مسلماندر جامع شکسته و تنویری شیر آلا رده مضاعفه با سوسمیری اوزیر نه خشیاندر
 سکر نفعک جامع هولیه نه را سوسدن ده جهان معجزه ابر قصاب بکرب آله قری یاره در ده متا تر اوقات و کذا
 احوالی اسلامیه و ده کرمی جمعه و سعردی اسبایی و شرجی های جودنک اولی علی و بفال عجمه و زو غنی محمد نام سکر نفعک
 در غنی و اوج اوله قری مذکور ضبط نامه دره مذکور و مغلوبه و قهر و موندک جهانده لری بدی و لاری طرندن نقل
 و رفتن ایلرینی و غنی بالا استعلام بدی یاننده آنگاه و ادراده تحقیقه بیانده بولنامه و تشریفه خطی تا غنی
 رسیده و بیانده اوشده رلیسی قوه سیرله بسنه نقد رلیسی طرندن و بر علیه ۱۱۰۰ شریه اول ۱۱۰۰ تا غنی خطی و در غنی

انسانی وضعه جامع مذکورده قیود وفات ابرهه فرستادن انکی عرسه صوری الهه ابرهه کی محرر بولند .
۱۰ تشریح اول ۹۱۱ تا یکی مضطربانه ناله صوری دهی بوم مذکورده علی باشا جامع شریفی تجربه صبح جماعت سلسله آینه
ایکی الی سراج اوزرینه طیشاری جیفه قزاق جامه حرم قایمیده تحسینده قرعه الی قدر فرستادن استمالی ایملری استوار خیمه
یکری بسته برلایه کی جیل اولی قضا بکر و جمعه عثمانی غلی مرز و بالولی مصطفی و بار دانی صوفی محمد و نسیمی سلیمانم شمسره
اصابتیه و مالی وفات سلیمان غلی دلو مصطفی به خضر و هادیه به سخی دهی جرج ایتلری اوزرینه جماعت سلسله طاسه و دکنه الی
مقابریده رک اسلری مضطربانه و محرر درت نفرانی قتل و قوری فراره نقدی ایملری و فرستادن طرفه سلیمانده آینه
استواریده ده جامه حرم قایمیدن اوکنده واقع طاسه دیکر لک ایکی توته آتی و اوجیه ایکی و قایمیل صاع طرفه اوزرینه
ایرج وصول طرفه ایکی و قایمیه شیلک کاشی تغییر اوانده طاسه حرم صاع طرفه ایرج وصول طرفه ایرج و قایمیه طاسه صاع وصول
طرفه ایرج بر قوسون اصابتیه ابره رک اثر لری موجود اولی سیانه عبارت و مربوط دیکر مضطربانه دهی بقول فرستادن انکی
استواریده طاسه ابره افراده اهلای طرفه انکی دهی دکنه ایدیه بدیه یا شندن مورد و در دهی آتی اسود و درت فرستاده
بنانه لرینک بدی ماکر ای طرفه نقل و درت ابره کی هاری بولند .

۱۰ تشریح اول ۹۱۱ تا یکی صریح و جامه اسام خطی و دایره و ریف یک سیله اهلای اسودیده
ارتوز ایکی زانک مهر و امضای هاری اوله شترانسانده دهی صحابه کرامه طاسه مصطفی جامع سرفه طوبیانه جماعت
اسودیده ارای طرفه صلاوته شغل اوله قری بر زمانده جامع مذکور تا شمسره واقع و کانن ایمنی شندن ها کوبلک
فالسی نونو تجربه ده مجری طوغری ایکی الی رودلور ازافت ایسه و بونی متعاقب بر جود تفک و بلایه مداری جامه
طوغری کله ای اوزرینه نازکیز و سوسه بولانه اسودید و هلی نماز قیامیه هولی به جفا رده جور کنده ایکی بوزی
نخار و صاع ایمنی کورسره و بر لک بالا جماع کبره طوغری هومری شمسره ابره رک کنه بزی تعقیب اید و بزی دایره
سالف الکر سلیمانده سراج ازافت اید و نونو لک الکر رودلوری کنه و جیه شیکو کوسلم و کنه بزی قتل ابره کی بایه بولند .
فاج باشا جامع شریفی طلیع اید و زان ساره طوغری مخوم ۹۱۱ تشریح اول ۹۱۱ تا یکی مضطربانه مالی ده بوم
مذکورده صده جمعه نکه راستی متعاقب جامع در و زان درت الی سراج آنسمه و حوله و از اید اید « نه طوبیانه فرستادن
هجوم اید اسودید قتل ایدیر » فریادی را افرادن دهی سلمه مداری ایستلر سلسله طیشاری به جفا و ایدیلر
بدو فاعله اسودید نایره آینه قری کورن جماعت اسودیده و به سی فرار و جرسی ده جامع حرمی در و زان النجا و سواد علی جامع در و زان
ادفاه شمسره داندی سراج مدافعه مقامده الیه اکر نه مقابلیه مجبور اولد قری و جامع هوسره قاطری صالح اوغلی
مصطفی و قری خاتون بنت حبیه و الی محمد ابره عمده کوهندن حبیه اوغلی مضطربانه قانایمیده یا مقده اولد قری
و بالور کلیسانه قریب بر حمله بویا زدن زنج ایدیر کیم اولد قری بلیزیه براسونمشی کور و طسه ناز اهلای سوده
هیمانه کله رک ایکی ایمنی خیمه قتل اید قری و جمعه کنه اوکله ده اعتبارا فرقه سز عت اهلای فرستاده ده اجزای
مبار ویروسی و طلیحی و قوندر راجی مکر و ج و طغان اوغلی استانه و سار خیمه استانه هانه لر زده آینه و قوندر

قرمه اربع اسلام مقولی و مجروح اولیائی بیانی شمسدر .

اور امینان برلانه ۱۰ تشریه اول ۱۱۱ تا بیخی فیلانان ملک جمله منته جانی دخی بوم مذکورده و غیره شریف
قزاقی جوده منجم جامع کبر مجوسدن و قبا یاری جوتدن کوروتی رسد و مدارای ایشیله جماعت اسلامیه جامع مدلیسه
در کولوب جامعک جایشی طرفه واقع قبا یسی اولکده لمودن ان ایکی اربع بوز قدر ایشیله آند قوی سوله جازاده
محکم خنک شریف به عمر دیکور به ایشیله جمع ایشیله اسلامیه برلانه جماعت اسلامیه نایب قسری نماز قیامقرین
طاعیننی و سیمه سیرنی فیلانان ذوات سازه طرفه محکم ۱۰ تشریه اول ۱۱۱ تا بیخی فیلانان غیری دخی خطبه قزاقی شانس
ایندک سوله آند رده جامع قبا یسی لوتشه و کبری سده ندرده جامه منشی الیاس بانی خانک طانه بیقیسه اولکری کو یلین
بالنقیب سده لیدر لمودن اربع نفر فیلانان ضابطه منشیله حکومت تسلیم اولیائی و انای دخی جامع مذکور عولیده دخی
بیشتر بهر وسیله بهر محمود نام شمسدرک مجروح اولیائی بیانی شمسدر .

بوم حادثه ده جامع کبر قبا یسیده باشه صابیده صابیده بر خستیان بالقلادف بودده اسلامدر دبه دهان
فیلانان جمع ایدر کبری ملک اعدای ملک لمودن مار دخی دارد افقا افاد و مقبوله سیمه بیانی شمسدر .

مجلس اداره ولایت اعفانان عارف و برایت جازایسی محمد صدفی اندر لوله ذوات سازه امینان بریده
۱۰ تشریه اول ۱۱۱ تا بیخی فیلانان غیری دخی حادثه معلوم اناسنه مدایطه والیه بهر کسی اهل سیده به نقال ملکون ایدر
ایرج تقد و عقیقه خانه ایچیمه لوندن اهلای اسلامیه اوزر بر آند قوی خورسون و جمیده لرد بهی شاندر ایدر بیسی لوبی محمدر
امینان مرقومک شانرا ذوات ایدر ب لوی القری بر قوم ملکونک خانه سندن بیقاییکو عبود لرد به برعدی حکومت نسیم
ایکری بیانی شمسدر .

وقعتک بوم غیری اولک جمه کون اولک وقتده جایشی به کینک اوزر و عریض جامع شریفه یکری اوزر
مطلوب قدر قریب بر سافه ملکونک بری حال قیافته و ایسی صفه و بیسی جیاده والیسی اهلایسه خرمین البسی لیس
اولک درت ایشیله جامع مذکورک طوغری بر قبا ی ال ردولور آقا لری متعجب اهلای اسلامیه ملک ابامده بهی الدیم
اولیائی حالک لیساری خیر لوتغری و ایدر ده ایسی منی معتبران قزاق بر ایدر ارفانس اندینک او جوارده کافانه
بجه لوندن جماعت مسلمیه اوزر بر خورسون یاغیر بریدر کولان بر زانانک بوقورسون بوم دهلی و شیب و فاسایکی
موسوی خانام بیسی عبدالله افندی ایدر جماعت مذکورک اصحابن نسیم و بیک و قبا یه الیای ازک مع قسم سایه بیکدر
وقعتک دوام ایچیکی مدتی اوقات خسته مفرودده مؤذره امینان لوندن خورسون آند بیی مقدانی
اوراده تحقیقه بیانی وضع ایدر بهر و رفته مجروح اولیائی و جمیع جماعت مختلفه ملک شماره و غیره در لولر لری کی بره لرد اوزر لرد
بیقاییکو ایدر بهر خورسون خفقه شاندر صابیده برلیس مامولری طرفدن بریده ۱۰ تشریه اول ۱۱۱ تا بیخی بر لولر
فیلانان لوندن مستبانه اولکدر .

ه - حریفک صورت ظهور و سرائی حقیق ایدر ایدر بهر تحقیقات و تبعات غیره منجم ایشیله اولکده معلومانه
کون حادثه ملک ظهور یلر برابر مار دیمه قبا یسه مندا امینان شوسه اوزر منجم کانه والکی دیمه جیاده ایشیله عریف اولکده جیاده

میانده بولنده سسی و معصمه دنده ناطقه اولیغی و جریله سنه هالیه ماری اینا سندن ایلوی غایبه سندن مرکز فضا و نواهیسی
راخلنده بالکله بکری سکن و قنده چنانچه ظهوره کمالک کی ال سندن سالکله غلبه سارا اوله جه در جلد دره جلاله عقی
مشهر و اولوب حتی کجه تونز و اغنوس آیمز و دیار بکر ده ظهور جدن قولر انک جهال و محاربه انجا اندر دیکی بکله جهانه
فرستایه بزون چادر و قابینه در قورله لایحه و افای اختار ایشکر که کرک نفسدیزه کرک بر ایشکر قالا ده خانه
و مالیه بهیج بر طرفه نه جزئی و کلی نصهر و قریع بولماری دخی عیانا نایب و تحقیقده .

سایه قدر قورایه عقیق با کرسه جهی بوی نمایند لره آسایشک اخلول ایله مدیک کورن ایندولک خفی و بی
اهدات و قابله غیرت و بخار و زلزله های سلویه بی تحقیق در جلد لره قدر و وار و بر مندر جلاله افکار عومیه بی ترییم جهی عقیق
اندریزه ده اهالی سلویه تمکله ایله مقابل ایستلورده . دیار بکر ایستلورده که هر مورنم اولور ایستلورده بر قریه ایقابه
نکده دخی جلب ایستلورده ایدره حوضه را مدی اوراده تحقیق بیانیه بولنده اولر که قطع خططامه را بنجم رستولک نرجه سی
و نونری بوی شهور مقیده افاده لریم رهجه تریوت اوله جهی و جریله نزلت صلا ده جهه نک ارا سی چون جامع لره بولماری
برایانیه ایندولک جامع کیم ، فاتح یاسا ، بهرام یاسا ، علی یاسا ، سپهر و علی یاسا ، سلطان صمصمه جوامع سرفه سهرهم
کر نزع سلطه آتالری حادثه نک سبب ظهوری اولورده . جوامع مذکوره نک درون دیرانده بولنده مقولیه سلویه
و فرستایه ایلم اسحه و قوروشن نشانه لری و شهور مقیده نک اهدات را فارانی موارسورده نک اسباب بوییه سی شکل ایدر .

حادثه ایلم برابر ظهور ایدره حریفک اری خانه لرنه انیلر قوروشورده معدومده بر سواق قورن و بیه سندن
ظهور ایتسی و جریله الفاسه حالیه نه مکریمه و سا کره جله قوروشن آیلر و قریه ایقابه جامع کیمه طوغری توسع دائره سرات
ایتمه جیلمی و قریه اولر سکر بوز تیره سکر دکان آتی بوز تیره بر سیک جوامع و سا جلد اهالی سلویه به عادی لری
حریفک ایندولر لرنه ایلم سلویه اولر لری موبد بر لرنه در . اغشاشات نسکبه اولر قنده مکره ده عریه ایقابه ایلم نسکبه
بولنده قریه جلیک و در بر قورلری لرنه الیزیک قورن اخله در دست اولر ده مکره عایع سنه نسکبه ایلم سلویه و جریله کنده ایلم لری
تخمده بونجه اولر بسره لرنه ایلم سلویه مکره ایلم سلویه ده اولر حریفک مسبلری قریه لری مکره در .

ایلم خانه لرنه ظهور ایدره و جریله تحقیقات بیانه ادخال ایلم سلویه اولر اوراده و انصار عفره دخی ایندولک
حکومت سیه و اهالی سلویه به قاری نه لردره حسی کیم و عیادت بسله نکم و سلطه ندرک عروقه غیرت و جیمی عریه لری چون
عوام و اسافلنه کی تعضات و بخار و زلزله ایلم سلویه بولنده قریه قریه و عادات قریه مخالف طایفه اورنده کلیسای آیمه
ایچون مقیدلر عریه اولر رده بولورده یا لسه اولر ایلم سلویه کمال تکمیل نکرده سنی و نولورده لرنه کل بر مجموع درون
ظهور ایتسی معابرک جله بر رار الفاسه دهانه قورن سیه اولر لری ایات دیمیه کانیدر .

اهالی سلویه نک ایندولر قاری نه دخی بر سلطه انصار اربع لرنه قوروشن آیلر یا به خانه لرنه هر مورن
تدوین معون فاسه اولر لری سلطه مملکت کانه و اوراده تحقیق بیانیه موجود و قورده علی الاسی مکر را اولر
بیه بوز قور فرستایه خانه لرنه بهیج بر طرفه نه بکونا نصهر و قریع بولماری دخی نمایندر .

حادثه ملک مدت درامی اولان قورمق ستم قورق ارمی معنای خانه لرندنه جا بجا آیتون قورمق ستم
ضمیمه در حکومتی اتحاد ایملکم اولمق تباریکه ملک حکم دنا تیری تعین ایدر جلف درجه ده کونئی ایدوکی دخی
رای القیما هم ایملکم ایدی . اورامه مربوطه مقابله سرورده بی دلول قشیرجانیله ناییدر ایملکم بیانیله ایشو
ملک لکرتیم قلف ایملکم اولمق دنا سرورم

دائر واهی

استاد محکمسی

مجمع دولت

مدعی عمومی

رأی و مجلسی

پلیس و مسری

سواکی دلافتند و صفات عدالتی، [در ^{۱۸} فصل] نایبند و از آن خوانند و معجزند

[illegible][illegible]

برای این که با آن فضیلت آن فعله شود آن نامه گفته اند عمو جیاه فعله بودی آن نامه جاسفیه آن
 و در آن نامه اول

۱۰

وکیل الی

امری

مسودة التقرير والبرقية واحد فقط منه عليه مورو ومطابقة صوري

[illegible]

مَخَابِرَاتٍ بَلَّغْنَا فَرِيدًا طَوَّلًا فِي ذَوَاتِ هَيْجٍ بَرَكْتُ مَسْئُولَاتِ قَبُولِ اِيْلَيْنِ

[illegible]

۱۰۰ رساله‌های تألیف شده در زمینه تعلیم و تربیت - تعلیم و تربیت در دوره اسلامی

1. 1. 1.

[illegible]

واخيه تقا، رحيله سندس كلام الله تاييم واراد ان يترك صور

دودلو افخم مضطرب

زبانه ده حرفه بود که شورش از منبر طرفه م صورت ایقاعه و حق نه تفصیلاتی محتوی زبانه خاک حقه ملامت
 و مأموریه موقت ایل اراده بودند فاحش تمام عسکری عندل و محمود ملک طرفه م متوکا نژاد فرمانده الفتره
 کتبه اول و دوم طرف والای سرکسکرم مقام سامی حضرت حدایتناهی بابت ذکر تقدیم اولیای علم
 سیر ملام خلق افتخارنده منبر جایت و حق منبر و فکر از منبر طرفه م صورت تزیین ایل مأموریه حکومت
 و اهلای اسلام جاسخید م اید ملام تدابیر کده سیم اوکی الذیفه و ارض تفصیلاتی جابج اولیای منبر
 معاملات و تزییناتی قرار اید بر صورتی بیای معلومات صورت عالی آصفان لرین ارسال فلیتعه اولیای

تلفات

تلفات									
ردیف	نام	تاریخ	محل	نوع	تلفات	تلفات	تلفات	تلفات	تلفات
۱
۲
۳
۴
۵
۶
۷
۸
۹
۱۰

معمولاً تلفات در جنگ‌ها به دو دسته تقسیم می‌شود: تلفات انسانی و تلفات مادی. تلفات انسانی شامل کشته‌شدگان و مجروحان می‌باشد. تلفات مادی شامل تخریب بناها، وسایل نقلیه، تجهیزات و ... می‌باشد. تلفات انسانی در جنگ‌ها به دو دسته تقسیم می‌شود: تلفات نظامی و تلفات مدنی. تلفات نظامی شامل کشته‌شدگان و مجروحان سربازان و افسران می‌باشد. تلفات مدنی شامل کشته‌شدگان و مجروحان غیرنظامیان می‌باشد. تلفات مادی در جنگ‌ها به دو دسته تقسیم می‌شود: تلفات زیرساخت‌ها و تلفات تجهیزات. تلفات زیرساخت‌ها شامل تخریب بناها، پلها، راه‌ها، خطوط ارتباطی و ... می‌باشد. تلفات تجهیزات شامل تخریب وسایل نقلیه، تجهیزات نظامی و ... می‌باشد.

تلفات انسانی در جنگ‌ها به دو دسته تقسیم می‌شود: تلفات نظامی و تلفات مدنی. تلفات نظامی شامل کشته‌شدگان و مجروحان سربازان و افسران می‌باشد. تلفات مدنی شامل کشته‌شدگان و مجروحان غیرنظامیان می‌باشد. تلفات مادی در جنگ‌ها به دو دسته تقسیم می‌شود: تلفات زیرساخت‌ها و تلفات تجهیزات. تلفات زیرساخت‌ها شامل تخریب بناها، پلها، راه‌ها، خطوط ارتباطی و ... می‌باشد. تلفات تجهیزات شامل تخریب وسایل نقلیه، تجهیزات نظامی و ... می‌باشد.

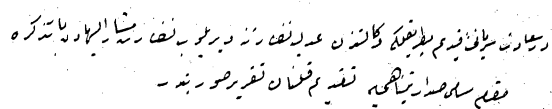
و بار یکده دارد و لایه سفید شفافه

[illegible]

سعودۃ الغزیرہ مجسم سیاقی فیضی اللطیفہ کیسے و منزلتہ لہذا بعضا در سجادہ سرکار فیضی
رہا اسد کونہ ملا ۸ لاسم لہذا تا ریخہ شرف ظہور نہ

[illegible]

HR. SYS, 2820/4

325

لحقاً دردی نه نکو - وانات اولو اوزره ارنی ارنی ابراییده تحقیقاتیچیه سنده اکتلاسه

(ارزوم دلابه جیدسی)

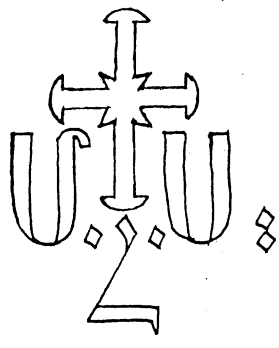
(بایورد وقعی)

هردیه ارنیچی کی بایورد و قزای محققنده کی ارنیدر جمعیات فسادیه فرزندنه مرتبعلیانه و بوتعلیانه حکمتی ارفاده
بایدنه ناسر و محکول القات و سوبیلدیجه خلق ارباغ اولورده حکومتیه قاشونجه بیدر بزو کوسره کلاکوری وضع
اطاعتکارانه ده بالاسر نه ارنه اتمک و قهر ده کیدک برآیونجه یکیشیلور کی مرنجی قوشما احرار و کوبورده کی
کجدرکه جاشونده قزاق درجری اتخا زاید مضروری اولانه فسادیه یقینه ابقاع ایدر کلیدی و حق برقی حکونه
قدر اجنبی مهور لرینک کزولرینه معادنه اولورده اوزره بور اوزره ارنه سلطنتا یلمک باشیوب هر نه قدر کزولری
ایرنه ایدر ده آوزره آوزر قورده چورنه تلفات اولوب فقط تیجیسی یز ارنیدرک مقاصد وارزونی اتباع ایدرک
حکومه اوزره ارنه ارنی مهور لری اجرای حکومت باشلا ریغی کوبورده کلکی ایدر و کلاسه ارنیدرک قهر مقبرانه اهلین
آره سنده و کوبور ارنیدرک فی اسلام کوبوری باشنده سوبیلوب کزیدنه و خادرا نه نام قهر جوارنده کی کوبور و ارنه
لاز قیافتد کره رنک صافلوب یوشیه اوزره اوزره برقیع ال سلاج استیاید اوزره ده سوری اوزر قور بخاری
جواناننده برنی اوزریدنه بن اهان اسلامیه برحق و غشیتستول اولسه و هر کس عاقبتا ره قزب و نکاره
اولورده میخط عوصه و جانه قهر ارنه طالب قلسه اتمک ارنیدرک داندی اجماعه و خانه و کلیسارنده اوزره
خارجیه جماعته باندی بستیونه خلیفه لجهائی استلام ایسه ارنیغنده حکومه کوبورده ارنیدر اوانه و صایا
و نصایح اوزرین ارضیلم حارنه شکره بوم و قوی اولانه ۸ سره ارضیلم ده جابلیمه داندی احمدلر
برقاج سخت حکره یز قیایه رنه خانه لرین قوششیدی و خانه لرین بجه لرینده سلاج بوشاندریم باشلوری کوبور
اره سنده لاز و سوغه قیافتد کره ارنی قزایدنک قهر ده ارنیدر اسلوری اولدیر یور و ارنیده اهان اسلامیه
غشیت و دهته اتفاقا ایدرک اعلانانده بولنیزیم بار اوکلرین کلاسه رولور مقصدی برقیانیه و دههات محوبه وجوده کوزره
قهر خلیفه انصام ایدر جوار کوبور اهان سبیل قهر ارنیدر اره سنده ارنی بری سخت قدر جابلیمه رولم ایدر و بکیش
کوبورده قزق بونوع معادله برقا کلور سورنده بایورد ارنیدرینک ال شپس فی طور نام تاجر اولوب بو
عصبانه اجمونه ترب و ترتیب اوانه فرق باغینک برآیوندری در عین ایدرک عالمک معلوم ارنیغنده انا ی
جوانیه و قهر ده ارنی قزایدنک «هانیا فی کلورن عسکری» ریجوب بقراندی یک چورده که رنک مسوخی اولسه

وادامه توانا سوخته بودند و قهقارشده قهقهه بوظنه برنق به بوری منع سوریست جانشینان به دفعه
 بیوکلیمه بار اینه سنج من عطفی و جوار قشده قهقهه داخل اولاد بودن تعدادی در عقب تا به انقباض
 اولیغند شوی شک او که الی بدی سنده اول الزم شد بود معاد ده اهلا اسلام ده او به بی مقول
 و یکی ایچ جروج و ازین در به بیوز قوه دره مقول و نیمه ایچ نفر جروج اولسه و قهقهه و قزاده زهی سز
 خانه بانسه انای حادثه ده سونج بونک از کیمه اولاد اییا ده برسمی سردار اولاد و شکین اولاد قیسی
 معرینه اصحابه اعاده اولفده و بر باندده سردار فلفده ایدکی کورلسه داخل قشاده اراده عریفه اعلده اولاد
 اسلام و عربانه تحت توفیق الیفی کور باده بوز نیمه قد رشتی صدک استغ قدی اجل اولفده اولاد بالخاصه
 شکین انیدیده دیوانه حربه تسلیم ایلشد

بایوز دقشاده قوه ایچ یک ایچوز یکدی انیس مسلمانه دونه یک اوچوز او به لغوزی این و بیوز انسه اوچوم و یک
 جمعا ایا اوچیک بوز سز نفوس ساکنه اولیفی و بوز اوچوز بیس حرف مسلمانه و یکی لغوزی و من مسلمان قایق
 و بیس ایس حرف این که جمعا بوز نیمه اوچ قریه بولیفی نفوس اراده سنده انانه جدول سیمده و بالفع
 کز بیده مودرک ویردکلی اجه ده مستانه اولشد
 (د افریم و قعی)

جمعات فاربه پروغند بیک محل لطیف اولاد افریم ارض مرقه خانه و او پروغانی کدینه فرج حرکت ایرانه ارض
 مرقه خیال خانه مفسد ننده تصور و ترتیب اندکلی حرکت عصبانی به برهوسه و ظاهر ده وضع موقع ظهور
 ایچوه خارجه فزایدی و اخلنده فزاید تجرید غلافی اورزنده «ارض ای دمقسی» معنی افاده ایدنه

بابا باشد - قاعده اینجا لطاری به الدنه بر اقامه کی خفیه حکمت برورانه ایله منصف اولانه باوراکم حفت
 شهر باری رونو شاکر بایا حفر تریه وانی ولایه دقومانانه مملکت اوله با زینب صوره خفیه ده ابری
 عکریه ویر دکلر تعلیمات ایجا نجه جانانه بر بور وانشایته شهر ده موجود اولانه صوف مختلف عکرها
 هکانه مواضع معین لری ادره ایک سعت لخر فنده رفع و نکیه سوریه ایلسه برده سلاح الوب قد شهاد
 جمع الوقده بولنا عکرها یه قشدره تلر بولنا ارض خانه لریک صمدنه ابتلا فویشورده و قشدره به
 مواضع معین لریه کلمه قدر کج کلری بولدره بر صورت قصبه ایدنه اریندره اندخت اندکلری مرمانده عکرها
 ایچیس مجروح و شهید اولدره شوفدره که عکرها سلاح الوب محله معین لریه کلمه رکیه میدنده قالانه
 اسلام وروم و عجم مدافع نفس و مال قصد بر اریندره صاوشمه اولدرنده ایچنده مقول و فانی ایندولسه
 وقایع ساله اده سده ارض دکاننده مالیه ضایعانه اوغرایاندره بولنده - بوشوریه قری معینه ده
 سزیده خان قالمسه اولینجه اده سوری زاندره و عکرها اغراییده آنکده اوک آنسه کویدیم هم اموال
 و مویشیه ضایع اولانه اولسبرده کرک قصبه دکلنده و کرک کویدیم ضایع اولانه اشیانک اشترارانه قولقول
 مایور لر نیجه ادره قس کلسی بولوب قویسیونه مخصوص واسطه سید اصحابه اعاده الوقده و اقام باقیه سیده یای
 عینا و بنوه بنوه ضیاع اوغرایاندره بدلا استغاییده ملکه اولینی کولندر انای سوریه ارض هم ایلموه
 قرانده اها سدره ایکیس عکری وری زاندره اولونه اوزره بکرم بر وروم ملنده ایک وایاندره ایک
 شخص مقول وری قول آغاسی دیکری بولوب بی و قسوی کجک ضابط و نقرانده اولونه اوزره عکرها
 و زاندره ده قصبه و اهالیله قصبه اوج مجروح و قویسولسه و اریندره ایکی بوز آنسه دره مقول و بوز
 نیجه لفظ مجروح واقع اولنده

ارینجه دفعه سده دخی اسلامدره اوده مقول و بوز بی مجروح و اریندره بوز اوده مقول و بوز اوده
 مجروح و رفاهیه قضا سده مسنددره بر مقول و اوله ای مجروح و اریندره اوده سکر مقول و قوری هاید ه
 مسانددره ایک مقول اوج مجروح و اریندره لفظ مقول و سبه مجروح و کما خده اریندره دره
 مقول و سبه مجروح و زبانه مسانددره بکرم سبه مقول و سبه مجروح و اریندره بوز قصبه مقول و قصبه
 ایک مجروح و سید قضا سده مسانه قادی مقول و اریندره بکرم سکر مقول و اوله لفظ مجروح و کینی

فغانده مساندندہ الائی مقول واونہ لغوز مجروح وارندردہ بکری مقول واونہ اوج مجروح
وانکد قفانده رخی ارندردہ درہ مقول ایجا مجروح کسماندردہ یوز اوندانی مقول وایکوز
اونوز درہ مجروح وارندردہ بشوز نیمہ الی مقول ودریتوز بکری ایجا مجروح وقوعولینی حورہ سیرہ
انسانہ نورانی معلومندہ اکلاکند
ارفعم ولایتہ بایور وخنق قمارندہ ماعدا زکور وانات اہل مسندک ریتوز اونوز بکری بیک
ورودک ایکیک لغوز یوز بکری بر وارندردک لفاہ بیک ریتوز اوند وقولکارد بکری بیک لغوز یوز
بکری ودرستانک ایکیک بکری درہ نفوسہ عباسہ اولیغی دیانکازی یهودی دیوز بکری اوج غرسم
قطنی بولزینی ولایہ نفوس ازہ شعلیم ایتیرکسہ اولایہ جدولہ متفہم اولند
(خس قعسی)

[illegible]

(موسمہ رفیعی)

[illegible]

ترکیده حقوقه قریب و لندش به عیانته دایم اولنه بالاغدا قرار و برلشیکه شهرتیه تا اینکه اوینچی همه کون
 باری سدی ده نده [۵] — کنی افاده لری کوره قضا — بیلای باندلی و بر دایک لای
 اوزنده که باریک « ده ندی قباک » رس اوزرینه اریند داندی قبا بده فوشسته با نلوسه اولانده
 هرخنده بو حاله مانعه اولنه ایستلمه ایه ده موفقیه حاصل اوله مشد — دانه عاکیت به عکرتیه
 و نوریه حکومه بیرون بقا غشیمه میده برقیه ده انجوه جرون بر زمانه لرفنده و قوعولایه مصادره ده
 لایق قصه ده اریند ده دره مقول و اولوز ایکی جور و قوعولایه سوسه با صد لسه و نغازه
 و نغازه لر ده امول و شیا ضیاعه فرصت قالمشدر سنجاقه یغماننده اصل دستاه بغا سه اولانده فراده دخی
 و قوعه کلاسه مصادره اسلامیه مقول و ای جور و اریند ده اوله اوچ مقول و اوج جور و
 و قوعولایه و بعضه قرا مولانده ضایع اولنده اولمشدر انجوه لرف لرف عقیایدیه نوریه مقولیه
 ایلی ضایع نیک یوز ده لغانه بالاشرار محابه و یلایه و یغایده استغاده اولنه اوزر ده
 بولاییه کولمشدر

موسه یغنی دیتونه تمیله ای باره قریب حاوی اولوب بونده اوینوز اوبشی صرف اسلام و لوز لفقوی
 اسلام قایقه ارضی و ای ای قدر بده صرف اریند و نفوس موجوده سنده یک به شیک لفقوی بوز ای
 پس اسلام و ای سزیک ایچوز قره اریند

(تیس و قعس)

تیس اریندی دباریک و افریم و اوله کی ضایع فادی ده اهنه نغیمات ایسه بیه نفیس قع سنده که
 اریقا میوز مکنده الیفی نغیمات فاد اوزانه مرتبه کفایه ده در بومکتب تیس ایکیه نصیب اریقایه دوشه
 بر اریق تیس تاسیس کرده سی اولوب بر اریقاییک تیسده دایه کلاسه و زمانه صباوی تیسده کورکده
 اریقاییکده به تحصیل ضویره اید عورت ایسه اولانده اوغنی شوچ ناب نامنده بر اریق بده اداره س
 مورد و عدر تیس اریسه بکری سعت مافده که کویدر ده کلوب مکنک بی صنفده تحصیل اید زه ندر
 [۵] تفکیک افاده س کوره بر اریق ده کزدیک لایجه یا غیر تمیز تکلیف ایمن اوزر به لوب اولوب الیفی تفکیک ستمی حکم کی
 با لایق اکلایر بولایه ده ضیق تفکیک مفعولانده بر هانک برای تمیز کرس کزیده تفکیک لوبو دایا بوسه اولدین معایه ایمن به نغیره
 باشلوسه موقوفه وضعه اولدین در لایق اریق لایجه یا نغیره کزیده تفکیک ارضی ملکه ده اولنه لکرا بونک تم اوزر اریق بیه رفیده اولانده
 شبه اید بوز

حکومت به عینده انواع مفاسد را ملامت آنیکند مگر ولایت که کوشش بوجاهت لها عینده فروغ
برسوری ازینک اقارب و هیئت نقض و تبلیغ اینکدی فکرات عتقکانه و بوند مستزم ازینک هوا
عقبانه ۵۱۲۰ بوجوار ازیندی برخیل امیدله روشوره رک طریق سلامه و صداقت حقیقتیه و رفوم
شروع تاب ایه مضطرب و یک قهر ازینکدی ایدی کلانری و آندره عوام من غنی اغوی و اغرا ایلمه
اولقندی کج اوتد و برودنه ده ختی قیانه جمعیه فساد پس پروغاتی حال فدان من قی قهر نک ایچ لولسه و بر باندنه
بعض بدخواهان طرفنه موعده موهوبه جزئی آرتلرله اولقندنه حکومته مقررینده مستخدم اولدی مقررینده
استغفایده رازنه حکومت کلانک و اصناف من قهری حسب الایجاب مفاده من حکومت اسلامده « شولنده که
بیخی من منبور سک برقا حکومت قدر انک حکمی قابل جقدر « کج خلاف شرایط صداقت و تابعیه وضع طاعتکانه
من قدره و شوق وضع و لموری رفرتق ایدولنکره بشقه مفاده و داندنه که ایشانک اهل قیدری خایرین
من شیره برنوع حفر قهر کور کده مکره کشانه و قهر سنک بوم وقوع اولانه شریک اولک اوله منجی
حکومت اهل اسلام جوامع شریفه کدوب خطا مبارده قرانه خطا ایدیک مرده بروست نمکند
چالانه بر چانه اولرینک اول ارضی مقرا اوتد دله کیلیم سورا یه بورا یه کرانه و ایچنی دفعه چالانه چانه
عقیده تمکین ازینکد راندری قیایوب و بول اولرینک اهلایه بغایه تخمین ایچونه بعضه اشایا و بر قیایوب
در و نده ده اولرینک یا نفعه تلش ویرمک اولر ده موار مستعد ایچوب سحرین المع اولر خایرین
غریبه ایلمه و سلطن آلاسه جوامع شریفه قبولرله لوف و ایدولر با شلوه ایلمه هر نقطه ده بر دله هجوم
مفاسد افاده ایچ جلد اولانه اوچنی چانک چالنه منی قله ده بجه لردنه اعدای کورنه قارینک چایره
کوندر دکدی چو جقدر اهلایه اسلام به کیفیت اخلا ایددی اولرینک خطب نک خفا انک رانیمکریه جمعیت
چامیدرله کشره یه قرلوه و قوا کنده سراج ازینکد راننه نفعه و بجا وزلرینک هدف المغه با شلوه ایچ
ازینکد سلاح استعمالده که حیاتی و کردارک خلق سدحورلنی مفاسد منوره یه وجود کز مکر
مانع اولر ده ایچ سحت قدر دوا ایدوب عکسره و لموریه حکومتک شایه حکیمان سید اوک انانه
مقاند یه ازینکد سلاح و اسلحه اولر ده و صوب کج شید شعل اینکدی حالده اسلامدره اولرینک

مقتول دیوزاتوز بسج مجروح واریندرده یوزاتوزانی مقتول و قروه مجروح وقوعه و یانف
باشیانه دهان سونیدرک اطراف سرائیند میانه باغیچه و خانه ده که ایشا قاعا مؤلفه اوله بیسه
ایسه ده بعضه افقه قتلک دهاندرده ضایعات اولنده رقعده اردکونه عکره حکومه بنیه طرفه
مشهوره سنده لمولایه فساد قومیس جاننده بر وجهی نعیات اعلامه محکوم اولده مجلس اداره اعظمنده
رضقواغا جانانه فندی به بدل باردی کیفوره مرقوم روج نایک اوشتی طرفه صوفانده ردیواید
اولسه اولیغنده جانانه مرسوم دیگر ایکی ضیقیده در دستایله الذمه ردیواید الزومه تحت توقیفه انسه و مرقوم
کیفوقه دخی یاره سی ایکی ای عکره ایشام بولنده

وید بونیات و نعیات دانه سنده قضا و قری معقدده وقوعه کلاسه صادرده دخی اسلدرده سکا لانی
مقتول و اتوز سکر مجروح واریندرده مع کلان ویران و قولک ویرانسانه یوز نیمه بر مقتول و
قروه لمقوز مجروح وقوعه کلا بیک اولانه تحقیقه مستبانه اولنده

دلایلت مذکوره ناک مرکز و سکر و کج سجا فزنده زکوره وانات اولدرده یوزانی ایکی یان و یوز طهانه لانی
سما ده رابع در بریه ایکی یوز کلا بیک ایکی ایکی وکلی موهور اولیغی نفوس اداره عمومی سنده انانه جد و لمولدرنده
مفهم اولنده

هر بریند دوجار اولیغی مال بالاده که تفصیلده مستبانه اولدرده موافقه و مصلحت کرانه مرده هر نصف اها
اوزرنده هجابه و خشیات باقی اولیغی کولیس اوزرنده حاصل اولیغی نعیات دانه سنده قهربرده که
نفع و عیانه و معقاندده که نواحی مدیان و بعضی محدک کوی مختاران حلب و دعوت اولدرده
طرف اشرف جناب خدایتنا هجده مهور اکلا بیکری بیایدیه و نفع و نفع اعظم و نفع اخذ
حقیر بیک خیمه امان جناب خدایتنا هجده تبعه وزیر دستانه شهانه لریک کال هفور و اخذی و هرکه
ایسه و کومبدیه دوا مایدن مملکت عمادیه و قریبده مصلحت مسعودی نفعه مقنا بیکه موصو
و هر نصف تبعه شهانه لریک بر لرید شیره سدر برده مصولیا قه اوله کلاسه همه انراج و ایز شیره اصلین
کتور بیکه انا شاه نعال دوا مایدن کس از نوسه مقصود اولیغی واره لرنده مکه و امیدک

دولت قایم و قوچولانده عصبانندی با حد بر موه و طعنه حکمت الهایه تعلیمه بموجب عکس فخر نماز جناب شهبازی
عائده اید و کنی و آنزده زیاهانیک اولاد و احقاد و قارینه در مرکب فقط برانقلم و ترتیب زاده سده
حرکت موه قوچ معاند قلم در نه عبارت اولاد و در لویه عصبانه خطوه انداز جراته اولاد ایزدی تازیانه ۲۵
و لایق بولینقی و فصد اولاد و قوچ در بید نکره ایشنه سداق آله انوب سایه سلطونای جناب علی الدیده هر و ع
دفع صانی و نسبه شورش مقدر فوچه پوزن امره قلم بولینقی افاده ایزد کس نیک عصبانه قایم بموجب ایسه کوچه
مستول اوسن اقضا ایده چکنی دهها بدعه تفصیده ایجا ایزد افراط انیزه و بو و صایا و اخف از ترک اهالی اسدی
فرار فردا اعدای توید ایزدیزه قایم و عیس لرفنده رعای توافر عمر و شوکت و نعمت بیمنت نداشت و نکر ایده همه
تغنی و صایا به شتاب اوسه و لرفنده قوچولانده حرکت مجرد ملاحظه عصبه و جانه فصد نه بشق هیچ بیته مست اولدینقی

بیانه و افاده قلمدر

ایزیدک و فی ایدو کلانزید و خف و راجیدی حبیب بر من قدیر در حکومت ساره الدیده روشنه انور بر مدیای کلانزید
تحت تحکیمزده بولنقدی حکومت در معادله ماعده ۸ رانه مظهر اولد و قدرنده قومیدی سانی ایزدی
غیب ایزدک بکوچه دنیا بوزنده فقط حکومتیه نیک دانه حکومتیه عادل سده قلاسه یک جزو کلانزید
ماعده سندک وجود لی قلمسه و کند و لریده اویم بر حکومتیه که کیمه اوسید بر اندکی سانی ملیدی مؤلفه ایزد مظهر
سعه اولد بر رفه ابوم اربیلکده بر بوزنده اثر قایل جغه در لایق ایزدیکه مجرور در سه سبه عمر دبرو زیر جناب
مستدم انفلاج عدالت صفند قری دولتیله ابدی الدوامک جانب عدالته ماقبده نانی المیزدی سعه
لطیفه رانه و سریدوت پیرانه سایه سده سانی و ملیدی و مذهبیدی اصلاضایع انیزد که شفع بالکس تره
انیزد برک و مملکت قلم مهم تجارتی و منت و موهولار محمدی الهه ایله رک انواع نعمت معولانه نانی ایزد
وسوی قرق غوشیده ایضا ایزدکری بداعکری تقابلنده خدمت عسکری اید مکلف اولاد مسلمانزک مؤلفه ایزدیک
ملک و استیصال ایزدیکه ایسه و سوره که با اشتراک اید کلانزید لولایه که نقر نخبث نعمت و تقدیس منت ایزد
برده وضع معکوس اید کفرانه نعمت ابدک دنیا و عقبارده مستدم انواع عقوبات اولد جغن و مشهور ز اولاد
حقایقانه و تعلیس جمیع فسادیه لرینه تعیای نیله اتحاد ایزدکری طریقک جغه ببول اویوب بره برده به هم
کند و لایق دارن راحته دور و همه حکومتیه بی حضور ایزد که بر بجه ایزد ایزدیک و مملکت ایزدیک

۴
 بر جای سلامه دارا پس اوده انچه بسه عمر دبر و نائل اوله کله کوری در دور لو نعمت دعا لطفه قدر و قوت
 بد رنک دامنه شفقت خلایق صایب لریه عبودیه و صدقته قطعاً ابراهیم اولینی ده سازه بعضه تقیض
 اید انعام و عدله اونی اوزرینه بوسنه ناک باعث و باریدنیک لغتیه توفیق و مجرد منفعتی کنی
 عیدر نده اربانه بدخواهانیک چور ملک استبدادی دلاب مفسدته کنیزدیک الت انجاز اولدقنی
 تعریف اینکده هکده کسی وضع لری تبلیغ اید رنک شوقه اوقومقده بهر ده مغربیه روحانی اولدقنی کیمی
 ایدینه کیمه اجیدیک میانه معدلولر ده اجر اینکله خیانتنه تونه ارض منکده لک دار ایدیکنی
 بالیا نه شدمیه قدر مظهر اولدقنی انواع عولفی صایب روکر رنک ایلاد رن اوه لطفه بهر باب مغرت
 اولور اوزر نده ایریمیه جعفری زاره رنده تسولات مفسدته ایدر محمل ایماغ اولدیک جزای سزای ریدیک
 امثالدر برعبره نوره کوسر لسی افاده واستعا دعوات نیه جناب خلایق نیه تداوت دارا
 ایشدور

بربانده شومرند ایقای و صایا و نصایح اولمقد برابر بر باننده هکله ارض ساکله اولاده ولایه ولوا فضا
 مرکز لری افی بر قول اغسی قومانده سنده اولور ده ایچ بلوکنده اشغی اولور اوزر ده عکسره نه اقامه ده
 ولایه و نجافه و فضائیک قوی ملحق سنده ان زیاده ارض کوبیدیک مجمع اولینی محدره به اوقومقده ستم
 اولور شریکده اجماب موقع کوره ساری و پاده هجور جناب ملوفا نه تعییه بهر دروننده قولکر کر رنک
 و کوبیده لرنده علی الدوام مرقات دوریه عسکریه کوسر لک صوبینه تاییه اسیه اسباب انحصالی ده موقوفه
 اقطاع و تعییه بیدیه قطعات عسکریه قومانده اندر نه اموال حفده و قووالعاده ده فصل ده و ایدیک و محمول
 عسکر لری اولاده تقریر امه و ارمه اغورنده نه بایمیدی لازم کله کنی معرفتیه و مفید تعییه اندر بایلیوب
 و بربر رنک و بولعیمانیک هر ضابط طرفنده اندر بولعیمانیک هر ضابط طرفنده اندر بولعیمانیک هر ضابط طرفنده
 حضرت خلایق نیه مغوری اولدقنی محدره امر انقلین استکمال اولسه و هکله ارض بولسانه برده آزه و حوره
 شوره و حوره کله الیقین حالده شوتدیر نمک ننده اولور ده بزه بولکر سونه اردو سیوب جلا شیه
 بافره کی مرکز و موقوفه کشانه ده حوره زیاده ارض ساکله اولاده محدره برکونه و قووعات ظهور ایشدور

کردن آنکه معلوم و مشهور اولاد و غرضه که ساعت جریده اهلین انطولا شهادت و لایات سازه می توان
 قدر هنوز اهل دانه مدینت اوله مسه بره و عیار و نه عیاره و از آنکه که اربند کندیه نظر اها از ربه
 اقبیت ایکه بوی تجار و زان و نقیبات اربندیه قایتو بوجوار لرم وجوده کلاسه شویسه و اغتشاش بوی
 بسنده فلس مجرد بورا و نه که عیار بکند ساینه جناب خلدنجه هاز اولدنی حمیده سوار الابدی الرافق
 دفع و جیتن محفظه قیده بولندی انار نافه سنده اولدینده بوشنک بیع حکمت پروانه ناک تقدیرا صافی
 بولنده هکزه بارسه به تصویر حقیقه ایله صایده

حاصل هکیده که سورشک ایام واقعه ستمد اولسند و مدفون خنی قیامه و تقییس جمیع فایه ری پروغاید
 بور و غمندن پروغانه و ترور لرنده الهه ایدیلده بر قاج ارنی اورنارنده لهور ایدنه اورده فاعیده نه به
 واضح و به رعنا نه هر ایکنده اولدین کوره نائل اولدنی نعم و سعادت ناختا هک ناک قدری بایر
 دفع لوی عصیان ایدنه اربندک دفع و تنکیع و طیفه سناک حکومیه سینه هاندی باهر اولدین الهه اهل اسلام
 ایش مدخدس راعیه تنکیله مقوده اولدنه زیاده اربندک تراجم است کردی کردی سوره بورده
 اولدردک و عیار قز لینی قهر و عیدیه تسلط ایتد و به الا کرد زهد و تقوا سید هاز موقع احترام
 اولدنه تیغ حیدر افندی به بر مورسه غذای ده اعلام و جان و جاننده اغراض اولدنه صلوة مفروضه جمیع
 اراعه سده جماع و محله هجوم و اتمام ایدک کی انواع تجار و نه و نقیبات قایتو دفع حاصل مدینه محول
 اولدین و شوم لعدنک اصافی اسلارده حق زکوة و انات بره و نه مقول و مجروح و نوبه هیه ربه ایتد
 بولینی به فواید قیده تسلیم ایدیلده مواد و نه اولدند اربندک امر و ضایع حقیقه سینه الا که
 ایچ کمال و ۱۱ کمال و ۱۲ کمال

قوی داورانه حقیقه سینه
 و لعه

حکومت عمده عصاره

سوی احوال و شوق
 اعصابه

تیسویں درجہ ۱۸۷۱ء کے سرکاری رجسٹر میں درج ہے۔

[illegible]

۱۸۱۰ سرمدہ الحاج تاج محمد بیگس و بیگمہ دار دادیہ سیف الدین عرفانہ موریدہ

[illegible]

ایالات معلومه را خنده اغیار تحت انتمه اوله اغتاساتك اسباب راهیاتی مفعول خارج
بر طاقم ارجیف عكس ایند بر مکه ترویج مفاسد هالسانر بوجی اولسه و قولی ده اراده نه حضرت پاشای
اوریه اغتاسات واقعه بی سکه مهر اولاندر مبادله بولنیمه منی بوسلر یه شفرع و تحقیقات صحیح ایدر مساهله
مضمومه پست بدعه احوال و حقیقی عرصه و تشریح انجلی و طائفه عدایه رم.

ههاتی محله اغتاسه لیه و رتسمه ایه سبی ایشلرک تجاوزات عیدیه و منفذ اولدر.
اهالی اسلوبك الجانی بوجله تبعه فرستایه یه نعمه بملایه فصلی احوالی ویرسیده که یانت جلیله اسلوبه
بوده بر نعمتک وقوعه مانع اولور. معلومه که تعصب بر آدمک منسوب اولیغی دیر شدت ایشاطی میگرد.
ههاتی قومك اولورسه اوسون ضاعت و هدایه و اغتاسات مضمونه بی بدعه شراکله خفیفه ایدر حمایت
دیده سیده اسلامك احکام اساسیه سدن اولوب بودنده تعصب اختیار ایشلرک ایه هیچ بر قوم و مذاهبه
نعمه ایدر مملکت طبعی در. بیک بوقدر سه دیر یه حوالی شرفیه ده تحت انتمه اوله احوال و قایده
قایشی بوقدر ایدان و مداهیک نفوذیه مهور فاطمه شریعت غرای محبه نك ایشاطی اولقد به اینه
بظنکه با فیه ماز. اندوف و تحریب حقوقه ملك الی محوره قواعدنن عد اولدیغی بر زمانه ظمور ایدر
هدر لیا احکام عدل و حقانی مایس و برابر ایدر قیام ایدر حق شوالی بوز سه طرفه سیفاز ایدر مملکت
اقوامك حیات و مذهبی محافظه مضمونه نموده بولنیمه افیات علوه جناب ایدر مملکت در. تربیه مذهبی اوزیه
مؤسس اوله اوجیات کشته شد در کرمک احوالی ده بوقدر.
اغتاسات اخیریه بی تولید ایدر ایشی قیام ایدر کلجه به بوقیامك مستقی بر کون مختلف

قانون نامه اداره اوقاف می باشد دولت متوجه امری علیه قالد برانه و قالد برقصه بنموده اولاد سودای
استقلال این سکه اولاد و بنده اصوات اجرائی نزد منی مقصود اولاد و زره بر بعهاده نامیده
درج اولاد بر فقره مناسبت این هواد از انک و باغه استقلال این سکه در . فقط مقدار و توجه اهالی
اسلامی این نسبت قبول آید . می جک درجه ده ضعیف بر زبان این سکه (شرائط محیطیم نك سعیم سزگی ایجاب
این سکه اولاد می بر باغه واسطه سکه همه و کمال این سکه این سکه در که بر باغه ده (مناسبت نه استفاده)
ایجاد .

سوموں کے لئے اور دوسرے فرض اتحاد انہیں اور دوسری مسئلہ معاملات جاریہ دلائل و سببوں پر ایسا
ایسا کہ انہیں نہ مودتہ اور دوسرے اصول اہل اسلوب میں پہنچا کر انہیں دیکھ کر یہ بتا دیا کہ
ایمان و بصورتہ قلوب جاریہ الفاہید چھری جس قدر کہ استفادہ و تلمیذ مفسرین تصفیہ ایمان و اصل
بروز کر سہ چھری خدا کا لفظ کر کے قلمی جہی دینی جاریہ ایمان و در . ایسا بدیع طور لوبہ
ایم حکومت سہ تر دین بولمان اور اہد مضمر و مطبوعہ و سائرہ بوجہی ایان و توضیح اید .

اعتمادات واقعہ اور وہ مالک ہدیہ کو کورسہ اولہ سوشلک برعنی ائمہ اجنبیہ لک برط
نفاذ (فصل عام) نفاذ برہ رک اہمیتی نجسم شکل راہیتی باقیہ بولہ برسم ائمہ لری حقیقت حالہ
مصار اولہ یفدن ارباب عدل وانصاف نظر نہ مقبول اولہ ساز .

ایسی اختصائی مخلوقہ تعقیب در قیود اولدوقده مطرد بریر و غرامه در امر و نفوذ
تابع اولدومده حرکت ایتمه اولدوقدی کور و لور .

ایضا با بحث سلطنت سیه ده ایقاعه جرات ایندکری سوسه کونترنج آنا طویلک اوزاقه
یا قبه هر طرفه مناسبه اهلان ماریت و منی ایند تفصیلی ایدیدگی و جریه دیا کبرکی ایالاته بقیه ده یلم

مطابق معادله فیصلی در کمالی سید محمد محمدی ترتیب و اداره عادی عثمانیه بی علنا تنفیذ اینک کی ترهجات
فادیه و بیانه به جرات اینک فکری اینک عینی جریان را خنده بگوشه اولیانی هر درجه قضاغت خنده اولیه
صورت و جنبه کافیه .

اغتاسات انسانی که بیخبرانه از این امری او را در مفرقه ای آراسته ظهور اید به شکر و در هر
اینک اهل اهل اسلام به این سوره و بیجه اید به این و عینی اسلام را می چانه تعریف میسازد کوسره جنگ تنقبات
منوره بی محوی اولیانی شاهی اید به این حکومت طرفه به برسی میسازد به توابع و بر صحنی با اعلی جانب
سایه عرصه و تقسیم ختمند .

اینک یا که اصلاحت لایله قیام اید به اولیانی ایالات معلومه را خنده اصلاحت
اجزای تنقبات جور لایله مکرده ده ترجیح مفاسد و درام و به اصلاحت امتیاز نامی و به رک اهل
اسلام به بی توانستند به بیجه اقدام اینک معلوم اولی . تحقیقات رسیده اید به اولیانی اوزر که به نگاه
بر طاقم اینک هر کس در ضمیمه قیامه کبره رک راسته کله کله سلمان کوبلینک بر سنی " اینک اوزر
اولیانی که کله " کبی القات فادیه و بیانه اید به طراحتی ده و به احوالی اینک و بر لای . آرتور زن
عسکر و برکی انهای هفده . هر صورت را هفت اینک و کوزلی موی پندره اخذ ام اولیانی هفتکند "

کبی اغفالات خائنه اید به اصلاحت لایله کله .
هر طرف نازده اغتاسه اینک به اولیانی بریانیع به اینی ملی افراد زن مدلوله بی سیر و بی
قره بتک مدلوله بیانی مفاداندن آنچه طاع فضائی را خنده و کله قریه کله و کله قریه کله و کله قریه کله
اصلاحت اید کله و غایله مالی بر نه هفتا اختراع اینک بسید یوزی تجاوز قریه کله ای حکومت به علی به عصانه
ایند بر سه و فقط سایه سلو توایه هفتا یازده هیم سوره اولیانی مفرده عسکر به مفرقه جمعیته بر باد

و ایا بقاوت و فساد تکلیف الی غیره .

ولایات سه را خنده اجرا اولی یعنی اعمد بودید اصلیات هر صنف بنوعی بوده و صفت بارهاست
بر قات دهان تا به حقوق و فایده ن عبارت آنکه بویا امتیاز نانی بر ملک است بر ملک عصر کرده بری
خاندان خلافت جلی میده صداقت و عبودیت بر بوط بویا نه مسلمند نه از اهل سائره اصحابی بیای و همچنان در چهار آنکه
چهارم در ده استلک قریب بقاوت و فساد و حرکت ربه لرزد ز . معافیه از روایتی فساد
عمر بیک بویا القات و تحولات ابد در ظهور اربع مکتب اول یعنی کورده ایا بقاوت هر در لرزهات و فساد
اختیار و هر طریقه تعضات فعلیه به اعتبار اربع بر بعضی بر کرده جوامع تریفه به هجوم ابرام و بعضی بخلاف ده
علامه اسراف اسلوب بی قی و با تحفیه جزات ابرام که ناره فساد بقاوت اندکند و با بجزای کی و بی قیمت
استیای زانان هانز بر نه نقل انتمه اولی قری و کانی بری احرام ابد رکنده صوکره اولیه تخصصه اولیه احضار
ایمسه اولی قری و تریس و از غافلر در بخت و اهلای استیاد و زبانه قورسونه و صمبه ابرام برشکر در .
بوصفیه لرزهات حیات در اهلیم جمیع بر سر نه آنکه استیای و انتظامی اعمد در هابیشانه نازشستند
بر نه جابجا کور رسته اولی صمبه لرک یعنی در . استعمال انتمه اولی قری استیای به هر نوع آلات
چاره در نه تفه غیر نفه ، ماریخی ، و بختی ، قیاطی و سائر نوع تفه در .

استلک هر طریقه قیام و حرکتی تدبیر اولیه ایا بقاوت تعضه بویا نه استیاد و رسته
رسته مکتبه قوای حسیه بقاوت ایدر اینتر هاک تدافعی اخذ انتمه تمام استیای اولیه و زره قری بقاوت
ایستجیه قری و بجای و رانده صوکره مدافعه هاک کور و لر .
راره اغشاشک بر نه توسع امتیادک بویا نه شکل هسه اخذ اربع مکتب تحمیه ایدر .

اولاً قری و خادک بود و در زمان شور اوله جتی اولده نه قهر برابر ایاب سرد مفسد فی حکومت سیه نك و لاله
 عومله در مری بود و لک ایجابا بدسه اولدینی اری معبر اند در هر وقتك لسانه نه سفاکانه ایستیم .
 بخارزان مقدمه نك اری طرفه نه وقوعه کبر لیکه مار دینه آرخی معنی توخاد و حضره و قهر لری
 مثال مقام عیده ایدرم . بوندر مکره اختلاطه داخله و اقله برابر اعتقاد نه صون قائلدر .
 چونکه مار دینه قهر سیمکه اریلر عجمه ابر مشطلم اولوب باشق لسانه واقف اولما لری نه لولای اری قهر سیه
 القاءات و ترجیحانی تلقی ایدرم نك رابطه لسانه ایدرم لولای قهری اهلای اسلامیه در امانا عبادت
 کونتر سکر مسکندره اری رکنه اسیری غلبه کلمه اولر بدعه بره چای بالفعل مدافعه بشتاب ایدرم لک
 برارینک بوری قاناماسه اولدینی عالم بدمی بی تباروز اهل اسلام بولولم فدای جان ایستدر .
 آرخی معنی کی اریلر مقداره قیل و حال و معکرت حقیقه سالک اوللر زن لولای بوندر لک تعریفه
 معونه اسلام طرفه نه حول درجده بزل معنی ایدلیدی و حضره و قهر سیه ایدرمی مجاوره سیه کی
 اهلای غریبه نه دخی ایجابا طرفدن عصیان و دعوت اولدینی صوره ده عاقبت هالی درک و قهر سیه
 خاندان محلیه نه سیف الدیه بکر مراجهت و خالفق بولما با جهری تا نیمه سارعت ایدلر نکه لک
 جان و مال و عرضی محافظه و برای دغه امانا هجا نه کونتر سیه اولر عسایر مجاوره قهر سیه اسلام طرفدن
 فعل مدافعه اولدینی مؤربده و هیاله اجنبه نك بالذات صحیح افسه اولد قهری حقایق در .
 توخاد قهر سیه اری خادک بر قیاح سیه در بری هولانکاهی کسمه اولقله برابر بوی برقه و لک
 معوریت محلی ایما و قهریت عمومی اخفاء سبب اوله جتی در رایشانه مطالبه ایدرم بدعه اری غفری
 حکومت محلی نك دعوت و جتی اوزرینه ایدلر نك کی خنده دله ای خد بری حکومت سیه تسلیم اولد لک

ششده و در اینده بصورتی بوجود میاید پس در که در اهل اسلام يك هوشی کار ده ایا فایده
قاری مدافعی بر سلك اختیار اید رك تعرضه موك در جریه قدر اختیاب ایتسه اولیة بر در سلك
عند اولیة سلب .

طریقه مقولی آرا سنده کی سست لک کلمه :

مغلوبیت نه استفادہ مقصد حرکت ایتکه اولیة ایتکه انظار در وقت غموبی جلیب ایتکه غیب
مقدار و ضیاتی اعظام ایدہ ان علم وجود لری کجی نفوسه قبل لری و طایفه با اولوب ده بر آتی آی
اول قول را ده و با سقم بر سید نه ترك هیات ایتسه اولیة ایتھی بیو میانج ذکر ایدر تأیید رعایه جاسلری
و فتنی ایضا ایدر بخت بر قدر های تعرضه بولنه رفته کند بر نه یاده هکذا و استعمال سده مقصد
اولیة اسلحه آمیخته به ایتهم هجوم ایتسه اولیة مقوللر يك مقدار بی حد و حقیقت نه یاده اعظام
ایتسه اولیة بی کجی بولولر دسائی ایتکه مجبوریت کورم سله نلر يك مقوللری میدانج و یا فایده ایتسه
بر اقمه ایتسه بر يك برابر کونولری دخی و ضیات سله نلر يك عددی وقوع نه دونه کور و لک سبب
اولیة .

معدضیات راقعه کنزانی نایب و توبه چون هدف اغتاسه اولیة سله اولیة سله ده شویك

صورت ظهور بی ده بر وجه زیر و علیده رم :

بیا بر وقوعی - کیمیه سله اولیة واضرین آسیده تمام موجود و جزئی کلی بر سبب و نایب
مفقود اولیة سله ملل فرشتا نه نلر انیت راسترا حق مفقود ایدر دکی بر نه سله ایتکه سله و کاندلی

سرایه کلیسا در ده اجتماع و بعد از رسیدن ابراهیم ملل سائر خدمتیارانی ده دوازده نفره از اهل ابراهیم
ایرج کوهه ایرج کوهستان یا هاک هاکوه که بنامش را اضا عمو به بهجا بنامه ابراهیم بنامه و نسکیلی هاک هاک
در دفری ایستاده و بزرگ و دایره ای و اهل و دوازده انمو به ابراهیم بنامه و نسکیلی هاک هاک و اضا
ایرج کوهه در ده دوازده انمو به ابراهیم بنامه و نسکیلی هاک هاک و اضا

و عا کر ایله بدی چا و سه و طو لو با جیلر به بد قور سوه آت روه با نفعك انا لولوح کی معابد اسلامیه
 ال صبحی جماع کیره طوغری توسع دائره سرایت یسه جیاسی و بونورد به شقه محترمه اوللا سکر بونرسه
 سکر دکانه آتی یوز نسه بد بسک جماع و ساجدا و قانی ایلر اهالی اسلامیه به اولوسی قطعاً دلالت
 اتمکده در .

هادیه اناسنده اسلامیه یوز اولوز مقول و یوز مجروح و غریبانه ذی و یریکه
 مقول و یوز الی مجروح و قوج برلینی اولبارده کی تحقیقات اولوظا هر اتمکده . اهالی اسلامیه
 اینسیر قاری تاضی بسک اتخا ز ایلر سه اول قلینه اسلام محمذن کانه اولر سه یوز قرضیه
 خانه لر نه ایچیر نه قور سوه آتلماسی جریبل هر صورت قرضه دهون قالمی بر دلیل دیگر در .
 اینسیر اولر ده شقه طاقم کلیماری ده طام و عجره لر نه متوسلر یا باره معبدالنده اخلای ایلر
 طاقم کلیمه اخلای ایلر بر میان شمس اتمکده .

هادیه نلک مدت در ای اولر قور سوه ساعت طرخ ارنی معبرانی خانه لر نه جاجا آتیلون
 قور سوه لر خیمه لر حکومت اتخا ز ایلر سه اولر نه ایلر نلک حکم زبانی بری تبدیل ایج جک در جره
 کترنی اولقله برابر اهالی اسلامیه نلک اولر حکومت کالی الحاعت واقعا دنه نلکی نسکده قور سوه
 محل اولسه در .

عجب و قوی — عجب قضانده نلکه اینسیرلر ها جیلر کترن اخلای اولر و قصبه راخلده کی
 اهالی اسلامیه نفوس و عیال بوننه جریبله اتر نه بری خفی و جلی فکر قضانده خدمت ایلر و بونورد فضای بوی

در بطاعتی ده محکم اسلامی تریج ایچون قویه لرل جاسمی با صلیفی اعدان اید هر طرفه قورسون یا عیدیر لرل در
مع مانیه حکومتی ایا ز اولنا ده ترا بر الضابطه اوزرینه سورنک درانه ممانعت و اجنبیلرله دیکر فرستادنلر
امریا خطه لرینه هر مورنه دقت اولنمدر .

مورنه وقوعی - قسریه نایبک در دنجی جمعه ایرته کی کون آما سیه و مرز یغوده وقوعانک مورنه
سوریه قاپی سیه ایا قاری بر قات و هیا تریج ایچون ایمنی دکاندنک قیاسی و بی مسجدیکه رخ مکانه
اغیلر نده کرسی ایلم بر اراک و مرز یغولی ادهان نام کیه لرل خانه لایحه سداغ لولدر و رر ایلمه
لو تملری اهلی اسلامک زلف قی حلیب اید قلوب عیالیه القای دهکت ایتمه اخلول آسایه میدان
در یلمه ملک اوزره طرف حکومندن هراکی طرفک ایدری کلدرینه و صایای لازمه اچرا ایلمه سیه
کجه لیه ساعت لغوز زاده لایحه صکون آما سیه سوریه یی جهنمه و قارا کلدره کلدره سیه هکونی یغیه
اوله نایا ده بر جم غفول جهنمی وقوعانک ظهور بیه سببیت و بره لرل اوله نفا رینی تلف و سکر خانه
ایستای یغما ایلمه و فقط ایرته کی کون قوه امدادیه نایب سیه سورنک دهانرا ده قورسقه
میدانه و یلمه ده خصله نایب آسایه اعاده اولنمدر .

آما سیه وقوعی - مرز یغوده قهر سیه اولدنی کی قسریه نایبک اید جمعی جمعه کن جمعه نایبک
اراسی انا سده جاک صدر لرینک ظهوری وقوعانک سببیت اولنمدر . آما سیه ایستیری زانایر ضای
ایضاح ایدر خبه قورنیده جهنم جهنم اهل اهلای اسلامیهی درجه مزایا ده اعضا با ایتمه اولدر اوزره
صحف سیه براده نایبایه یغیر ایدر به حکم صورتی جهنم اچرا سیه قیام ایدر سیه جهنم کی
وقوعانده اول ده دکانلری قیام سکر دی . دکانلر ایدر طبعی جهنم لولدر طرفه نایبک
ایدری کلدرینه اچرا ایلمه و صایانک نایبری کور و لوسی و هر طرفه کی اهلانک ایستیری یغوی

اهالی اسلام بی جدا نموده و در شورشند. بر وجه ده برده برده کلیه جبهه نه آید و همه را معمره و بولیا به
 اهل اسلام گرفته اند و اولیاده مقابل دندارده ای نفر از می تلف اولسه و صده جمعه استیله کو برده کلیه اهالی
 اسلام نیکو تر و نفا رتی و محلی حکومت غیرتی پنجه سی اوله رتی و اعتناست و نوسه سیدیه و برده صه
 و فقط بعضه و کانرینما ایدیه رت بر قیام ساخت و نوسه آسیده عاده ایدیه رت .
 کوه سیده کو بیج ده ای ارباب خا دنده شهید برانک خانه سده خبه نیک و شراف و خانه ازین
 و محلی اداره خفا اعضا سندن عارض اخذ نیک دعوت ایدیه نیکه قلی و بر رده و نیکه عیال
 عقیانه کلمه اهالی اسلام نیک و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 محافظه ایدیه و با نیک ای ای خانه نیک و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 معطره و قوی - صفت تابعه منافق حاله می نوسه و ایضا و اوله ای نیک
 مدله خبه نیک و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 با نیک ایدیه و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 ایدیه و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 خدای اوله رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 ایضا خا ده مقدر اوله رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 ایدیه و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 سبب و برده رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 اهل اسلام و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت
 و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت و نوسه رت

و مرکز حکومت و سرای حدود اول بهر بر سر یک یا تیری قری محوطه مجلس ائمه طایفه
 محال سائر ده کی صادره لرت میبختی ده معروضات کتبی در اینله انکار میله بطور ۱۰ ایندیل بول
 کورچون هر درو و قوعای اعظام و مقدار و حیات و حسابانی مبالغه لی بر صورتی اعمول اتماری اسبابی ده
 سده لایحه عاقرانه مع تصفیلات در اینله عرصه و اشیان ابرسده حیض و بوزاده تکرار نه بوقدر
 سابه موضوعیه حقیقت بالی سراج آسایش وائی محافظه ای کاف اول بهر تدا بر انضباط حکمران یکله
 برقات دهاتایید و نویسنده ابرسده حیض و بوزاده بوجه یوکی مضایع عمر انشورانه ابر بوقدر بلدان
 رنوا اینک دو بار خرابی اولسه بدو اها ناک میدان و اعطای بول مایه حقیقت ابر قونی
 عهد این رم. صاحب اسرو ضمه حقیقت نه لایز کرد
 له صلوات الله علیه

ملاحظات	اسلام						ایمخ					
	مقول			مجموع			مقول			مجموع		
	تکرار	اناث	عدد	تکرار	اناث	عدد	تکرار	اناث	عدد	تکرار	اناث	عدد
در اینک ولایت علیک	۵۴۷	۵۴۷	۵۴۷	۵۴۷	۵۴۷	۵۴۷	۱۹۷۱	۱۹۷۱	۱۹۷۱	۱۹۷۱	۱۹۷۱	۱۹۷۱
محمود الفخری و دیگران	۶۷۶	۱۷۶	۶۷۶	۶۷۶	۶۷۶	۶۷۶	۶۷۶	۶۷۶	۶۷۶	۶۷۶	۶۷۶	۶۷۶
سیواس ولایت علیک	۴۴۵	۱۷	۴۴۵	۴۴۵	۴۴۵	۴۴۵	۴۴۵	۴۴۵	۴۴۵	۴۴۵	۴۴۵	۴۴۵
یکون	۱۴۴۶	۱۹۱	۱۴۴۶	۱۴۴۶	۱۴۴۶	۱۴۴۶	۱۴۴۶	۱۴۴۶	۱۴۴۶	۱۴۴۶	۱۴۴۶	۱۴۴۶

باسم کتاب حکاری مقرر شد

نقد

کجه کوزه موسسه کی اغشاشانه و انك اطراف کویله کی ارشدك کاندانه طویلده یی و بوندرک دیکلمی یی
نقوسی درجه سنده اولدیغی روایت اولمنه نظر ائوت بولرده آرزولرینه موفقه اولما اسیله برطوبه مقابلده اجمو
اورده سندی نه وانه جمع ایشکلای محققه بولدیغی نه قولای نهی انك اورده بوندرک برطوبه ارجاعی اسبابك
تحصیل و اجزاسیله اینتیزلکه نه بکله محافظه ایشکلای حالده ده ساره طابورینه بهر قییه مناسب مضار
محافظه و یلیسی ایجاب مصلحتیه کور عکله لایم کلانده اربك اعطاس معدوم (اصول کلا) ادهم

یکی خانه در دخی اردوی همپوزی سیدی دلی یاشا فولدند صفحه

وایده فریعه سعادیه و سسی یاشا فولدند انانه غلغلام ده ایکی کوندری کیم برنده حرکت
ایتمیکی و سلاویه اندیمن وانکلین قوشلوس فراتونک ایدو طندند بریس بلغا دریس
روسی لی ارمنی دریس المانجی تکلم ایدو و طندند اولر قوی مجبول اوجی شخصه کوشیویه
کند ویزه اجزا ایلمیکی و صایاره سلاویه حکومت قیام ایک و بایسه ضایندره اولر قوشلوس
قیام اولوب بردها ممالک شاهانه کیم مملکت تسلیم عساکر شاهانه محاطیسی انده
روسیه انکاسنه قدر کوشلک و باقی قالدیه ضایندره قوشلوس عالی اولر قوشلوس
ضایندره بوضو قوشلک ایتمه اولدی اوردی سفارخانه بایر دین استعار اولور دانه
ارمنییک اجزیه ضایده قیام ایتمه محمد اکند باغچر آره سده دهه غله خانه لریه
اولوب ارباب اختلاک سرقیه قدر موجود قوشلک الله ایلمیک سوریه خانه دریس
وانکلین قوشلوسک ده توشلک برعکس مقصیه مصلحت اندامه یاره مجاره ایدو قدر
کوشلوسه اولر ایما اتمکده اولر یغندنه سوریه برزبان طبع دریلوس سکونک اعاده
اسپانک استکانه کای مرتبه اعنا اولر حق قوشلوسه سا ابراهیم و صایای لازم اجزا
قلندین و عساکر مغایر رضای عالی برهکنده بولوس حق رومای شاهانه دین بلغا
شیده واکبه ایضا اولر قوشلک دانه قوشلک ارمنیه معاوضه ایچیه حاجیه طرک
اولر دین منو دوشلک خرق لازم طرکده نقاشلک عساکر شاهانه ایدو تحت رضه الن
ایچونه لازم کنده اجزای و صایا قدره ایلم سواسه واصل اولر اوردی سرق
یکی خانه حرکت اولر قوشلک مبارک خاکبای علیای و نعمت اعظمیه بوزم دوزم
سوره ک عطفه جائه ایلم اجزای (اصول کمال)

دلی

روزِ دُنيا کی شمعِ سبیل

۲۱۲

وایده باورده چند شده باریک سعد الدین بیست هفت روز
کند و در این پنج روز که در این روزها

[illegible]

وادی وادی بنده وارد اولده شیشه تلفه اقامه علیه

مکتوبه و قشایی
عزیز

قصبه در و نده کی شویسه ایلیک کوخی با صد یسه و الیوم قصبه ده سکونت دوام اعمده بولنده فقط عیالده دوام ایله
ارمیلر قصبه نیک بر ساعت خار جده و ایلی ساعت دور و نده با غایه و بیایله با غایه نده منظم خان لری شامل حلاله نده
خان لره تحفه ایله ارمیلر یا بد قلمی مازعاً لدرده قوشوده اند قلمی جرنیم بولنده عاکر شاهان نیکه شویسه
کرد بر لسی هر حالده مخاطره دده و ایلی ببولنده علولده بر مکنده حالی اولدیفنده اطرافده منع اشتراک و نیکه شویسه
با فایده در دوه کیجه و قریعات اطرافده و بولکونه یا لکتر عاکر شاهان حسته خان سی جوارنده کی قره غرقان
قسط ایله ارمیلر اولنا ده مدافع اوزرینه ایلی تلفات و بره رک رجعتا بتمشدر ایوم ارمیلر مدکور با غایله
خان لرنه تحفه حالده اولوبه اوجیه کیده عاکر و اهلای یا فلاش بر میوب قوشوده اتخفه دربر و میانه
نقصه عریده و ملاجهم کی حالدر بر قدر ارجیه و عاد لجواز قضا لرنه بولکونه النافه نفعه اقامه لره بولکونه قصبه در دهی
بولکونه ارمنی خادی اولدره حادثه و شویسه طریقه کلیدی و نفوس بر قایو تلفات و بیجا و خسار و قریه و لری
یا بلیو منع و کیجه ضحده و صابای لرنه و قوی اجماع قلمی ارجیه قصبه نیکه ایلی بلوک عاکر شاهان
واریسه در عاد لجواز عاکر اولدیفنده خار جده جلب و سوقی حاره لری و شنبه بولنده حاره اوغرایا ده
وادی ارمیلر نده نده کور و انان ایلی بیکه قریب اهلای خان لرنه افکاره و روسیه قوشوسلر بله امضا میبوری
خان لرنه نده بجا اجماع اید کلرنده بولکونه اعلایه لرنه با فایده در و بولکونه اسلام خان لرنه در
التماس اجماعی دهکا بر طاقم ایزن عاکر لری اولفله بولکونه اعلایه لرنه حکومیه با فایده لازم ایسه ناعان و نده
اموالده موجود یاره و نده حیدر بولکونه اجماعی اقتضا سی عریه انور فرمانه ولی ناظم

و الله ولي تبليغ ذوقه سعد الدين با شافعه تليزده واردا اولاده شيفه قضاة حميد

بوصها و انظره قوسوسى نزد جا كزنده كدر ك با علم در خصه ابد نه فد ايلرك و ذوق اولاده دعوت اوزر نه
 باندر نه كدوب بولرك ايجده رغبى و سوز اكلا باندر نه بر لغار و بر رسيه بى بر ارمى و الما حى نكلم ايد -
 و قنق ملت نه اولد بغير معلوم اوليانه ديك بري ك اودى شخص اجنى ايلك كور يوب حكمت محله قارنو
 بو حط نه دعيا ندر نه نتيجه سى كرك كند لرى و كرك بيكيا ه بر حه قم ايلك حقه يك و ضمى و نكلم لى
 اولد بغير اكلا توب بولر ده بر چوه قصه ه بولس اوزر نه بواو شخص طرف نه الهلا نه امله قوسوسى
 موسى الهك اى و صه لغرى سوال الميكلا نه بوضارك اصل زسا و بر تليزده خصه ايد ه حك
 اوده شخصك بر بلوك عا كرشاهان محاطه سى التند و بولس اوزر نه قوسوسخا نه تسليم اولدر نه
 و يالز فدايلرك خصه ايد كلرى ايكى خانه م موجود اولده اسلحه و صحنه نك ده حكيه نسبه مؤلفه
 ايد كلرى حاله سار كرك ده مظهر عفر على اولده اوزر نه قصه و اشعار بولنه جفى اى و صه لغرى
 سولميه اندر دى رضى اولد كلرى جوا نه بولر قلرى خطا ايلسه و بولس كند دى كيقين و سعادته سازه
 نفر اخلا يار جفته نه بر بولر قائم و نكلم نه ايب بولر بر تليزده ايلك غا نك اوزر نه قالد بولس اسايه
 اعتماد سى مناسب و مزاج وقت و حكمت نه مواضع اولد بولس نه طرف ها كرا نه مدبر و حى عرصه كيقين
 استيصال ساعده و ماز و ماز و انما سى بولس نه قوسوسخا نه تسليم اولر جوه مذكور اوده قد -
 ر ساي ضار نه بر لوا قوما سايه بر طا بور عا كرشاهان نك ختد محاطه سى اولر رصه كند كرك
 بالذات نبيلات ايفا ايد بر دهها كلام ملك ايجوده محال ك عثمان نه ميه جيقار و نه رسيه حدود و نه كور و نه
 طرد ايد هكلى و حى علاقه و صا نه ايلس - مثله نك بر واسطه سيا سيه اجزى افشا
 ده حاله اى عالبدنه مترفف مراد نه بولس نه عرصه اوزر نه فعاله ايراه سايه و نيه و الى
 ناطم سعد الدين

وایسته بادامه صند شده باریک و نه سه دانه پیر طهانه نورد

نمودند ۶ مردانه ۱۰ تا بیکه شعله غلظه نده

نمودند

بولک صا صده افته نه هیچ بر تقص انکله و کیه بر نه و کته ایتله انچه کردی عیسته
 دره بیز کته قد با غلفه داخل اولنده ایتم خایو واید و نه هیچ بکنا خالف سیدله ویرلکینه
 کیریه جورلنده انکیز قوندوی بولک فایده ایدو کلندره بر سیدلغی طر بر سه رویت
 ایتم او بریسی المانجی تکلم اندیرم ۸ ملنه اولدنی صعلی اولیانه اوچ شولده کورته بوکته
 بویو وونه ارینه صقدنه نه اولدنیسه بویسته فارغ اولدنی تکلیف ایتمه ایتم فایده
 دخی قوندوسک معلانی صورتد اوم قحطگاه اولده خایو نه ای غویسه درای سدی
 و حیاتیه خانا کلونه نیم ایتمه ویکه فایده ده ادکتی بردها محال غنایه داخل اولدنی
 روسیه الکانه کوندلک اوزره قوندو خایو نیم ایتمه عکسها اوزله محاط ایتمه صو
 برلوا قونداسی ایتله بر سه بیریال اید و سیم الکانه قد کوندولغی باغ خالده فایده نلایوه
 عت المانی معلوم شایم و سیم فایده دخی راضی اولتمه کنسیریه عمارت خایو باز سه اولدنی
 سولکته کیهلته باری معلله معلله

4

368

طاهر بن عبد الله

وامه ولایقند و اراد او به شیعه نظر تمامه جلبید

[illegible]

دزد بخشی شیعیان
و نه

۴۸
شده گرمی فقط کرد و دفی دانه کی در سه افزانه شکر قند سلاصی بود که از منیده قند بریزد از منیده

371

دردی که در سینه است
و این باد را که در سینه است
و این باد را که در سینه است

[illegible]

[illegible]

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَرَبِّكَ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ
أَلَمْ يَجْعَلْ لَكُمْ سُبُلًا
وَلَمْ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرُجًا
وَلَمْ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرُجًا
وَلَمْ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرُجًا

۴

وانده باورده خفته نرا بر به زنده سادو بر هفتار نه مود

هه ابر کلا تا بخت شفا توفه نفعی مود

بفهمه سعت از بهر صفت انتخاب آن که بر او با توفع به توفی حازه اطلاع بر با غفلت او در توفع
و غیر مضمون از توفع و اینه بر سبکی در با غفلت اطاعتی عا و جوبه اکره امله به انی
و کینه بر در عا از عا نه حقیقت کتب به توفع مضمون بوند به رسته به عا انی
طایفه بقیه اصنافه ساد کجی در به انی اظه اقبل مضمون

[illegible]

دزدی بخشی شیعیان

تا بحین صفی غدا افتاد و صورتی محو و سیه

مروحة -

وہی ہے جس نے

مجلس مؤرخان افغانستان

卷

9

برخی از روش های تدریس در کلاس درس

ریح بیا خفته و فانی شدیکه و سایه اعاده هلالی و قاف دم سلوتی بردم ایودا دوا له عرب یسی و قیده
 ایودا ایسدر لطف اهل اسدیه ده برتیک نف ایوب التیک اغرض و ادیه سنک صلیح کرم و ح هلالی و اسیده
 ریحانی با لطف اسفا. افلیحی موفقیه-

 وزارت معارف و اوقاف و صنایع مستظرفه
 تهرانی

سپاسی و تشکر دارد اوست سید محمد تقی افشار

ج. ۱۰۰ هزاره کلا ۱۰۰ روزه و فقهانه ظهور به یکبار صادر شده باعث اولیایی و مجاور
 ایام و صورت در دفع و تبیینی و عرصه اولیای اینجا به اولیای اولیای و
 ایام سوار و عرصه کونیه و تبیینی بی آنای و فقهانه و درستی در دست و توفیق
 ایام سوار و عرصه کونیه و تبیینی بی آنای و فقهانه و درستی در دست و توفیق
 ایام سوار و عرصه کونیه و تبیینی بی آنای و فقهانه و درستی در دست و توفیق

بدرز و لایحه

باسن کتابت دارسی

و انه ولاديه فربيه سعد الدين ياسين اكسيد ايد يت سيفه تلفاضا له حوت

فقد موافق بعضه وتوافق فيه وولم يكد له اولي فقهه تفصيلا في عهد واسطه بل برابر محافظه راسيه صوك درجه ده اعنا اوصى برنظيره ام
وزياده هي برونه ملكه تبين اوله اوبه اهل هرايه

وانه وليتدونه و نه سزا به ما نايه كند ه ايد بگو تفه افانده حورق

سیفہ کی تعداد ۱۰۰ جواب : واسیکے کا یہ دوا نہ کوئی حاصل اولیٰ بنیہ جدیدہ مقرر فرمادہ استظارا یہ مکہ دریا میں جاری ہے

ولایت مذکورہ پر کسیہ ایدہ پتہ دیگر تفصیلاً ذیل صورتی

[illegible]

عبد الله ديار بكر يونس طبرند ارفوم تبليس معصرة الغنم انقه ولويديه
دردين اردو بهابو حيريه وسواسه بونيه شاكياتيه ضايريه بونيه
قوتقاند الله قوتقاند الله وعبد الله ونينو عجم قوتقاند الله شيره قوتقاند

[illegible]

مقابلہ ایڈیٹر
قوی
قوی
معوہ صواب
حصہ
محمد علی احمدی

و انه ولا یتجسبه اولیانه شرفه و تقاضایه ملک مورثه

مستعجله

وانه از منبر طریقه ایقاع ایدیه سور شده بر هیئت اهل اسلامک اندون ایدیه ای عهد واقعیه
 مع انکشاف معلوم عالی اولدیفندیه بوی عطف اسلام رفته دار ایدیه جک اعتسایک طوری
 و سلف دمانک وقوعی مانع و قانونه موافقه تدبیر لازم ملک و قید اتحاد واجب ایدیه سبی
 نه اولدیفند و سوریه حاله دوم ایدیه انجمنیک و نفقات واقع نه عبارت اولیه نه قدری
 مسلم نه قدری غیر مسلم ایدیه دینک سعادتیه یا شاهرزیه مستحقاً و شرفه و تقاضایه سوری عهد
 و انبا و همه ازاده سوریه دفع نکرد و قوتخانه اداره ایست فواید العاده دفعه و اعتسای اولی
 لازم طریقی و عکسهای مسئولیه سبیه به مستخدم اولدیفند بر مکتوبه امرویه و ایدیه هجاب
 خدمتقش بایه و اسفار اولو ادبایه (ده حدیث)

اصلی مع بقده

عبد المکرم

مکرم

ه
ولاد ولایتیه صف
بدرز لاجوردی
باش کاتب لاری

نویسه صاصه آقه قد سیج رطوفه تفقد آتیه کیرینه طیت آتیه
یاد کردی عیشنه دینو کتی قد باغفده راض اولده لیر قایر
باله طلاله یات طفره کیرن هیچ برکنه فنانه میله دینینه
اعاده ایدلیک وقایع قضایه اقمده لیر ایدر خیلونلف
وقوم کلیدی قضا مذکور قلمقلمنه سکر و ورییه تلفافله اقم
اولدین واداره عکر اولدینیه تلمیه بورا کدص عکرده رینو
اولدین قلم قزمانقده اسرورلیک وایصیه و عا طرا قضا لیر
اولدین قلم اولدین معوضه وایصیه
اولدین قلم اولدین معوضه وایصیه
اولدین قلم اولدین معوضه وایصیه

ایک صنف اہا بیک روتا
 و متحرز از موقیہ افراد اہا
 ایضاً رضایک دفع سورا
 اعتنا اٹھنی حصہ وادہ الیہ
 تعارف باز دی
 اہو رائج صنف
 صنف

اولی که به فله ده که تقاضا بقصد نه تحت محرمه ده قالدی عرصه اوله فرود فرسفی صبا فانی
 فراتیمه به کرد و رفتند به پیشه رن قصی انوار ایله یکی وایکی صد و هجده نری ده آلدینی
 و تقاضا نک رفعت و برادره و ماری تقاضی و چون رد و لور لر ابد مجر اولوب سیاه و بیله
 سزی و یا نطو لور و واده مولانده عیسا لور ایسی و تقاضی و قالدی ای و لد فدی قومانده
 آلتا به فله خانه مالک نه کلا تقاضه در به فله نک و بر موقع مرخصه بولنا عاکر تالهاه فرود
 و واده که موزی عیسی رخصه نه بوکو نه لانه نه فله ابراهیم جفته نه کلای ارمی قدایه نک کلانکه
 اولدینی جفته و بر لکه در ویه اوقضا و خله در محمی موقوفه بولنا عاکر تالهاه مفرزه سکه
 بوغان کوبه به صد و دی بخا و زاید عاکر ابراهیم جفته نه کوار و ده کی لاور سی به فله و نه شمس
 وانه قوت تقاضی و فزان و ایسی مکه اولدیم جفته نه کوار و ده کی لاور سی به فله و نه شمس
 و... فله و ده کی لاور سی و فزان و ایسی مکه اولدیم جفته نه کوار و ده کی لاور سی به فله و نه شمس
 و بر لکی و اوسه عیسی نک دخی و بره سکاس با لکه در ارن طانغه تقاضا نه باله وایک اولدیم
 برر یکسیر بجو کیه وانه کلانکه ابراهیم جفته نه کوار و ده کی لاور سی به فله و نه شمس
 بو کجه ایای قدری در دستایندر سلاهدی .. صافلا قدری خبر و بر مکه برر بار به عاکر
 تالهاه ابره معاک و ب کوشه جفته نه کوار و ده کی لاور سی به فله و نه شمس
 تقاضا قالدینی وانی بوز قدری ... کینه بکن بیله مد بکن افاده بید بوز سمد بک بر سر رسته
 اده و ایدیه مدی فربه سنی یانا بو کجه علی السکر ایکی طو ر یاده وایکی قطعه طاع طو ر
 ارن طانغه حرکت ایملک اوزره در اید واره مکه ... ایچ سلاج و صجانه اده و ایدیه مکه
 قالدیه ایدیه برادره یا ایسی ایدیه بقدر نه بر ... سی کونه ریدرن تقاضا نه ترن سلاج ایدیه
 تکلیف اچر سمدی موصفه به خبر کونه رسته بر فتم تقاضا و بوردی ماهی و دونه به بالور
 ابراهیم جفته نه کوار و ده کی لاور سی به فله و نه شمس و یا غلطاده سکنه و ادم مکه در
 ابراهیم جفته نه کوار و ده کی لاور سی به فله و نه شمس و یا غلطاده سکنه و ادم مکه در
 خبر و بر مکه در لر مع بخا و زو می بزم عیسی و قومانده ابراهیم جفته نه کوار و ده کی لاور سی به فله و نه شمس
 ابراهیم قومانده و لهرانه کی سفارت سینه به یا غلطاده بو کونه و ایدیه بکنی قدری عیسی

بر قطره عرضی 'عقاب' به 'محل' در 'بند' 'فما بعد' و 'کج' 'فما' آمده 'مقد' و 'میس' 'محر' 'هک' 'محر' 'نکلف'
 اولی 'رایه' 'قبول' 'ایده' 'هک' 'محر' 'باید' 'باید' 'در' 'کن' 'رایه' 'مواقع' 'تعدد' 'و' 'فره' 'محر' 'و' 'با' 'محل'
 'محر' 'نور' 'و' 'و' 'محر' 'رایه' 'نکلف' 'ایده' 'هک' 'فاده' 'ایده' 'محر' 'محر'
 با و رایه 'محر' 'سهر' 'یاد' 'به'
 وایه 'و' 'کب' 'فر' 'به'
 سهر 'کب' 'به'

بلد و سرکار
باش کتاب داروی

و اندر سفره تند خانه

ساک خانه قریب از دره کی بیجه طاعنه سکی عیتر بند هر به طوئی بی و و نیکی
کوره عرصه ای بدو استغیانک نخصه اندیک حد مراد کی عا کرنا لکان و ده کلاه
بسته آلفاده وخی سرعده .. اولی بار بدو فرکی عیتر تک و نه شسته و طوئی موله
برادر هیضه بدو بر طابو بوکوره و درایه بسته هکدر بر کونکی کوره اولانه
کار به ده اکثر بی طاعنه بوز نفی غازی او طاعنه فاحمه و از فنده بسته
طفا به نفی تلفات بدین به نفی فرار باشته و بدو زنده وخی اطراف
صافه سته بلك سیک عیتر بند به یک شهب و سکه باره دی وجهه به آکرافه
مقصود غازی و شوبه غانک باره کشته اولدی سکه سوار فاکفکی زوال افکار
بکده آلفاده غراف از ربه مدونه
باورانه هکدر به سکه باره به
و نه وال و کبی فرینه
سعدیه
۱۹

4. 1. 1944

خارجی نفع - داخلی نفع - نفع عمومی - نفع خصوصی - نفع اجتماعی - نفع فردی -

دسته اول - نفع عمومی

از این دسته نفع عمومی را می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: نفع عمومی مطلق و نفع عمومی نسبی. نفع عمومی مطلق آن نفعی است که برای تمام افراد جامعه به یکسان و بدون هیچ گونه تمایز و تبعیضی حاصل می‌گردد. مانند نفع حاصل از راه‌آهن، پل، پارک، و غیره. نفع عمومی نسبی آن نفعی است که برای تمام افراد جامعه حاصل می‌گردد، اما به گونه‌ای که ممکن است برای برخی افراد به اندازه‌ای بیشتر از دیگران باشد. مانند نفع حاصل از مدرسه، بیمارستان، و غیره.

وامه ولایته کینه ظهوره کلامه ارمی اهل دلک بر جریز تقیلا عرفه اعتبار ایدم سوبه که :

سه خلیه شهر جریزک اوداچی بازار ایشی کیسی وانه بولناک نظام یکریم قوزغی ایدک طابورنده مدوزم تافی ره یافندی
 رفاقتده اودیه نفر عکسها ابر واک اده کجه قول کز مکده لرایکه تخمیا اکیوز کیشی نور بر ارمی اشیاسته نقاد
 ایدرک اریز لایله بولناک سده لری در حال آتیه ابر موماله مدوزم ره یافندی بجایه جرح ورنفری دخی سیه ایدوب
 فرار اید کلری جانب ولایت ویرجده معلوماته اوزرینه در حال کیریه محکمتک جوارینه دهامقده قولای جیقا سیه ده اکر اولناک
 ارمی اشیایر نه هیچ برینک در دهنه موقولا ماشدر وایشی کونه صبا علیه اوی کدایو مرکز غاوری اعی در سوسر و عجز لری
 در قیام ترانه ارمی نفری برای تحقیقات عملی و فیه کیدرک اریزک قولای فردی اوزرینه لکوم شطری برلده یکر بر مقدار
 قاده ایشر نه معاد ایشی کوره سوب اشیای خود کزده اوزاده بولناک ارمی اولر نه بور عیله آهسته مانعش لیکلر نه
 اوزر فرمه وکلیب کیمکه اولده اهلای اسلامیه سده اتمقده باشلادی موماله اوی کله کیفی همام ولی یاسای اخبار
 ووالی سارای دخی تکرار کیدوب وقوعانک اوی اتمقده امر ایدی تکرار عملی کوره کیدوب اریزده بیک هیوه هجایر نه ده
 بولنیده ده اصلک اعتبار ایشوب نه سلاج اتمقده دوام ایش بر هیوه اهلای اسلامیه تفایده یار دخی موقولا کلمه اولده
 یاداره حضرت سربازیده مقسمه فریه سده لیه یاسای دخی قوشونه آیدیلر ویرم مذکورل اشیای دخی اولر دیکلر ایدوب
 جیغوب بر جمع غیر ایش نه یاسنه بولناک اود سیه کیشی موجودی بر ضلع فریونی باعدیلر وقره غولنه بر دفعه امداد بورسی
 جیغوب ایدر نه اریزک اوزر لایله کیمکه اولر سوب علی روایه مذکور اود سیه کیشی جلدی وایشی کونه بر ایدم جلدی
 باعدیه اوزاده دخی بر قادی ایشوب اکی جیغوب بروه و قولای قدری کسندر ووزلری ایدیلر در هیوه اهلای اسلامیه سیه ایدیلر
 ووزلرک اوی الهی هیوه کونیده قوشونیه ویتا ووزلر ارمی فردی سیه وادیه کیشی جرح ایدیلر ویتا سیه ایدیلر
 یکریم بیک کیشی راده سده تجمع ایدیلر بی بالمجوریه وقوعانک اوی کونی علای صبا ساعته کز نیمه راده لایله اکی لایر نظام
 عکسها سله اولر نه اویج عدد اوقافه الیولدی ابر ادهک خارج بوغان ویه بکی و سار لازم کلامه محله سوده ایدوب
 اوانساده نه طرفه کله کیشی نه کز جمیع اولده اکی الای حمیده سوا یسای بر بار مقام باطله باشلادی اریزده صورت
 کور وکلری تفصیله لای بولن قدری خان وکلری غار دکرلرک وکیشی ایشوب بره رده عکسک ایدر وکلری سیه ایش
 دیول ویر مانک ایشوب احراقه وقریب ایشوب دیکر ایشوب و محله کله لایرک نه عکس قوشونه آیدیلر واریزک ویرجده
 لقیامه وعلیه ایشوب عکسها واهلای اسلامیه اوزرینه آتیه ایدی کونور ساعته اویجیه قدر دوام ایدوب عاکر
 ساهانه ده تخمیا اویج یوز نفر سیه واکه یوز الله نفر قدرده مجروح واهلای اسلامیه دخی سیه یوزی ویتا و سیه
 ویک هیوه مجروح اولدر واریزده بر مقدار تلفات وقوعیه ویرا تمیه فرار ایدیلر بولنک تلفات قدری

تعییه اید مزایه مدیه جزی اولیغ اهنالده بعد دکلدر وقهور قالدله ارنیدر ترک سلج ایقلرین منی خانلرین
 کوندر باووب اهنالریج ویرلدر ویه واده ولایت قلمقه واوندرت ساعته بعد ماضیه بوللده شاقه قلمقه دهی
 قلمقه ایکن بوز قدر ارمی اشقاسی هجوم ایلده ایکنه کرد سوار بیری طرفده محاصره به الزره اشقاسی مرقوم ده الشبه کیشی
 خلف اولیغی حالده بعضی دردت اولشمه وبعقدیه فرایتمه وکردلده اوند بیکیشی شریه دیکر بیکیشی قدرده
 مجموع اولشمه ایدوکی استخبارات واقعه عجزانه مددر

براریدر تفاوت باسلد قلدی کوندر عتبارا باشلرین قالیبا دکلدر وحنی ایقلرین معلوم بوریز لاری بولوب بوری دهی حالده
 ایدیه فقط حالله بوری زاتاری اولیغی اکلایمیدی وبوللر قوللده قلدی سلحله برلقی نوایجاد نوموس
 ماوزر درلقی سورمکی روسی تفکلی اولوب بعضیه رودلور بوللرینکی عومده دهی قما وقلج واریدی وشیو الخوده
 الکلرک جلدی کلوه تسلیم اولدی در ماوزر وبر روس سورمکی تفکلی وقلج در قما ایم بهدر لولی دمه عددده
 تری ماوزر قشقدی ویده قایولای قشک ایم الیه ایدیلده برمرر و دولت غولک کوسه غولقه دایکلیک افجی دهی
 دولک اوزره برقلب سولاقی دیکر قالیماه ویکسناه جانلای برابرم کوردم وقلو عالی بولم اوزره علیا عومه وقلریم

مک

کذلریک مشهورات و معلوماتی بونده عبارتدر اوللایده امر و فرمانده حضرت مکره لومکر

واده زاندارم اولیگ برنجی مرکز لاری

سوار ایچچین بولک ملای

قره سیلی

اخذ و تفسیر ایلدیکیم امد و فغانه کما بود حضرت خدایتعالیه افاضات و امر حقیه
 عاقله اولاد بر قطعه رسم فرمود عارفان اسم و اسباب دول معظم سفارتند بر
 بر ائمه ایلدیم اوست با سفی و قلم کور ربکی امانت سفی عرصه تشکر و تهنیت
 افاده ایلدیم و کلری کبی اسبابا سفید بر سبزی و دید بکشی و روسیه با شکافی استخفاف ایلد
 ماورر سفید کی تفصیل مدد ایلد فایده بی اله و نه اسبابا نوع و عدد بی
 قید ایلد بکشی عرصه ایلدیم انکله با سه نه جهانی و اندکی قدر و کسرت
 اشعاری اصدای بره زاننا نصیب ایلدیم و بر و اسبابا سفید بر سبزی
 سفارتخانه هم صکر و نه کلاه با سه کانی ده ائمه ایلدی و زان سفارتخانه
 ابکشی کانی نه جهاندره بر ایلد اسم و اسباب کوره در سفیر بر یکده اولاد
 ایچده نه کند یلینه سولیدر دید بکلری مدد و فغانه
 سید یار ایلد
 باور حیرت و حیرت
 عجب مملوکات
 نیکبختی

397

نئی دہلی میں شائع ہوا ہے

2

ایسے مومر سے کہوں قبول نہ کیے ہواں باقی نہ فالہ صبر

رئيسي بالقہ: نعوضہ الہمی

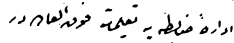
5

۱۵۴

15

17

31

Y. A. RES, 81/30

فنا مییافتند نه ۷۷۸ عیسای مسیح تا پیچیده سخنانی را اسلام فرجه خدایا در عریضای زبانه

ایستاده اند و میبینند طغیان یا بنفشه سلطنتی در ارتفاع ازلانه فارسی غنچه در آن درخت نارنجی و عمو میفرماید
 زین اولیادند و سراسر اسرار ایدم که در سخنان این مرکز فارسی " بر سر خطی این است که
 همین نقد ایستادگی برده هم افشاست و در طایفه جنایت بر دشمنی عیان و واضح بصورت و جنبه ایست
 بر مقصد و به پیوسته در بابش در هم می افتد و آید در له ری عار که نقاط مختلفند و عین زمانه و ایضا و نفع
 و مفاسد و میبندد محال اولیاد و در در و فساد و به عداوت دنیا منتهی شود و در در معمول و پیوسته
 اسفالا میگذرد و به وقت قیام و اجیلان ایستاده فاسد اولیاد و به او میبندد بانو میبندد و در آن او را و بر لانه
 ضابطه او را و نه باید قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 زمانه در آن متفاوت است و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 و تلاش و بالاسفاده بانو که فیر لایه سید لایه سید سرفرا و مداریه و عاریه و زنجیره آتش ایست
 با سید و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 استای و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 موسی و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 است و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 مرنه و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 غلط و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 فاسد و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 حاضر و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 در رسته و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 قیام و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای
 و به قیام و زنجیره کله کلین و به قیام و زنجیره کله کلین سوال ایستادگی در آن است و در به جنبه و به مقتضای

مناسبت و سنجیده مقدار کمالی خبره را بر لایقین کجی بلکه در غلغله واقع باشد یا زار این کلباس بر صباغ شوی
 اید که در وقت روزنه دنیا مندرج به خبره را بر لایقین کجی -
 احوال و مشوره سببه اولی و دومه این فایزیه سه از هاهای تخریه و مسکنه هفت دهه اسف
 اجمیه الهی کلاسه یا بیشتر سایه قدر نژاد هفت یار شهید راهی ناظری و در لایقین هفت دهه بالان
 سرف قدر و تلاش نه اهل لایق حال سکون و مشوره دعوت اینک و اولی و دومه سرف قدر و رض
 قدر کز ریلک و دله تقدیر به جنبی و مذهب هکس و سلفا فتاویه اید و تحلیفه در باغی و
 بر کجی اشاره خلیه ایلست - اینه اربابش ریلک هدف تقوه اوله اوله اهل اسلامه مذکور
 ایزه مفرقه به بعضی بنی جده و تقه ایلدر
 اسیدک ضعیف اعظم حکمت سینه به صوره اولدوس جریه و طناستونیک عیانه بود و دستا عطا را لایق
 اولدوس متان و متاغه ایلدر که این ریطیه قانعیه و دخی اغتسانک فاعل و مکرر بنی مفرقه
 نامه آذر و زایلدر قانعیت تالیه کلیه اخلاذ اوله نه استند بیس حکمت سینه به تبلیغ ایلدی
 صوره کیفیک غنای واسطه سبب اعلامه ایلنه رهنه به ایلست - اینه جماعتی به رهنه
 بر نامه متا ایلک استر مود و هکس او و یا مدنیله نفی ایلدی و "آنا سبب" و "نیلیم"
 تاسید یار ایلدی به مفسد جنا سببانه - آن اوله موبه مود و لایق ایلد و شنیطه طایفه
 و قناعت و مدیه غنای اعلامه و کور رهنه جیکز روانه رهنه بریر ایلد و ایلد متا

وظیفہ اقامت حضرت

403

براهمه اطلاع اوزره میده محارب کرده الله ایستاد او تو مله و قلعہ بر قطعتی فی (مم) حرفی طرف در فیه قطع
نقصیم ایدم . اجدی شواہتہ نیک بر عجاہ و اضلال اولدی قطعی ثابت اولدر و کب نیک بر بقع ضعیف
نادره محال و قدرتی فایده صغیر بر حیات و اضحایه ندر .

نہایت

[illegible]

همه اولیغی تعالیات حکم بنیاده علم ایسی اور سیه مقام سر حد خطاره ۱۹۹۹ کالیم ^{۱۹۹۹} تاریخ بنی تعالیات
 حکم بنیاد ^{۱۹۹۹} تاریخ بنی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات
 و چون معارفی را در حکومت جلب اید بر بخت سر در بر جاع سلطنت سیه دره سانی در جهری مبعوثی قطعاً
 ضایع انجیرن سبابه ایلوح و رب ملک و عکبر دره بولک بولک سانی و طرف دوله که کس بدیه
 سولت دلائل معارف و بخار بخت دره و زخمی مظهر اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات
 مظهر ایلوح ایله بود و نعلت قری نقد بر ایلوح ماملت فدنا سلسله اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات
 سیه دره و تعقیب ایلوح کله کله سلسله ماملت اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات
 افاده اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات
 فدنا ماملت سیه دره ماملت سیه دره ماملت سیه دره ماملت سیه دره ماملت سیه دره
 سابعاً دره ۱۱۰ بود و نعلت اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات اولیغی تعالیات
 سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره
 اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات
 قطعاً در مملت سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات
 هر بر بنیاتی بایر دره بر سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره
 کون مقام سر اصفهان در مملت سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره
 میده و امکا به با خیمه اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات
 و نعلت در مملت سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات
 سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره
 کون مقام سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات
 بود و نعلت سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات
 اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات سیه دره اولیغی تعالیات

[illegible]

باری قضائے بیکہ کو روز و انکوزن قہری اہندی و دروغ ابکی بدون عکس قط نہفتہ
اور لیش حالہ غلو اقتدار بر حجابہ با صبر بر سر و برین رخ و انوز زلف خف اٹسہ . چون و امکہ
یا خامسہ .

مقدّمه - نغافه نه بر بنك يلك بالذلي در بر بنك انا نفا انكساره سهه ائس ده بر با به كي با نفا نك در بر بنك
اين نه اوله يلو . وسوا الله قولي جئت اجماع ابد نه وانه كلكل غنه ده بر نفا بفي جرائنه در و به وسوا
جفت كي اين نه برن برن بجماعه له معاذنه زكاه اوله قري ابا نه ده با نغاف اجماع ايه بوا اين جفت
ابنه نه كيه بولي اوله جف به برسي و چونكه وساي مكروره ده وارن نه ابر بنك اسحال سكم معطرح فاكه
يقول نه اينه اخذ لك بلام و فغنه نه براز مقدم وانه فدائي كرمك و سكم و بجماعه نه ارك ايلك اوزره
ابرا كسح اوله قري سوتونه موع و ايلم ابرانه شو جف ايند صبح ايكده اوله قري موعنه .

[illegible][illegible]

فَقَدْ اُتِيَ بِهٖ اِسْلَامٌ اَسَدِيٌّ بِهٖ نَارُ اِيَّاكُمْ فَيَا نَفْسِي قُولِي نَفْسِي وَهٗ - فَيَقِيْمُ بَيْنَهُمَا وَنَفْسُ اَدَمَ
نَفْسُكَ وَصُوْرُهُ نَفْسُ سُلَاحٍ بِدُنْيَاكَ اَفْضَلُ لَكَ بِاَعْدَائِكَ عَكْسُ طَرَفِهِ وَفِيهِ طَرَفُهُ وَفِيهِ طَرَفُهُ

اولیہ

و انچه در بجه یاد شده است که بار بدنه سعد الدیبه است و سکنی فردی خوانده اند
مشترکاً و آنرا در اسلامه بنفردی می خوانند و آنرا در صورت بدنه

[illegible]

بزرگ و می صبا حد نه افشام فیه محاربه اولست ایمنی فیه باری کوبیده اند در دره در خاکه نه بالا استفاده و دیکر نه
 اوده به شوقه مفر دلا به خانه که بگو نه فیه البش فیک بر استیلام و لسه و هه بقیه الیم و هه اکثر بر مقدار اسلام
 نه با بکشور د ارضیه در دخی تلفات وارد عساکر هاه اهالا اسدی به هه عمو و ارضیه به صحت اتمک شغلی
 و هه فیه نه پیوند د فیه استیصال اسلام ایستادست بنا بر عده عساکر هاه نه تلفات بوقیه عساکر خلفه نه بگو نه
 و این نام تولد بر خا و شوقه ککسه ایر در عساکر هه کتی ایما ایستاد بر حال کوه لاسه به به فیه علی و اثر و فیکت
 جلسا به افران اسه تبلیغ و هه و نه به انضای و صبا ایستاده و عساکر هه تار تلفات هه و فیه بزرگ و بزرگ و نه و نه
 کلا صبری خط و کله حکای به لرا و نه نه کی کوبی با شوبه میس سرور لری ایجو نه عساکر هاه اقامه و لسه بزرگ
 عرصه و هه و نه نه عساکر هه

دانه
 علم
 و نه
 سینه
 سینه

419

تلفات و زیان‌های عظیم و محدودی فضای ریزه عاکرث هکانه ایدم محاسبه ایدم در میانم انقباض و بر ریزه
 سر در س او نه شده ظهور ایدم در اندام کثیره میانده کی کاغذ رنگ بر ریزه باز بیود و من اسامع
 قضا و سلب بر ریزه او نه شده هکانه در ریح نوای عصبانی عصبانه شدید انجمنده در ملک حامی ریزه
 نام بر تغییر و نام بیود عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم
 محله انقباض و سلب در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم
 مقام سرعته و عصبانه در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم
 نظریه عصبانه در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم
 در ریزه و انقباض و عصبانه در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم

صورت

در مرفه و در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم
 سلب و عصبانه در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم
 عصبانه در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم
 عصبانه در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم
 عصبانه در قلم قضا و سلب عصبانه انجمنده در ریزه کثیره کثیره طرفه برش یا عصبانه در من حباب موضعی اولیا ایدم

در قافله

۴

اوسیدل اقطاع ایتدکده دارد اناام خادرات در جاتی سید اقطاع سید قنات
 قنات اقطاع سید اقطاع سید اقطاع سید اقطاع سید اقطاع
 سید اقطاع سید اقطاع سید اقطاع سید اقطاع سید اقطاع
 سید اقطاع سید اقطاع سید اقطاع سید اقطاع سید اقطاع

422

423

[illegible]

[illegible]

۱. هادی نورانی کاتب و امام سرافراز علی بن محمد و ۴۸۰، نوروزی نیک به نام محمد بن

بنو نه ارشید طایفه فخریه بگو ای ستمگر! آند که بداندند افروخته و بیلند و رفتی طایفه ولای سرکریه و عده ای
 فخریه و بر سر طایفه ۱- بنده آن به فخریه در جبهه قدر از کجایه و گفت آنچه در اندیشه او در دنیا به بد و بدی
 در فساد و گمراهی با برادر همدیگر به نایب عیدیه بنای آن در آن سینه به نایب عیدیه ای که به عیدیه در آن
 به نایب عیدیه نه هفت به نایب عیدیه بنای آن در آن سینه به نایب عیدیه ای که به عیدیه در آن

تعارُف

تعارُف

بجای امارت العیون افین و لا یفوت فی ذلک هیچ بزرگ منتهی نیست بمولای سلیمان									
وَصُولِ نَوْمَرُوی	۸۶۶۰	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس	مجلس
امضال									
ماهی سبوق و کالین									
واسطه سینه	۹								
فاشور و نوبت									
کشفه و کمالیوز	ضم								
اخذ ایدن و کمالیوز	صا								

مهر و حد و بنیادی

بیتونه قندهل و والای دیتوز و قمر و بدیم سبه کوند و تخمینا او در بهر اسبقا لم فنده محمده و بنیادی
در عده ارمین و دخی خانه لوزن مسلح و تخمینا بنیادی بر اشته قتل اولدیفنده مملکت و کون و طکره ده
اولدیفندی ارمین طرف آقوب کلکده و اندبه و البستانه قری مسکون بهر بهر بیفوق در البستانه
در عده بی بیوز قمر در برف و تقسیم بیتونه قندهل و اندبه و دخی کون کوند لکله و عده لوی و آقوب
قلب اده مملکت و قندهل و لای اولدیفنده بدل جیهان و اینجه بر قندهل و قندهل و اده قندهل
مقدار کافی عسکر و اینجه بر قدر ندر بر لوزن و آقوب استقامت مجموع اده قندهل
۱۹۱۰

مهر و حد و بنیادی
عبداله

Q

2

75-1007

ه

رویه مستشرقین و اردو و لهستانی و غیره در متون فارسی

مجله علمی و ادبی

فردوسی و دیگر شاعران و نویسندگان فارسی و عربی و غیره
در متون فارسی و اردو و لهستانی و غیره

کتاب در زمینه بهمن به رسمه تاریخ مفرقانه هویت

میش نام فرس با جوی مبری کسوفین قوانه شده ایکی بوی معجود رتوبه خدی اندیم
 نامو جقد حصا فرین با صرح او نه ایکی نفی مسکرا ضد ایکی لری رخصه مقلقه سری اله
 نقوده اشفا قلعه فرید فری با ای باله لکه برنج تیر مقینه اجسیر لری قد
 عا کر شاهانه لکه اند سوچه بیدرین قاتلرک درستی اسباب استکاء و اهالین
 عولخصه قری اسودنه هر در یقصدیه ی نظرا اعتنا اولی لری قوانه نه با ای باله لکه
 مدیا تا لرینی عهد نامو نه

ریکسہ مولوی نے دھندلے زبان میں صورتوں کو

عزیز

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

وعددهم في كل سنة مائة وثمانون ألفاً وثمانمائة وثمانون

برجسته بنوعه وثمانين وثمانمائة وثمانون ألفاً وثمانمائة وثمانون
او اودو بدو طه ضابطه نورانيد مودعه زنده ابرهه بالان
عددهم
برجسته بنوعه وثمانين وثمانمائة وثمانون ألفاً وثمانمائة وثمانون

سَامِر

مَخَازِئُ الْغُرُفِ أَطْوَلُ فِي ذَوَاتِ هَيْجٍ بَرَكُونَ مَسْئُولِينَ قَبُولُ رِائِلِينَ

حضرت مولانا صاحبزادہ

الحزب الإسلامي

سُجَّاتُ اِبْرَاهِيْمَ اَفِيْدُ طَوْلًا فِي ذَوَاتِ هَيْجٍ بَرَكُو بِمَسْئُوْلِيَّتِ قَبُولِ اَيْلِيْنِ

[illegible]

مفعول من تعذيب

اولی حکومت محمد جان بود از ملک غالب از ملک عربستان که بر آن قدره معادنه عفو بفرموده
 حکم طرد بنشد پس عفو بفرموده نظر اهل بیت بفرموده ازین ملک اسلام فرار
 از زبانه هجمت ابد بر طغی تفتت طغی دفعه کند و عدلند معادنه حامل اخراج ازین
 صورت پیش قضایه ملت اسلامه نک حامل محمد از جبهه طرف ابیوز قد اسلام
 خانه عباد بر آن عز بلو فریاد می نموده بر آن پیش و دانیکی کون پیش نه
 محسوب ازین اسلامک بسنج کلاله از جبهه عفو ازین الامنه یاد در دوزخ دریا

بافتنه
هاله
ص

حلب ولایت نہ دار اولادہ سقرہ یا سقرہ نامہ مورخہ

روئی کوہ سبز بوزی مجاور بنوہ و فرس و کبانہ ارض اسیاسی اندر بہ قفاسی مرکزی اوزبیکہ ہجوم ایدرک دروندہ لا
جامع شریف ایدہ خربانہ خانہ لرنہ ماعدہ حکومت قواجلہ اسلام خانہ لرین بیغا و اہراوہ و فرارہ مقدر اولیانہ
ما موربہ و اہلال خانہ لرین اسیر ایدہ کھری دفا مقام ایدہ کھیت قضاک بر طرفہ صاوتسمہ اولد قہری اورادہ کلاہ
ایکی نفر ایدہ لرنہ افادہ لرنہ و قورہ سقرہ قویا ایدہ موردر قفاسی سقرہ ایدہ کھیت قضاک بر طرفہ صاوتسمہ اولد قہری اورادہ کلاہ
انسانہ قفاسی ایدہ اشعار قفاسی و لرنی قفاسی و قفاسی ایدہ اولی المورخہ بولادہ لرنہ و لرنی ایدہ قفاسی ایدہ اشعار
قفا لرنہ سقرہ لرین یا اشعار لرنہ بالہ لرنہ ایکی ایدہ کھیت قضاک بر طرفہ صاوتسمہ اولد قہری اورادہ کلاہ
اعادہ و قفاسی ایدہ کھیت قضاک بر طرفہ صاوتسمہ اولد قہری اورادہ کلاہ

حلب ولایت
صہ

۱۰ لرنہ لرنہ

حلب ولایت نہ دار اولادہ سقرہ یا سقرہ نامہ مورخہ

اولد کوہ سبز بوزی مجاور بنوہ و فرس و کبانہ ارض اسیاسی اندر بہ قفاسی مرکزی اوزبیکہ ہجوم ایدرک دروندہ لا
جامع شریف ایدہ خربانہ خانہ لرنہ ماعدہ حکومت قواجلہ اسلام خانہ لرین بیغا و اہراوہ و فرارہ مقدر اولیانہ
ما موربہ و اہلال خانہ لرین اسیر ایدہ کھری دفا مقام ایدہ کھیت قضاک بر طرفہ صاوتسمہ اولد قہری اورادہ کلاہ
ایکی نفر ایدہ لرنہ افادہ لرنہ و قورہ سقرہ قویا ایدہ موردر قفاسی سقرہ ایدہ کھیت قضاک بر طرفہ صاوتسمہ اولد قہری اورادہ کلاہ
انسانہ قفاسی ایدہ اشعار قفاسی و لرنی قفاسی و قفاسی ایدہ اولی المورخہ بولادہ لرنہ و لرنی ایدہ قفاسی ایدہ اشعار
قفا لرنہ سقرہ لرین یا اشعار لرنہ بالہ لرنہ ایکی ایدہ کھیت قضاک بر طرفہ صاوتسمہ اولد قہری اورادہ کلاہ
اعادہ و قفاسی ایدہ کھیت قضاک بر طرفہ صاوتسمہ اولد قہری اورادہ کلاہ

حلب ولایت
صہ

۱۰ لرنہ لرنہ

ضبط اللفظ
نونه ده ده لبع اولانه ضمايه غنة لك لا يلهج

تا بجه نخنده مترجمه

{ نخوه اختلاص معاوت }

نخوه قهر مانه بر مالهده بر و ضمايه عاصي بايرغي انه تجمع ايه - لك
نخونه كانه قله ايله موجودي التي بونه ترك عاكر نطق ميكي ضبط و سايه كيه
جوده نه بولانه اسلم قهر لرغي اسفال و مكي مطلقه عزيز دعوانك فاعلي واليربي
اعده و حكومي خوف و نداشت و دوا - و متعدد عكر لرغي مقلوبه كرفا - ايله
فونخوا - رشمه مكي و عواضي و نه مدف - حور - نجر ده بر غوب سحره كيه قرائي
بوكونه ايه ميدك بولك و طيفه لرغي ايه نخونه افجه نشيد بر مكي و غبرته نه عبايه
بنا و عليه بيايه ايه - كه نخوه فوماني بالجملة - ميدك اعانه تقديم لرغي متوقفه
نحو حاله معاوتت تقديم ايلوب ده نخوه قهر مانه مقلوبه و له صول و لو ايه
بو بابه كي سوليتا مكي جماعه اعانه قاله جقه - اوله عده اوله نيفي كمي
بوكره دغي تدا ايله جمله نزي و عوف ايه - ضمايه غنة مكي سونويه اعانه و فونخوا
دغي كاد ايله - نخونه و طلب ايله سائر جمله ده اجا اولانه اختلاص لرغي
و بر بله جك اعانه افجه لرغي ضمايه مطبعه لك او - نه كونه - ملقيه

نخوه اختلاص نامه اوله ده بوكونه قدر سكرتته و نه نه تركيانك او سهر
وقفا سنده { ٨٠ } عده و انقليد لرغي و « و » « ف » « ه » « ن » « ن » « ن »
{ ٥٠ } عده و « ن » « ن » « ن » { ١٠ } عده و انقليد لرغي و « و » « و » « و »

نخوه قهر مانه
نخوه قهر مانه

باسئ کتابت دارُہی

صوت

موقوفه -
ج ۱، ص ۵۰ بوباید مرعسه شریفیه و نسائه استغفار جواباً الشانف اقسام بالادیه نقل او کند و بسایده و سانه
ج ۱، ص ۵۰ بوباید مرعسه شریفیه و نسائه استغفار جواباً الشانف اقسام بالادیه نقل او کند و بسایده و سانه

خاصة في الدين
مكتوب في الدين
عدد

٧ كالمسلمة تأجيله حسب ولايته قد داراداره شيفه نظافا وصورته

موسسه ارمي روساي ضاير سنده باواس در غوات اورده مطهر ايله در دست ايدى يوب ارمي رتيبات ضاير سله
شيدى كى ارمي بطريق دغى مردجى اولدوينى ودر عيه قوتك ودر عيه سلك دغى ضاير سله استر اكي بولدينى وانكندنك
وعدا اينديكي مساوت عكس ده جرات الدلدينى ياد ايله كند و سلك رتيبه شين اشقا سله اجرا
الميدى خارج ودر دست ايدى يله اوراقى نصيبه واعتراف اينديكده تحقيقا دوام اولمقه اولدينى
موسسه مقيضند مه وعتبار طر تبار مه طروس نانغ بر ارمي شقاوت استر ايك ايجو مه رتيبه كندى كاري
هالده ايج قالدري حثيه وكر سه فقره فقيه ضاير ايدى رفقارى ديكر محله صاوش قلدري ورتيونه
انكندنك قوت ايله مشهور قدر انكندنك و سلمى اوده سله ارمي بولدينى و بولدين قيصه و حال ساره
كيجو كرى رتيونه كير كلدري و كند ورتيونه بولدين قلدري نقطه ده كي ارسيلديك كمالا سار ينى ايله سلمى بولدين
اشاي اشقه فده اخام ايدى كى عتبار قانق مفسده اشمار اولدينينده و عشمو تحقيقا نك اكا ييله
تيجو سله اشاي موسسه مقيضند ودر قوسم طروسله بولرام استر ايك ايجو مه حله اعزام عتبار
قانق مفسده جواتا تيجو قانق اولدينى مفسده

[illegible]

رسالة تاليف الامام المكي

[illegible]

تَبَوَّلُوا فِي الْعَدْوِ عَصَايَ

[illegible]

ما همه ادنی در سعادۀ ارضی و در غفلتند موصوفه در بنیاد و در عبادت بر تفرق کلمه سه در هر

ضامہ کی کتب خانہ

۱۱ سرمد در شمس الانامیه و در نرس ابابیه شفا و در خدی کاروانه طریق فیض ابرار قسم ایستای فیض و در اندیشه کلمه و دلا به تمامه

[illegible]

مرتبہ کی ایندلی رنجی طرہ سے

[illegible]

۱- در حقیقت در بردی سید که

[illegible][illegible]

اسم و صیغه و مقام و در دست اید اهل قلم نموده نموده اند

اصناف کے ساتھ ساتھ

ما فوق اخلاصه و اتقاي شفاعه و دفاعه و تبر مشهوره و جعفر و زهرا و اولاده فداه خدو را که سزاوارى طوبى با آنها در بهشت باشند و بايسته
عليهم مرتبه البته اسود و زرين بچشمه زلفى قره ماناي و فرها نمانده چنگه کي کيه اسلام خستيد از سيد مرتضيه فخر ستم قلل ايراني

این فیاض گشته از بوندین و حکومت کلمه جنتی و طبعیایه باین سانی گنده کی فواید مرگانه فساد به در دوشم اندی

[illegible][illegible]

4

[illegible]

و اما چونکه این بود که بعد از تصدیق اولی درجه در
درجه اولی که در کتب و کتب دیگر در
درجه اولی که در کتب و کتب دیگر در
درجه اولی که در کتب و کتب دیگر در

فرضی در جنوبه عباسه السلامه ایدید
 عازمه مراد الشیخ زینبہ فرضی اشخاص طریقه مذکور و عبادی مملو قریب برین اعرافه و احوال بنده بر وجهی فضل ایدید
 و در برائی شکی نیست و نظر به عبادت غیر خودی الهی بی خدائی باشد در برین ایضا اعرافه و در دیگر قریب و الا بعد اشخاص فرضی سید
 فرضی و در بر این اعرافه ایدید

[illegible][illegible][illegible]

10/10/10

[illegible]

[illegible]

هیب و اخطا فروخته شده فرومندان بشیر ابراهیم بیت حضرت ننده مود و و لایم حوزا بدینج تا پیش

تغرافیه صور شد.

اهالی اسلوب و فرستادن بک تا ایف بیدری آخیره زبونه قضای قاسم مقامی مود و سیکسی جا وید فید بیدری
مستراته قوت و نظرات اغارده رب بر هیت البان کورکوره فرستادن به جهنده زبونه قوت اند
ایک هیت مذکوره البان ماصت ایم البان و جوا - اهال اسلوب سید زبونه خدسینا لایم فاکتفا
و سیکسی سوه الی مشهود اولاده جیر تدیم تا ایف بیدری و سیکسی لایم حوزا بدینج تا پیش
تا سید ایملوب مقام خدیده و غای دوام عمر و اعدول حضرت یا دشت هیت نندلا - ایملوبی در - وقت و نظرات
اغار فرزند با اغراف عرصه ایملوبی زبونه جری فرومندان تفرا قاسم لایم حوزا بدینج تا پیش

[اصطلاحات فایده بخش در جلد ششم در خط فایده بخش]

دلتو افق حفری
تولید میگردانند این فایده بخش در جلد ششم در خط فایده بخش
از موقوفه و یکصد هزار در روز و یکصد هزار در روز
از موقوفه و یکصد هزار در روز و یکصد هزار در روز
از موقوفه و یکصد هزار در روز و یکصد هزار در روز

[illegible]

هو، مذ

466

[illegible]

علیہ نقضہ جامعہ مس جانعلیہ

المردوم اساف
مدعي عمومی

۴

تظاہر حیلہ طاریہ : اے خاصہ الہیۃ تاجیل وارد اولاً تذکرہ سامعہ فری

دوئلہ اضم حیلہ

نفس ارضیہ دلم داخل ولائہ دعہ کلادہ ظهور استیہ اولاً اعتنائک اسباب و بیضیہ
دلی ارضیہ دلم ولایہ حیلہ سی خبیہ انلم ارضیہ منف فلفلک ولایہ کوند ملائ خبیہ صوریہ
لفظ حروف دوئلہ رسالہ فلفلک ایجاب حالک احبابہ لہیہ سیوہ طریہ

[illegible]

472

[illegible]

水

100

بسم الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين

علاوة
٥٨٥

عبارته لغة به صيغة

روايتهم اقدم منكم
كيفية اكيدة القاع ايضاً
حارة فكله من حيث وقوعه
لروايتهم تبيينه من حيث وقوعه
طوبى يا حوى الله اهدنا
اروفاً حقة من الامور

476

و نیز اوتوز یک اسلام دانا محترقه اولیغه و دیگر بجه محلات دض حریقه ظهور ایدرک یزد طقه صیانه هاید استیغیانه
 احاطه قیس و تقوز سلام خانه یی بانه ای بو حقیق کیک طرفه الباق اولیغی اکلایم ریه و معافی اکیه سق
 حاتیرس و سائر سرق محلات عکله موقظه ایدرک ادره هیچ بر صلیانه وقوعه سیدانه و بر لیکه و انای توشده ایدرک ضایع
 اولیغه قطع و صوارق اهل سلاطین بدیه کیه استیغیانه و تکریم ایدرک استرادر اولیغی و صهی موهود اولیغه اعلم صهی بدیه
 حلقه قطع ایدرک و انای وقعه اهل سلام ده ایدرک و فیه یکله ای بروج و ایدرک و بر صلیانه و بر صلیانه کتاریم
 موجد و نیز میان فضا و فاضله سارده ایدرک و فیه وید بروج و الحاقده ایدرک صهی قطعیه بایرک و بر صلیانه کتاریم
 بروجیه ندای ایدرک و نعیانه ویدرک و اغتیه صهی فیه الحاقده بجه عتار کتاریم فیه و بر صلیانه اقامه ایدرک
 عکله طرفه رطل و انرا اکلایم سیدانه ویدرک و بر صلیانه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک
 آسبه تریب اعلای فضا و اینی فضا ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک
 ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک
 حلقه بر صلیانه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک و فیه ویدرک

BELGE REFERANSLARI

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

Sadâret Mektubî Mühimme (A. MKT. MHM)

A. MKT. MHM, 616/24	A. MKT. MHM, 661/38
A. MKT. MHM, 636/45	A. MKT. MHM, 668/1
A. MKT. MHM, 637/3	

Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım (HR. SYS)

HR. SYS, 2790/41	HR. SYS, 2805/2
HR. SYS, 2790/46	HR. SYS, 2810/2
HR. SYS, 2791/3	HR. SYS, 2811/1
HR. SYS, 2791/4	HR. SYS, 2812/1
HR. SYS, 2791/5	HR. SYS, 2812/2
HR. SYS, 2791/10	HR. SYS, 2812/5
HR. SYS, 2803/1	HR. SYS, 2820/4
HR. SYS, 2805/1	

Plan-Proje (PLK.p)

PLK.p, 3977

Yıldız Sadâret Resmî Maruzat Evrakı (Y. A. RES)

Y. A. RES, 77/51	Y. A. RES, 78/51
Y. A. RES, 77/52	Y. A. RES, 81/30

Yıldız Esas Evrakı (Y. EE)

Y. EE, 81/19

Yıldız Perakende Askerî Maruzat (Y. PRK. ASK)

Y. PRK. ASK, 108/37	Y. PRK. ASK, 109/69
Y. PRK. ASK, 108/41	Y. PRK. ASK, 112/26
Y. PRK. ASK, 108/50	Y. PRK. ASK, 113/47
Y. PRK. ASK, 108/99	

Yıldız Perakende Mâbeyn Başkitâbeti (Y. PRK. BŞK)

Y. PRK. BŞK, 46/57

Yıldız Perakende Hariciye Nezâreti (Y. PRK. HR)

Y. PRK. HR, 22/22

Yıldız Perakende Komisyanlar Maruzatı (Y. PRK. KOM)

Y. PRK. KOM, 9/2

Yıldız Perakende Şehremaneti Maruzatı (Y. PRK. ŞH)

Y. PRK. ŞH, 7/64

Yıldız Perakende Umumi (Y. PRK. UM)

Y. PRK. UM, 33/28

Y. PRK. UM, 33/95

Y. PRK. UM, 33/29

Y. PRK. UM, 33/100

Y. PRK. UM, 33/83

Y. PRK. UM, 34/13

Y. PRK. UM, 33/85

Y. PRK. UM, 34/33

Y. PRK. UM, 33/92

Y. PRK. UM, 35/9

İ N D E K S

İNDEKS

A

Abdullah Efendi, Mahkeme-i Bidâyet üyesi 60
Abdullah Efendi, Musevî Hahambaşısı 66
Abdullah Kahya, Kürtül karyesi ahali-sinden 221
Abdullah, Maiyyet-i Seniyye-i Mülûkâ-ne Erkân-ı Harbiye İkinci Feriki 83, 121
Abdurrahman Nureddin, Adliye Nâzırı 47, 159, 161
Abdurrahman, Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ üyesi 161
Abdülâhad veled-i Hanuş, Taşçı, Sür-yani cemaatinden 51
Abdülfettah, Müdde'î-i Umumî Muâ-vini 69
Abdülğafûr, Belediye çavuşu 66
Abdülkadir Efendi, Mektubî-i Vilâyet Mümeyyizi 58
Abdülvehhâb, Maraş Mutasarrıfı 16, 17, 194, 196, 197, 199, 220
Abeş, Bakkal 63
Acemler 93
Acemli Cami-i Şerifi 213
Acyotlar 139
Adana 8, 9, 14, 16, 19, 20, 21, 29, 30, 40, 41, 146, 200, 201, 227
— Kumandanlığı 14
— Redîf Fırkası 20
— Redîf Taburu 40
Adilcevaz 126, 131, 148, 177
Adliye

— Nâzırı 47
— Nezâreti 84, 234
— ve Mezâhib Nezâret-i Celîlesi 105
Agavni, Sulumanastır İnas Mektebi mu-allimlerinden 191
Agop, Arzruni takma adını kullanan 226
Agop, Bitlis Murahhasa Vekili 104
Agop, Çemişgezekli, Ermeni fedailerin-den 186
Ağacan Efendi, Bitlis İdare Meclisi üye-lerinden 98
ahali-i Hıristiyanıye 51, 54, 67, 113
ahali-i İslâmiye / Müslime 8, 11, 14, 19, 20, 21, 23, 28, 33, 36, 50, 51, 52, 59, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 71, 75, 77, 82, 83, 87, 88, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 98, 99, 102, 105, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 126, 128, 129, 136, 137, 139, 144, 147, 155, 170, 176, 177, 179, 180, 181, 183, 188, 191, 192, 195, 200, 211, 214, 216, 217, 227, 229, 230, 232, 238, 240, 243
Ahır Dağı 209
Ahmed Bey, Hınıs Mevkii Yirmi Altıncı Hamidiye Alayı Kumandanı 79
Ahmed Efendi, Andırın Mahkemesi Mustantık Muâvini 222
Ahmed Tevfik bin İsmail Hakkı, bkz. Tevfik
Akçadağ 111
Akdere Kilisesi, Maraş 217
Akimi karyesi 57
Akkilise, Gevaş'da 176

Aksaray 188
Alabaş 16, 40, 195, 205, 208, 209, 211, 216
— eşkıyası 208, 216
— lılar 194, 208, 209, 211, 221
Aleksander, Dava vekillerinden 243
Aleksi, İran tebaasından 179
Ali Ağa, Maiyyet-i şahane çavuşlarından 190
Ali Beyefendi, Mirliva 218
Ali Efendi, Binbaşı 203, 217
Ali Paşa Camii, Diyarbakır 63, 68, 114
Ali Paşa Hanı, Mercan 189
Ali Paşa, Kumandan 229
Ali Rıza Efendi, Alpak Kaymakamı 151
Ali Rıza Efendi, Nazif Efendizâde 59
Ali, Şerbetçi Haco'nun oğlu 63
Alibardak sokağı 62
Alıpınarı karyesi 51, 67
Almanca 132, 133
Almanya 45, 48, 157
Alpak 150, 151, 173, 174, 176, 178
Altıncı Daire Hastahânesi 192
Amasya 118, 119
Amerika 97, 168, 184, 217
— Misyoner Mektebi, Bitlis 95, 97
— misyonerleri 131, 175
Amerikakârî revolver 207
Amerikyan Efendi 53
Amiralyan Mıgırdıç, Zeytun ahalisinden 217
Anadolu 85, 101, 110, 115, 145, 146, 153
Anberge karyesi 72
Andırın 15, 195, 196, 197, 198, 202, 205, 209, 216, 219, 221, 222, 227
Andon 71
486

Andreyas Efendi, Ermeni Katoliği Muraşhası Vekili 54
Androsoğlu, Zeytun ahalisinden 223, 227
Ankara 146
Apert, Ayntab'daki College Hastahânesi Tabibi 28
Arabgir 4, 6, 7, 10, 12, 73, 115, 116
Arabşeyh Camii, Diyarbakır 65, 68, 114
Arakil, Evren oğlu 71
Ardaş, Ermeni fesad cemiyeti reislerinden 185, 186
Arif Efendi, Havza kazası idare meclisi üyelerinden 119
Arif, Amasya İdare Meclisi üyesi 58, 65
Arifi Paşa, Meclis-i Vükelâ memur
Armudan karyesi, Kuruçay 237
Artin Efendi, Maraş Papaslarından 229
Artin, Divrikli Ali Paşa Hanı'nda 189
Dolabcıyan Artin, Mahkeme azâsından 212
Artin, Karnik Başbüyük oğlu 71
Artin, Keşiş oğlu 70, 71
Artin, Malatya Meclis-i idare hükümet üyelerinden 120
Artuş Aşireti 169, 149
Arusanlı Aşireti, Van 179
Asâkir-i Nizâmiye 8, 14, 18, 66, 67, 82
asâkir-i şahane 8, 11, 13, 14, 16, 17, 18, 26, 28, 32, 35, 36, 38, 39, 45, 46, 49, 72, 73, 77, 87, 88, 92, 94, 96, 98, 101, 116, 117, 120, 124, 126, 127, 129, 130, 131, 132, 134, 136, 138, 139, 144, 146, 149, 150, 151, 154, 158, 159, 164, 166, 169, 177, 179, 180, 182, 183, 186, 191, 197, 198, 203, 212, 213, 214, 217, 218, 221, 230, 231, 233, 235, 237, 242

Asmaaltı 188
Asuriler 100
Aşağı Kilise, Eğin 243
Auboyneau, Bank-ı Osmanî Direktörü
Muâvini 158
Avadis veled-i Ohan 59
Avadis, Ali Paşa Hanında 189
Avadis, Ermeni, Attar çırağı 188
Avadis, Katolik Murahhasası 211
Avakim, Kapan-ı Dakik'de çöpçü 188
Avkasır karyesi, Zeytun 205
Avni Efendi, Zeytun Kaymakamı 208
Avratlar karyesi 17
Avrupa 110, 159, 167, 191, 196, 232
Avusturya 157, 167
Ayazmakapısı 188
Ayntab 28, 29, 39, 41, 122, 123, 198,
206, 209
— Ermeni fesad komitesi 27
— Kaymakamlığı 27, 28, 206
— Kumandanlığı 122
Azaryan Efendi, Dersââdet Patriği 214

B

Babelyan Agop, Antep Ermeni fesad
komitesi reisi 27
Bâbîâli 13, 15, 111, 236
Bademlik, Hasköy 190
Bafra 101
Bağcıoğlu hânesi 71
Bahçekapısı, İstanbul 187
Bahçivanoğlu mahallesi, Van 37
Bahri Paşa 86
Balat 189
Balıkpazarı 189
— Ermeni Kilisesi 163

Ballaryan, Erzurum ahalisinden 234
Bank-ı Osmanî 158, 160, 161, 162, 163,
186, 187, 190, 191
Baran aşireti, Van 139
Bargiri Kazası, Van 177
Başkale, Van 148, 149
Bayburd 89, 91, 92, 94, 233
Bayburd Ermenileri 90
Bayezidzâdeler 207
Bebek 189
Bedestan Çarşısı 76
Behram Paşa Camii, Diyarbakır 23, 52,
62, 68, 114
Bekir Efendi, Redîf Binbaşısı 71
Bekir, Bekçi Halil oğlu, Kasab 63
Bekir, Keresteci Mihran'ın dükkanında
hamal 190
Berdan tüfeği 149, 174, 242
Berlin Muâhedenâmesi 110
Bertiz 194, 205, 219
— Çayı 16, 213
— vukuâtı 213, 221
Beşen karyesi, Zeytun 7, 194, 205, 209,
220; 216
Beşiktaş İskeleyi 188
Beşinci Ordu Kumandanlığı 13, 21, 42,
123
Beyaz Dağ, Van 150, 151, 174
Beyoğlu 163, 186, 187, 189, 190
— Mutasarrıflığı 186, 187
Bezazyan Ohannes, Kazzâz 52, 66
Bido, Ermeni komite reisi 166, 168
Bitlis 59, 85, 86, 88, 95, 97, 103, 104, 105,
106, 108, 134, 146, 148, 167, 168
Blockhouse 143
Bogos, Bebek'te ekmekçi 189
Bogos, Çinkocu oğlu 71

Bogos, Demirciyan 71
Bogos, Kaspar oğlu 27
Boğazkesen 7
Boğazköy, Van 149
Bozbayır mahallesi, Zeytun 211, 223, 227
Bozdoğan Caddesi, Şehzadebaşı 188
Buğday Meydanı, Erzincan 231
Bulgar 124, 132, 133, 166
Büridi nahiyesi, Van 149

C

Cambon, Fransız sefiri 140
Cami'ü'n-Nebî, Diyarbakır 66
Cami-i Kebîr, Diyarbakır 52, 58, 64, 65, 68, 114, 115, 116
Cavid Efendi, Binbaşı 227
Celal Bey Hanı, Bahçekapı, İstanbul'da 163, 187
Celaleddin bin Aziz, Ticaret ve Nafia Nazırı 159
Cemaleddin, Şeyhülislâm 47
Cemil Paşa 58
Cenan Mir Mehmed 63
Cerîde-i Tiyyar, Ermeni Gazetesi 165
Ceyhan Nehri 213
Cihangir 189
Cisr-i Cedîd, Galata 189, 190
Cobur, Kazazyan Osib'in biraderi 57, 58
College Hastahânesi 28
Cuma Efendi, Jandarma Mülâzımı 212
Cuma, Merkebcî 63

Ç

Çakallı Aşireti, Zeytun 209
Çanlı Manastırı, Erzincan 237

Çanlıkilise, Muş 95
Çarkçıoğlu, Van Ermenilerinden 127, 180
Çarşamba 101
Çarşı Cami-i Şerifi, Mamuretülaziz 72
Çarşı Örücüler Kapısı 189
Çerkes 74, 219
— kıyafeti 111, 126
Çermik 3
Çeto, Ermeni şakî 176
Çokmerzimen 8, 9, 13, 14, 19, 20, 26, 29, 30, 200
Çukadarzâdeler, Zeytun ahalisinden 210
Çukurhisar karyesi, Andırın, Maraş 17, 197, 198, 199, 205, 215
Çüngüş Kasabası 3

D

Dağkapısı civarı, Diyarbakır 57
Dahiliye Nezâreti 15, 31, 73, 74, 75, 103, 105, 108, 152, 153, 164, 182, 199, 203, 228, 231
Darende 209
Davut Efendi, Ermeni keşişlerinden 54
Davud Efendi, Mardinli 65
Değirmendere karyesi, Göksun 215
Demrek karyesi, Maraş 205, 216
Der Gavant, Kırklar Kilisesi Papaslarından, Maroka Cika takma adını kullanan 206, 226
Der İstefan, Alabaş ahalisinden 208
Der Karabet 227
Der Ohannes, Ermeni Murahhasa Vekili 211
Dere Kilise, Van 172
Dersââdet 81, 132, 153, 162, 191, 209, 214, 224

— Ermeni Merkez Fesad Komitesi 162
— Süryanî-i Kadîm Patrik Vekâleti 83, 84
Dersim 34, 232
Dervîş Bey, Bitlis İstinaf mahkemesi üyelerinden 108, 144
Dervîş Paşa 11, 18, 19, 20, 21, 40
Devlet-i Aliyye 71, 83, 100, 172, 191, 224
Deyr, Van 149, 173, 184
— Kilisesi, Van 173, 179, 185
Dikran, Ali Paşa Hanı'nda 189
Dikran, Maraş Papaslarından 229
Dinamit 189, 191
Divan-ı Harb 36, 91
— Riyaseti 73
— i Örfî 87, 141
Divrik Kazası 242
Diyarbakır 3, 22, 23, 24, 50, 54, 57, 64, 67, 68, 80, 81, 82, 85, 95, 97, 110, 114, 120, 121, 146
— Ermeni Kilisesi 58
— Ermenileri 22
— konsolos vekili 23
— valisi 50
Dolabderesi, İstanbul 186
Dominiken papasları 141, 166
Döngel karyesi, Maraş 209, 215, 221
Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn Müşiriye-ti 12, 74, 144, 146, 152, 231
— Nakliye Taburu 89
Durdu Beğ, Abazazâde, Andırın şakilerinden 221
Dümüklü karyesi, Akçadağ 111
Düvel-i Sitte 158, 160
Düyûn-ı Umumiye 36, 76

E

Edhem, Hakkari Mutasarrıfı 124
Edhem, Müşir, Haleb ve Adana Fevkalâde Kumandanı 123, 204, 227, 229
Edirnekapısı 189
Eğîn 241, 242, 243
Ekrâd 3, 6, 18, 21, 22, 34, 72, 81, 94, 169
— kıyafeti 106
Ekrem, Mabeyn Kâtibi 45
Elbistan 15, 17, 196, 199, 213, 225, 227
Eleşgird 94
Eletciyan, Sis Katagikosu seçilen fakat bu seçimi onaylanmayan 40
Emâkin-i emîriye 9
Emirî, Mamuretülaziz Vali Vekili 4, 6, 7, 10, 18, 22, 35, 72, 73
Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ 141, 157
Engil karyesi, Van 183
Engil, Havasor nahiyesi 169
Engizisyon Cemiyeti 215
Engüzek karyesi, Bargiri 177
Enis, Diyarbakır Valisi 3, 24, 69, 81
Erbaa 143, 144
Erciş 126, 131, 148, 149, 165, 176, 177, 179
Erçek nahiyesi 177
Erek, Van 154, 155, 172
Erek Dağı, Van 149, 176, 178, 173
Erek Kilisesi, Van 172
Ergani Madeni 112, 113
Erkân-ı Harbiye Dairesi 217
Ermeni/ler bir çok yerde
— anarşistleri 162, 163
— çetesi 183
— erbâb-ı fesadı 163

— eşkıyası 14, 167, 175, 200
— fedaileri 90, 169, 178, 197
— fesad komitesi 163
— fesedesı 55, 187, 189
— İhtilâl Komitesi 240
— İttihâd-ı Mukaddesi 91
— murahasası 54, 91
— müfsidlerı 188
— Müttehide-i İhtilâliyesi 165
— Patrik kaymakamı 163
— Patrikhânesi 54
— Protestan taifesi 27
— reis-i ruhânîsi 9, 53
Ermenice 39, 60, 68
Ermenistan 56, 59, 60, 61, 67, 114, 116, 236
Eruh 108
Erzincan 8, 89, 144, 231, 232, 235, 236, 237
— vak‘ası 93
Erzurum 8, 86, 89, 91, 93, 94, 95, 97, 134, 146, 231, 233, 234, 235, 236, 240
— Ermeni Murahhasahânesi 91
— vak‘ası 90, 91
Esayan Mağazası, Beşiktaş İskeleyi 188
Eski Demirciler Çarşısı, Diyarbakır 52, 66
Espistan karyesi, Van 173
Fahrî, Yâverân-ı Hazret-i Şehriyârî 80
Fâik, Adana Valisi 9, 20, 29, 21, 201
Fâik, Mabeyn Kâtibi 43, 44, 48
Fatih Paşa Camii, Diyarbakır 52, 64, 68, 114
Feke 40, 214
Fener 189
Feniks Sigorta Acentahânesi 190

Fındıklıyan 188
Fırnıs 40, 195, 198, 202, 209, 212, 214, 215, 216, 218, 219, 227
Firinka, tüfek cinsi 112
Firuzağa 189
Fransa 33, 60, 141, 165, 166, 172, 178
— Sefâreti 22, 23, 30, 157
Fransız konsolosı 33
Fuller, Ayntab'da doktor 29

G

Galata 157, 158, 163, 186, 190
Galatasarayı 187
Galib Paşa, Evkaf-ı Hümâyün Nâzırı 48
Garzan 108
Gates, Harput ahâlisinden 152
gayr-ı Müslim 94
Gaz yağı 135, 137
Geben, Maraş 202, 205, 207. 216, 218
Genç 99
Gevâr 149
Gevaş 175
Giravi Aşireti, Van 133, 139, 148, 169
Giresun 101
Göksun 17, 209, 215, 216, 227
Göl, Lice'de 59
Göllü karyesi, Karçıkan, Van 175
Gölpınar karyesi, Göksun 215
Graylski, George, Osmanlı Bankası memurlarından 162
Gülbenkian Agop 58
Gümüşhacıköyü 118
Gümüşhane 88, 89, 101
— köyü, Havza 119
— vak‘ası 88, 97
Gürcü 74

Gürzot, Bargiri 177
Güzeldere karyesi, Siird 108

H

Hacı Ahmed Ağa, Darende tüccârından 222
Hacı Ahmed Efendi 56
Hacı Ali Ağa, Tüccar 209
Hacı Bekir Efendi 66
Hacı Eyüb Efendi, Alabaş ahalisinden 209, 217
Hacı İbrahim Efendi 26
Hacı Küçük Cami-i Şerifi, Asmaltı 188
Hacı Mehmed Efendi, Jandarma Binbaşısı 225
Hacı Mustafa, Bağdadlı 62
Hacı Talib Efendi, Muş İdare Meclisi üyesi 96
Hacıköy 118
Hacı Kalust, Armudan karyesi ahalisinden 237
Hacı Nişan, İsrailyan 88
Hacı Polo Hanı, Karantina sokağı 187
Haçador, Keşiş oğlu 56
Haçator, Bayburd Ermenileri'nin elebaşısı 90
Haçboğan, Van 155, 172
Haçer, Bayramyan, Zeytun ahalisinden 208, 217
Haçik veled-i Hamparsum, Vanlı 37
Haçin 40, 95, 208, 228
— Kaymakamlığı 40
Hadrak karyesi 90
Hafiziye mahalleleri, Van 172
Hafik 74

Hakkari 123
Hakkı bin Şeyh Bekir 65
Hakkı Paşa, Tokad Kumandanı Mirlivâ 75
Hakkı, Mabeyn Kâtibi 146
Hakob, Ermeni milletinden 64
Haleb 16, 27, 28, 29, 38, 39, 41, 81, 122, 146, 194, 197, 198, 202, 204, 205, 206, 210, 223, 227, 228, 230
— Fırka Kumandanlığı 42
— İngiliz konsolosu 46
— Nizâmiye Fırkası Kumandanlığı Vekâleti 122
Halil Ağa, Hamidiye Otuz İkinci Alayı Aşiret yüzbaşılardan 79, 94
Halil Ağa, Keçilizâde, Andırın eşrafından 222
Halil Rif'at bin İbrahim, bkz. Rif'at
Halil, Sivas valisi 11, 33, 108, 144, 145, 147
Hamamcıyan, Erzurum ahalisinden 234
Hamdi Bey, Van eşrafından 139, 135
Hamdi Paşa, Trabzon Kumandanı 86
Hamdi, Mahkeme-i Bidâyet Sermustantıkı 60
Hamidiye
— Alayları 102, 128, 136, 176, 181
— askerleri 55
— kaymakamı 3
— Kazası, Van 173, 174, 179, 184
— Köprüsü, Zeytun 17, 219
— Otuz İkinci Alayı 79
Hammalbaş Sokağı, Beyoğlu 187, 189
Hamo, Poskiran karyesi ahalisinden 120
Hanikavenk mahallesi, Van 170
Hanzâde mahallesi 65
Hariciye

— Nâzırı 45, 48, 49
— Nezâreti 13, 24, 30, 35, 41, 71, 153, 162, 235, 241
Harput 18, 34, 35, 116, 117, 146, 152, 153
— Ovası 18
Hasan Ağa, Feke Nizâmiye Mülâzımlarından 221, 205, 214
Hasan Hüsni bin Hüseyin, Bahriye Nâzırı 48, 159
Hasan, Bekçi 237
Hasan, Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ üyesi 161
Hasan, Haleb Valisi 16, 29, 195, 202, 204
Hasan, Jandarma Yüzbaşısı 66
Hasanpaşa Karakolhânesi 189
Hasırcılar, Dersâdet 187, 188
Hasköy 163, 188, 190
— Yenimahallesi 189
Hatabpazarı, Malatya 120
Havasar nahiyesi, Van 169, 183
Havza 118, 120
Haydar, Gardiyan, Van 170
Haydaranlı Aşireti, Van 176
Hayou Highapohuyan Tachenagtzioun, İhtilalci Ermeni cemiyeti 165
Hayri Efendi, Vilayet mektupçusu 20, 29
Haysa ve Luş Zeytun Hükümeti 39
Hazara, Ermeni karyesi 7
Hâzık bin Hüseyin 63
Hazni Hatun bint-i Hüseyin 64
Hazro Kasabası 65, 112, 113
Hey'et-i Tahkikiye 75, 82

Hezakiyel Efendi, Ermeni Murahhas Vekili 55
Hınçak 204
Hınçak/yan 86, 87, 95, 97, 100, 102, 174, 178, 204, 207
— Sosyalist Fırka-i İhtilâliyesi 96
Hınıs 79, 80, 94, 95
— vak'ası 94
Hıristiyan/lar 3, 4, 5, 7, 23, 26, 51, 53, 54, 55, 56, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 71, 72, 76, 77, 81, 82, 104, 122, 161, 165, 175, 194, 202, 219, 224, 206, 212, 231, 234, 242, 243
Hısnımansur 21
Hiyan 65
Hizan karyesi 59
Hoşmak(?), Van 139
Hoy 178
Hoy Şehbenderliği 178
Huribetyan Efendi, Keldanî Murahhas Vekili 53
Hükümet-i Seniyye 50, 53, 54, 55, 61, 62, 69, 80, 83, 84, 85, 89, 96, 97, 100, 102, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 140, 163, 192, 207, 229, 235
Hürriyet, kitap, Lamennais'in eseri 60
Hüseyin Çavuş, Jandarma 237
Hüseyin Hasib 38
Hüseyin Yahya, İstînâf Mahkemesi Reisi 69
Hüseyin karyesi, Harput 18, 117

I

Irgadpazarı, Uzunçarşı 189

İ

İbrahim Ağa, Telgraf Çavuşu 76
İbrahim Edhem, Mahkeme-i Temyiz
üyelerinden 102
İbrahim Efendi, Polis efradından 187
İğnepınar 6
İliç karyesi, Eğin 242
İlyas Bâli Hanı 65
İlyas Efendi, Binbaşı 116
İmam, Reji kolcusu 66
İngiliz/ler 130, 141
— konsolosu, Van 130, 133, 139
İngilizce 62
İngiltere 33, 45, 48, 62, 131, 132, 135,
140, 141, 157, 165, 166, 172, 178,
184, 206, 228
İran 87, 127, 135, 138, 140, 149, 166,
169, 173, 174, 177, 178, 179, 180
— hududu 173
— konsoloshânesi, Van 140
İranîler 93
İsa Bey, Mirliya 151
İskefsir 74
İskenderun 9, 14, 16, 200
— Redîf Taburu 14
İslâm/lar, 4, 5, 6, 7, 9, 11, 16, 18, 21, 23,
24, 26, 27, 30, 31, 32, 34, 36, 38,
51, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
63, 64, 67, 69, 71, 72, 73, 74, 75,
76, 77, 78, 79, 81, 82, 84, 86, 87,
88, 90, 93, 94, 96, 97, 103, 104,
105, 106, 107, 108, 109, 113, 114,
115, 116, 117, 118, 119, 120, 121,
122, 129, 130, 131, 134, 136, 137,
139, 143, 144, 146, 147, 149, 155,
161, 165, 170, 177, 181, 182, 183,
194, 201, 202, 204, 205, 207, 210,

211, 212, 214, 216, 217, 218, 219,
224, 231, 233, 234, 236, 242
— kadını 162
— karyesi 16
— kıyafeti 194, 198
— mahallâtı 72
İsmail bin Ahmed, Van Jandarma Alayı
Süvari Üçüncü Bölüğü Mülâzı-
mı 156
İsmail Efendi, Bekir Efendizâde, Harput
ahalisinden 116
İsmail Efendi, Mülâzım-ı evvel 66
İsmail, Siirdli 63
İsmailli karyesi, Nadirli 198
İstanbul 57, 87, 95, 160, 163, 187
İstepan, Berberyan 86
İstepan, Eğinli, Alipaşa Hanı'nda 189
İstepan, Kazzâz 56
İstepan, Tarnam oğlu 64
İstînâf Müdde'î-i Umumîliği 67
İsyen komiteleri 94
İt Sokağı, Van 172
İtalya 33, 45, 48, 157, 223

K

Kaçıt karyesi, Şatak 176
Kagazin, Gevaş'da 175
Kâğıdcılar, Beyoğlu 187
Kale Mahallesi, Hısnımansur 21
Kamış Aşireti, Van 179
Kandilli Vapur İskelesi 189
Kantarcılar, Yemiş İskelesi 188
Kapan-ı Dakik 188
Karabet Efendi, Protestan Millet Vekili
Tabib 54
Karabet veled-i Kasbar 58

Karabet, Çulcu 59
Karabet, Ermeni milletinden, Diyarbakır 56
Karabet, Gümrük tercümanlarından 188
Karabet, Hanedanyan 57
Karabet, Sirob oğlu, Malatyalı 111
Karabet, Zeytun Papası 223, 227
Karadağkârî revolver 76, 77
Karadere 74
Karahisar 74
—ı Şarkî Mutasarrıflığı 70
Karaisalı Redîf Taburu 40
Karakin, Ermenilerin silah muallimi 178
Karakütük, Alabaş 208
Karamanlı mahallesi, Zeytun 210, 211
Karantina Sokağı, Beyoğlu 187
Karpınar 62
Karbasan karyesi, Yenicekele 203, 216
Karçıkan 126, 148, 175
Kargalar mahallesi, Zeytun 223, 227
Kasabyan, Tercüman 23
Kasımpaşa 190
Kaşıkbudak mahallesi, Diyarbakır 57
Katogikosluk 41
Katolik/ler 88, 94, 99
— cemaati 56
— Ermeniler 107
Kayseri 206, 209
Kazazyan Hanna Efendi 56s
Kazgancı Çarşısı, Eğin 243
Keldanîler 99, 100
Kemah 93, 237
Kendirci, Van'da 172, 173
Kerimli karyesi, Karbasan 203, 205, 216
Kertmen karyesi 220, 220, 214

Kesrik, Harput 18, 71, 116
Keşkekli, Andırın 216
Ketenciler, İstanbul 188
Kıbtî 94
Kılıç Ali Paşa Camii, Tophane 187
Kırklar Kilisesi, Maraş 226
Kıryakıs, Attâr 66
Kırtırbıl karyesi 58, 62, 67
Kızılbaş 111
Kiğork, Ağacan Ağa'nın biraderi 98
Kiği Kazası 93
Kiğork, Erzincan Murahhasası vekilinin damadı 237
Kiğork, Fırnis nahiyesi müdürü 198, 212, 215
Kilis 122, 198
Kilise Meclis-i İdaresi, Erzurum 236
Kilise Sokağı, Süleymaniye 190
Kilise mahallesi 18
Kirakos veled-i Karabet 58
Kireç karyesi, Göksun 209, 215
Kireçburnu 190
Kireçhâne, İstanbul 188
Kirkor Efendi, Diyarbakır 54
Kirkor, Bağcıoğlu 72
Kirkor, Bağcıyan, Kesrik karyesi ahali-sinden 116
Kirkor, Baron oğlu 71
Kirkor, Keşiş 53
Kiryako, Sütçü, Bulgar milletinden 187
Knapp, George, Bitlis'te Amerikalı mis-yoner 97, 98
Kocamustafapaşa 190
Kolera 53
Kostaki Efendi, Rum Millet Vekili 55
Kotur, Van 174, 178
Kozan 40, 202, 208

Kozmoz, Eğin eşkıyasından 242
Köçeoğlu Hanı, Beyoğlu 187
Kömürcü sokağı 189
Kör karyesi, Merzifon 32, 117
Köse Papas, Zeytun Papaslarından 211
Köybaşı mahallesi, Eğin 242, 243
Kumarlı karyesi, Andırın 195, 209, 212
Kumkapı 187
Kumkapı Nizâmiye Karakolu 187
Kundakçı Hanı, Tahtakale 187
Kuruçay Kazası 93, 237
Kuyumcu Hanı, Mahmudiye Caddesi 189
Küçük Kahya, Ermeni, Ocaklı karyesinden 9
Küçükelli, Antep ahalisinden 27
Küçükpazar 188
Künbet mahallesi, Maraş 212, 217, 218
Kürd/ler 34, 38, 58, 61, 74, 79, 83, 84, 98, 108, 117, 153, 156, 169, 170, 219, 240
Kürtler karyesi, Yenice kale nahiyesi, Maraş 17, 216, 199, 202
Kürtük karyesi, Andırın 222
Kürtül karyesi, Maraş 17, 221, 205
Küşürge karyesi, Yenice kale 203, 205, 216

L

Lala Paşa Camii, Erzurum 234
Lamennais 60
Leblebiciköşesi, Kocamustafapaşa 190
Lee, Amerikalı, Maraş'da mukim 211
Lice 58, 59, 60
Livli Aşireti, Van 138, 139, 178
Londra 204

M

Mâbeyn-i Hümâyûn Başkitâbeti 16, 17, 34, 35, 38, 123, 165, 176, 196, 229
Madatyan, Madam 60
Mahkeme-i Temyiz 80
Mahmud Ağa, Nâib-i Kaza ve eşrafdan 79
Mahmud Bey, Kaymakam, Divan-ı Harb üyesi 36, 75
Mahmud Efendi, İstînâf Müdde'î-i Ummîsi 57
Mahmud, Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ üyesi 161
Mahmud, Kaymakam, Tokad Divan-ı Harb üyesi 78
Mahmud, Ticaret ve Nâfia Nâzırı 48, 161
Mahmud, Van hadisesinde ölen 175
Mahmud, Zeytun Kaymakamı 227
Mahmudan Aşireti, Van 139
Mahmudî kazası, Van 173, 174, 176, 184
Mahmudiye Caddesi, Beyoğlu 187, 189
Mahmudpaşa 188
Maksimof 140
Maksudlu karyesi, Zeytun 195, 209
Malatya 111, 119
Malatya Çiftlik-i Hümâyûnu 237
Maliye Nâzırı 48
Mamuretülaziz 3, 6, 35, 71, 73, 83, 84, 85, 121, 146, 153, 241
Mansuri karyesi, Mardin'de 3
Manuk oğlu Berho, Ermeni komiteci 59
Manuk, Eğin eşkıyasından 242
Manuk, Vanlı, Asayan Mağazasında bekçi 188
Maraş 15, 16, 17, 28, 38, 39, 40, 41, 46, 47, 193, 194, 195, 196, 197, 198,

199, 202, 203, 205, 206, 207, 208,
209, 210, 211, 212, 213, 214, 217,
218, 220, 221, 222, 223, 225, 226,
227, 229, 230, 231
— Ermenileri 213
— hâdisesi 198
— Kumandanlığı 46
— Müdde‘î-i Umumî Muâvinliği
225
— Süryani murahhasası 38
Mardin 3, 112
Mardinkapısı 66
Mardiros, Eczacı 52, 64
Mardiros, Kapan-ı Dakik'de terzi 88
Maroka Cika, bkz. Der Gavant
Martini-Henry, tüfek 27, 41, 42, 112, 174,
242
Maşadlık mahallesi 18
Meclis-i Vükelâ 42, 43, 44, 45, 46, 47,
48, 142, 223
Medyalılar 100
Mehmed Ağa, Hamidiye Süvari Alay-
ları Mülâzımı 177
Mehmed Ağa, Jandarma Mülâzımı 197,
214
Mehmed Ağa, Mülazım 66
Mehmed Ağa, Tarabya Liman fenercisi
190
Mehmed Ali Cemal, Sicill-i Ahval Ko-
misyonu üyesi 102
Mehmed Ali, Jandarma Onbaşısı, Top-
çu 65
Mehmed Bey, Andırın Çerkez ahalisin-
den 222
Mehmed bin Mahmud, Ermenilerce vu-
rulan 57
Mehmed Cevad, Mabeyn Kâtibi 42, 48,
146

Mehmed Efendi, İstînâf Mahkemesi
üyesi 57
Mehmed Efendi, Jandarma binbaşısı
212, 221
Mehmed Hulusi, On Altıncı Fırka Ku-
mandanı 12
Mehmed Kâmil 147
Mehmed Memduh, Dahiliye Nazırı, 48,
159, 161, 241
Mehmed Rıza bin Mustafa, bkz. Meh-
med Rıza
Mehmed Sabit, Jandarma Binbaşısı 69
Mehmed Said, Şura-yı Devlet Reisi 48,
159, 161
Mehmed Sıdkı, Bidâyet Ceza Reisi 58
Mehmed Tayyar, Nizâmiye Kolağası 69
Mehmed Tevfik 235
Mehmed, Eğilli 64
Mehmed, Hafız Ali oğlu 78
Mehmed, Zabtiye 66
Mekteb-i İ‘dâdî-i Mülkî 65
Melkon, Bakkal 62
Melkon, Vanlı, Zeytinyağcı İskeleyi ha-
mallarından 65, 187
Melkon, Vefa'da Kupa arabacısı 188
Memâlik-i Osmaniyye 132, 133
Memâlik-i Şahane 33, 107, 160, 237
Memduh, bkz. Mehmd Memduh
Mendilciyan T omas 24, 25, 50, 52, 57,
60, 61
Mercan caddesi 189
Mersin 40
Meryem Ana Kilisesi, Van 169, 183
Merzifon 31, 117, 118, 119
—Kaymakamlığı 31
—Taburu 118
Meşkinapısı, Mardin'de 3

Meydan-ı Şarkî, Trabzon'da 87
Mezriki Aşireti, Van 149, 150, 173, 176
Mıgırdıç, Gircik oğlu 71
Mıkırdıç, Çulcu 59
Mıkırdıç, Kunduracı 64
Mısır 167
Mısır Çarşı 189
Midhat, Adana Vali Vekili 41
Midhat, Kaymakam 76
Mihal karyesi, Fırnis 218, 220
Mihal, Alabaş ahalisinden 208
Mihran, Kabaoğlu, Haçin'de fesatçı 208
Mihran, Kocamustafapaşa'da keresteci
esnafından 190
Milan, Van'da aşiret 176
Minas, Sekücek oğlu 71
Minasakan, Tozluoğlu, Zeytun ahalisin-
den 211
Misak, komite reisi 31
Mornik karyesi 18
Mucukdere karyesi, Yenice kale 218
Muradiye Caddesi, Kireçhane 188
Musa Onbaşı, Süvari, Merzifon 32, 117
Musalı karyesi, Yenice kale 203, 216
Musevî Hahambaşısı 66
Mustafa bin Hızır 63
Mustafa Efendi, Ulemadan, Harput sa-
kinlerinden 116
Mustafa Paşa, Ferik, Tokat Divan-ı Harb
Reisi 144
Mustafa Remzi Paşa, Ferik 16, 47, 202;
199, 214, 217
Mustafa Zeki bin Ali, Tophane-i Amire
Müşiri 48, 159, 161
Mustafa, Hüseyin oğlu 64
Mustafa, Katırcı Salih oğlu 64

Mustafa, Palulu, Ermenilerin açtığı ateş
sonucu ölen, Diyarbakır'da
Musul 81, 169
Muş 80, 94, 95, 97
— vak'ası 95
Müftü Efendi Medresesi, Mamuretül-
aziz'de 72
Müküs 168, 170, 175, 177, 179
Müslüman/lar 62, 63, 64, 66, 69, 76, 83,
84, 88, 89, 93, 212

N

Nadirli nahiyesi, Maraş 198
Narik karyesi, Gevaş 175
Nasârâ karyesi, Yenice kale 218
Nazarabad Dağı, Van 174
Nazaret/Nazarit, Zeytun ahalisinden,
Jandarma Çavuşu 211, 213, 216,
223, 227
Nazarova Dağı, Van 150
Nâzım, Van Valisi 7, 131, 132, 135,
148, 181, 182
Necib Nadir Efendi, Karapınar eski Kay-
makamı 62
Necm Ağa, Musullu 57
Nikoğos, Taşçı, Kapan-ı Dakik 188
Nikol, Ermenilerin silah muallimi 178
Niksar 143
— hâdisesi 144
nizâmiye taburu 90
Nizâmiye Yirmi Dokuzuncu Alay 154
Nono, Ermeni komiteci, Diyarbakır 64
Norduz 169, 183
Norşin mahallesi 172, 177
Nuri Bey, Miralay 217

O

- Ocaklı karyesi 8, 9, 14
Ohan veled-i Agop 57
Ohan veled-i Avadis 51
Ohan veled-i Mardik 59
Ohan, Merzifonlu 118
Ohannes 25
Ohannes veled-i Mardik, Protestan ce-
maatinden 58
Ohannes, Ermeni Murahhasa Vekili 211
Ohannes, Firuzağa'da doğramacı 189
Ohannes, Kandilli Vapur İskeleyi çıma-
cısı 189
Ohannes, Liceli 60
Ohannes, Minasyan 55, 57, 58, 59, 81
Ohannes, Tomas Efendi'nin oğlu 61
Ohannes, Zeytinyağcı İskeleyi hamalla-
rından 187
Ordu-yı Hümâyûn 12, 242
Osip Efendi, Boyacıyan 56
Osip Efendi, Kazazyan, Meclis-i İdare-i
Vilâyet azâsından 52, 55, 57, 58,
59, 60, 81
Oskeyan, Berber oğlu 71
Osman Ağa, Hekimhanlı 76
Osman Efendi, Jandarma Mülâzımı 208
Osman oğlu Mirze 63
Osman, Keresteci Mihran'ın dükkanın-
da hamal 190
Osmanlılar 109

Ö

- Ömer Efendi, Altuncuzâde 58
Ömer Efendi, Hafız, Özdemiroğlu Os-
man Paşa ahfâdından, Sîn Camii
Hatib ve İmamı 51, 114

- Ömer Pehlivan, Armudan ahalisinden
237
Ömer Şevki, Kayseri Mutasarrıfı 35
Ömer, Bitlis Valisi 104, 106
Ömer, Hacı Hasan'ın oğlu tüccar 66
Özdemir oğlu Osman Paşa 51, 114

P

- Palas(?) Erzincan İhtilal Komitesi 239
Parsih, Ermeni Rahib 96
Parsih, Kayserili, Kumkapı sakinlerin-
den 187
Pasinler 93
Patrik 55, 82
Patrikhâne 104, 229, 236
Patriler Kilisesi 64
Payas 13, 14, 30, 201
— Kaymakamlığı 8, 14, 19, 200
— Kolağalığı 8
Pazarcık 198
— Redîf Taburu 195
Pei, Alfred, Osmanlı Bankası memur-
larından 162
Perşembepazarı 187, 189
Pertak karyesi, Erciş 176
Petraki, eczane sahibi 66
Petros, Süryani Katolik Murahhası 54
Pingan, Divrik Kazası 242
Poskiran karyesi, Malatya 120
Protestan/lar 88, 94, 99
— mektebi 34, 98
— misyonerleri 172, 184

R

- Rahmi Efendi, Muhasebe-i Vilâyet kâ-
tiplerinden 86

Ramazan Efendi, Cami'ü'n-Nebi Hatibi,
Diyarbakır'da 66
Rauf Paşa, Mamuretülaziz Valisi 153
Rauf, Erzurum Valisi 232, 233, 243
Receb Ağa, Mülâzım 14, 19, 200
Receb Efendi, Mülâzım-i sani 154, 170
Refahiye Kazası 93
Reji
— Dairesi 161
— İdaresi 217
— kolcuları 198
Remington tüfek 149, 174
Reşid Beğ, Asakir-i Şahane kaymakam-
larından 238
Revolver 41, 63, 64, 65, 71, 90, 91, 92
Rıdvan, Şehremini 185, 192
Rıza, Serasker 13, 15, 48, 159, 123, 161
Rif'at, Sadriazam 24, 43, 44, 47, 148,
158, 159, 161, 224
Romanya Sefâreti 24
Romıyan karyesi 51
Rum/ıar 9, 93, 94, 107
— dükkânları 32
— milleti 87, 93
Rumiye 178
Rupen, Vartan Efendi'nin torunu 237
Rus 156
— Ermenileri 166
Rusya 124, 126, 131, 132, 133, 135, 140,
141, 157, 166, 172, 242
Rüesâ-yı ruhâniye 9, 26, 35, 53
Rüşdü, Mahkeme-i Temyiz üyesi 83

S

Sâbit Paşa, Mirliva 20, 26, 29
Sabunhâne sokağı, Kantarcı 188

Sadâret 8, 10, 28, 29, 36, 42, 43, 44, 45,
48, 50, 70, 73, 75, 79, 84, 122,
131, 132, 134, 140, 142, 143, 144,
152, 153, 154, 165, 166, 167, 168,
196, 197, 200, 201, 203, 206, 227,
228, 230, 240
Sadeddin Paşa, Ferik, Yaveran-ı şehriya-
riden, Van Vali Vekili 102, 124,
126, 127, 129, 132, 133, 135, 136,
137, 139, 142, 145, 147, 148, 150,
155, 164, 179, 181, 182
Sâdık Efendi, Refahiye Kaymakamı 237
Carnot, Mösyö, Fransa Reis-i Cumhru,
müteveffâ 33
Sadullah, Beledî Çavuşu 66
Sahak Efendi, Van Murahhasası 172
Said bin Mahmud, Diyarbakır'da yara-
lanan 65
Said, bkz. Mehmed Said 161
Sakar Dağı 74
Salhane karyesi, Van 150, 174
Salih, İmam, Erzincan ahalisinden 238
Salisbury, Lord 46
Salmatomruk, İstanbul'da semt 189
Saltanat-ı Seniyye 79, 86, 110, 117, 168,
224, 229, 236, 237
Salvator, Terasanta rahiblerinde 223
Samatya 163, 185, 191
Samatya Polis Komiserliği 185
Sami, Şûrâ-yı Devlet üyesi 83
Sandık Dağı 242
Saray Kasabası 7
Sarı karyesi, Zeytun 205
Sarıgüzel karyesi, Zeytun 214
Sarımollalı karyesi, Maraş 216
Sasonlular 194
Sekizinci Fırka Kumandanlığı 129, 179

Selmas 178
Sepetçiler Caddesi, Ayazmakapısı 188
Serasker/i 15, 37, 46, 47, 48, 75, 159, 183, 184, 196
Serkis veled-i Agop 57
Serkis, Berber, Ehlican oğlu, Malayta ahalisinden 120
Serkis, Damgacıoğlu 10
Serkis, Mekanoğulları'ndan, Yenimescid mahallesi 118
Serkiz, Zeytinyağcı İskelesi hamallarından 187
Setrak, Bogos oğlu 71
Seyfeddin Bey, Hazro Kasabası ahalisinden 113
Seyiszâde Hacı Efendi, Maraş ahalisinden 222
Sihke Caddesi, Van 172, 173
Sicill-i Ahvâl Komisyonu 80
Siird 99, 108, 175
Simon, Hammalbaş Sokağında kahveci 189
Sîn Camii, Diyarbakır 51, 52, 65, 68, 114
Sinop 101
Sis 16, 40
— Katogikosluğu 40
Sisne karyesi, Andırın 216, 220
Sivas 10, 26, 33, 37, 70, 73, 74, 75, 107, 122, 125, 144, 146, 147
— Fırka Kumandanı 74
— Kumandanlığı 74
— valisi 74
Sûfi Mehmed, Bardakî, Ermenilerin açtığı ateş sonucu ölen, Diyarbakır'da
Sultan Sa'sa'a Cami-i Şerifi 52, 64, 68
Sulumanastır, İstanbul'da 163, 185

— Kilisesi, Samatya 186, 191
Suşehri 70
Süleyman Çavuş, Belediye çavuşlarından 187
Süleyman Nazif Bey, Meclis-i İdare-i Vilâyet katiplerinden 58
Süleyman, Hallaç Ağası, Van'da şehid 175
Süleyman, Lebenci, Ermenilerin açtığı ateş sonucu ölen, Diyarbakır'da 63
Süleyman, Matbaa-i Vilâyet Müdürü 69
Süleymaniye 189, 190
Sürsürü karyesi 18
Süryani/ler 34, 51, 83, 84, 99, 108, 153
—i Kadîm Patrik vekili 83
Süsükürtler karyesi, Yenice kale 203, 205, 216
Süvari On Dokuzuncu Alay 90
Süveydiye 207

Ş

Şahbağı karyesi, Van 177
Şahin, Ermeni komitesi reisi 239
Şakir Paşa, Yaver-i şehriyari 92, 94, 146, 235, 236
Şakir, Adana Redîf Fırkası Kumandanı, Ferik 20, 21, 201
Şam 95
Şatak 156, 169, 174, 176, 177
Şefik, Mabeyn Kâtibi 42, 43, 44
Şehbenderyan, Gümüşhane köyü ahalisinden 119
Şehzâdebaşı 188
Şekerdere Karyesi, Zeytun 217, 218
Şemseddin Molla Gûranî Mahallesi, Süleymaniye 190

Şemsi, Ferik, Sekizinci Fırka Kumanda-
nı 124, 127, 142, 149, 181, 182
Şemsiki Aşireti, Van 150, 174, 176
Şeviş Ağa, Maksud Ağazâde, Hamidiye
eşrafından 150
Şevket Efendi, Asâkir-i Nizâmiye kol-
ağalarından 66
Şeyh Davud Hanı, Tahtakale 188
Şeyh Haydar Efendi 79, 94, 102
Şeyhmus, Tulumbacı 66
Şidan karyesi, Şatak 177
Şişmanyar, Siverekli 66
Şivli Aşireti, Van 138, 139, 178, 179
Şose Caddesi, Diyarbakır 57

T

Tahran 149
Tahsin, Mabeyn Başkatibi 42, 43, 44,
45, 48, 49, 146
Tahtakale 187, 188
Taksim 187
Tanburacı Hanı 188
Tanır karyesi, Zeytun 215
Tarabya 190
Tarsus 40
Taş Han, Sivas 10, 189
Taş Hanı, Merzifon'da 32
Taşoluk karyesi, Göksun 215
Tave Mahallesi, Eğin 242
Tavluh karyesi, Siirt 175
Taze Kehriz Kilisesi, Van 172
Tebriz 168
Tepebaşı, Van 155, 172
— Karakolhânesi, Van'da 37
Ter Kiyan Avadis, Katolik Murahhasası
211

Terasanta rahibleri 218, 223
Tercan 93
Tesrî'-i Muamelât Komisyonu 31, 75,
152, 153, 164, 182, 228, 241
Tevfik, Hariciye Nâzırı, 48, 159, 161
Tevfik Bey, Eğin Kumandanı, Miralay
241
Tevfik Bey, Mahkeme-i Bidâyet Başkâ-
tibi 60
Tevfik Efendi, Baytar Müfettişi 57
Tevfik, Encümen-i Mahsus-ı Vükelâ
üyesi 161
Tevfik, Mabeyn Kâtibi 45, 49
Tevfik, Polis Komiseri 69
Tevfik, Sadâret Müsteşarı 48
Tırpancıyan, Diyarbakır'da dükkan sa-
hibi 66
Ticaret ve Nâfia Nâzırı 48
Tiflis 95
— Cemiyeti 100, 102
— Cemiyet-i Fesadiyesi 86, 87
Timar nahiyesi, Van 179
Timur bin İsmail, Hanzâde mahallesin-
den, Ermenilerce yaralanan 65
Tirebolu 101
Tokad 73, 74, 112, 113, 144
— Kumandanlığı 74, 75, 146
Tomas veled-i Şemmas Beşro 58
Topalyan Karabet, Zeytun eşkiyasının
lideri 210
Tophâne 187, 189
— İskelesi 95, 187
—i Âmire Müşiri 48
Toros, Ayntab'da Ermeni şaki 206
Trabzon 86, 88, 89, 146, 239
— Ermenileri 86
Truşak 174, 178

Türk/ler 61, 219

Tütüncüyan Karabet 56

U

Ulema-yı İslâmiye 68

Ulupınar mahallesi 72

Urfa 85

— Mutasarrıflık ve Kumandanlığı
41

Uzunçarşı, İstanbul'da 187, 189

Ü

Ümerâ-yı askeriye 92

Üzerli karyesi / Üzeyirli karyesi, Adana
8, 14, 19, 200, 201

V

Vahan Efendi 82

Van 7, 37, 38, 86, 97, 123, 124, 125, 126,
127, 128, 129, 131, 132, 133, 134,
135, 136, 137, 138, 140, 141, 142,
145, 146, 147, 148, 149, 150, 151,
154, 156, 157, 164, 165, 166, 167,
168, 170, 173, 174, 175, 176, 177,
178, 179, 180, 181, 182, 184

— Ermenileri 124
— hâdisesi 140, 164, 165
— ihtilâli 177
— İngiliz konsolosu 140
— Vilâyeti Vekâleti 183

Velo, Süleyman oğlu 63

Y

Yosef Efendi, Kürkcü, Rum Katoliği
cemaatinin Murahhas Vekili 55

Z

Zeki Paşa, Dördüncü Ordu-yı Hümâyûn
Müşiri 124, 125

Zeki, bkz. Mustafa Zeki bin Ali

Zeki, Mabeyn Kâtibi 43

Ziyaeddin, Binbaşı 157

Zühdü, Maârif Nâzırı 48